

yaşatma ideali

M. Fethullah Gülen

KIRIK 11 TESTİ

YAŞATMA İDEALİ

KIRIK TESTİ – 11

M. Fethullah Gülen

ISBN
978-975-315-469-7

Yayın Numarası
417

Çağlayan A. Ş.
TS EN ISO 9001:2008
Ser No: 300-01
Sarnıç Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR
Tel: (0232) 274 22 15
Ocak 2012

Genel Dağıtım
Gökkuşağı Pazarlama ve Dağıtım
Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31
Tek-Er İş Merkezi Mahmutbey/İSTANBUL
Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Nil Yayınları
Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No:1
Üsküdar/İSTANBUL
Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78
www.nil.com.tr

Takdim Yerine

Hayata gelmek veya gelmemek, insanî hüviyette varlığa ermek veya ermemek bizim elimizde değildir; ama, onu değerlendirmek ve bu sihirli nimetlerle iki âlemin mutluluğunu elde etmek iradelerimize bağışlanmış ilâhî bir armağandır.

İnsanın, bu ilâhî armağanı en güzel şekilde değerlendirebilmesi için ise, öncelikle kendine ulvî gâyeler belirlemesi, yüce ve yüksek idealler ardına düşmesi, küçük hedefler yerine büyük maksatlar peşinde koşması gerekir. Bu yüksek hedeflerden biri olan yaşatma idealine gelince, o, Hakk'ın hoşnutluğunun elde edilebilmesi istikametinde gerçekleştirilen ideallerin en ulvîsi ve en yükseğidir. Zira gerçek hayat, bugünün ve yarının insanları düşünülerek planlanan ve onlar için yaşama gayesiyle mefkûrelendirilen hayattır.

Bugün, bir baştan bir başa bütün yeryüzü, çeşit çeşit bunalım ve krizlerle buhranlar içinde çırpınıp durmaktadır. Toplumlar ahlâkî, idarî, iktisadî… üst üste gelen bir sürü gaile ile yorgun ve ümitsiz, kitleler şaşkınlık içinde ve gelgitler ağındadır. Gücü elinde bulunduran şer odaklarının, elli türlü, elli ayrı noktada yaktıkları fitne ateşleri ise bugünle beraber geleceğimizi de tehdit ediyor. Evet, günümüz dünyasında fertler hasta ve sarsık, yuva perişan ve dağınık, yığınlar hezeyan içinde ve şaşkın, kaba kuvvet temsilcileri de zalim ve insafsız; kimse bilmiyor işin nereye gittiğini ve insanlığı nasıl bir akıbetin beklediğini. İşte bu şartlar altında eğer insanlık bir kez daha sahil-i selâmete çıkacaksa, bu, başka değil ancak *yaşatma mefkûresi* gibi yüce ve yüksek bir idealle gerçekleşecektir. Yaşamayı yaşatmaya bağlamış, kendi kurtuluşunu başkalarını kurtarmada gören yüce bir idealle…

Bu sebeple, bugün topyekün insanlık olarak, şuna buna değil, bu ölçüde yüksek bir mefkûreye sahip ideal nesillere ihtiyacımız var. Hangi ırk ve renkte olursa olsun, hangi bölge ve coğrafyada bulunursa bulunsun bütün insanlığa merhamet duygusuyla bakabilen, derin bir şefkat hissiyle onlara ellerini uzatan, ikbal ve geleceğini başkalarının mutluluğu adına toprak gibi ayaklar altına serebilen; hava gibi herkesin demine damarına karışıp her bünyede kan gibi deveran edip duran; su gibi hasret ve hararetlerin üzerinde çağlayıp her yana hayat üfleyen bu vicdanı engin gönüllüler sayesinde öyle inanıyoruz ki, asırlık bunalımlar sona erecek, ızdıraplar dinecek ve bütün insanlığın yüzü bir kez daha gülecektir.

Gelecek adına ümit kaynağımız olan bu ideal insanların birinci vasıfları imanları ve o imanlarından kaynaklanan muhabbet duygularıdır. Evet onlar,

Allah'ı deli gibi sever ve bu engin sevginin kanatları altında bütün varlığa karşı derin bir alâka duyarlar: Çocukları geleceğin tomurcukları gibi okşar ve koklar.. gençlere yüksek hedefler göstererek onlara ideal insan olmalarını salıklar.. yaşlıları ise en içten bir saygı ve hürmetle onore ederler.

Onlar aynı zamanda içinde yaşadıkları topluma karşı tam bir sorumluluk örneğidirler. Bu sorumluluğu gerçekleştirmek için Allah'ın kendilerine bahşettiği her şeyi, hem de gözlerini kırpmadan feda ederler.. hiçbir şeyden korkup çekinmedikleri gibi, O'ndan gayrı hiçbir şeye de gönül kaptırmazlar.. gözlerinde ne mutluluk tutkusu ne de mutsuzluk endişesi vardır. Onlar, insanlığın ebedî mutluluğu kazanması adına gerekirse Cehennem'in alevleri içinde yanmaya bile razıdırlar. Evet, onlar, idealleri uğrunda canlarını, cânânlarını, servetlerini-sâmânlarını, evlad u iyâllerini, bugünlerini ve yarınlarını bir çırpıda feda etmesini bilir ve hakka-hakikate, kılı kırk yararcasına riayetin yanında her zaman tercihlerini yüce mefkûreleri istikametinde kullanırlar.

Ebediyet süvarisidir onlar. Fakat küheylanları üzerinde yalnız değillerdir. Zira onların her biri kendi aşk u şevkleri, heyecan ve tutkularının ötesinde başkalarını da terkilerine alıp sonsuzluğa taşıyan bir ebediyet süvarisidir. Koştukları bu yolda, Hakk'ın rızasına ve insanlığın yararına öyle kilitlenmişlerdir ki, gelip kendilerine çarpan ihtiras fırtınaları, onlardaki hakperestlik hissini daha bir pekiştirir; kin, nefret tufanları onların ruhundaki sevgi ve şefkat fevvârelerini daha bir coşturur; coşturur da bu uğurda nice nimetleri çiğner geçer, nice nikmetlere de göğüs gererler.

Yüce hasletlere sahip bu mefkûre kahramanlarının, bugün, dünyanın dört bir bucağına bir tohum gibi serpildiği, bir ümit meşalesi olarak çevrelerini aydınlatmaya başladığı ve topyekün insanlık adına mutlu bir geleceğe göz kırptığı söylenebilir. Fakat "bu yol uzaktır, menzili çoktur, geçidi yoktur, derin sular var." Evet, bu yolda katedilmesi gereken nice mesafe, geçilmesi gereken nice derya, aşılması gereken nice tepe vardır. Zorlardan zor bu meşakkatli yolculukta maddî-mânevî hiçbir engele takılıp kalmamak, dünyanın aldatıcı cazibedar güzelliklerinin ağına düşmemek, yol yorgunluğu yaşamamak ve hız kesmeksizin sürekli pür-heyecan küheylanlar gibi koşturup durmak için *yaşatma sevdasının* gönüllerde her zaman canlı ve dipdiri olması gerekir. İşte, kanaatimizce, *"Yaşatma İdeali"* adıyla elinizde tuttuğunuz bu kıymetli eser, dünyanın dört bir tarafında insanlık adına koşturup duran veya koşturma, hizmet etme arzusunda, arayışında bulunan adanmış ruhlar için çok önemli bir müşevvik, bir ilham kaynağı olacaktır. Meselâ kitabın henüz ilk makalesinde yer alan şu satırlar, madde ile, menfaat ile, şöhret ile çepeçevre sarılı çağımız

insanına zannımızca, apayrı, ulvî bir ufku işaretlemektedir:

"Yüce bir mefkûreye dilbeste olmuş, bir yönüyle ona göre kendi düşünce dünyasını yeniden inşa etmeye çalışan ve böylece başta kendi milleti olmak üzere topyekûn insanlığa yeni bir ba'su ba'de'l-mevt yaşatma istikametinde didinip duran bir insan, dünyevî herhangi bir beklenti içine girmeyeceği/girmemesi gerektiği gibi, çok defa belki Cennet'e girme ve Cehennem'den uzak kalma gibi, Cenâb-ı Hakk'ın fazlından beklenen mânevî beklentilere dahi girmemelidir...

Cenâb-ı Hak, belli bir dönemde kendi ülkemde pek çok adanmış ruhla beraber olmayı nasip buyurdu. Ülkenin değişik yerlerinde örnek olabilecek pek çok fedakârlığa şahit oldum... Meselâ belki seksenine merdiven dayamış bazı yaşlı arkadaşlar defaatle buraya gelip, "Ne olur bu gençlere hicret etmeyi işaret ettiğiniz gibi esnaf için de, bize de, başka yerlere gitmeyi işaret etseniz ve biz de gitsek. Böylece verme mazhariyetiyle serfiraz kılındığımız gibi, Cenâb-ı Hak hicretle de bizi şereflendirse." dediler. İşte bunlar, maddî ölçüler içinde kıymetini takdir edemeyeceğiniz öyle dinamiklerdir ki, bu dinamikler, Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz lütuf ve ihsanına âdeta bir davetiye olmuştur."

Ulvî düşünce ve yüce gayelerle dolu olduğuna inandığımız bu kitapla sizi baş başa bırakırken, bu vesileyle, hem dünyanın dört bir bucağını gülistana çevirmeye niyetli mefkûre muhacirlerini minnetle yâd etmek, hem de onların ruhuna, yaşama arzusunu bir kenara bırakıp yaşatma tutkusunu aşılayan, bu gibi kıymetli eserlerle gönüllerde yaşatma sevdası ateşini tutuşturan Muhterem Müellif'e gönül dolusu şükranlarımızı sunmak istiyoruz. Muhterem Müellif'in, sıhhat ve afiyet içerisinde, daha nice böyle kıymetli eserlere vesile olması dua ve niyazıyla, hayırlı okumalar…

Nil Yayınları

Adanmışlık ve Beklentisiz Olma

Soru: Bir mefkûreye; adanmışlık ve fedakârlık kapısından girme ile menfaat ve beklenti endeksli olarak girmenin, ferdin, sonraki hizmet hayatına tesirleri nelerdir? İzah eder misiniz?

Cevap: Adanmışlık düşüncesi ve fedakârlık ruhunun, bir mefkûreyi ayakta tutan, onun devam ve temâdisini sağlayan temel dinamikler olduğu muhakkak. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim, ideal bir nesil olarak, ensar ve muhacirînden "sâbikûn u evvelûn"u anlattığı hemen her yerde, onları, hep "evet" diyen, hep veren ve hep fedakârlığın zirvesinde adanmışlık düşüncesiyle hareket eden insanlar olarak nazara verir.[1] Meselâ Kur'ân-ı Kerim'de, bir yerde, onların, infak edecek imkânları olmadığı halde, "ah olsaydı da verseydik" anlayışıyla mahzun olup gözyaşı akıttıkları takdirle yâd edilir.[2] Ensar-ı kiramın, Akabe Biatı'ndaki sözleri de bu hususa çarpıcı bir misal teşkil eder. Bildiğiniz üzere, onlar, bu biatta Resûl-i Ekrem Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem), her türlü şartta ve hayatları pahasına koruyup himaye edeceklerine ve O'nun davası uğrunda hırz-ı canda bulunacaklarına dair söz vermişlerdi.[3] Hâlbuki onlar böyle bir söz verdiklerinde,
"Bu işin sonunda elde edeceğimiz mükâfat ve semere nedir?" diye hiç mi hiç düşünmemişlerdi. Vâkıa, o gün onlara, yaptıklarının karşılığında Cennet ile mükâfatlandırılacakları müjdesi verilmişti. Fakat denilebilir ki, başlangıç itibarıyla onların o günkü icmalî Cennet bilgileri, bugün bizim, Kur'ân ve Sünnet'te tafsiline erdiğimiz, selef-i sâlihînin o mevzuda ortaya koyduğu malûmatla enginliğine vâkıf olduğumuz ölçüde de değildi. Fakat bütün bunlara rağmen onlar, tam bir sadakat ve engin bir fedakârlık anlayışıyla, yapılan bu biatın çok güzel bir alış-veriş olduğunu ifade etmiş, başka herhangi bir beklentiye girmemiş ve sadece Cenâb-ı Hakk'ın rızasını hedefleyerek, kendilerini bu işin içine atmışlardı.

O hâlde yüce bir mefkûreye dilbeste olmuş, bir yönüyle ona göre kendi düşünce dünyasını yeniden inşa etmeye çalışan ve böylece başta kendi milleti olmak üzere topyekûn insanlığa yeni bir ba'su ba'de'l-mevt yaşatma istikametinde didinip duran bir insan, dünyevî herhangi bir beklenti içine girmeyeceği/girmemesi gerektiği gibi, çok defa belki Cennet'e girme ve Cehennem'den uzak kalma gibi, Cenâb-ı Hakk'ın fazlından beklenen mânevî beklentilere dahi girmemelidir. Zaten sahih hadislerde de ifade edildiği üzere, insanın yaptığı ibadetlerle Cennet'e hak kazanması mümkün değildir. İnsan, ancak Cenâb-ı Hakk'ın fazlı ve rahmetiyle oraya girebilecektir.[4]

İşte âhiret âlemine bakan yönü itibarıyla dahi, bu ölçüde engin bir adanmışlık anlayışına sahip olan bir insan, zannediyorum, yaptığı hizmetlerin geriye dönüp dönmemesi mevzuunda da herhangi bir beklentiye girmeyecek ve "başarı, muvaffakiyet" gibi kendisini ilgilendirmeyen hususlarla zihnini meşgul etmeyecektir. Evet, adanmış bir ruh, yaptığı yatırımın vaat ettikleriyle alâkadar olmayacak, toprağa saçtığı tohumların kendi döneminde filize yürüyüp yürümemesine takılmayacaktır. O, sadece kendi vazifesine bakacak, onu bilecek ve sonucu yaratmanın Allah'a ait olduğu şuuruyla hareket edecektir. Hani Üstad Hazretleri, bu mevzuyla alâkalı Celâleddin Harzemşah'ın bir mülâhazasını nakleder. Sefere çıkarken, bu zata, muvaffak olacağı söylendiğinde o, muvaffakiyet gibi bir neticenin Allah'ın şe'nine ait olduğunu, dolayısıyla kendi vazifesini yapıp, şe'n-i rubûbiyetin gereğine karışmayacağını ifade eder.[5]

İltifat Mârifete Tabidir

Bu açıdan daha baştan adanmışlık düşüncesiyle işin içine girmiş bir fert, ilerleyen zamanla birlikte, meselenin geriye dönüşüyle alâkalı herhangi bir beklenti içinde olmayacaktır. Meselâ, yaptığı hizmetler karşılığında insanların teveccühüne mazhar olma, takdir toplama, alkışlanma, iltifat görme gibi beklentiler onun hayal dünyasına dahi misafir olamayacaktır. Halk arasında: "Mârifet iltifata tabidir." şeklinde yaygın olarak kullanılan bir söz vardır. Belki pek çok insan için böyle bir disiplin söz konusu olabilir. Yani halk iltifatta bulunduğu takdirde bazı insanlar mârifetlerini döktürür, kabiliyetlerini sergilerler. Meselâ bir resim yapar, eğer yaptığı bu resim alâka görürse buna bağlı olarak yeni çalışmalar içine girer. Gördüğü iltifat onun azim ve gayretini tetikler. İşte bu tür iltifatlar, umumi manada insanlar için teşvik edici bir unsur, hatta bir ihtiyaç olarak görülebilir. Fakat adanmış bir ruha göre, iltifat mârifete tabidir. Siz yapmanız gerekeni yapar, ortaya koymanız gerekeni ortaya korsunuz; bunun sonucunda âlem ister iltifat eder, isterse etmez; meseleyi asla buna bağlı götürmezsiniz. Hatta çok defa onların iltifatlarını gördüğünüzde: "Değildir bu bana lâyık bu bende / Bana bu lutf ile ihsan nedendir?" der, nefsinizi sorgulamaya durursunuz. Çünkü kendinizi insanlardan bir insan olarak gördüğünüzden, yapılan bu iltifatların ne durubu ne de numarasını kendinize uyduramazsınız.

Dolayısıyla başta beklentisiz olarak işin içine girme, vermeyle meseleye başlama, adanmışlık duygusu ile hareket etme öyle ciddî bir güç kaynağıdır ki, bunlara sahip olan insan, Allah'ın izni ve inayetiyle, hiçbir zaman ye'se kapılmaz, hâdiselerin karşısında her zaman dimdik durur ve sarsılmaz bir iman

ve ümitle onların üzerine yürür. Bu aynı zamanda acz u fakr yoludur. Yani insan önce acizlik ve fakirliğinin farkında olacak, sonra da adanmışlık mülâhazasıyla hareket edecek ve "yaptıklarım geriye dönmedi, iltifat ve teveccüh olmadı, demek ki başarılı olamadım" diye bir anlayışa kapılmayacak; kapılmayacak ve bundan dolayı hır gür çıkarmayacak, streslere girmeyecek, anguazlar yaşamayacak ve kaderi tenkit etmeyecektir. O, hep

" Gelse celâlinden cefa
Yahut cemalinden vefa,
İkisi de cana safa,
Lutfun da hoş, kahrın da hoş"

mülâhazasına bağlı hareket edecektir.

Bu arada şunu ifade edeyim ki, bir insanın Cenâb-ı Hak'tan: رَبَّنَا اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَفِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ *"Rabbimiz, bize dünyada da ahirette de hasene ver ve bizi Cehennem azabından halâs eyle."*[6] diyerek dünya hayatı için de hayır hasenat istemesi başka; hayır hasenat adına yaptığı amellerin karşılığını dünyada istemesi ve böyle bir beklentiye girmesi tamamen başka bir meseledir. Hem insan, yaptığı hayırlı işleri, geriye dönüşe, teveccühe, mutlak muvaffakiyet ve zafere bağladığı takdirde, eğer Cenâb-ı Hakk'ın murad-ı sübhanisi o istikamette tecellî etmezse, ümitsizliğe düşer ve inkisar üstüne inkisar yaşar. Ayrıca siz bu şekilde bir beklentiyle hareket ettiğinizden, arkanızdaki insanlar da teşettüt-ü ârâya düşebilir ve size olan teveccüh ve hüsnüzanlarında kırılmalar hâsıl olabilir. Bu durum, fasit bir daire gibi, sizin de kuvve-i mâneviyenizi alıp götürür ve muvaffak olunamadığında atf-ı cürümler, kırgınlık ve hırçınlıklar kendini gösterir.

O hâlde insan, ahirete ait amellerin mükafatını, Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz lütuf ve ihsanına bırakarak, onu dünyanın fâni, geçici ve dar kıstaslarına hapsetmemelidir. Meselâ İstanbul'un fethini dünyanın darlığı içinde düşündüğünüzde, sadece İstanbul'un fatihi olma söz konusudur. Ancak böyle bir fetihte beklentiler Cenâb-ı Hakk'ın teveccühüne bağlandığında, ahirette fethe terettüp eden varidat, ganimet ve mele-i âlânın ona karşı duyduğu alâka neyse bütün bunlar dünyanın darlığı içinde değil de, ukbanın enginliği içinde insana verilir. O hâlde burada bir "sübhanellah" deyip ötede bir Cennet bahçesine sahip olma varken, neden meseleyi burada sadece bir sübhanellah ölçüsünde mükâfata bağlayalım ki!

Fedakârlığın Neye Tekabül Ettiğini Bilmiyorlar

Misalleri çoğaltabilirsiniz. Meselâ siz, ruh-i revân-ı Muhammedî'nin

(sallallâhu aleyhi ve sellem), cihanın dört bir yanında şehbal açması istikametinde çok ciddî bir cehd ve gayret sarf etseniz, ama buna muvaffak olamasanız hareket ve faaliyetlerinizi böyle bir neticeye bağlamadığınızdan ötürü inkisar yaşamazsınız. "Ne yapalım şimdilik böyle oldu" der, Hazreti Âdem gibi, رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ *"Rabbimiz, biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize merhamet etmezsen muhakkak ziyana uğrayanlardan oluruz."*[7] anlayışıyla kendinizi muhasebeye çeker, mevcut durumu yeniden gözden geçirir, sonra tekrar doğrulur, bir kere daha kıyam eder ve yapmanız gereken her neyse onu yapmaya koyulursunuz. Bu açıdan beklentisizlik hâli ve fedakârlık anlayışı, işi son nefesimize kadar ihlâs ve samimiyetle götürebilmek adına çok önemli ve hayatî dinamiklerdir. Ehl-i dünya, bu dinamikleri bilmediğinden dolayı meseleyi sadece maddeye, paraya hamlediyor ve ortaya çıkan neticeyi bununla anlamaya çalışıyorlar. Hâlbuki fedakârlık ve beklentisizlik öyle bir değerdir ki, maddî ölçüler içinde onun karşılığını bulabilmek mümkün değildir. Gönüllüler Hareketi'ni hazmedemeyen, çekemeyen bir kısım ehl-i dünya, "Bu işin arkasında şu kadar sermaye, bu kadar sermaye olmalı, yoksa bu çarkın dönmesi mümkün değil!" anlayışıyla meseleyi yorumluyorlar. Çünkü onlar, almadan vermenin ne demek olduğundan habersizler. Her şeyin rıza istikametinde birer yatırım hâlinde ortaya konulduğunun ve böylece Cenâb-ı Hakk'ın azları çok, birleri bin ettiğinin farkında değiller. Evet bu dinamikler, Cennetler kıymetinde bir değere tekabül etmekte; sonsuz kudret ve rahmet sahibi Zât da, ona göre bir mükâfat ve semere vermektedir.

Meselenin ayrı bir veçhesi de şudur: Ben bu daire içindeki arkadaşların binde birini tanımam. Hatta şimdilerde milyonda birini tanımam diyebilirim. Öyle ki, görüşme imkânı olmayınca, bazen eski tanıdıklarımı bile zamanla tanıyamaz hâle geliyorum. Dolayısıyla, tanımadığı insanların yaptığı hizmetleri dahi, bir şahsa veya gruba mal etmek, hem Allah'a karşı saygısızlık, hem de o insanların ceht ve gayretine yapılmış bir zulüm ve haksızlıktır. Evet, benim itikadıma göre yapılanları bir şahıs, bir deha, bir firaset, bir kiyaset ve bir fetanete mal etmek şirktir. İsterse başkaları o mevzuda hüsnüzan edip "falanın bu mevzuda gayreti tamdır, onun vesilesiyle bu neticeler elde edildi" desinler. Bunu söylemekle onlar, içtihat hatası yapmış olurlar. Sahib-i Şeriat ise içtihat hatalarını affedeceğini vaat buyuruyor. Bize düşen ise, her zaman kulluk şuuruyla hareket edip bu tür iltifat ve teveccühleri kesinlikle sahiplenmemektir.

Hem açıkça görüldüğü üzere, mesele o kadar büyümüş, o kadar kökleşmiş ve o kadar evrensel bir hâl almıştır ki, bu meselenin bir veya birkaç şahsa veya

bir gruba mal edilmesi mümkün değildir. İhtimal, belli bir yaştan sonra belki aklıma, hayal ve tasavvurlarıma, “ben de bir şey yaptım” mülâhazası gelir ve şirke düşerim diye, Cenâb-ı Hak lütufta bulundu ve beni ahir ömrümde buraya sürgün etti. Şimdi o işi halisane götüren çiçeği burnunda pek çok genç var. Rabbim onları, ihlâs-ı etem ve yakîn-i tamla şerefyâb eylesin!

Fakat şunu ifade edeyim ki, Cenâb-ı Hak, belli bir dönemde kendi ülkemde pek çok adanmış ruhla beraber olmayı nasip buyurdu. Ülkenin değişik yerlerinde örnek olabilecek pek çok fedakârlığa şahit oldum. Meselâ Bozyaka’nın üst tarafında civanmert Anadolu insanının civanmertliğine müracaat etmiştik. Herkes bir şeyler vermişti. Sonra odama çekildim, oturuyordum. Subaylıktan emekli bir zat, elinde şangır şungur anahtarlarla yanıma geldi ve bana şöyle dedi: “Burada herkes bir şeyler verdi ama ben veremedim. Emeklilik ikramiyemle bir ev satın almıştım, ben de onu vermek istiyorum, evin anahtarlarını size getirdim.” Tabii böyle bir durumda size düşen vazife şudur: Dersiniz ki: “Kardeşim, herkes imkânına göre vermekle mükelleftir. Sen zaruri ihtiyaçların dışında elinde ne varsa onu verirsin. Evini verecek hâlin yok. Allah, senden onu istemiyor.” Böylece anahtarları yeniden ona teslim eder ve: “Git evinde otur. Rabbim sana lütufta bulunur, yeni kapılar açar, sen de getirir onu verirsin.” dersiniz. Çünkü Peygamber Efendimiz de (aleyhissalâtü vesselâm), Ka’b İbn Malik[8] ve Sa’d İbn Ebî Vakkas[9] (radıyallâhu anhümâ) gibi bütün servetini vermek isteyen sahabe efendilerimizi tadil buyurmuştur.

Seksen Yaşındaki Hicret Talipliler

Daha nice fedakâr insanlarla karşılaştım. Meselâ belki seksenine merdiven dayamış bazı yaşlı arkadaşlar defaatle buraya gelip, “Ne olur bu gençlere hicret etmeyi işaret ettiğiniz gibi esnaf için de, bize de, başka yerlere gitmeyi işaret etseniz ve biz de gitsek. Böylece verme mazhariyetiyle serfiraz kılındığımız gibi, Cenâb-ı Hak hicretle de bizi şereflendirse.” dediler. İşte bunlar, maddî ölçüler içinde kıymetini takdir edemeyeceğiniz öyle dinamiklerdir ki, bu dinamikler, Cenâb-ı Hakk’ın sonsuz lütuf ve ihsanına âdeta bir davetiye olmuştur. Belki değişik ekonomik sistemler içinde, bu dinamiklerin nasıl birer kıymete dönüştüğü anlaşılmamış olabilir. Ancak bunların sermayeden de emekten de daha kıymetli olduğu muhakkaktır. Dolayısıyla kim ne derse desin, ortaya çıkan netice, aynı mantık, aynı düşünce ve aynı inanç etrafında bir araya gelmiş insanların, fedakârlık ve adanmışlık zemininde müşterek bir akıl oluşturmasına Cenâb-ı Hakk’ın bir lütfu ve ihsanıdır.

Son söz olarak şunu da ifade edeyim ki, varlıkta isbat-ı vücud eden, rahat ve

kolay zamanda işin altına giren ve belli bir vazifeyi yerine getiren insanlara da saygı duyulmalıdır. Bize düşen onlar hakkında şöyle dua etmektir: "Cenâb-ı Hak onların da aşk u iştiyakını artırsın, onları da devam ve temâdi ile serfiraz kılsın." Evet, ister yokken vermek için çırpınıp duranı, isterse varlık ve imkân içinde ancak belli bir seviyede fedakârlıkta bulunanı hep hayırla yâd etmek, dualarımızda hepsini birden zikretmek boynumuzun borcudur. Biz, milletimiz ve insanlık adına çalışan her ferdi, her fedakârlığı alkışlar, bundan dolayı Cenâb-ı Hakk'a hamd ü senada bulunur, şükreder ve böyle bir şükür neticesinde O'nun nimetlerini sağanak sağanak başımızdan aşağıya yağdırmaya devam edeceğine inanırız.

1 Bkz.: Enfâl sûresi, 8/72-75; Tevbe sûresi, 9/19-20, 100; Haşir sûresi, 59/8-10.

2 Tevbe sûresi, 9/92.

3 Bkz.: Ebû Nuaym, *Delâilü'n-nübüvve* s.302-303.

4 Bkz.: Buhârî, *rikak* 18, *merdâ* 19; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 71-78.

5 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.163 (On Yedinci Lem'a, On Üçüncü Nota, Birinci Mesele).

6 Bakara sûresi, 2/201.

7 A'râf sûresi, 7/23.

8 Buhârî, *vesâyâ* 16, *meğâzî* 79, *eymân* 24; Müslim, *tevbe* 53.

9 Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 37; Müslim, *vasiyyet* 5.

Aradığımız Huzur ve Kendimizi Sorgulama

***Soru:** Bir mü'minin; ister ferdî hayatında, isterse temsil ettiği kurum ve içtimaî konumu açısından kendini sorgulama ahlâkı nasıl olmalıdır?*

Günümüzde ferdî ve ailevî pek çok huzursuzluğa şahit oluyoruz. Meselâ, aile müessesesinde eşler arasında veya evlât ile anne-baba arasında ciddî huzursuzluklar yaşanıyor. Fert ve aileden kaynaklanan bu huzursuzluklar zamanla içtimaî müesseselere de aksediyor ve bu durum, toplumda daha büyük kırılma ve arızalara sebebiyet veriyor. Hâlbuki eczası savaplardan meydana gelen ve hayatlarını isabetli işlerle örgüleyen fertlerden mürekkep bir toplumun arızalı olması düşünülemez. Bu sebeple eğer bir toplumda bir arıza zuhur etmişse, bu arızanın onun moleküllerinden yani fert ve aileden kaynaklanan bir durum olduğu rahatlıkla söylenebilir. Fahr-i Kâinat Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) cevâmiü'l-kelim olan bir sözlerinde bu durumu ne güzel özetler. O buyuruyor ki; كَمَا تَكُونُوا يُوَلَّى عَلَيْكُمْ *"Nasıl iseniz öyle idare edilirsiniz."*[1] Yani siz sütseniz, kaymağınız süt; yoğurtsanız, kaymağınız yoğurt olur. Fakat eğer sizin şap gibi bir hâliniz varsa kaymağınız da şap olur. Bu açıdan öncelikle aile müessesesinde ve ardından bütün bir toplumda gerçek huzura kavuşmayı, huzur soluklayıp huzur yudumlamayı düşünüyorsak, toplumu meydana getiren fertler olarak hepimiz, evvelâ kendimizle yüzleşmeli; yüzleşip kendi hata ve kusurlarımızla hesaplaşmalıyız.

Hizmetçi İdarecilik Anlayışı

Meselâ toplumdaki belli problemleri halletmenin önemli bir yolu, bir kurum veya müesseseyi temsil edenlerin, yani başta bulunan idarecilerin, سَيِّدُ الْقَوْمِ خَادِمُهُمْ *"Bir topluluğun efendisi, onlara hizmet edendir."*[2] hadis-i şerifiyle ortaya konan düsturu bir hizmet felsefesi olarak benimsemeleridir. Evet, hizmet eden insanlarla beraber hizmete iştirak etme, Efendiler Efendisi'nin (aleyhissalâtü vesselâm) yüce bir ahlâkıdır. Öyle ki, O Sultan-ı Enbiya, bir sefere çıkıldığında, yemek hazırlamak üzere herkes bir işin ucundan tutarken, yıldızların kaldırım taşı gibi ayaklarının altına serildiği, varlığın ille-i gaiyesi, kâinatın medar-ı iftiharı O Zat da odun toplama vazifesini üstlenerek sahabe efendilerimizin yaptığı işe iştirak ediyordu.[3] "Üsve-i hasene"[4] olan Efendimiz'in yolu bu ise, o hâlde bilmemiz gerekir ki, bizim amirlik yaparak,

dayatmacı tavırlar içine girerek, zoraki tavziflerde bulunarak bir sonuca varmamız mümkün değildir. Bundan dolayı, bir idareci en başta kendisi yapılması gerekli olan işleri yapmalı ve böylece yanında çalışan insanları harekete geçirip onları da o işi yapmaya teşvik etmelidir.

Ne var ki, bu çok önemli meseleyi, bugün, toplumumuzdaki yerleşik ahlâk açısından realize etmek de öyle çok kolay olmayacaktır. Çünkü günümüzde, büyük çoğunluğu itibarıyla fertlerin zihin ve his dünyasına, benlik ve enaniyet hâkimdir. Dolayısıyla hayatın değişik kademelerinde belli bir konumu ihraz eden kişiler, kendilerini diğer insanlardan daha farklı ve üstün görmekte, çevresindeki insanlara karşı muamele ve tavrını da bu anlayışa göre şekillendirmektedir. Bu sebeple toplumda yerleşmiş bulunan bu genel teamülleri birdenbire değiştirmek ve onun yerine farklı anlayışlar ikame etmeye çalışmak insanlara birkaç mutasyonu birden yaşatmak gibidir ki, netice itibarıyla bu kadar mutasyona maruz kalan bir varlığın yaşaması mümkün değildir. Evet, siz toplumun sırtına kaldıramayacağı bir yükü yüklerseniz, o toplumu, o yükün altında ezmiş olursunuz. O zaman yapılması gereken, bir avuç dahi olsa, bu meselenin doğru olduğuna inanmış insanların, onu hayatlarına hayat kılması, kendi hayatlarına tatbik etmesidir. Yani âmirane, mütehakkimane tavırlar yerine, yapılması gerekli olanı yapmak suretiyle insanlara rehberlikte bulunmasıdır. Bu yapılabildiği takdirde, zamanla bu ahlâkın topluma da yayıldığı, toplum tarafından da benimsendiği görülecektir.

Dert Ortağı Olan İdareci

Haddizatında memurlara düşen amirlerine saygı göstermek olduğu gibi, büyüklere düşen de onlara karşı şefkatle muamelede bulunmak ve yapmalarını istedikleri şeyleri bilfiil yapmak suretiyle onlara yol göstermektir. Bu durumu ifade sadedinde Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) لَيْسَ مِنَّا مَنْ لَمْ يَرْحَمْ صَغِيرَنَا وَيُوَقِّرْ كَبِيرَنَا *“Küçüklerimize merhamet, büyüklerimize saygı göstermeyen bizden değildir.”*[5] buyuruyor. Görüldüğü üzere Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) küçüklerimize şefkat etmeyen, onları bağrına basmayan, kucaklamayan, sıyanet etmeyen, gerektiği ölçüde üzerlerine eğilmeyen; büyüklerimize karşı da saygılı ve hürmetle dopdolu olmayan kimseler için, “bizden değildir” buyurmak suretiyle böyleleri hakkında oldukça ağır bir ifade kullanmış ve böylece bu meselenin ehemmiyetine dikkat çekmiştir.

Burada hâşiye düşülmesi gereken bir husus vardır: Büyüğe karşı saygılı olmak, onun dediklerini yerine getirmek, gösterdiği şeyleri yapmak esasen

küçüğün yani idare edilenin bir vazifesidir. Bununla birlikte büyüğe düşen de ondan hürmet beklememektir. Ona düşen; emri altındakilerin şefkat, merhamet ve mülâyemetle üzerlerine eğilmek, onların derdini paylaşmak, hatta onlar inlerken onlarla birlikte inlemektir. Bir mektepteki müdürden alın da, bir rehbere kadar, bir kazadaki kaymakamdan bir vilâyetteki valiye, hatta bir devleti idare eden insana kadar idareci konumunda bulunan bir kişinin, sorumluluğu altındaki insanlardan dertli birisini gördüğü zaman, derdini paylaşacak ölçüde, mesul olduğu insanların içinde olması lâzımdır.

Bildiğiniz üzere, aklından zoru olan yaşlı bir kadın, huzur-u risalet-penahiye gelerek bir problemi olduğunu söylüyor ve İnsanlığın İftihar Tablosu'ndan (aleyhissalâtü vesselâm) bu problemini çözmesini istiyor. Ardından İki Cihan Serveri'nin elinden tutan kadın, yarım kelimelik bir itiraz görmeden o sokak senin, bu sokak benim Peygamber Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) alıp götürüyor. Artık ne tür bir isteği varsa, Allah Resûlü'nü götürüp o isteğini yerine getirtiyor.[6] İşte her idarecinin bu kadar insanların içinde olması gerekir. Çünkü siz onların içine girmezseniz onlar da sizin içinizde olmazlar. Siz onları idare edeyim derken, onlar sizi idare ederler. Bu husus, gerçekte öyle olunmadığı hâlde, sadece şirin ve sempatik görünmek suretiyle elde edilecek bir mesele de değildir. Eğer böyle düşünüyorsanız, keser döner, sap döner gün gelir hesap döner ve bir gün bütün hesaplarınızın alt üst olduğunu görürsünüz. İşte o zaman bir de bakarsınız ki, size şirin görünen insanların hepsi, nâ-şirin olmuş; sempatik görünenler ise antipatik kesilmişler. Böyle bir pozisyona düşmemek için onların kalblerine girmenin yolları aranmalıdır. Yerine göre onları eksik ve kusurlarından dolayı ikaz edip tedibde bulunsanız da, sonra bir kenara çekerek çok rahat, "Kardeşim! Biraz önce belki biraz sert konuştum, bana hakkın geçti. Hakkını helâl et. Hakkını helâl etmen için elimden ne geliyorsa yapmaya hazırım." diyebilmelisiniz. Sizin bir baba veya annenin daha ötesinde bir şefkatle yaptığınız bu muamele onların gönlünü öyle bir fetheder ki, onları kendinize râm edersiniz. Böyle olunca da işleriniz bir saat gibi tıkır tıkır işlemeye başlar. İşte yuvada, sokakta, mektepte, Kur'ân kursunda, camide vs. bütün müesseselerimizde böyle bir ahlâkın yerleşmesi adına, insanlar rehabilite edilip o seviyeye yükseltilmelidir.

Evet, kendisi ile yüzleşmeyen, kendisini sorgulamayan; meydana gelen kusurları, işin başlangıcında veya realize edilme sürecinde kendi yaptığı hatalara bağlamayan bir insan sürekli dışta kusurlu arar durur ancak bir türlü ne suçluyu bulabilir, ne de o kusurlardan kurtulabilir. Fakat dönüp kendisine bakan, "Ben nasıl bir hata ettim ki, her şey yolunda giderken böyle bir problemle karşılaştık?" deyip kendini sorgulayan insan ise, Allah'ın izni ve

inayetiyle, önündeki engelleri aşar ve yaptığı işlerde muvaffak olur.

"Olanlar Benim Yüzümden Oldu"

İnsanlığın İftihar Tablosu'nun arkasında yerlerini alan en güzide cemaat Mekke'yi fethediyor ve o fetihle gönülleri şahlanıyor. Ardından Huneyn'e yöneliyorlar ancak orada ilk başta muvakkat bir hezimete uğruyorlar.[7] Kur'ân-ı Kerim, Mekke'yi fetheden bu başarılı ordunun maruz kaldığı hâli şu ifadelerle anlatır: لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْـًٔا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرِينَ *"Şurası bir gerçek ki, Allah size pek çok yerde ve bu arada Huneyn gününde de yardım etti. O gün, sayıca çokluğunuz içinizde kendinizi beğenme hissi hâsıl etmişti. Ama bu size hiçbir fayda vermemişti. Olanca genişliğine rağmen, dünya başınıza dar gelmişti. Sonra da yüz geri olup gerisin geriye çekilmeye durdunuz."*[8] Bizim için ashab-ı kiramı sorgulamak bir saygısızlık ve terbiyesizliktir. Ancak burada bir hakikate dikkatleri çekmek için böyle bir hususu kendimizce ifade etme mecburiyetinde kaldık. Evet, oturuşları kalkışları, yemeleri içmeleri, kısaca yaptıkları her şey Allah'ın marziyatına muvafik düşen o seçkin insanların kalbine, yaptıklarından dolayı azıcık bir beğenme duygusu gelince, içlerinde hâsıl olan böyle bir duygudan dolayı geçici bir hezimet yaşadılar. Ardından da, Allah Resûlü'nün (aleyhissalâtü vesselâm) arkasına sığınmak suretiyle o hezimeti yeniden zafere çevirdiler.[9] Çünkü O Rehber-i Küll, Mükteda-yı Ekmel Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), kalbine asla böyle bir duygunun girmesine müsaade etmemişti.

Şimdi Kur'ân-ı Kerim, sahabe-i kiram efendilerimiz gibi seçkin bir topluluğu bu şekilde ikaz buyuruyorsa, o zaman bizim, yaşadığımız her falso ve fiyasko karşısında kendimizi sorgulamamız ve "olanlar bizim yüzümüzden oluyor" diyerek nefsimizle hesaplaşmamız gerekmez mi? Meselâ, bizi çekemeyen ve senelerdir aleyhimizde yazıp çizen insanlar var. Böyle bir durum karşısında bizim: "E ne yapalım, Allah onları öyle bir tabiatta yaratmış. Zaten biz ne yapsak bu adamları memnun edemeyecektik!" şeklinde düşünmemiz doğru değildir. Böyle diyeceğimize şu şekilde düşünmemiz Kur'ân aklîliği ve Kur'ân mantıkîliğine daha muvafik düşer, zannediyorum: "Acaba biz, bu insanların, insanî duygu ve düşüncelerini harekete geçirebilmek ve böylece onlarla belli bir çizgide uzlaşabilmek için alternatif bütün yolları değerlendirebildik mi? Acaba bu insanlara karşı bir üslûp hatamız oldu mu? Bir bilgeye giderek, bu durum karşısında onun düşünce ve tekliflerini aldık mı?"

İkaz ve İrşad Karşısında Tepki

Ayrıca bilinmesi gerekir ki, arıza ve eksikliklerinin sorgulanmasına müsaade etmeyen, sorgulanmayı asla kabul etmeyen, Türkçemizdeki enfes tabirle burnundan kıl aldırtmayan bir insan bir yönüyle hasta demektir. Özellikle kast sisteminin hâkim olduğu yerlerdeki bazı insanlar o türlü sorgulamalara hiç alışık ve açık değillerdir. Kendilerine yöneltilen en küçük bir tenkide bile tahammül edemez ve bundan dolayı kavga çıkarırlar. Hatta umuma söylenen hata ve kusurları bile tepkiyle karşılarlar. Bundan dolayı ikaz ve irşadda bulunan kişinin mevcut bu hâlet-i ruhiyeyi göz önünde bulundurması ve adımlarını ona göre atması gerekir. Evet, bugün yüzüne karşı kusuru söylendiğinde, Hazreti Pîr'in yaklaşımıyla "Koynumdaki akrebi haber verene rahmet."[10] deyip bundan memnun olacak insan sayısı pek azdır. Çünkü evvelâ insanımızı böyle bir seviyeye çıkaracak, kemale erdirecek yuvamız yok ve sokak da onu verecek durumda değil. Mektep o duygu ve düşüncenin dışında çok farklı müfredat programlarıyla dolu. Mâbed, namaz kıldığımız, vaaz u nasihat dinlediğimiz ve böylece Allah'a yaklaştığımız/yaklaşacağımız güzel bir mekân olsa da, ülfet ve ünsiyete yenik düşmüş hâlimizle, onun mesajları da bize bayatlamış ve partallaşmış bir şekilde aksediyor. Evet, mâbedde dahi gönüllerde heyecan uyaracak yeni bir şey söylenmemektedir. Orada dahi ciddî bir aşk-ı nebevî ve aşkullah nümayan değildir. Şimdi bütün bu müesseselerin hepsinde bir boşluk yaşanıyorsa, bu durum; hazımsızlık, kusurunu görmeme ve yanlışı söylendiğinde hemen ona tepki verme gibi çok derin ve farklı boşluklar şeklinde topluma aksetmektedir. Dolayısıyla toplumun tepeden tırnağa çok ciddî bir rehabilitasyona ihtiyacı olduğunu kabul etmemiz gerekir. Zira görülüyor ki, aslında hepimizde, kusurumuz söylendiği zaman, şöyle veya böyle hemen bir tepki kendini göstermektedir. Bu açıdan ikaz ve irşad mevzuunda, toplumun genel durumu hesaba katılarak çok hassas hareket edilmelidir.

Başımdan geçen bir hâdise ile konuyu biraz daha tavzih etmeye çalışayım. İzmir'e ilk gittiğim yıllarda Erzurumlu, hayatını Sünnet-i Seniyye çizgisinde sürdürmeye çalışan kıymetli bir arkadaşım vardı. Gözünün içine baktığınızda, onda size Allah'ı hatırlatabilecek mânâlar görürdünüz. Bu arkadaşıma bir gün şöyle bir teklifte bulundum: "Yanlışlarımı gördüğün zaman sen beni ikaz edeceksin. Senin bir yanlışın olduğu zaman da ben seni uyaracağım." Böylece çizgimizi bulma, Allah'ın bizi koyduğu yerde yörüngemizi takip etme ve yanlış yolda yürümeme adına birbirimize yardımcı olacaktık. İşte böyle bir mukaveleden sonra, namazın secde ve rükûlarında tesbihleri istenen seviyede söylememem karşısında bir gün yanıma geldi ve bana şöyle bir ikazda bulundu:

“Falanlar gibi ne öyle namazı verip veriştiriyorsun. Allah’a en yakın olunan o hâli niye dolu dolu dua ile zenginleştirmiyorsun?” Şimdi bakın, onunla bu konuda bir kardeşlik mukavelesi yapmış olmamıza ve bunu da benim teklif etmiş olmama rağmen kemal-i teessüfle itiraf etmeliyim ki, fren yemiş araba gibi sarsıldım. Ancak, Rabbime hamd olsun ki, hemen kendi içime dönerek: “Şimdi iradenin hakkını verme zamanı. Bu onun vazifesi olduğu için benim mukabelede bulunmamam gerekir. Zaten ben de bunu hak etmiştim. Namazda böyle bir hususa dikkat etmeliydim.” dedim. Başka bir gün ben de bir hususta onu ikaz etmiştim. Zannediyorum o da aynı şekilde sarsılmıştı.

Bunu şunun için arz ettim: Siz başkalarının kusurlarını, eksik ve gediklerini onların yüzlerine karşı söylediğinizde, herkes bunu rahatlıkla içine sindirip hazmedemeyebilir. Bu açıdan bu tür durumlarda söylenecek şeyler usûlüne göre söylenmelidir. Bu konuda Efendiler Efendisi’nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) üslûbu ne kadar latîf, ne kadar hoştur. Bildiğiniz üzere O, birisi bir kusur yaptığı zaman, cemaat içinde onu teşhir etmek suretiyle onun onuruyla oynamıyordu. Hemen minbere suûd buyuruyor ve umuma hitap etmek suretiyle hem kusuru olan kişinin hem de diğerlerinin ders almasını temin ediyordu.[11] Böylece hem muhatap rencide edilmiyor, hem de bir yanlış, yanlış olarak bırakılmayarak onun düzeltilmesi istikametinde bir gayret ortaya konmuş oluyordu. Dolayısıyla karşımızdaki insanın karakterini iyi okumalı, ne ölçüde tepki verebileceğinin tespitini yapmalı ve işte buna göre alternatif üslûplar bulma yoluna gitmeliyiz. Aksi takdirde kusurları düzelteyim derken, insanları rencide edip incitirsek üslûpta yapacağımız böyle bir hatayla her şeyi yıkıp yerle bir eder ve hiç beklemediğimiz sonuçlarla karşılaşırız.

1 el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân* 6/22; el-Kudâî, *Müsnedü’ş-Şihâb* 1/336.

2 Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd* 10/187; ed-Deylemî, *el-Müsned* 2/324.

3 et-Taberî, *Hülâsatü siyeri Seyyidi’l-beşer* s.87; es-Safedî, *el-Vâfî bi’l-vefeyât* 1/72.

4 Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/21.

5 Tirmizî, *birr* 15; Ebû Dâvûd, *edeb* 58; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/185, 222, 4/358.

6 Müslim, *fezâil* 76; Ebû Dâvûd, *edeb* 12; İbn Mâce, *zühd* 16.

7 Bkz.: Buhârî, *cihâd* 52, 61, 97, 167, *meğâzî* 54; Müslim, *cihâd* 78-80.

8 Tevbe sûresi, 9/25.

9 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebîr* 7/298; İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-kübrâ* 2/151-149.

10 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.66-67 (On Altıncı Mektup, Üçüncü Nokta).

11 Bkz.: Buhârî, *eymân* 3, *hiyel* 15; Müslim, *imâret* 26, 27, 28, 29.

Kulluk ve Tebettül

Soru: *İbadetleri Cennet arzusu, Cehennem korkusu, mehâbet duygusu ya da abd-mabud şuuruyla eda etme açılarından tebettül nasıl anlaşılmalıdır; bu zaviyeden tâcirân, bendegân, sâdikân ve âşikân zümrelerinin hususiyetleri nelerdir?*

Cevap: Daha önce de değişik vesilelerle ifade edildiği üzere, insanda Cennet arzusu, Cennet'i isteme mevzuu başka bir meseledir, ibadetleri böyle bir arzu ve isteğe bağlama ise tamamen başka bir meseledir. Evet, insanda Cennet arzusu olmalıdır. Ancak ibadet, kat'iyen Cennet arzusuyla eda edilmemeli ve Cennet'e girmenin bir vesilesi veya basamağı olarak görülmemelidir. Belki kulluk vazife ve mesuliyetlerimiz, Kudret-i Bînihaye ve Rahmet-i Nâmütenâhî'ye sunulan ubûdiyet veya derecesine göre ubûdet olarak görülmelidir. Cennet'e girme meselesi ise Cenâb-ı Hakk'ın lütfundan ekstra olarak beklenmelidir. Bunu teyit eden bir hadis-i şeriflerinde Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem): *"Hiç kimse ameliyle Cennet'e giremez."* buyurur. Bunun üzerine sahabe-i kiram: *"Siz de mi yâ Resûlallah?"* diye sorar. Sahabe efendilerimizin kendi durumlarını belirleme adına Resûl-i Ekrem Efendimiz'e böyle bir soru sorması onların firaset enginliğine delâlet eder. Yani mesele Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) gibi bir insanda test edilirse, kendi durumlarını anlamaları daha kolay olacaktır. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz şöyle buyurur: وَلَا أَنَا إِلَّا أَنْ يَتَغَمَّدَنِيَ اللّٰهُ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ *"Evet ben de amelimle Cennet'e giremem. Ancak Cenâb-ı Hak rahmetiyle beni sarıp sarmalar ve fazlıyla ve ekstra lütuflarıyla serfiraz kılarsa o müstesna."*[1]

Soruda, ibadetleri Cennet arzusu, Cehennem korkusu yanında bir de mehâbet duygusuyla eda etmeden bahsediliyor. Hemen ifade edelim ki, Cennet arzusu veya Cehennem korkusu yanında, Cenâb-ı Hakk'ın mehâbetinden, azamet ve ululuğundan sakınarak ibadetlerini yerine getirmek bir dereceye kadar kabul edilecek bir husustur. Rabbimiz'den diler ve dileniriz, O, hepimizin kalbine nâmütenâhî bir büyük karşısında duyulabilecek/duyulması gereken böyle bir heybet ve mehâfeti duyursun ve o duygularla gönlümüzü doldursun! Hâsılı diyebiliriz ki, Allah'ın büyüklük ve azameti karşısında iki büklüm olma duygusunun Cennet'i isteme ve Cehennem'den sakınmaya göre bir yönüyle bir rüchaniyeti vardır.

O Kimseyi Yüzüstü Yerde Bırakmaz

Soruda dile getirilen son husus ise, abd-Mâbud şuuruyla ibadetleri eda etme meselesiydi. Bu noktada muhakkikînin ifade ettiği bir hususu müsaadenizle bir kez daha ifade edeceğim: Allah, Allah olduğu için Mâbud'dur. Evet, Allah, Mâbud-u Mutlak, Maksud-u bi'l-İstihkak ve Mahbub-u Hak olduğu için biz O'na ibadet ediyoruz. Aslında burada keynûnet ifade eden "oldu" kelimesini dîk-ı elfâzdan dolayı kullanma mecburiyetinde kaldık. Bu hakikatin belki şu şekilde ifade edilmesi daha doğru olacaktır: Allah, Allah'tır ve bundan dolayı bizim O'na kullukta bulunmamız O'nun hakkı, bizim de vazife ve borcumuzdur.

Şimdi meseleye bu zaviyeden bakıldığında ibadetlerini Cennet arzusuna bağlayanlara "tâcirân", Cehennem korkusunu esas alanlara "bendegân", mehâfet ve mehâbet duygusuyla kullukta bulunanlara da "sâdıkân" diyoruz. Tâcirân olanlar, pazarlama işindedirler. Yani, "Ben ibadet edeyim, namaz kılayım, oruç tutayım, zekât vereyim Sen de bana Cennet'i ver." gibi bir anlayışa sahiptirler. Aslında, إِنَّ اللهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ *"Allah, karşılık olarak Cennet'i verip mü'minlerden canlarını ve mallarını satın almıştır."*[2] âyet-i kerimesinde de ifade edildiği gibi, her şeyini Allah'a veren kimseyi, Allah da yüzüstü bırakmaz.

" Sen Mevlâ'yı seven de
Mevlâ seni sevmez mi?
Rızasına iven de
Hak rızasın vermez mi?

Sen Hakk'ın kapısında
Canlar feda eylesen
Emrince hizmet etsen
Allah ecrin vermez mi?

Sular gibi çağlasan
Eyyub gibi ağlasan
Ciğergâhı dağlasan
Ahvalini sormaz mı?"
(Alvarlı Muhammed Lütfî Efendi)

Evet, Cenâb-ı Hak kimseyi boş ve yüzüstü bırakmaz. Bununla birlikte sen ibadet ü taatini Cennet mülâhazasına bağlarsan, pazarda ticaret yapan tüccarlardan bir tüccar gibi olursun. Oysaki yaptığın ameller istediğin nimetlere tekabül etmez.

Âşikân Zümresi

İşte tâcirân, bendegân anlayışı dışında kulluğunu hiçbir beklentiye bağlamadan, herhangi bir beklentiye girmeden, sırf "Sevilmek O'nun hakkı, sevmek ise bizim vazifemiz." mülâhazasına bağlı götüren kimselere ise âşikân denir. Mecnun, Leyla kendisine bir şeyler verdiğinden dolayı onun arkasından koşmamıştır. Mâşukuna ulaşma pahasına dağları delen Ferhat'ın Şirin'e olan aşkı da karşılıksızdır. Aynı şekilde daha başka âşıkları da mülâhazaya alabilirsiniz. Evet, yüzlerce âşık, karşılığında hiçbir şey beklemeden aşka tutulmuşlardır. Hatta çok defa o âşıklar, aşkıyla yanıp tutuştukları mâşuklarıyla bir araya gelince hayal kırıklığına uğramışlardır. Meselâ Fuzûlî'nin tasavvufî espri içinde yazılmış Leyla-Mecnun hikâyesine bakacak olursanız, Mecnun'un Leyla ile kavuşması, onunla Leyla arasına giren bir engel olmuştur. Çünkü onun mâşuku olan Leyla, hayalindeki Leyla'dır. O, kendi duygularında ve kendi his âleminin enginliğinde, kendisine gönlünü verdiği ve dilbeste olduğu Leyla'nın Mecnun'udur. Bir beyitte bu husus ne güzel ifade edilir: "Leyla'nındır Mecnun, Şirin'in Ferhat / Ben dîvâne aşkın bînevasiyem." Evet, dîvâne aşkın bînevâsı olmak lâzım. Sadece O'nun için inlemek ve bunu da başkalarının göstereceği alâkaya bağlamamak gerekir.

Tebettül ve Tebtîl

Tebettüle gelince o, Kur'ân-ı Kerim'de Müzzemmil sûresinde bi'setin bidayetinde ilk gelen âyetler arasında[3] Efendimiz'e emredilen hususlardandır.[4] Peygamber Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm), vahyin sıkleti, âlemin farklılaşması, buudların değişmesi, âlem-i lâhuta kapıların açılması karşısında kendisine verilecek olan risalet vazifesine Cenâb-ı Hak tarafından yavaş yavaş rehabilite ediliyordu. Çünkü O'na verilecek vazife, mukteza-yı beşeriyet gereği çok ağır bir yüktü. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) mükemmel bir donanıma sahip olmasına rağmen, ilk vahiy geldiğinde bir heyecan ve bir yönüyle belki bir helecan yaşamıştı. Bunun üzerine örtüsüne bürünmüş ve: زَمِّلُونِي زَمِّلُونِي *"Beni örtün, beni örtün!"*[5] demişti. İşte o zaman Allah (celle celâluhu): يَا أَيُّهَا الْمُزَّمِّلُ قُمِ اللَّيْلَ إِلَّا قَلِيلًا *"Ey örtüsüne bürünen şanı yüce Nebi, kalk, az bir kısmı hariç geceyi ihya et!"*[6] âyet-i kerimelerini indirdi ve aynı sûrenin içinde ona hitaben şöyle buyurdu: وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا *"Bir de O'na karşı tebettül yolunda ol."*[7]

Tebettül, tekellüf ifade eden bir bapta kullanıldığı için şu mânâya gelir: "Sen, mâsivâdan sadece bir kereliğine kat-ı alâka etmekle kalma. Bu mevzuda istikrar ve istikamet içinde ol ve kendini zorla. Varlık, mahlûkat, fıtratına yerleştirilen arzular ve evlâd u iyalin var olduğu hâlde, sen bunları kendi

düşünce ve iz'an dünyanda ademe mahkûm et; et de cismaniyetinden sıyrıl, bedenî varlığından tecerrüt et, kalb ve ruhun yörüngesine binerek bütün benliğinle Allah'a teveccüh ol, O'na yönel, O'na yürü." Âyetin son kelimesinden anlaşılacağı üzere, esas maksud tebettülden ziyade her şeyden kat-ı alâka etme keyfiyetinin zuhuru demek olan tebtîldir. Tef'îl babında gelen tebtîl, teksir (çokluk) içindir. Ancak tebtîlin gerçekleşmesi tebettül sayesinde olur. Yani her şeyden kat-ı alâka etme ufkuna ulaşabilme, o zirveyi ihraz edebilme ancak tebettül yoluyla olur. Bu zirveyi ihraz eden kimseye de "betül" denir. Meryem Validemiz'e "Betül" denmesinin sebebi de budur.[8] O, her şey var olduğu hâlde Allah'tan başka hiçbir şey görmemiş, O'na im'ân-ı nazar etmiş, yoğunlaşmış, konsantre olmuş ve bütün mâsivâdan kat-ı alâka ederek mihraba kapanmış ve bu sayede âdeta ahiretin semeratı ile beslenmeye başlamıştır. Kur'ân-ı Kerim onun bu hâlini şu ifadelerle anlatır: كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا *"Zekeriya, onun bulunduğu maksureye her ne zaman girse, orada ter ü taze yiyecekler buluyordu."*[9] Hazreti Zekeriya: يَا مَرْيَمُ أَنّٰى لَكِ هٰذَا *"Yâ Meryem! Bu yiyecekleri nereden buluyorsun?"*[10] dediğinde aldığı cevap şu oluyor: هُوَ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ إِنَّ اللّٰهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ *"Bunlar Allah tarafından gönderiliyor. Muhakkak ki Allah dilediğine hesapsız rızık verir."*[11] Evet, mâsivâdan kat-ı alâka edince her şey emre amade olur. Bu noktada Alvar İmamı'nın sözlerini bir kez daha hatırlayabilirsiniz:

" Sular gibi çağlasan,
Eyyub gibi ağlasan,
Ciğergâhı dağlasan,
Ahvalini sormaz mı?"

" Derde dermandır bu dert,
Dertliyi sever Samed,
Derde dermandır Ehad,
Fazlı seni bulmaz mı?"

İşte Meryem Validemiz, vazifesi, misyonu, Hazreti Mesih'e anne olması ve semavî bir ilkah ile telkih edilmesi gereği her şeyden kat-ı alâka etmiştir.[12] O, mâsivâdan kat-ı alâka edince Allah da (celle celâluhu) binlerce, milyonlarca insana bedel ona Hazreti Mesih gibi bir evlâdı lütuf buyurmuştur.

Azrâlaşıp Betülleşmek

Meryem Validemiz, iffetini koruma mevzuunda o kadar hassastır ki,

karşısında temessül eden bir ruhanî karşısında bile tir tir titremiş ve *"Senden Allah'a sığınırım."*[13] demiştir. Onun bu hususiyetlerinden dolayı kendisine, "Betül" ve "Azrâ" ismi verilmiştir.[14] İşte her şey var olduğu hâlde her şeyden kat-ı alâka etmek, tevhid-i kıble yapıp öyle azrâlaşmak ve öyle betülleşmek lazım. Üstad Hazretleri tefeül yapıp Mektubat-ı İmam-ı Rabbânî'ye başvurduğunda, İmam Rabbânî ona: "Tevhid-i kıble yap!"[15] diyor.[16] Yani şu tarafa, bu tarafa yönelerek teveccühlerinde dağılma. Eğer bir vakit ikbal arzusunun peşine düşer, başka bir zaman şöhret tutkusuna kapılır, makam arzusuna bağlanır veya korku endişesiyle sarsılırsan dağılıp gitmiş olursun. Oysaki bütün güç ve kuvvetini tek bir noktaya teksif ederek deleceğin şeyi delmeli, kıracağın şeyi kırmalı, böylece kabuğundan sıyrılarak O'nu bulmalısın. İşte tebettül, böyle bir yolda yürümenin ve böyle bir güzergâhın ad ve unvanıdır.

Cenâb-ı Hak, İnsanlığın İftihar Tablosu'nu o ağır misyonla serfiraz kıldıktan sonra diyor ki: Bu misyon öyle ağır bir yüktür ki, tebettül etmeyince bunun altından kalkamazsın. Sen, mâsivâ içinde bulunabilirsin. Evet, Hatice-i Kübrâ diye bir zevcen, Zeynep, Rukiye, Ümmü Gülsüm diye mübarek kızların olabilir. Ancak onlar, konumları itibarıyla sadece Senin saadet hanende birer emanettir. Haklarına o çerçevede riayet edeceksin. Ancak bunun ötesinde Sen sadece Allah'a teveccüh etmelisin. Derin bakışların her yerde Allah'ı aramalı ve her yoldan O'na yürümelisin. Her yerde kendinden uzaklaşıp her yerde O'na yaklaşmalısın. Bu da ancak tebettülle olabilir. Ey örtüsüne bürünen şanı yüce Nebi! Kalk ve insanlığın o ağır yükünü yüklen, onlara hakikati ve Cennet'e giden yolları göster. Gözlerini aç ve varlığı doğru okumalarını sağla.

İşte bunun için Cenâb-ı Hak: وَاذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا buyuruyor.[17] Rabbinin nâm-ı celilini zikret, sık sık O'nu an ve sonra da tebtîle ulaşmak için tebettül yoluna gir. O güzergâhta tebtîli elde et. Mâsivâdan kat-ı alâka etme ufkuna, zirvesine veya şahikasına ulaşmaya bak. Çünkü oradan varlığı çok farklı temâşâ edecek, çok farklı okuyacak, çok farklı duyacak ve çok farklı şeylere şahit olacaksın.

Hakikî ve İzafî Tebettül

Tabiî diğer fazilet ve meziyetlerde olduğu gibi, tebettülün de bir hakikîsi ve bir de izafîsi vardır. Başta Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) onun hakikîsine mazhardır. Çünkü zirve insan-ı kâmil olan Efendimiz hukuk-u dünya ve hukuk-u aileyi görüp gözetmenin yanı başında hukukullaha da bihakkın riayet etmiştir. Cîlî'nin ifadesiyle O, bihakkın insan-ı

kâmildir.[18] Evet O, öyle bir mir'ât-ı ilâhî olmuştur ki, O'na bakınca Allah'ı görmemek mümkün değildir. Dolayısıyla tebettülü hakikî mânâda temsil eden de O olmuştur. Betüliyette örnek birer kadın olarak cahiliye döneminde bile iffetiyle yaşayan Hazreti Hatice Validemiz'i, daha sonra Hazreti Âişe ve Hazreti Fatıma Validelerimizi ve onlardan sonra da derecesine göre diğer ezvâc-ı tahiratı bu kategoride mütalâa edebilirsiniz. Çünkü onların her biri, peygamberlik misyonuna omuz verme açısından büyük işler yapmışlardır. Hazreti Meryem Validemiz de, hakikî mânâya en yakın izafî mânâda tebettülü temsil edenlerdendir. Ancak biraz önce ifade edildiği gibi, tebettülün de "medâric" diye isimlendirebileceğimiz, kendine göre farklı dereceleri olduğundan her birinin durduğu basamak farklı farklıdır. Bu hâli yukarılara doğru tırmanılan bir helezon gibi düşünecek olursak, herkesin derecesine göre bu helezonda durduğu bir basamak vardır.

Bunların berisinde kendini i'lâ-yı kelimetullah davasına adayan uzzab vardır. Sahabe ve tâbiînden böyle insanlar olduğu gibi, İslâm tarihi boyunca, İmam Nevevî'den Hazreti Pîr-i Mugân'a kadar Allah davasına omuz vermiş daha pek çok uzzâb söz konusudur.[19] İmam Nevevî, günde ölmeyecek kadar bir iki lokma bir şey aldığını söylüyor.[20] Bunun gerekçesi olarak da şöyle diyor: "Cenâb-ı Hak bana: 'Ben seni yiyecekleri alacak, öğütecek ve götürüp ıtrahat mahalline atacak bir varlık olasın diye mi yarattım?' demez mi?" Diğer yandan, çok yemenin uykusunu getireceğini, oysaki yazılıp çizilecek çok şey olduğunu söylüyor ve dine hizmeti bunun önünde görüyor.[21] Fakat hemen ifade edelim ki, onun bu ifadeleri çok âli mülâhazalar olsa da sübjektif bir içtihat olduğundan herkesin mutlaka uygulaması ve uyması gereken mülâhazalar değildir. Ancak o ve onun gibi büyük zatların hâlis niyetlerine bakıldığında onları o noktada mazur görmek gerekir. Ayrıca onlar zaten bu hâllerini kimseye telkin etmemiş ve başkalarına, "mutlaka siz de böyle yaşamalısınız" dememişlerdir.

Çağımızda, İmam Nevevî ile aynı çizgiyi paylaşan zata geldiğimizde de benzer mülâhazalara rastlarız. Kendisine "İzdivacı düşünmedin mi?" diye sorduklarında, böyle bir sünneti terk ettiğinden dolayı duyduğu üzüntüyü ifade etmekle birlikte, husus bir mahfilde, âlem-i İslâm'ın derdini düşünmenin, kendisini o meseleyi düşünmeden alıkoyduğunu söyler.[22] Hazreti Pîr-i Mugân'ın bu sözlerini değerlendirirken onu kendi karakteri içinde ele almak gerekir. Çünkü o, bulunduğu şartlar içinde alevi göklere yükselen bir yangın görmüş ve bu yangın karşısında şunları ifade etmiştir: "Karşımda müthiş bir yangın var. Alevleri göklere yükseliyor. İçinde evlâdım yanıyor, imanım tutuşmuş yanıyor. O yangını söndürmeye, imanımı kurtarmaya koşuyorum.

Yolda biri beni kösteklemek istemiş de ayağım ona çarpmış; ne ehemmiyeti var? O müthiş yangın karşısında bu küçük hâdise bir kıymet ifade eder mi?”[23] Onun bu ifadelerine baktığımızda insanlığın ızdırabı karşısında ellerini kasıklarına koyup sürekli düşünen ve sancı çeken bir karakterle karşılaşıyoruz. Dolayısıyla ufku bu seviyeye ulaşmamış insanların, onun bu hâlini anlayabilmesi oldukça zordur. Ancak bir kez daha ifade edelim ki, onların bu mülâhazaları objektif değil, sübjektiftir. Zaten kendileri de bu mülâhaza ve içtihatlarını tâmim etmemiş, objektif bir kural gibi başkalarına sunmamış ve bunu bir mezak ve meşrep hâline getirerek çevresinde oluşan halkalara telkin etmemişlerdir. Bu sebeple “objektif mükellefiyet onların yaptığı gibidir” demesek de, bu büyük insanların hakkı da yenmemelidir. Çünkü aynı zamanda bu tür düşünceler çok âli ve yüce mülâhazalardır. Kendisi için yaşamayıp yaşatma duygusuna kilitlenmenin bir sonucudur. Dolayısıyla onların bu hâl ve tercihini rahbâniyete[24] benzer bir tebettül şeklinde düşünmemelidir.

Mevzu ile alâkalı gördüğüm önemli bir hususa dikkatlerinizi çekerek konuyu noktalamak istiyorum: Mutlak tebettül diyebileceğimiz, her şeyden kat-ı alâka etme ve çevresindeki her şeyi elinin tersiyle itme meselesi, seyr u sülûk-i ruhânîde muvakkaten yaşansa bile, hayatın tabiî seyri içinde mütemâdi hâle getirilmemelidir. Böyle yaparsanız, hiç farkına varmaksızın değişik suistimalâta kapı açmış olursunuz. Çünkü insan hayatında meşru daire içinde bir kapı aralığının bulunması gerekir. Elbette ki meşru dairedeki bu zevk ve lezzetler keyfe kâfidir. Fakat siz o yolu kapatır, o kapıyı aralamaz, meşru dairedeki o zevk ve lezzetlerden insanların istifade etmesini temin etmezseniz onların gayr-i meşru daireye girme ihtimalini artırmış olursunuz.

Evet, insanların meşru daire içinde kalarak Allah’ın emirleri çerçevesinde bir hayat yaşamalarını istiyorsak ne yeme-içmede, ne ailevî hayatta, ne de çoluk çocuk sahibi olma gibi mevzularda meşru dairedeki kapıları kapamamalıyız. Çünkü tabiat içinde yaratılan, tabiat ananın beşiği ile sallanan, tabiat annenin memelerinden süt emen bir insanın tabiata aykırı bir yol takip etmesi mümkün değildir. Aksi takdirde kendi tabiatını bozmuş ve tabiatında deformasyona uğramış olur. Zaten tebettülü ruhbâniyetten ayıran en önemli fark da budur. Tebettülde bir taraftan yaşatma arzusuyla hayatın göbeğine otağını kurup oturma varken diğer yandan da kalbî, ruhî, hissî ve zevkî hayat itibarıyla nâmütenâhîye açılmak ve her zaman Allah’la münasebet içinde bulunmak söz konusudur. Bundan dolayıdır ki bu yol daha selâmetli, daha emniyetli ve daha güvenlidir.

1 .Buhârî, *rikak* 18, *merdâ* 19; Müslim, *sıfâtü’l-münâfikîn* 71-78.

2 Tevbe sûresi, 9/111.

3 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat* 2/319.

4 Bkz.: Müzzemmil sûresi, 73/8.
5 Buhârî, *bed'ü'l-vahy* 3, *tefsîru sûre (96)* 1, *tâbîr* 1; Müslim, *îmân* 252.
6 Müzzemmil sûresi, 73/1-2.
7 Müzzemmil sûresi, 73/8.
8 Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/202; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/350; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2/110.
9 Âl-i İmrân sûresi, 3/37.
10 Âl-i İmrân sûresi, 3/37.
11 Âl-i İmrân sûresi, 3/37.
12 Bkz.: Meryem sûresi, 19/16-34.
13 Meryem sûresi, 19/18.
14 Bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/202; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/350; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2/110.
15 İmam Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/87 (75. Mektup).
16 Bediüzzaman, *Mektubat* s.402 (Yimi Sekizinci Mektup, Üçüncü Mesele).
17 *"Rabbinin yüce ismini zikret! Bir de O'na karşı tebettül yolunda ol."* (Müzzemmil sûresi, 73/8)
18 el-Cîlî, *el-İnsanü'l-kâmil* 2/71-72.
19 Bkz.: Abdülfettah Ebû Gudde, *el-Ulemâu'l-uzzâb*.
20 Bkz.: es-Sübkî, *Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-kübrâ* 2/153; el-Yâfiî, *Mir'âtü'l-cinân* 4/183.
21 Bkz.: ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm* 50/252; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb* 5/356.
22 Bkz.: Bediüzzaman, *Hanımlar Rehberi* s.23-24.
23 Bkz.: Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.615 (Tahliller).
24 Bkz.: Hadîd sûresi, 57/27.

Küllî Bereket
ve Bire Yedi Yüz Veren Başaklar

Soru: Anne-babaya hürmet ve sıla-i rahim gibi güzel hasletler umumi mânâda birer bereket vesilesi olarak zikrediliyor. Dinine hizmet etmek isteyen bir fert de, hizmet adına yaptığı birleri, bin edebilmek için öncelikle hangi bereket vesilelerine tutunmalıdır?

Cevap: Yapılan bir işin bereketli olması, ferdin, o işi "niye, niçin" yaptığının şuurunda olmasına ve aynı zamanda o işin "nasıl" yapılması gerektiğini çok iyi bilmesine, kendini o işe adamasına ve sonra da onu Hakk'ı görüyor ve O'nun tarafından görülüyor olma mülâhazasıyla, yani ihsan şuuru içinde yapmasına bağlıdır.[1] Hazreti Pîr'in ifade ettiği gibi, mü'min, görülüyor olarak işlemeli, görülüyor olarak başlamalı, görülüyor olarak oturmalı, görülüyor olarak kalkmalı, görülüyor olarak yemeli, görülüyor olarak içmeli ve hayatını görülüyor olma mülâhazasına bağlı götürmelidir.[2] Bildiğiniz üzere Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu hususu; اَلْإِحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللّٰهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَإِنَّهُ يَرَاكَ *"İhsan, görüyormuşçasına senin, Allah'a ibadet etmendir; sen O'nu görmesen de O seni görüyordur."*[3] ifadeleriyle dile getirir. Evet, siz ihsan yörüngeli yaşarsanız işte o zaman rahmet ilinden üzerinize sağanak sağanak bereketin yağdığına şahit olursunuz.

Nefis ve Ehline Hakkını Vermek

İnsanın birbirinden farklı, çeşitli sorumluluk ve mükellefiyetleri vardır. Bu sorumluluklar bir hadis-i şerifte şu ifadelerle dile getirilir: إِنَّ لِرَبِّكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلِنَفْسِكَ عَلَيْكَ حَقًّا وَلأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا فَأَعْطِ كُلَّ ذِي حَقٍّ حَقَّهُ *"Senin üzerinde Rabbinin hakkı var, nefsinin hakkı var, ehlinin de hakkı var. Her hak sahibine hakkını ver."*[4] Görüldüğü üzere insanın sorumluluklarının en başında Zât-ı Ulûhiyet'e ait haklar gelmektedir. Bu hakların neler olduğu Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i Sahiha'da anlatılmıştır. İman, islâm, ihsan gibi Allah'a ait bu haklar, insanın en başta gelen mükellefiyetlerindendir.

Peygamber Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm), Allah'a karşı mesul olduğumuz hakları hatırlattıktan sonra nefsimizin de bizim üzerimizde hakkı olduğunu ifade buyuruyor. Ahsen-i takvîm olarak yaratılan[5] ve bir cevher ve pırlanta kadar değerli olan nefsimizi şurada burada boşuna, beyhude, bâd-i heva zayi etmememiz gerekir. Doğru yolda değerlendirmek suretiyle onunla,

Cennet, Firdevs, Efendiler Efendisi'ne komşu olma ve hepsinden önemlisi Cenâb-ı Hakk'ın rıza ve hoşnutluğunu kazanma gibi âli makamlar peylenmeye çalışılmalıdır. Eğer nefis, potansiyel olarak, bu ufka namzet olmasaydı, bu yüksek gayeleri elde etmeye müsait yaratılmasaydı Allah insanlara bu yüce hedefleri göstermezdi. Bu ulvî hedefler insana gösterildiğine göre demek ki, insanın donanımı buna müsait yaratılmıştır. Öyleyse Hazreti Pîr'in Yirmi Üçüncü Söz'de ele aldığı gibi, böyle kıymetli bir cevher bakırcılar çarşısında zayi edilmeden, onunla çok daha değerli hedeflerin arkasına düşülmeli ve onlar elde edilmeye çalışılmalıdır.[6] Evet, insanın hakikî kıymeti fâni dünyanın ölçüleri içinde anlaşılamaz. Eğer iman, islâm, ihsan ve seradan Süreyya'ya kadar bütün tabakalarıyla kalbî ve ruhî hayatı elde etmeye talip olursanız, ancak o zaman değerince bir şeyin arkasına düşmüş olursunuz. İşte bütün bunlar nefse ait haklardır. Dolayısıyla nefse ait hakları sadece intihar etmeme, elini, ayağını, dilini, dudağını kesmeme yani onu beyhude feda etmeme şeklinde anlamak eksik bir anlayış olur. Hulâsa, nefsin zayi edilmemesi onun maddî-mânevî bütün hukukuna riayet edilmesi demektir.

Aynen öyle de aile hukuku da, sadece onlarla oturup hoş beş etmekten, bir çay sohbetinde onların gönüllerini almaktan ibaret değildir. Veya onların sadece vazife-i bedeniyeye ait haklarını eda etmekle onların hakları yerine getirilmiş olmaz. Bunların yanında onlara kalbî ve ruhî hayat adına güzel bir rehberlik yapılmalı ve bir ibre gibi onlara hep kıbleleri gösterilmelidir. Yani inanan bir fert olarak senin ailene Allah'ı anlatman, Resûlüllah'ı tanıtman ve onlara insanca yaşamayı öğretmen de, ailenin senin üzerindeki haklarıdır. Bunun yanında çocuklarını bir kayyım gibi yakın takibe alman ve onları, bir ân-ı seyyale olsun, kötülerle ve kötülüklerle baş başa bırakmaman da onların senin üzerindeki bir hakkıdır. Elbette ki bütün bu sorumlulukları kızarak, bağırarak, baskı altına alarak, senin düşüncelerine karşı onlarda nefret hissi uyararak değil; kafanı zonklatarak, kasıklarında sancı üstüne sancı çekerek, Üstad Necip Fazıl merhumun ifadesiyle öz beynini burnundan kusarak, pedagoji ve psikolojinin kurallarıyla, hususiyle Rehber-i Ekmel Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) ortaya koyduğu irşad metoduyla gerçekleştireceksin. İşte bütün bunlar çocukların bizim üzerimizdeki haklarıdır ve onların bu hakları bihakkın yerine getirilmelidir.

Çocuklardaki Boşlukların Gerçek Kaynağı

Hani menkıbelerde anlatılır: Ehlullahtan bir zatın çocuğu belli bir yaştan sonra muziplik olsun diye eline aldığı nodulla milletin ta uzak yerlerdeki sarnıçlardan taşıdıkları su tulumlarını deler. İlk başta, Hazret hatırına kimse bu

duruma sesini çıkarmaz. Ancak zamanla milletin canına tak der ve bir iki insan gelip meseleyi Hazret'e anlatır. Hazret hemen bir nefis muhasebesi içine girer ve böyle bir sonucu tevlid edebilecek hatanın ne olabileceğini düşünmeye başlar. "Acaba ben neyi nodulladım, neyi deldim ki, çocuğum bunu benden tevarüs etti?" der, geçmişini gözden geçirir. Ehlullah hayallerinden geçen olumsuz şeyleri bile günah saydıkları için belki kendince pek çok kusurunu bulmuş olabilir. Fakat fiiliyat sahasında bu türden bir kusurunu hatırlayamaz. Bunun üzerine hanımına gelir ve meseleyi ona da anlatır. Ona; "Bizim oğlan uzun zamandan beri böyle bir şey yapıyormuş. Ancak insanlar nezaket ve terbiyelerinden dolayı bize bir şey söyleyememişler. Şimdi bizim bu terbiyesizliğin önünü almamız lazım. Hele sen de bu açıdan bir sergüzeşt-i hayatını gözden geçiriver." tavsiyesinde bulunur. Kadın da düşünmeye başlar ve sonra şöyle der: "Efendi! Vallahi ben o türden bir kusurumu bulamadım. Fakat hamile iken komşulardan birisinin evine gitmiştim. Örgü örüyordum. Elimde tığ vardı. Bu arada orada bir portakal gördüm. Tığın ucuyla ona az dokundum ve onu ağzıma getirdim." Bunun üzerine Hazret, hanımından, hemen komşusuna gitmesini, ondan helâllik talep etmesini ve oturup tevbe etmesini ister.

Çok geçmez, o çocuk, elindeki nodulla tulumları deldiği esnada birdenbire kendi kendine: "Ben, parmakla gösterilen falan şahsın oğluyum. Böyle bir insanın evlâdı olarak milletle böyle muzipçe oynamak bana yakışır mı? Tevbe yâ Rabbi!" der ve koşa koşa babasının yanına gelir. "Baba! Ben bugüne kadar şu haltı karıştırdım." der. Kim bilir belki de o esnada babası da ona; "Oğlum! O haltı sen karıştırmadın, o haltı zamanında biz karıştırmışız." diye mukabelede bulunur.

Evet, anne-babaların, çocuklarını yakın takibe alarak onların hiçbir şeyi nodullamalarına fırsat vermemeleri gerekir. Zira sizdeki bir arıza, sizde olmasa onlarda zuhur eder ve evlât acısıyla onu çeken yine siz olursunuz. Allah karşısında yere siz bakar, evlâdınızın o hâli karşısında sıkıntı ve ızdırabı siz yaşarsınız. Bu bir menkıbedir. Ancak menkıbelerle ilgili fakirin bir mülâhazası var. Diyorum ki: Menkıbelerde aslındaki sıhhate değil, faslının ifade ettiği mânâya bakılmalıdır.

Kötülükleri İzale Yolları

Biraz önce geçen hadis-i şerifte, Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) işaret buyurduğu[7] bu üç sacayağının üzerine ilâvede bulunarak milletimizin ve insanlığın da bizim üzerimizde hakları olduğunu söyleyebiliriz. Zira her ne kadar bunlar yukarıdaki hadis-i şerifte açıkça zikredilip yer almasa

da, başka sahih hadis-i şeriflerde bize gösterilen hedefler açısından bu hakların da olduğunu görüyoruz.[8] Bu sebeple milletimiz ve insanlığın bizim üzerimizde olan haklarını da aynı kategoride değerlendirebiliriz. Evet, millet abidesini yeniden doğru dürüst ikame etme bizim vazifemizdir ve bugün itibarıyla bu vazifeyi yerine getirmek bizim üzerimizde bir haktır. İster irşad edici dinamikler olarak, ister irşada götürücü yol ve yöntemler olarak, isterse bize bahşedilen daha başka imkânlar olarak milletimizi kendi değerleriyle, kendi mânâ ve ruhuyla ikame etme bize bir emanet olarak tevdi edilmiştir. Eğer bu vazifeyi birileri şöyle veya böyle bugüne kadar getirmiş ve daha sonra bu işi bize tevdi etmişlerse, bu hakkın gereklerine riayet etmemiz bizim için bir vecibedir. Zira bugüne kadar, bu mefkûrenin dertlileri, zindanlarda onca sancı çekerek, hapishane ve sürgünlerde ömür tüketerek, bin bir ızdırap içinde öz beyinlerini burunlarından kusarak bu emaneti bugüne kadar getirmiş ve onu bize emanet etmiştir. O hâlde bu emanete sahip çıkmak onların hakkıdır, bizim için de bir vecibedir.

Aynı şekilde, eğri gören, yamuk bakan insanlara görme sistemini öğretmek de milletimizin bizim üzerimizdeki hakları cümlesindendir. Allah Resûlü (aleyhissalâtü vesselâm): مَـنْ رَأَى مِنْكُـمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَـدِهِ، فَـإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذَالِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ *"Sizden kim bir münker görürse, onu eliyle değiştirsin. Ona gücü yetmezse, diliyle değiştirsin. Buna da gücü yetmezse, kalbiyle ona tavır alsın. Bu sonuncusu imanın en zayıf mertebesidir."*[9] buyurmuyor mu? Yani gücün yetiyorsa karşındaki insanın gidip balıklamasına münkerata dalmasına meydan vermeyecek, bunun yerine mârufatın içine dalmasına vesile olmaya bakacaksın. Onun elinden tutacak, getirecek ve ona mihrabını ve kıblesini göstereceksin. Bunu elinle yapabiliyorsan yapacaksın. Eğer elinle yapma imkânın yoksa, yumuşak bir dille irşad etme yoluna gireceksin. Şayet onu da yapamıyorsan, daha başka vesileleri değerlendireceksin. Duruma göre kalbî alâkanı keserek, belli bir tavır alarak, "Senin gibi aklı başında bir adamdan böyle bir şey beklemiyordum!" diyerek bu vazifeni yerine getirmeye çalışacaksın. Buğz ederek, göz ağartarak, yüz işmizazında bulunarak, "ulan melun!" gibi hakaretler yağdırarak değil; mümince şefkat tavrını ortaya koyarak, kalbine hitap ederek, onun insanî yanlarının öne çıktığı bir dönemi kollayarak vs. ona, doğru yolu göstermeye çalışacaksın. Gerekirse oturup bir bardak çay içirecek ve onun yumuşamasını, kendini salmasını sağlayacaksın. İğne vurulurken bile ucu sivri olan iğnenin kolay girmesi için hastaya kendisini sıkmaması söylenir. Dolayısıyla yumuşak söz ve davranış, içten bir tebessüm muhatabın sertlik ve

huşunetten kurtulmasını temin edebilir. Sonra da sen böyle yumuşak bir atmosfer içinde muhatabının içine bir ışık, bir nur ve bir ziya gibi akıverir; gönlüne oturup onu güzellik ve iyiliklere yönlendirebilirsin. İşte bunlar da kalben yapılacak davranışlar zümresindendir.

Küllî Bereket ve Sahabe Kıvamı

Bugün adanmış ruhlar milletimiz ve topyekün insanlığa karşı azim, cesim, âlemşümul böyle bir vazifeyi derpiş etmiş görünüyorlar. Bunu hafife almamak gerekir. Evet, sahabeye düşen o büyük nasip, bugün itibarıyla bir emanet olarak günümüzün adanmış gönüllerine düşmüş. Ancak bu meselenin insanlık için bir mânâ ifade etmesi, kalıcı ve uzun soluklu olması onların sahabe kıvamında hayatlarını sürdürmesine bağlıdır. Evet, sahabe kıvamı, ciddiyeti ve samimiyeti bir ömür boyu muhafaza edilmelidir. İşte adanmış ruhlar, kendilerine terettüp eden vazifelerin hepsine böyle bir şuurla sahip çıkmalı, şuurunu koruma mevzuunda ihsan mülâhazasıyla hareket etmeli, durması gerekli olan yerde durmalı ve aynı zamanda durduğu yeri sürekli sık sık gözden geçirmeli; geçirmeli ve durumuna göre "Ben burada değil, beş adım daha ileride olmalıydım. Hatta beş değil on adım daha ileride durmam gerekirdi ama neylersin ki ben bu işin hakkını veremiyorum." diyerek hep daha iyinin peşinde koşmalıdır. Eğer biz bunu yapabilirsek, Cenâb-ı Hak da küllî bereketler ihsan eder ve bizim bu türlü tavır ve davranışlarımız, münbit toprağını bulmuş, hava ile buluşmuş, su ile zifafa girmiş ve güneş ile temasa geçmiş tohumlar gibi başağa yürür; yürür de bakarsınız o tohumlar Kur'ân'ın ifadesiyle yedi, yedi yüz veren… başaklar hâline geliverir. Rabbim, dine hizmet sahasında hepimize, böyle küllî yümün ve bereketler lütfeylesin!

1 Bkz.: Buhârî, *îmân* 37, *tefsîru sûre (31)* 2; Müslim, îmân 1.
2 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.29 (Altıncı Söz).
3 Buhârî, *îmân* 37, *tefsîru sûre (31)* 2; Müslim, *îmân* 1.
4 Buhârî, *savm* 51, *edeb* 86; Tirmizî, *savm* 45, *zühd* 64; Ebû Dâvûd, *savm* 57.
5 Bkz.: Tîn sûresi, 95/4.
6 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.331-332 (Yirmi Üçüncü Söz, Birinci Mebhas).
7 Bkz.: Buhârî, *savm* 51, *edeb* 86; Tirmizî, *savm* 45, *zühd* 64; Ebû Dâvûd, *savm* 57.
8 Bkz.: Müslim, *fiten* 19; Tirmizî, *fiten* 14; Ebû Dâvûd, *fiten* 1.
9 Müslim, *îmân* 78; Tirmizî, *fiten* 11; Ebû Dâvûd, *salât* 239.

Teveccüh Kredisi

Soru: Değişik röportaj ve yazılarınızda, halkın zat-ı âlinize teveccühünü onlar açısından bir içtihat hatası, kendiniz zaviyesinden de bir imtihan vasıtası gördüğünüzü belirterek, bu teveccühü, insanları hayra yönlendirmede bir kredi olarak kullanmaya çalıştığınızı ifade ediyorsunuz. "Teveccüh kredisi" tabirine yüklediğiniz mânâları ve bunun nasıl kullanılması gerektiğini lütfeder misiniz?

Cevap: Ehl-i dünya, hususiyle kendilerini egoizm ve egosantrizm içine hapsedenler hep teveccüh kovalar, teveccüh peşinde koşar ve alkış ararlar. Bazı sanat ve mârifet erbabıyla bir kısım siyasetçileri de bu kategoriye dâhil edebilirsiniz. Evet, bu insanlarda hâkim olan duygu ve düşünce teveccüh beklentisidir. Hatta günümüzde kendini nefyetmeyi temel bir disiplin olarak kabul eden insanların tavır ve davranışlarında bile kimi zaman böyle bir anlayışın tesiri görülebilmektedir. Hâlbuki tarihimize baktığımızda imanda derinleşmiş hakikî mü'minlerin bu tür tavır ve davranışlardan hep uzak durmaya çalıştığını görmekteyiz. Meselâ, İstanbul'u fethedenler o büyük başarıdan dolayı alkış beklentisi içinde olmadıkları gibi, Belgrad'dan başarıyla geriye dönenler de alkış beklentisi içinde değillerdir. Yavuz Cennetmekân (aleyhirrahmetü velğufran) Hazretleri, Mercidabık ve Ridaniye seferlerinden dönüp Üsküdar'a geldiğinde, halkın alkışlarından kaçmak için gece yarısına kadar Üsküdar'da kalmış, halk uykuya dalınca kalkmış ve gece yarısı sessizce Topkapı Sarayı'na girmiştir. Ayrıca Kanuni'nin büyük bir seferden döndüğünde izbe bir yerde yatmayı tercih etmesi ve Tarık İbn Ziyad'ın İspanya'yı fethettikten sonra yatağını bir dehlize serdirmesi de bu açıdan üzerinde durulması gereken önemli tarihî hâdiselerdir.

Teveccüh ve İstidraç Endişesi

Bu büyük şahsiyetlerin nefislerine karşı takındıkları bu tutuma, tasavvuf ıstılahında "hazm-ı nefs" denir. Demek ki mü'min, hangi konumda bulunursa bulunsun, hangi başarıya ulaşırsa ulaşsın nefsinin hakkından gelerek onu baskı ve kontrol altında tutmalı ve sözünü ona dinletmesini bilmelidir. Böylece nefis, emmâre olmaktan levvâmeye, levvâmeden mülhemeye, mülhemeden mutmainneye, oradan râdıyye ve mardıyyeye ve hatta şahsın istidat ve kabiliyetine göre zekiyye ve sâfiye mertebelerine yükselecek ve melekleri bile geride bırakacaktır. Ancak bunun yolu da öncelikle nefsi zapturapt altına almaktan geçer. İşte nefse hâkim olmanın yollarından birisi de teveccüh-ü nâstan kaçınmak ve istemeyerek de olsa böyle bir duruma maruz kalınmışsa onu

da istidraç endişesiyle karşılamaktır. Bu sebeple iyi bir ruh terbiyesi almış insan asla teveccüh-ü nâsı istemez ve beklemez. Teveccühe esas teşkil edebilecek hususlarla karşı karşıya kaldığında ise, elini ve gönlünü Allah'a açarak, hatta kimi zaman Allah'a el açtığını dahi belli etmeden ya bir secdede ya bir rükûda ya da bir tesbihat esnasında "Ne olur Allah'ım! Bir an dahi olsa beni benimle baş başa bırakma ve bu teveccüh beklentisini benim içimden çekip al!" diye dua eder.

Alkışların Altında Ezilip Kalanlar

İnanan insanların, rıza-yı ilâhî istikametindeki sa'y u gayretlerine, vifak ve ittifaklarına, bir ve beraber hareket etmelerine bağlı olarak Cenâb-ı Hakk'ın bir kısım lütuf, inayet ve teveccühleri söz konusu olabilir. Meselâ böyle bir inayet ve teveccühün neticesi olarak, Anadolu insanı tarafından dünyanın dört bir yanında çok engince hizmetler ortaya konulduğunu söyleyebiliriz. Merhum Bülent Ecevit'in (makamı Cennet olsun) yapılan bu hizmetlerle alâkalı şöyle bir mülâhazası vardı: "Osmanlı Devleti, dünya muvazenesinde muvazene unsuru olan büyük bir devletti. Bütün devletlere sözünü geçirecek bir konumu vardı. Fakat o dönemde bile bu ölçüde bir açılım olmamıştı." Şimdi insanlar, bir, böyle büyük bir açılıma, bir de bu açılımın arkasındaki insanlara, o işin fikir mimarlarına baktıklarında, işin arkasında görünenleri gözlerinde büyütüp onlara büyük bir teveccühte bulunabilirler. Hatta bazen bu teveccüh daha bir büyütülerek muzaaf veya mük'ab teveccüh hâline getirilebilir. İşte bu noktada bir insan "hazm-ı nefs" edememiş, meseleleri yerli yerine koyamamış, yapılan hizmetlerin arkasında, vifak, ittifak, anlaşma, uzlaşma, mantıkîlik gibi dinamiklere bahşedilen Cenâb-ı Hakk'ın lütuf ve inayetini görememişse, halkın gösterdiği iltifat ve teveccüh karşısında başı dönüp bakışı bulanabilir.

Onun için kendi zaviyenizden "teveccühleri kabul etmeme" sizin için bir esas olmalıdır. Evet, hangi büyük başarı elde edilirse edilsin, bütün iyilik ve güzelliklerin, muvaffakiyet ve başarıların Allah'tan olduğu ve O'na verilmesi gerektiği hiçbir zaman hatırdan çıkarılmamalıdır. Aksi takdirde, insanların muzaaf der muzaaf teveccühleri, pohpohlamaları, alkışlamaları karşısında hadisin ifadesiyle boynunuz kırılır ve o teveccüh ve iltifatların altında ezilir kalırsınız. Hatırlayacağınız üzere, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanında birisi başarılarından dolayı bir başkasını takdir ettiğinde İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhissalâtü vesselâm), *"Kardeşinin boynunu kırdın!"*[1] buyurur. Çünkü muhatap o yükü taşıyabilecek durumda değildir. Ama neylersiniz ki, insanları bu tür iltifat ve alkışlardan alıkoyamazsınız. Bakarsınız koskocaman alayların, taburların elde ettiği ganimeti getirir tek bir adama

verirler; verirler de “falan kurtardı, filân yarattı, falan şöyle nâşir-i envar, filân şöyle vifak ve ittifak âbidesi” türünden laflar ederler. O zavallı da, bunları yapamayacağının farkında olmadığından söylenenleri kabulleniverir. İşte bundan dolayı diyoruz ki, elden geldiğince teveccüh-ü nâsı kırmalı ve her zaman bir kul olarak kendi konumumuzun farkında olmalıyız.

Meselâ siz, bütün gönüllere girme, bütün ruhlarda bir yumuşama ameliyesi meydana getirme, insanları uzlaştırma, öldürücü ve korkunç silâhların boy gösterdiği bir dönemde insanlık çapında bir sulh vesilesi olma yolunda ceht ve gayrette bulunursunuz. Cenâb-ı Hak da sizi, böyle güzel bir işte muvaffak kılabilir. Bunun üzerine insanlar size teveccühte bulunur ve bu durumu “o yaptı”, “o etti” hatta günümüzdeki yanlış tabirle “o yarattı” diye ifade edebilirler. Bütün bu mülâhazalar karşısında insanın kendini izole etmesi, dışlaması ve bu takdirleri kabul etmemesi çok önemlidir. Çünkü bütün bu muvaffakiyetler, bizim nisbî, kisbî ve şart-ı âdi konumunda olan irademizi ortaya koymamız neticesinde Cenâb-ı Hakk’ın bizlere birer lütfudur. Belki bidayette ortaya koyduğumuz irademiz bile O’nun sevkiyledir.

Teveccühü Hizmete Tevcih Et!

Fakat bütün bunlara rağmen bazen teveccühü savmanız mümkün olmaz. İşte böyle durumlarda ehven-i şerreyn olarak veya hayr-ı kesîre karşılık hayr-ı kalîl olarak insan onu bir yönüyle hizmet istikametinde kullanmalıdır. Yani başkaları size teveccüh gösterdiğinde siz de, imkânı varsa, o teveccühleri hakiki mânâda teveccühe lâyık olana tevcih edersiniz. Bu sebeple elinizde bir fırçanız olsa ve siz onu her hareket ettirişinizde baş döndürücü bir poster meydana getirseniz yine de çok rahatlıkla şöyle diyebilmelisiniz: “Vallahi, billâhi, tallahi bunları Allah yaptırtıyor. Ben bu işi, böyle mükemmel bir şekilde ortaya koyabilecek kabiliyet, istidat ve ufukta bir insan değilim.” Meselâ, Hazreti Pîr-i Mugân’ın, kendisine teveccüh edip yanına gelmek isteyenlere; “Ne diye onca para verip masrafa gireceksiniz. Bir yerde oturup eserleri okumanız daha iyi olur.”[2] mealinde sözler söyleyerek insanların nazarını kendinden başka bir tarafa çevirdiğini görüyoruz.

Evet, insanlar etrafınızda halkalar oluşturmuş, size teveccüh ediyor, sizin tavsiyelerinizi dinliyorlarsa ve siz de onların bu teveccühlerini savma imkânına sahip değilseniz, işte bu durumda bir içtihat hatası olarak size olan teveccühlerini –ki hüsnüzanna makrun içtihat hataları onlara sevap bile kazandırabilir– yapılması gerekli olan işlere yönlendirerek değerlendirebilirsiniz. Tabiî ki, böyle bir durumda kendisine teveccüh edilen zatın, boynu kırılmayacak ölçüde Allah’la irtibatının kavi olması çok

önemlidir.

Aynı şekilde bir mefkûreye, insanların derin bir bağlılıkla inanıp itimat etmeleri çok önemli bir kredidir. İşte bu kredi, milletimiz ve insanlık adına rantabl olarak değerlendirilmelidir. Meselâ siz, size teveccühte bulunanlara şöyle diyebilirsiniz: "Eğitim müesseseleri ve kültür lokalleri milletimiz ve insanlık için hayatî ehemmiyeti haiz. Bu sebeple her yerde okullar açın, kültür lokalleri yapın. Eğer tek başınıza yapamıyorsanız, himmetlerinizi inzimam ettirin, imkânlarınızı bir araya getirin ve böylece daha büyük işlere, daha büyük hizmetlere talip olun ve böylece dünyanın değişik yerlerinde kendi ruhunuzun ilhamlarını sinelere boşaltacak zemin ve platformlar oluşturun!"

Yoksa el âlemin sizi alkışlamasının, göklere çıkarmasının ahiretiniz hesabına size hiçbir faydası yoktur. Evet, bunlar sizin için bir kazanım değildir; sadece nefsanî hislerinizi tatmin eder. Aslında bunu, bir tatminden ziyade, insanı sürekli, o türlü beklentilere sevk eden; sevk edip ona mütemâdi stres ve anguazlar yaşatan bir afet olarak ifade etmek daha doğru olacaktır. Evet, böyle bir beklenti, insanı teveccüh ve alkış konusunda açgözlü hâle getirmekten başka bir işe yaramaz. Devleti idarede zirveye ulaşmış bir insan, yine kendisi gibi bir zat vefat ettiği zaman onun cenazesine yüz binlerce insanın iştirak ettiğini görünce, "Acaba öldüğüm zaman beni de bu kadar insan teşyi eder mi?" diyor. Yahu, sen hakikî mânâda öldükten, yani hayatta iken ruhunu ve kalbî hayatını öldürdükten sonra, o kalabalığın on katı insan senin cenazene gelse ve namazını da kılsa bütün bunlar senin için ne ifade eder, onların sana ne yararı olur ki! Zira her şey kabir kapısına kadardır. O noktadan sonra asıl önemli olan senin Allah'la irtibatındır. Hayattayken Allah'la irtibatın ne ölçüdeydi? Ne kadar rıza solukluyordun? "Allah'ım benden hoşnut ol!" diyor muydun? "Allah'ım! Beni benliğin hapsinden kurtar ve Senliğe ulaştır. Seninle hemdem eyle. Maiyyetine erdir!" diye bir talebin var mıydı? Eğer böyle bir dua ve talebin yoksa, cenazende milyonlarca insan olsa da sana bir faydası olmaz ki!

Hâsılı, siz, bir taraftan, halkın size olan teveccühlerini savma ameliyesi gerçekleştirirken, diğer taraftan da o teveccühleri şöyle böyle semereli hâle getirmeye bakmalısınız. Evet, insanların size olan itimatlarını, hüsnüzanlarını ve tavsiyelerinize inanmalarını, siz de onların uhrevî hayatları adına değerlendirme yoluna gitmelisiniz. Meselâ ben bir ziraat mühendisi olsam, gözümün içine bakanlara ziraatçılıkta profesyonel olma yollarını anlatırdım. Veya iyi bir kimyager olsam, onlara kimyanın farklı yönlerinden istifade etme yollarını öğretirdim. İşte mesleğimiz itibarıyla insanları irşada sevk etmek de bu türden bir gayrettir. Teveccüh kredisi böyle değerlendirilmelidir. Bu yapılabildiği takdirde siz vebalden kurtulmuş olursunuz, onlar da hüsnüzanna

bağlı içtihat hatalarının sevabını almış olurlar.

Fakat şunu da ifade edeyim ki, herkesten böyle bir tavrı beklemek, bilhassa günümüzde bir hayli zordur. Çünkü şöhret zehirli bir bal gibidir. Hatırlayacağınız üzere, Üstad Hazretleri bu meseleyi ifade sadedinde: "Şöhret, ayn-ı riyâdır ve kalbi öldüren zehirli bir baldır. İnsanı, insanlara abd ve köle yapar… O belâ ve musibete düşersen, إِنَّا لِلّٰهِ وَإِنَّٓا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ[3] de, o belâdan kurtul..."[4] diyerek bize hem şöhret afetini, hem de ondan kurtulma yolunu gösterir. Bu açıdan bir hamlede, bir nefhada insanların müspet mânâda değişmesini, şöhret hissini ayaklarının altına alıp üzerinde zıplamalarını, raks etmelerini beklemek doğru değildir. Böyle bir beklentiye girerseniz sukût-u hayale uğrarsınız. Bu mevzuda istenen sonuç, ancak yavaş yavaş, tedricen ve insanları rehabilite ede ede elde edilebilir.

1 Buhârî, *şehâdât* 16, *edeb* 54, 95; Müslim, *zühd* 65.

2 Bkz.: Bediüzzaman, *Kastamonu Lâhikası* s.20; *Emirdağ Lâhikası-2* s.169, 173, 194.

3 *"Biz Allah'a âidiz ve vakti geldiğinde elbette O'na döneceğiz."* (Bakara sûresi, 2/156)

4 Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.73 (Katrenin Zeyli).

Temkin

Soru: Temkin, tasavvufta zirve kabul ediliyor. Temkinin içtimaî hayatımıza bakan yönleri nelerdir? İzah eder misiniz?

Cevap: Temkin kelimesi farklı kipleriyle Kur'ân-ı Kerim'in değişik âyet-i kerimelerinde geçmektedir. Meselâ Kehf sûre-i celîlesinde, doğu ve batıya seyahat eden, sonra Çin Seddi'ne veya Ye'cüc ve Me'cüc'ün bulunduğu yere ulaşan Zülkarneyn için şöyle buyruluyor: إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَاٰتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا *"Biz dünyada ona mükne verdik ve ihtiyaç duyduğu her konuda sebep ve vasıtalar ihsan ettik."*[1] Âyette geçen "mükne verdik" mazmununu, Zülkarneyn'e ayağını yere sağlam basacağı ve sözünü dinletebileceği bir imkân, güç ve hâkimiyet bahşedilmesi şeklinde anlayabileceğimiz gibi; devletler muvazenesinde ona muvazene unsuru olma konumunun verilmesi şeklinde de anlayabiliriz. Böylece doğuya seyahat yaptığında doğudakiler, batıya seyahat yaptığında batıdakiler ve daha sonra Ye'cüc ve Me'cüc'ün dünyasına seyahat yaptığında da onlardan bîzar olmuş insanlar çözüm adına hep ona müracaat ettiler. Nasıl ki muvazene unsuru olduğundan dolayı bir dönem müracaatlar hep Devlet-i Âliye'ye yapılıyordu. Meselâ bir gün Fransuva geliyor; Hünkârım, Pîr-i Mugânım, Şem'-i Tabanım.. gibi ifadelerle ona sığınıyor ve ondan himaye talebinde bulunuyordu. İşte, âyet-i kerimede mükne mazmunuyla ifade edilen devletlerarasında muvazene unsuru olma mazhariyeti o dönemde Zülkarneyn'e verilmişti.

Esasında mevzuun daha iyi anlaşılabilmesi için, Kehf sûre-i celîlesinde önümüze serilen değişik tablolara birbiriyle irtibatlı bir bütün hâlinde bakılması gerekir. İşte bu perspektiften bakıldığında, o tabloların her birinde bir yönüyle seyr u sülûk-i madde itibarıyla varılacak noktaya varma adına farklı mertebelerin söz konusu olduğu görülecektir. Bu tablolarda öncelikle mağara döneminden bahsedilir;[2] ardından bahçe sahiplerinin durumu anlatılarak dikkatler dünya ile imtihan olmaya çekilir;[3] daha sonra Hızır'la arkadaşlık gibi ayrı bir dönem ele alınır.[4] Sonunda da meseleyi noktalamadan önce deccaliyete ve Ye'cüc ve Me'cüc'e karşı sıyanet ve siper oluşturabilecek âyetlerden bahsedilir.[5] Zaten Peygamber Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) da, deccalın şerrinden korunma adına, buradaki ilk veya son on âyetin cuma günü okunmasını tavsiye buyurmuşlardır.[6] Dolayısıyla mükne meselesi, bu güzergâhtan geçtikten, bu vetireyi yaşadıktan sonra Cenâb-ı Hakk'ın lütfedeceği bir nimettir. Yani bir nemin çiy noktasına ulaşıp orada pozitif ve negatif bulutların inzimamıyla yağmur hâline gelip yeniden toprağın bağrına akması

gibi bir toplumun da maddî-mânevî doygunluğa ulaşması, o çiy noktasını ihraz etmesi mükne adına çok önemlidir. İşte bütün bunlar temkine giren hususlardandır.

İçteki Temkin – Dıştaki Temkin

Hac sûre-i celîlesindeki bir âyet-i kerimede ise sahabe-i kiram efendilerimize, mallarını, ırz, namus, şeref ve haysiyetlerini koruma adına maddî mücahede için izin verildiği ifade ediliyor. Evet, kin ve nefrete kilitli din düşmanlarının zulüm ve baskılarına karşı koyma ve artık bundan sonra böyle bir şeyin yapılamayacağını gösterme adına şöyle buyruluyor: أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا وَإِنَّ اللّٰهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ *"Kendilerine savaş açılan mü'minlere, savaşmaları için izin verildi. Çünkü onlar zulme maruz kaldılar. Allah onlara zafer vermeye elbette kadirdir."*[7] Arkasından da Cenâb-ı Hak: [8]اَلَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ buyurmak suretiyle onlara yeryüzünde mükne verdiğini ifade ediyor. Yani onları, devletlerarası muvazenede bir muvazene unsuru hâline getireceğini ve onlara temkin ihsan edeceğini beyan buyuruyor. Sahabe efendilerimiz, o güzergâhtan geçecek, Mekke çilesini çekecek, Medine'ye gelip orada sitelerini kuracak ve böylece "Muvazenede biz de varız, bizim dediğimiz de var!" diyeceklerdir. Cenâb-ı Hak bu yolda onlara imkân vereceğini, temkin ihsan edeceğini ifade buyuruyor. Misal olarak zikrettiğimiz bu hususlar, sofîlerin anlamış olduğu temkinden farklıdır ve daha çok da soruda ifade edildiği gibi, temkinin içtimaî hayat ve hakka hizmet sahasına bakan yönüyle irtibatlıdır.

Fakat şu husus gözden kaçırılmamalıdır ki, sofîlerin ortaya koymuş oldukları ve tasavvufta zirve kabul edilen temkin mülâhazası yukarıda mevzubahis ettiğimiz temkin mülâhazalarından tamamen tecrit edilmiş değildir. Fakat yine de her iki temkin mülâhazası arasında belli bir farklılığın olduğu açıktır. Zira sofîler nazarında en büyük dünya; insanın kendi iç âlemidir, enfüsî dünyasıdır. Evet, onlara göre, her ne kadar dıştaki dünya büyük gibi görünse de, avâlim insan dünyasında pinhan ve cihanlar da yine o insan dünyasında matvîdir.[9] Bu açıdan da diğer temkinler, insanın enfüsî dünyasında ulaştığı temkine nispetle küçük kalır. Evet, Zülkarneynlik, Davudluk, Süleymanlık ona nispeten küçüktür. "Süleyman var Süleyman'dan içeru." diyen Yunus Emre de ihtimal ki böyle bir meseleye işarette bulunmuştur.

Naz Değil Niyaz

Şimdi isterseniz aradaki bu münasebet dolayısıyla, kalbî ve ruhî hayat

açısından da temkin mülâhazası üzerinde bir nebze duralım. Sofîler, Allah'la münasebetleri nokta-i nazarından bir temkin mülâhazası geliştirmişlerdir. Şöyle ki, bir sâlik, değişik basamaklardan geçerek, seyr u sülûk meratibini tamamlayabilir. Evet, o, kalb ve ruh ufku itibarıyla Allah'a yükselirken, fenâfillâh, bekâbillâh ve maallah olma istikametinde ahlâk-ı âliye-i İslâmiye'ye dair değişik disiplinleri kullanabilir. Bu disiplinler insanın miraç ve urûcunda birer basamak vazifesi görür. Buradaki urûc tabiri, kavs-i urûc, kavs-i nüzûl şeklinde ele alındığında farklı mânâya gelse de, sofîler onu insanın Allah'a yükselmesi mânâsında kullanagelmişlerdir. Hatta urûcunu tamamlayan bir insanın tekrar halkın içine inmesini de suûd tabiriyle ifade etmişlerdir. Evet, siz seyr u sülûk-i ruhanîde kat-ı meratib etme adına yüz tane disiplin ortaya koyabilirsiniz. Ancak belki de Muhyiddin İbn Arabî, İsmail Hakkı Bursevî gibi bu mevzuda yed-i tûlâ sahibi olan ve aynı zamanda kalbî ve ruhî hayatı temsil eden zatlara göre bunlar yüz elli tanedir. Şimdi siz bütün bu meratibi katederek Allah'ın izni ve inayetiyle belli bir noktaya ulaşabilirsiniz. Fenâfillâh, bekâbillâh, maallah makamına erip, bir şuhud ve vahdet mülâhazasına sahip olabilirsiniz. Gayb-i mutlaka, hakikatü'l-hakâika ulaşma mülâhazaları içinizde belirebilir. İşte bu noktada biz, insanları tecsim ve hayyize düşürmeme adına, temkinin bir gereği olarak diyoruz ki, zevkî ve hâlî olarak yaşanan bütün bu hâller, insanın ihsas ve ihtisasları açısından basiretinin açılmasıyla onun artık meseleyi öyle görmesi ve öyle duymasıyla ilgilidir. Başka bir ifadeyle, sâlikin yaşamış olduğu bu hâl, bir istiğrak, bir kalak ve bir heymanın neticesidir.

İşte böyle bir noktaya ulaşmak, insanda naz mülâhazalarını beraberinde getirebilir. Yani zirvelere ulaşan bir insan hiç farkına varmaksızın tavus kuşlarının çalım satmaları veya hindilerin kabara kabara yürümeleri gibi kendini bir şey sanabilir. İşte sâlikin taakkul dünyasında, hatta tasavvur ve tahayyül âleminde nazlanmaya bâdi olabilecek hususlara girmemesi önem arz eder. Evet, kul hangi mertebede bulunursa bulunsun, Allah karşısında kulluğunun şuurunda olması, Allah'ın Mâbud-u Mutlak, Mahbub-u Mutlak ve Maksud-u bi'l-İstihkak olduğu mülâhazasıyla oturup kalkması çok önemlidir ve bu durum onun temkinini ifade eder. Yani insan zirvelerde bile olsa hep kulluk şuuru içinde bulunmalı, bazılarının yaptığı gibi hislerini Zât-ı Ulûhiyet'e yakışmayacak şekilde ifade etmemeli; ifade edip değişik hezeyanlara girmemelidir.

Zikredilen bu hususlar temkin adına çok önemli olduğu gibi, İmam Sühreverdî, Muhyiddin İbn Arabî, Molla Câmî (rahmetullahi aleyhim) gibi çok önemli zatların zâhiren dinin temel disiplinlerine aykırı gözüken bazı ifadelerini makul birer mahmil bularak yorumlamak da temkinin diğer önemli

bir veçhesini teşkil eder. Çünkü böyle bir yaklaşım, insanı onlar hakkında suizanna düşmekten kurtarır. O büyük kametler his, hâl ve zevke mağlûp olmanın neticesinde bunları söylemişlerdir. Biz ise ne hissin ne hâlin ne de zevkin mağlûbu insanlarız. Biz, bırakın his ve zevkin mağlûbu olmayı, nefsimize bile galebe çalmış değiliz. Bu açıdan da, onlar hakkında temkinli olmalı ve suizanna düşmemeye dikkat etmeliyiz.

O hâlde insan, hangi mertebeye ulaşırsa ulaşsın, hangi zirvede bulunursa bulunsun, her zaman ayağını yere sağlam basmalı ve hep kulluğunun şuurunda olmalıdır. Cenâb-ı Hak, en önemli ibadetimiz olan namazın hâtimesinde yani ibadetimizin miracı ve Allah'a ulaşma noktası olan tahiyyatta Fahr-i Kâinat Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize şu ifadeleriyle tanıtıyor: وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ *"Şehadet ederim ki, Hazreti Muhammed, Allah'ın kulu ve Resûlüdür."* Bazı ulemaya göre bu meselenin Miraç'ta gerçekleştiğini düşünecek olursak, böyle bir yerde Cenâb-ı Hak kulluğu nazara vermiştir. Yani Resûl-i Ekrem Efendimiz (aleyhi salavâtullahi ve selâmuh), zirveler zirvesine çıktığı anda kendisine yine kulluğu hatırlatılıyor. Mebdeinde de: سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرٰى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ اٰيَاتِنَا ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ *"Şanı yüce, mukaddes, müberra ve münezzehtir O Allah ki, bir gece kulunu Mescid-i Haram'dan, Mescid-i Aksâ'ya götürdü. Doğrusu O, Semî'dir, Basîr'dir (işitir ve görür)."*[10] buyrulurken de, Peygamber Efendimiz'in abd olmasına vurgu yapılıyor.

Dolayısıyla temkin; her zaman abdiyetin, kulaktaki küpenin, boyundaki tasmanın, ayaktaki pranganın farkında ve şuurunda olma demektir. Hazreti Mevlâna, Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) için şöyle diyor: "Kul oldum, kul oldum, kul oldum! Ben Sana hizmette iki büklüm oldum. Kullar âzad olunca şâd olur; ben Sana kul olduğumdan dolayı şâd oldum."[11] Bu meseleyi Allah'la münasebetimiz açısından Zât-ı Ulûhiyet'e tevcih ederek, bin defa "Kul oldum, kul oldum, kul oldum." diyebiliriz. İşte bu bir temkin ifadesi, temkin soluklanmasıdır ve velilere göre bir hâldir. İrşad ve tebliğ hayatımızdaki temkine gelince; din-i mübîn-i İslâm'ı dırahşan çehresiyle insanlığa göstermeye çalışmak, kusursuz bir temsil sergileyerek dilin söylediklerini temsille derinleştirip enginleştirmek ve söyleyeceklerimizi hiç kimsenin itiraz etmeyeceği, kabul etmekten çekinmeyeceği bir üslûp ve formatla sunmak demektir. Tabiî aynı zamanda insanın elde edilen netice ve semereyi asla kendinden bilmemesi ve ortaya koyduğu hizmet ve gayretler dolayısıyla nazlanma gibi tavırlar içine girmemesi de temkin adına çok önemlidir.

Temkin Kaymasına Düşmemek İçin

Evet, insan bir kısım mazhariyetler karşısında naza geçebilir. Meselâ, dünyanın dört bir yanında Cenâb-ı Hakk'ın eltaf-ı sübhaniyesinin bir sonucu olarak çok güzel hizmetler ortaya konmuş olabilir. Fakat hakikî sebep siz olmadığınız hâlde, bu güzel işler bir şekilde size irca edilebilir. Böyle bir takdir ve teveccühte bulunanlar bu içtihat hatalarında şayet ifrata girmiyorlarsa inşaallah günaha girmiş sayılmazlar. Fakat kendisine teveccüh edilen zat, bu teveccühleri haklı görüyor ve –Allah korusun– "tam yerine oturdu" gibi bir mülâhazaya kapılıyorsa kazanma kuşağında kaybediyor demektir. Evet, insan takdir, teveccüh ve iltifatlar karşısında niyaz zemininden kayıp naza girebilir. Dolayısıyla temkin kaymasına düşebilir. Meselâ, eğer hizmet eden bir insanın zihninden: "Bakın bizimle neler oluyor. Osmanlı Devleti koskocaman bir cihan devleti olduğu hâlde bizim vardığımız yerlerin öşrüne bile varamamış!" türünden düşünceler geçiyorsa, bu mülâhazalar apaçık bir şekilde ruhun ve latîfe-i rabbâniyenin kirlendiğinin bir göstergesidir ve temkine tamamen aykırı düşüncelerdir. İnsanın aklına bu tür zararlı mülâhazalar geldiğinde hemen "Allah'ım 'Değildir bu bana lâyık bu bende / Bana bu lutf ile ihsan nedendir?' (M. Lütfî) Ben de anlamış değilim bütün bu lütuf ve mazhariyetleri. Fakat bazen büyükler küçüklere külâh giydirebiliyor." demesini bilmelidir.

Evet, mazhar olunan bütün güzelliklerin O Zât-ı Ecell ü A'lâ'nın büyüklüğüne verilmesi gerekirken, ganimetten kendisine hisse ayıran adam gibi davranarak "bu O'na ait, bu da bana ait, bu O'na ait, bu da bana ait…" gibi bir düşünceye kapılmak; "biz de öldük öldük dirildik, biz de koştuk koştuk didindik, biz de şunu yaptık, biz de bunu yaptık.." demek hizmet edenler hesabına temkine aykırı şeylerdir. Tabiî ki biz Allah yolunda cansiperane mücadele edecek, fenâ fi'l-hizmet, fenâ fi'l-mefkûre ve Hazreti Pîr'in ifadesiyle fenâ fi'l-ihvan olacağız. Hazreti Pîr'in ders halkasındaki talebelerinin söylediğine göre o, Van'daki mağaradan aşağı düşerken bile "Davam!" diye bağırmıştı. Sonra da sanki gizli bir el, mağaranın ağzı daha içeride olmasına rağmen, onu alttaki mağaraya itivermişti. Zannediyorum o, Azrail (aleyhisselâm) gelip canını alacağı zaman bile "Davam!" diye inleyip sızlamıştır.

Cenâb-ı Hak yaptığımız hizmetlerle övünme gibi bir densizlikten bizi muhafaza buyursun. Çünkü bu, hizmet hayatımız ve hareket adına temkinsizliğimiz olur. Bu mevzuda, temkin, her şeyi Allah'tan bilmektir. Evet,

" Her şey Senden, Sen Ganî'sin,
Rabbim Sana döndüm yüzüm!

Hem Evvel'sin hem Âhir'sin,
Rabbim Sana döndüm yüzüm!"

deyip insan şöyle düşünmelidir: "Ben tıpkı suyun üzerindeki, güneşe bakan kabarcıklar gibi ancak Sana yüzümü dönersem tenevvür eder, aydınlanırım. Ancak o zaman güneşin akislerini göz bebeğimde saklarım. Aksine ben karanlığa gömülünce ne güneş kalır, ne de güneşin aksi." İşte bu mülâhaza hizmete ait bir temkinin ifadesidir.

1 Kehf sûresi, 18/84.
2 Bkz.: Kehf sûresi, 18/9-26.
3 Bkz.: Kehf sûresi, 18/32-44.
4 Bkz.: Kehf sûresi, 18/60-82.
5 Bkz.: Kehf sûresi, 18/83-98.
6 Bkz.: Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 257; Ebû Dâvûd, *melâhim* 14; Dârimî, *fezâilü'l-Kur'ân* 18.
7 Hac sûresi, 22/39.
8 *"O mü'minler ki, eğer kendilerine yeryüzünde hakimiyet bahşedersek"* (Hac sûresi, 22/41)
9 Bkz.: Seyyid Ahmed er-Rufâî, *el-Burhânü'l-müeyyed* s.55; el-Münâvî, *Feyzu'l-kadîr* 5/366.
10 İsrâ sûresi, 17/1.
11 Mevlâna, *Mesnevî* 5/227.

Kanaat ve Tesvîf

Soru: İktisadî hayatımızdan düşünce dünyamıza kanaatin bizler için ifade ettiği mânâlar nelerdir? Tesvîf zaviyesinden kanaati değerlendirir misiniz?

Cevap: Kanaat, iktisadî ve dengeli yaşama, alacağı şeyleri ihtiyaç ölçüsünde alma ve yine kullanacağı şeyleri de ihtiyaç ölçüsünde kullanmak suretiyle israftan sakınmak demektir. Diğer bir ifadeyle kanaat: وَابْتَغِ فِيمَٓا اٰتَيكَ اللّٰهُ الدَّارَ الْاٰخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا *"Allah'ın sana verdiği her şeyde ahiret yurdunu ara; bu arada dünyadan da nasîbini unutma!"*[1] âyet-i kerimesinde veciz bir üslûpla dile getirildiği gibi Cenâb-ı Hakk'ın bahşettiği imkânları ahireti kazanma yolunda kullanırken, dünyayı da unutmadan ondan meşru dairede istifade etmektir.

Kanaat sebeb-i berekettir. Dolayısıyla esbap açısından kanaatkâr olan bir insan tekeffüften, tese'ülden ve zilletten kurtulacağı gibi, diğer yandan ilâhî berekete de mazhar olur. Hazreti Pîr bu mevzuu anlatırken kendi hayatından da misaller serdetmiştir. Meselâ bir okka balı talebelerine de ikram etmek üzere üç ay yediğini ama bitiremediğini naklediyor.[2] Kendisi ruhunun ufkuna yürüdükten sonra kalan balı Üstad'ın önemli talebelerinden biri olan Hulûsi Efendi almıştı. 1986'da kendisini ziyarete gittiğimde, "Bu, Üstad Hazretleri'nden kalma baldır." diyerek kalan bu baldan getirmiş ve bir kaşık da fakire ikramda bulunmuştu. Evet, kanaat sebeb-i bereket olduğu için, siz bir şeyden alırsınız ama o, hiç bilemeyeceğiniz şekilde olduğu gibi kalabilir.

Ancak burada üzerinde durulması istenen kanaat daha ziyade, dünyaya ait işlere çok fazla inhimak etmeme, onları düşünmeme ve böylece zihni onlarla kirletmeme mânâsına bir kanaattir. Tabir-i diğerle kanaatin öbür kutbunda, "Allah bes bâki heves" ya da حَسْبُنَا اللّٰهُ[3] deyip Allah ile kanaat etme vardır. Yani Allah bize yettiğine göre, O'nun dışındaki şeyler "olsa ne olur, olmasa ne olur" düşüncesiyle hareket etmektir. Yanlış anlaşılmasın, sebeplere riayet etmek başka bir mesele; onların getirisini çok önemli görmek tamamen başka bir meseledir. Zira Cenâb-ı Hak, hikmetinin iktizasına göre bazen verir, bazen de vermez. İşte bir insanın her iki durumdan da hoşnut olması bir kanaat ifadesidir.

Zât-ı Ulûhiyet'le kanaat etmenin yanında bizim gaye ölçüsünde birer vesile olarak gördüğümüz Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ın (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) nübüvvetine ve İslâm dinine kanaat etme de çok önemlidir. Bildiğiniz üzere bizim sabah akşam okuduğumuz dualarımızdan birisi de; رَضِينَا بِاللّٰهِ رَبًّا

وَبِالْإِسْـلَامِ دِينًـــا وَبِمُحَمَّدٍ رَسُـــولًا *"Rab olarak Allah'tan, din olarak İslâm'dan, peygamber olarak da Hazreti Muhammed'den (aleyhissalâtü vesselâm) razı olduk."*[4] duasıdır.

Tesvîf

İşte kanaat adına ortaya konan bu duygu, düşünce ve mülâhazaları desteklemeye matuf bir kısım argümanlar vardır ki, soruda dile getirilen tesvîf de bu argümanlardan biridir. Arapça bir kelime olan tesvîf, سَوْفَ (sevfe) edatından türemiştir. Muzari fiilin başına gelen س (sin) harfinin yakın geleceğe delâlet etmesine karşılık سَوْفَ (sevfe) uzak geleceğe delâlet eder. Yani muzari fiilin başına gelen سَوْفَ, o fiilin uzak bir gelecekte vuku bulacağını ifade eder. Dolayısıyla tesvîf, bir şeyin hemen olması yönünde hırs gösterme değil, "bugün olmazsa yarın olur, yarın olmazsa öbür gün olur, öbür gün olmazsa daha öbür gün olur" düşüncesiyle hareket etmektir. Başka bir ifadeyle, birer perde olan esbaba riayet etmekle birlikte, meseleyi tamamen esbaba bağlı götürmemek demektir. Çünkü meseleyi esbaba bağladığınız ve ona dilbeste olduğunuz takdirde hırsa girmiş ve dolayısıyla da takdir-i ilâhîye karşı kanaatsizlik sergilemiş olursunuz. Öyle ki, gözünüzü sebeplerin getirisine diker ve ille de olsun diye çırpınır durursunuz. Sonra da bu tatminsizlik ve hırsla, günümüzde çokça görüldüğü üzere, değişik spekülasyonlara girilir, hortumlama yolları araştırılır ve böylece türlü türlü haramlar irtikâp edilmiş olur.

Hâlbuki kanaat, insanı dilencilikten kurtarır, müstağni hale getirir ve onu başkalarının malına gözünü dikmeden alıkor. Esasen tesvîf dediğimiz de işte budur. Üstad Hazretleri'nin Hakikat Çekirdekleri'nde işaret ettiği gibi, bir zat, canı bir şeyler istediğinde "sanki yedim" deyip ona harcayacağı parayı bir yerde biriktirmiş ve daha sonra onunla Sanki Yedim Camii yaptırmış.[5] Siz de aklınıza bir şey geldiği zaman kuvve-i zâikanızı tatmin adına birkaç lokma veya birkaç damla ile iktifa edebilirsiniz. Çünkü yutaktan içeriye gittikten sonra baklava ve böreğin, soğan ve sarımsaktan bir farkı yoktur. Demek ki baklava ve börek, ağzımız, dilimiz ve dudağımız arasında kuvve-i zâikamızda hasıl ettiği lezzet yönüyle biraz bizi aldatıyor. Öyle ise biz de onu aldatalım. Ağzımıza aldığımız küçük bir miktarı evirelim, çevirelim ve "senin hissen budur" diyelim.

"Torunlarım için de Bir Yazlık"

Hayatın değişik yönleri itibarıyla insanın dünya adına bazı talep ve istekleri olabilir. Hususiyle görenek ve tiryakilikle arzu ve isteklerimiz önü alınmaz bir hâle gelebilir. Bunlar öyle büyür, kabarır ve şişerler ki zamanla başa çıkılmaz bir durum arz edebilirler. Meselâ ormanların içinde, şırıl şırıl suların aktığı bir ırmak kenarında başkalarına ait yazlık evleri görürüz; görürüz de bu tablo bizim içimizde bir dürtü olur ve bizde de aynı arzuyu tetikler. Görenek ve tiryakilikle içten içe "keşke benim de böyle bir yazlığım olsaydı" demeye başlarız. Hatta bununla da yetinmez, "benim hayatım önemli olduğu gibi, çocukların hayatı da çok önemli. Bir de onlar için ev edineyim. Arkadan torunlarım gelecek, benim mutlaka onlar için de bir hazırlık yapmam gerekir. Bir villa, bir yalı da onlar için kondurayım" gibi farklı mülâhazalara kapılırız. İşte içinde yaşadığımız çevre, görenek ve tiryakilik bizdeki bu arzuları tetikliyor, bir yönüyle bizi o işin müptelâsı hâline getiriyorsa o zaman meseleyi tesvîfe havale etmeliyiz. Yani mevcutla kanaat edip meseleyi Cenâb-ı Hakk'ın öbür tarafta ihsan edeceği nimetlere bağlamalıyız. Bu kanaatimiz neticesinde inşaallah Allah (celle celâluhu) bize ahirette altından ırmaklar akan yalılar lütfedecektir. Yoksa biz dünyadaki imkânlara teveccüh eder ve onları bütünüyle burada kullanmayı düşünürsek أَذْهَبْتُمْ طَيِّبَاتِكُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا âyetinin tokadına maruz kalırız. Yani ötede bize denir ki; *"Bütün zevklerinizi dünya hayatınızda kullanıp tükettiniz, onlarla safa sürdünüz. Allah'ın verdiği o güzel ve hoş nimetleri israf edip bitirdiniz. Hakkınızı dünyada kullanıp ahirete bir şey bırakmadınız."*[6]

Bu mülâhaza ve endişelerle hareket eden Ebû Zer el-Gıfârî Hazretleri, bugün yiyeceği varsa yarını düşünmemiştir.[7] Ömer İbn Abdülaziz halife olduğu hâlde hayat tarzını hiçbir zaman değiştirmemiştir. Ekmeğini zeytinyağına batırmış, iki öğün yemek yemiş ve ömrünü bu istikamette geçirmiştir.[8] Denilebilir ki, Emeviler'in bütün mesâvisine denk gelecek şekilde bir mehasin sergileyen o kâmet-i bâlâ, o dönem insanlarının tul-i emellerini, tevehhüm-ü ebediyetten neşet eden bitip tükenme bilmeyen arzu ve heveslerini değiştirmeye muvaffak olmuş büyük bir müceddit, çok önemli bir simadır. İki buçuk senede iki yüz elli senede yapılamayacak işleri yapan o insan, iki buçuk senelik halifelik dönemini altın çağ olarak tarihe nakşetmiştir.

İşte Kur'ân-ı Kerim ve Sünnet-i Sahiha bize böyle bir ufku göstermektedir. O hâlde bize düşen de, "ille de her şey bugün olacak" demeden tesvîf mülâhazasıyla bir hayat yaşamaktır. Yanlış anlaşılmasın, elbette ki, çalışalım, kazanalım ama bütün bunlar bir yönüyle gelecek nesiller için, milletimizin istikbaldeki bayındırlığı adına olsun. Bu yüce hedefler varken meseleyi

bütünüyle nefsimize, beden, cismaniyet ve hayvaniyetimize bağlayarak Allah'ın ihsan ettiği şeyleri burada tüketip bitirme bir yönüyle kendimizi âhiret adına mahrumiyete mahkûm etme demektir.

Hırsın Caiz Olduğu Yer

Kanaat dünyaya karşı müstağni davranmanın yanında, diğer taraftan Allah rızasını kazanma mevzuunda da ölesiye ciddî bir hırs göstermek demektir. Zira hırsın caiz olduğu bir alan varsa o da Allah rızasını kazanma ve sebepler planında nam-ı celîl-i ilâhîyi ilân etme hırsıdır. Evet, yeryüzündeki herkese, ulûhiyet hakikatini -tabiri caizse- mahiyet-ü nefsi'l-emriyesine uygun olarak tanıtma imkânı doğsa, herkese Efendimiz'i sevdirme, Kur'ân-ı Kerim ve Müslümanlığı gerçek hüviyet ve güzelliğiyle duyurma imkânı yakalansa, yine de i'lâ-yı kelimetullah ve irşad mevzuunda doyma bilmeyen bir arzu ile "acaba göklere ulaşabileceğimiz bir merdiven var mı?" demeliyiz. Evet, böyle bir durumda bile, "acaba göklerde sesimizi duyurabileceğimiz ifritler, gulyabaniler, cinler, şeytanlar var mı? Varsa onlara da sesimizi duyurabilir miyiz?" arayışı içinde olmalıyız. Her ne kadar bu hedeflere ulaşma istikametinde ortaya konan teşebbüsler, yalnız bir vesile, bir sebep olsa da bizlerin sebeplere riayette böyle şedit bir hırsa sahip olması gerekir. Elbette ki, anlatılanları kabul ettirme Cenâb-ı Hakk'a aittir. Ancak bize düşen vazife ölesiye bir arzu ve hırsla bu vazifeyi yerine getirmek olmalıdır. Neticeyi yaratma ise إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ *"Sen istediğini hidayete erdiremezsin. Ancak Allah istediğine hidayet eder."*[9] âyet-i kerimesinde de beyan buyrulduğu üzere Allah'a aittir.

Allah'ın rızasına gelince, o, bilasale hırs gösterilecek bir mevzudur. Zaten اَللّٰهُمَّ عَفْوَكَ وَعَافِيَتَكَ وَرِضَاكَ وَتَوَجُّهَكَ وَنَفَحَاتِكَ وَأُنْسَكَ وَقُرْبَكَ وَمَحَبَّتَكَ وَمَعِيَّتَكَ وَحِفْظَكَ وَحِرْزَكَ وَكِلَاءَتَكَ وَنُصْرَتَكَ وَوِقَايَتَكَ وَحِمَايَتَكَ وَعِنَايَتَكَ "Allah'ım! Senden, Senin yüce affını, afiyet vermeni, hoşnutluğunu, teveccühünü, ilâhî nefhalarını, dostluğunu, yakınlığını, yüce şanına yaraşır şekildeki muhabbetini, maiyyetini, hıfz u sıyanetini, koruyup kollamanı, yardımınla zaferler nasip etmeni, himaye edip gözetmeni… istiyorum!" duasında yer aldığı gibi, işte bunlar Cenâb-ı Hak'tan şiddetle arzu edilecek taleplerdir. Bunların haricinde talep edilecek hususlar ise gelip geçici şeylerdir. Çünkü onlar, insan hayatıyla mukayyettir. Hayatınız bittiği zaman onlar da biter. Hâlbuki öyle bir güzele dilbeste olmalı ki, hiç bitmesin, sararmasın, solmasın ve sizi terk etmesin. Size olan dostluğu, maşukiyeti

ebediyen devam etsin. İşte bu açıdan rıza-yı ilâhî ve maiyyet-i ilâhîde doyma bilmeyen bir hırs göstermelidir.

Hazreti Pîr-i Mugan bir yerde, eğer 'İmam Rabbânî Ahmed-i Farukî bugün Hindistan'da hayattadır.' diye ziyaretine bir davet vuku bulsa, bütün zahmetlere ve tehlikelere katlanarak ziyaretine gideceğini ifade eder.[10] O hâlde binlerce Faruk-i Serhendîlerle muhat Hazreti Muhammed Mustafa'yı (aleyhissalâtü vesselâm) görmek için biz niye acele etmiyoruz? Bizde bu mevzuda çok ciddî bir iştiyak olmalı. Biz sadece Allah "Gel!" demediği için burada kalmaya katlanıyoruz. Evet, bizim için dünyada yaşama bir katlanmadır. Bu sebeple bizim mülâhazamız şudur: "Ben, bu eracif yığınına katlanıyorum. Beni burada talimgâh için asker yapan, kışlaya sevk eden ve tezkeremi verecek olan da O olduğu için, bana tezkeremi kendi rızasıyla vermeden benim tezkere arzusuna kapılmam, O'nun rızası hilâfına hareket etmem demektir. Bu da O'na karşı bir saygısızlık olur."

Vuslat Arzusu ve Emre İtaatteki İncelik

Bırakalım bütün bunları, bir insan sadece Hazreti Ebû Bekir'i veya bir Hazreti Ömer'i görmek için yüz sene koştursa değer. Ne var ki, bizim içimizde bu konuda delice bir arzu, şiddetli bir iştiyak olsa da, bizi frenleyen bir husus vardır. O da, Cenâb-ı Hak'tan "Gel!" nidasını işitmememizdir. Evet, içten içe yanıp tutuşsak da, vuslat arzusunu "Gel!" nidasına bağlayışımız, Allah'a karşı saygımızın bir gereğidir. Allah'a saygı, O'nun rızasına saygı demektir. O bizim burada kalmamızı murat ettiği sürece, O'nu hoşnut etme ve rızasını kazanma adına bize düşen, dünyaya katlanmaktır. Bu açıdan bir mü'min hep böyle bir ufkun peşinde olmalıdır. Bu noktada akla şöyle bir soru gelebilir: Bu ufkun gerisinde olanlar mahv ve helâk mı olur? Elbette ki hayır. İman eden, amel-i salih yapan insanlar kurtulur. Fakat insana düşen, böyle yüksek bir gaye-i hayale dilbeste olmak, çıtayı yüksek tutmak ve sürekli insan-ı kâmil olma peşinde koşmaktır.

Buradaki çelişkinin çok iyi anlaşılması gerekir. Yani bir taraftan burada yok olma ve öbür tarafta yeniden bir varlığa erme yolunda ölesiye bir iştiyak duyma, gözünü ötelerden gelecek emre dikme ve "niye hâlâ böyle bir emir gelmedi" deyip hayıflanma; ancak diğer taraftan da, "Estağfirullah yâ Rabbi! Sen göndermedikten sonra ben nasıl isti'cal ederim!" deyip böyle bir çelişki yaşama. Cenâb-ı Hak'tan "Gel!" fermanını işitince de "Oh be!" diyebilme. İşte hakikî bir mü'min hayatı ancak böyle bir çelişki ve tenakuz neticesinde ortaya çıkar.

Rahmetlik Ahmet Feyzi vefat ettiğinde Ali Rıza ve Sacit Beyler yüzünü açıp bakmışlar ve bana "Vallahi Hocam, gülüyordu." demişlerdi. Cenaze namazını ben kıldırmıştım. Aramızda da ciddî bir dostluk vardı. Buna rağmen yüzünü açıp o güzel cemaline bakmadığıma hep üzülürüm. O, kalb sektesinden vefat etmişti. Bilirsiniz, kalb sıkıştırınca insanın yüzünde takallüs ve ekşimeler olur. Buna rağmen kim bilir kendisine ne gösterilmişti ki o, gülüyordu. Çünkü o kıymetli insan, hayatını Kur'ân çizgisinde, düşüncede istikameti bulma yolunda geçirmişti. "Bir yerde durayım da, gelsinler etrafımda halakalar oluştursunlar." gibi en küçük çapta bir iddiası olmamıştı; olmamıştı ve hayatını işte böyle bir beklentisizlik içinde geçirmişti.

1 Kasas sûresi, 28/77.

2 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.179-180 (On Dokuzuncu Lem'a, Beşinci Nükte).

3 *"Allah bize yeter."* (Âl-i İmrân sûresi, 3/173)

4 Ebû Dâvûd, *edeb* 100, 101.

5 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.536 (Hakikat Çekirdekleri).

6 Ahkaf sûresi, 46/20.

7 Bkz.: Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 1/162; İbn Abdilberr, *el-İstîâb* 1/256.

8 Bkz.: Abdullah İbn Abdülhakem, *Sîretü Ömer İbn Abdülaziz* s.79-80.

9 Kasas sûresi, 28/56.

10 Bkz.: Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.117 (Habbe).

Kur'ânî Akıl ve Fonksiyonları

Soru: Din-i mübîn, aklı olanı muhatap alıyor ve mükellefiyet için akıl sahibi olmayı şart koşuyor.[1] Diğer taraftan aklı her şey kabul eden anlayış ve ekollerin tarih boyu değişik inhiraflara sürüklendiği görülüyor. Bu noktada bir mü'minin akla ve aklın fonksiyonlarına bakışı nasıl olmalıdır?

Cevap: Aklın fonksiyon ve sınırları, geçmişten bugüne İslâm dünyasında farklı mülâhaza ve yorumlara tâbi tutulmuş bir husustur. Meselâ aklı her şey kabul eden Mutezile ekolü akla haddinin üstünde değer atfetmiş ve ona haddinin üstünde fonksiyonlar yüklemiştir.[2] Günümüzde de, Müslümanlığın hakikatini ancak ehl-i itizalin anladığını, aklın gerçek değerini onların kavradığını ifade ederek, itizal düşüncesini benimseyen Neo-Mutezile diyebileceğimiz şahıs ve ekoller vardır. Bunlar, vahy-i semavînin yanında, aklı, edille-i şer'iye içinde yer alan ikinci bir kaynak olarak görmüş ve böylece ona götürebileceğinin üstünde bir yük yüklemişlerdir.

Diğer taraftan İmam Muhasibî, akıl ve mantığa, Kur'ânîlik tabirini ilâve ederek "Kur'ân aklîliği" demiş ve akıl için bir kısım sınırlar belirleme yoluna gitmiştir ki, akıl için esas olan da budur. Evet, eline bir kısım kıstaslar verildikten sonra onları değerlendirme ve yorumlama mevzuunda akla hak ve imkân bahşedilmeli ve böylece ona götürebileceği bir yük yüklemelidir. Aksi takdirde hakâiki keşfetme, hakikatü'l-hakâika ulaşma gibi mevzuları akla emanet edenler, bu ağır yükü onun omuzları üzerine yükleyenler akla hıyanet ettikleri gibi, hakikate de hıyanet etmiş olurlar. Çünkü akıl, bir yönüyle zâhirî eşyayı değerlendirmede, bazı pozitivist mülâhazalar ileri sürmede, natüralizm çerçevesinde bazı hususları ele almada bir kısım fonksiyonlar eda edebilse de, fizikî dünyanın verasında, hakikat-i esmâ, hakikat-i sıfât, hakikat-i ulûhiyet gibi bir mü'min için çok önem arz eden metafizik dünyaya ait mevzularda, aklın tek başına söz söylemesi mümkün değildir. Aynı şekilde bu âlemin, tebeddül ve tagayyür ederek farklı bir elvan ve eşkâlle yeniden insanların karşısına çıkması, değişerek insanlara avdet etmesi gibi mevzularda da akıl, tek başına yetersiz kalır. Çünkü akıl, kâinatta hâkim olan tekvînî emirlerin yani Allah'ın vaz' ettiği kanunların ıttıradına, âdet-i ilâhiyenin yeknesak hareket etmesine bağlı olarak, bildiği bazı şeylerden bilmediklerine intikal edebilir. Fıkıh sahasında icra edilen kıyas gibi, mevcut kanunları "makîsun aleyh" yaparak belli sonuçlara ulaşabilir. Fakat dünyevî kıstaslar içinde ele alınması mümkün olmayan Zât-ı Baht, Zât-ı Bârî, Zât-ı Vacibü'l-Vücud'a giden yol gibi bir kısım hakâik vardır ki, bunların akılla izah edilmesi mümkün değildir. Akıl bu

mevzua sadece mücerret mânâda ulaşabilir. Meselâ Hazreti Ömer'in amcası Zeyd İbn Amr[3] gibi fetret ehli insanlar,[4] bu kâinatı yaratan bir Zât'ın varlığına inanmış, ancak "O Zât kimdir, tasarruf dairesi nedir, O'na nasıl ibadet edilir?" gibi sorulara cevap bulamamışlardır.

Aktif Akıl

Elbette ki, İslâm akla kendi kamet-i kıymetine göre bir değer ve önem atfetmiştir. Kur'ân-ı Kerim birçok yerde doğrudan doğruya aklın kendisine göndermede bulunmuştur.[5] Meselâ bir yerde أَفَلَا يَعْقِلُونَ[6] ifadesiyle, şimdiki ve gelecek zamana delâlet eden bir kip kullanarak meseleyi beyan buyurmuştur. Yani *"Bugün ve yarın akletmezler mi, akıllarını kullanmazlar mı?"* çerçevesinde akla bir fonksiyon yüklemiş ve böylece aklın sürekli aktif hâlde bulundurulmasına dikkat çekmiştir ki, bu da akla verilen ehemmiyetin ifadesi demektir.

İslâm'ın akla verdiği değeri ifade eden bir diğer husus da, aklı mükellefiyetin temel ve esası saymasıdır. Öyle ki, aklı olmayan,[7] ne yaptığını bilmeyen, önünü arkasını tefrik u temyiz edemeyen[8] kişi dinî ahkâmla mükellef tutulmamıştır. Mükellef konumunda bulunma, bu dünyada bir kısım esrarın sırlı anahtarı olduğu gibi ahiretin de kapılarını açan bir anahtardır. İşte bütün bunlar akla yüklenen çok önemli fonksiyon ve vazifelerdir.

Müstakim Çizgi

Fakat bu noktada, kuvve-i şeheviye ve kuvve-i gadabiye gibi, ifrat ve tefritleri ortaya konarak, kuvve-i akliyeye de sırat-ı müstakîm yolu gösterilmelidir.[9] Meselâ, eğer insanda bir gazap, karşı koyma ve başkaldırma hissi olmasa, haremgâhının çiğnenmesi, gözünün önünde zulüm ve tecavüzlerin irtikâp edilmesi durumunda dahi o, bir gayret-i insaniye, bir gayret-i diniye ve bir gayret-i namusiye izhar edemez. Evet, kendini salmış ve bu hislerden mahrum kalmış bir insan, gözünün önünde bohemlik yapılması durumunda dahi o bohemliğe göz yumar. Dolayısıyla bir taraftan bazıları ateşe koşan kelebekler gibi şehevat-ı nefsaniyelerinin peşinden koşarken, beri tarafta diğerleri de bu tablo karşısında sükût etmek suretiyle dilsiz şeytan konumuna düşmüş olur. Bu açıdan kuvve-i gadabiyenin Allah'ın vaz'ettiği kanunlar çerçevesinde önemli bir yeri vardır. İsterseniz buna "Kur'ânî gadab" da diyebilirsiniz. Nitekim Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerim'de: وَغَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَٓاءَتْ مَصِيرًا *"Allah, onlara gazap etmiş, lânetlemiş ve onlara Cehennem'i hazırlamıştır. Ne kötü yerdir orası!"*[10] buyurmak suretiyle

gazaplandığını (yani gazabın gereği neyse onu yaptığını) ifade buyurmuştur. Bu açıdan diyebiliriz ki, zulüm, tecavüz ve haksızlıklar karşısında iradenin hakkını verme mânâsında insanda mutlaka gazap hissinin olması gerekir.

İşte Kur'ân tarafından kabullenilmiş bu çerçevedeki bir kuvve-i gadabiyeye sahip olan insan, başkaldıracağı yerde başkaldırmasını bilir; dik durması gerekli olduğu yerde dik durur; kendini ifade edeceği yerde kendini ifade eder ve değerlerine saygıda asla kusur göstermez. Bütün bunlar gazap mevzuunda dikkat edilmesi gereken hususlardır. Kendini salıp bu ölçülere dikkat etmeyen bir insanın ise ölüden farkı yoktur. Onun için Hazreti Pîr bir yerde: "İşte ey iki hayatın ruhu hükmünde olan İslâmiyet'i bırakan iki ayaklı mezar-ı müteharrik bedbahtlar! Gelen neslin kapısında durmayınız. Mezar sizi bekliyor, çekiliniz. Tâ ki, hakikat-i İslâmiye'yi hakkıyla kâinat üzerinde temevvüc-sâz edecek olan nesl-i cedid gelsin!"[11] demiş ve bu tür insanlara ölü nazarıyla baktığını ifade etmiştir. Evet, başkaldırması gerekli olan şeylere baş kaldırmayan, en azından rey çerçevesinde orada varlığını ispat etmeyen tepkisiz, reaksiyonsuz insanların varlığıyla yokluğu arasında fark yoktur. Merhum Mehmet Âkif de bu mevzuda korkunç bir tefrite düşen ve kendini salan insanların hâlini şu mısralarıyla dile getirir:

" Ey dipdiri meyyit, 'İki el bir baş içindir.'
Davransana... Eller de senin, baş da senindir!
His yok, hareket yok, acı yok... Leş mi kesildin?
Hayret veriyorsun bana... Sen böyle değildin.
Kurtulmaya azmin neye bilmem ki süreksiz?
Kendin mi senin, yoksa ümidin mi yüreksiz?"

Kuvve-i gadabiyenin tefritinin komplikasyonları olduğu gibi, ifratının da kendine göre değişik komplikasyonları vardır. Birdenbire öfkesine kapılma, akl-ı selimi, dinin emir ve yasaklarını göz ardı ederek hissiyatla hareket etme de gadabın ifrat hâlidir. Meselâ, günümüzde canlı bombalarla masum insanların üzerine gitme gazap duygusundaki ifratın bir sonucudur. Hâlbuki dinimizde zulüm ve haksızlıklara karşı koymanın, onlarla mücadele etmenin belli kural ve kanunları vardır. Fakat bakıyorsunuz bir şahıs kalkıp çok rahat kendi kendine ilân-ı harp edebiliyor. Tabiî, ondan sonra öyle bir vahşet irtikâp ediliyor ki, bu tablo karşısında içimize kan damlıyor, İslâm'ın dırahşan çehresi karartılıyor. İşte acı acı müşahede ettiğimiz bu komplikasyonlar kuvve-i gadabiyenin ifratı neticesinde ortaya çıkmıştır. Bu acı tablo karşısında bize düşen de dinimizin gerçek hüviyetiyle tanınıp bilinmesi için bütün ceht ve gayretimizi ortaya koymak olmalıdır. Evet, insanlığa yeniden doğruyu anlatma,

"İslâm bu değildir!" deme ve canlı bombalarla kendini ve masum insanları katletme gibi bir anlayışın bu dinde yerinin olmadığını ifade etme, bir mü'min olarak boynumuzun borcudur.

Diğer taraftan kuvve-i şeheviye de insanda bulunan önemli hislerden birisidir. Allah (celle celâluhu) Kur'ân-ı Kerim'de bu hakikati kabul ettiği[12] gibi, Sünnet-i Sahiha da bunu tarsin buyurmuştur. O sebeple bu hissi bütün bütün görmezlikten gelme, akâmet ve hasûrluk demektir ki, böyle bir yaklaşım Kur'ân ve Sünnet'e terstir. Zira Peygamber Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) buyuruyor ki: تَنَاكَحُوا تَكْثُرُوا فَإِنِّي أُبَاهِي بِكُمُ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ *"Evlenin, çoğalın, zira ben, kıyamet gününde sizin çokluğunuzla iftihar ederim."*[13] Dolayısıyla Kur'ân'ın araladığı kapının önünün kesilmemesi ve meselenin Kur'ân'ın gösterdiği disiplinler içinde değerlendirilmesi çok önemlidir. İsterseniz siz buna da "Kur'ânî şehevîlik" diyebilirsiniz. Gerçi "Kur'ânî akıl" tabirini kullanan İmam Muhasibî, bu kuvveler için böyle bir şey dememiştir. Ancak "Kur'ânî gadabîlik", "Kur'ânî şehevîlik" hatta "Kur'ânî hırs", "Kur'ânî rekabet" gibi kavramların kullanılmasında bir mahzur olmasa gerek. Nitekim Hazreti Pîr, insanda bulunan duyguların her birerlerinin bir "gayetü'l-gayât"ının olduğundan bahsediyor.[14] İşte asıl mesele, insanın fıtratına yerleştirilen bu duyguları gaye-i kusvalarına yönlendirebilmektir. Meselâ insanda bir ebedî yaşama arzusu ve bir tûl-i emel hissi vardır. Bu duyguların esas tevcih edilmesi gereken yer ise ahiret âlemidir. Çünkü bu dünya sınırlıdır. Gelen gidiyor, konan göçüyor. Bu açıdan ebediyet arzusunun fâni dünyada tatmin edilmesi mümkün değildir. İşte akıl da bu kategori içinde ele alınmalı ve ifrat ve tefritlere girilmeden onun Kur'ânî yanı öne çıkartılmalıdır. Bunun ötesinde akla taşıyamayacağı, altında kalıp ezileceği bir sorumluluk ve mesuliyet yüklememelidir.

Aklın Fonksiyonları ve Hikmet

Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim'de farklı âyet-i kerimelerde ele alınan tezekkür,[15] tefekkür[16] ve tedebbür[17] gibi aklın diğer ürün ve fonksiyonları da iyi kullanılmalıdır. Meselâ tedebbür, bir şeyin mebde ve müntehası veya sebep ve sonucu arasında gelgitler yapıp mekiğin dokunması ve bu şekilde bir sonuca varma, bir ürün elde etme ameliyesidir. Yani, işin, bir başına, bir de sonuna bakma, sonra başıyla sonu arasında münasebetler kurma ve ona göre bir dantelâ ortaya koyma demektir tedebbür. Bu yönüyle o, akla ait önemli bir fonksiyondur. İşte aklın bu tür tâlî yanları, derinlikleri ve farklı buutları vardır ki, bunların iyi değerlendirilmesi, dinimizde teslimiyet anlayışına zıt olmadığı

gibi, dinin bir emridir.

Evet, Kur'ân akla değer veriyor. Onsuz mükellefiyet olmuyor. Akıl olmadan tezekkür, tefekkür ve tedebbürden bahsedilemez. İçtihad ve istinbata açık alanları doldurma ancak akıl yoluyla gerçekleşir. Fakat akla bütün bunların üstünde bir konum verdiğiniz zaman onu gülünç duruma düşürürsünüz. Biz günde kırk defa namazlarımızda اِهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ[18] derken Cenâb-ı Hak'tan bizi itidal ve adalet yoluna hidayet buyurmasını niyaz ediyoruz ki, akıl mevzuunda ifrat ve tefrite düşmeme de buna dahildir.

Zira hak ve hakikate ulaşmada bir alet konumunda bulunan akıl; tefekkür, tezekkür ve tedebbür gibi olumlu şeylerde kullanıldığı gibi, demagoji ve diyalektikte de kullanılabilir. Birisi bir şey dediğinde hemen ona bir laf yetiştirme, lafını ağzına tıkama, ağzına fermuar vuruyor gibi sesini kesmeye çalışma aklın ifratıdır. Yapılması gereken ise, Kur'ânîliğe bağlılıkla, insana saygının gereği olarak durulması gerekli olan yerde durmasını bilmektir. Gözünü bir makam ve mansıba diken, bir menfaat ve paye elde etme peşinde koşan veya elde ettiklerini korumayı düşünen bir kimsenin karşı tarafı yıkmaya matuf diyalektik ve demagoji içeren lafları aklın ifratta kullanılmasının sonucudur.

Aklın suistimal edilmesi, olumsuz şeylerde kullanılması ve onda ifrata gidilmesi, aklın ürünsüzleştirilmesi demektir. Oysaki, mü'minin bir saat tefekkürü bir senelik ibadet hükmündedir.[19] Bundan dolayı tefekkür, mü'mine gösterilen iki hedeften birisi olmuştur. Yani onun sükûtunda tedebbür, tezekkür ve tefekkür olmasına karşılık, konuşmasında da hikmet vardır. Hikmet, eşya ve mavera-i eşyaya ait hakikatin ortaya konması demektir. Zaten sükûtunda tedebbür, tezekkür ve tefekkür olmayan, eşya ve hâdiseleri hallaç etmeyen, içinde bulunduğu zamanı doğru okumayan, kısaca sistemli ve disiplinli bir düşünce ameliyesine sahip olmayan insanın ortaya hikmet adına bir şey koyması da mümkün değildir. Bu açıdan olumlu düşünceler, tedebbürler, tezekkürler, tefekkürler gerçeği bulma, doğru yorumlara ulaşma ve bir yönüyle kanaat önderi olma mevzuunda vazgeçilmez esaslardır. Zaten büyükler de hayatlarını hep bu anlayışa göre disipline etmişlerdir. Zira onlar on defa düşünmüş, bir defa konuşmuşlardır. Cenâb-ı Hak da hikmetle onları serfiraz kılmıştır. Evet, O buyuruyor ki; وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا *"Bir insana hikmet verilmişse, yani mâvera-i tabiata ait hakikatleri okuyabiliyor, eşya ve hâdiseleri hallaç edebiliyor, yollar vurup hakikatü'l-hakâika yürüyebiliyorsa işte o insana çok önemli hayırlar verilmiş demektir."*[20]

1 Bkz.: Buhârî, *hudûd* 22; Ebû Dâvûd, *hudûd* 17; İbn Mâce, *talâk* 15.
2 el-Cüveynî, *et-Telhîs* 1/157-158, 3/471-472; el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ* s.45.
3 Buhârî, *menâkıb* 24; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 5/54; el-Bezzâr, *el-Müsned* 4/165.
4 Meselâ Varaka İbn Nevfel bunlardandır. Bkz.: Buhârî, *bed'ü'l-vahy* 3, *tefsîru sûre (96)* 1, *tâbîr* 1; Müslim, *îmân* 252.
5 Bkz.: Bakara sûresi, 2/44, 73, 76, 242; Âl-i İmrân sûresi, 3/65, 118; En'âm sûresi, 6/32, 151…
6 Yâsîn sûresi, 36/68.
7 Bkz.: Buhârî, *hudûd* 22; Ebû Dâvûd, *hudûd* 17; İbn Mâce, *talâk* 15.
8 Bkz.: Tirmizî, *hudûd* 1; Ebû Dâvûd, *hudûd* 17; Dârimî, *hudûd* 1.
9 Bkz.: Bediüzzaman, *İşârâtü'l-İ'câz* s.21-22.
10 Fetih sûresi, 48/6.
11 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.82 (İlk Hayatı).
12 Bkz.: Nisâ sûresi, 4/3, 25.
13 Abdurrezzak, *el-Musannef* 6/173; el-Beyhakî, *Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsâr* 5/220.
14 Bkz.: Bediüzzaman, *Hutbe-i Şamiye* s.181; *Mektubat* s.253-254 (Yirminci Mektup, Mukaddime).
15 Bkz.: En'âm sûresi, 6/80; Ra'd sûresi, 13/19; Tâhâ sûresi, 20/44; Secde sûresi, 32/4…
16 Bkz.: Bakara sûresi, 2/219, 266; En'âm sûresi, 6/50; Sebe sûresi, 34/46; Haşir sûresi, 59/21…
17 Bkz.: Nisâ sûresi, 4/82; Muhammed sûresi, 47/24.
18 *"Bizi doğru yola, Sana doğru varan yola ilet."* (Fâtiha sûresi, 1/6)
19 Bkz.: el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/423; el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* 4/314.
20 Bakara sûresi, 2/269.

Arzî ve Semavî Musibetlere Karşı Okunabilecek Bir Dua

Soru: Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Kim her gün sabah ve akşam şu duayı üç defa okursa artık ona hiçbir şey zarar vermez." buyurduğu بِسْمِ اللهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ[1] dua hangi hususları ihtiva etmektedir?

Cevap: Resûl-i Ekrem Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm), me'surattan olan bu mübarek duaya بِسْمِ اللهِ الَّذِي ifadesiyle, yani *Allah'ın Nam-ı Celîl-i Sübhanisini zikrederek başlamakta*; sonra da لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ *"O'nun Nam-ı Celîlinin anıldığı yerde, ne arz ne de semadaki hiçbir şey insana zarar vermez."* diyerek, maddî-mânevî, dünyevî-uhrevî bütün tehlikelere karşı Allah'ın (celle celâluhu) sıyanetine sığınmaktadır. En sonunda ise, وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ buyurmak suretiyle, Cenâb-ı Hakk'a ait iki ismi zikrederek duasını tamamlamaktadır. Yani duanın sonunda, *"Cenâb-ı Hak, arzdan çıkacak ve semadan inecek her türlü tehlikeye karşı, halisane bir niyetle kendisine sığınan kulunun yakarış ve tazarruunu işiten ve muhit ilmiyle kulunun bu duasını en iyi bilendir."* denilmektedir.

Bu dua belli maksatlar gözetilerek değişik emraz ve araz için okunabilir; Cenâb-ı Hak da hangi niyetle okunmuşsa talep edilen o hususu kuluna ihsan edip is'af buyurabilir. Fakat âlimler arasında umumiyetle bu duanın felce karşı okunacağı gibi bir kanaat hâkimdir. Bu hadis-i şerifi Ebân İbn Osman, babası Hazreti Osman İbn Affan'dan (radıyallâhu anh) rivayet etmiştir. Din adına duyup öğrendikleri her şeyi hemen hayata geçirmek sahabe efendilerimizin önemli bir hususiyeti olduğundan, onlar bu duayı sabah akşam okuyor ve felç olmamaya karşı da tavsiye ediyorlardı. Evet, onlar, Kur'ân'dan bir âyet nazil olduğu veya Peygamber Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis işittikleri zaman hemen o âyet veya hadisi kendi aralarında müzakere edip anlamaya ve hayatlarında uygulamaya çalışıyorlardı.

İşte, bu duanın geçtiği hadis-i şerifi rivayet eden Ebân İbn Osman (radıyallâhu anhümâ) bir gün felç olur. Bu hadis-i şerifi kendisinden işiten bir zat ise sokakta Ebân İbn Osman Hazretleri'ni bu felçli hâliyle görünce kendisine bakmaya başlar. Bu durum karşısında Ebân İbn Osman Hazretleri o zata şöyle bir izahta bulunur: *"Hadis rivayet ettiğim şekildedir. Fakat ben, bu*

musibetin bana isabet ettiği gün onu okumamıştım. Allah da (celle celâluhu) hakkımda bu şekilde takdir buyurdu."[2]

Görüldüğü üzere sahabe-i kiram efendilerimiz, kendilerine ulaşan her bir emri yaşamayı, içlerine sindirmeyi ve içselleştirmeyi hayatlarının gayesi bilmişlerdi. Ne yazık ki bugün biz, böyle bir şuurdan mahrum bulunuyoruz. Duygu ve düşünce dünyamızın üzerinden öyle bir tırpanlama geçti, öyle bir fetret dönemine maruz kaldık ki, bu durum âdeta olumlu her şeyi aldı, sildi, süpürdü ve götürdü. Böylece biz dinimizin güzelliklerinden, İslâmî değerlerin usûl ve fürûundan uzaklaştık ve onlara karşı yabancılaştık. Ayrıca dinimizin dilini bilemeyişimiz de bizim için ciddî bir dezavantaj. Yoksa bir insanın sabah akşam bu duayı okuması çok zor bir husus olmasa gerek.

İşte sahabe efendilerimiz mütemâdiyen sabah akşam bu duayı okuyor ve bu duayı okuyan insanın da felç olmayacağına yürekten inanıyorlardı. Koruyup kollayacak Allah olduğu için, bu noktada esbapperest olmamak gerekir. Son birkaç asırdan beri, fünun-u müspete dediğimiz pozitif ilimler, insanlığın lehine bir kısım faydalar sağlamakla beraber, maalesef beşeriyete her şeyi maddede arama ve her şeyi bir sebebe irca etme gibi bir anlayışı dayattığından, bizi de aklı gözüne inmiş insanların tavrına sürükledi, böyle bir gayyaya itti. Bunun neticesinde bizler de sebepler üstü bir kısım ilâhî inayet ve riayeti göremez hâle geldik. Esbap dairesinde siz, felç gibi bir hastalığı tansiyona, fazla tuz kaçırmaya bağlayabilir, genetik olduğunu söyleyerek anne babadan geldiğini iddia edebilir veya damarlardaki yağlanmadan ileri geldiğini söylemek suretiyle değişik esbaba dayandırabilirsiniz. Ancak unutmamak lâzım ki, Allah Müsebbibü'l-Esbab'dır. O, sebeplerle planlanan, ortaya konulan her şeyi, dilediği şekilde mutlak kudret ve iradesiyle değiştirir, bütün düzenleri bozar ve orada Kendi hükmünü gösterir. Evet, O murat buyurursa, Kendi inayet-i fevkalâdesi ve riayet-i fevkalâdesiyle sizi görür, gözetir ve sizin öyle bir hastalığa yakalanmanıza meydan vermez. Belki materyalist, pozitivist ve natüralist bakış açısına sahip olanlar, anlatılan bu hususlara karşı burun bükebilir ve meseleye kenarından, köşesinden bakabilirler. Fakat bir mü'min Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz kudret ve iradesine aksine ihtimal vermeyecek şekilde kat'î bir şekilde inanır ve inanmalıdır.

Bu açıdan eskilerin ifadesiyle ister âfât-ı semaviye ister âfât-ı aradiyeye karşı ve hususiyle felce karşı sabah akşam bu duanın okunması şayan-ı tavsiyedir. Kendimizi kötü hissettiğimiz, meselâ tansiyonumuzun yükseldiği, yüzümüzde tekallüs ve titremelerin olduğu bir zamanda hemen bu duayla Rabbimiz'e iltica edebiliriz. Çünkü vücudumuzun değişik yerlerinde bilemediğimiz bir şekilde âdeta bir kısım "sıhhatmetre", "hayatmetre" gibi

şeyler devreye girerek bir yönüyle bize sinyal gönderebilir. İşte bu tür bir durumda böyle çok ucuz bir reçeteyi kullanmanın ne mahzuru var! Evet, değişik sıkıntılara maruz kaldığımız zaman da hemen: بِسْمِ اللّٰهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ diyerek Cenâb-ı Hakk'ın sonsuz rahmet ve kudretine sığınabiliriz. Dua ile ilgili bahislerde üzerinde durulduğu üzere, duada talep edilen hususların istenildiği şekliyle ve hemen karşılığını göreceğim mülâhazası doğru bir anlayış değildir. Çünkü Cenâb-ı Hak bazen istediğimizin aynını verir, bazen de değişik hikmetlere binaen istediğimizden daha hayırlısını verir, fakat ilmimiz sınırlı olduğundan biz onu bilemeyiz.[3] Fakat netice itibarıyla bir sıkıntıya maruz kaldığımızda hemen duaya yönelmek suretiyle biz o fırsatı değerlendirmiş, bir ibadet, zikir ve fikir dairesine girmiş oluruz.

Semadan Gelebilecek Zararlar

Duada geçen فِي السَّمَاءِ ifadesinin kapsamına, ruhanîlerden ve cinnîlerden gelecek zararlar da girebilir. Çünkü oksijen, karbondioksit ve daha başka gazların atmosferde yüzdükleri gibi cinler ve latîf varlıklar da orada yüzer dururlar. Esasen o metafizik varlıkların sadece o türlü gazlardan ibaret olup olmadıklarını da bilemiyoruz. Zira âyet-i kerimede bu varlıkların mâric nardan yaratıldıkları ifade ediliyor.[4] Biz ise mâric narın mahiyetini tam olarak bilemiyoruz.

Yedi kat sema[5] hakkındaki tevcihlerden biri kendi atmosferimizdeki yedi kat semadır. Atmosferin en alt tabakadan en üst tabakaya kadar değişik tabakaları var. Bu tabakalarda tavattun etmiş, kabiliyet ve istidatlarına göre belli tabakaları işgal etmiş ervah-ı habîse ve cinler olduğu gibi, onların yanında melâike ve ruhanî varlıklar da vardır. Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın tefsirinde işaret ettiği gibi, yıldırım, şimşek ve gök gürültüsü gibi atmosfer hâdiselerine, bazı melâike ve ruhanî varlıklara mahsus bir kısım hâdiselerin fizik âleminde ortaya çıkması, tezahür etmesi şeklinde bakabiliriz.[6]

Sema dediğimizde öncelikle dünya semasına bakılsa da, meseleyi daha geniş perspektiften ele alabiliriz. Bu mevzuda Hem Hazreti Üstad, hem de Elmalılı M. Hamdi Yazır Hazretleri'nin tevcihlerinden birisi de şudur: Şu gördüğümüz yıldızlarla yaldızlanmış sema birinci kat semadır. Biz ikincisini, üçüncüsünü, dördüncüsünü, beşincisini, altıncısını ve nihayet yedincisini göremiyoruz.[7] Bu tevcihe göre, Samanyolu galaksisinin yanında daha binlerce kehkeşan birinci kat sema oluyor. Belki onun üstünde bizim göremediğimiz, esîrden bir sema var; esîrin de madde-i asliyesi olabilecek daha başka maddelerden semalar

var. Onlar bizim ne teleskoplarımızla, ne mikroskoplarımızla ne de x ışınlarımızla görülecek şeyler değildir. Evet, âlem-i berzahın bir seması var, âlem-i misalin bir seması var, mahşerin bir seması, Cennet'in bir seması ve Cehennem'in bir seması var.

Astronomiyle ve astrofizikle alâkalı yazılara baktığımızda çok uzak gezegenlerden bile küre-i arzın müteessir olduğunu öğreniyoruz. Kaldı ki, o teessürde bile biz, meseleyi sadece fizikî tesir ve teessüre irca edersek yine meseleyi belli bir darlığa mahkûm etmiş oluruz. Çünkü bunda ruhanîlerin, ecinnîlerin, ifritlerin, gulyabanilerin rolü olabilir. Hazreti Pîr'in ifade ettiği gibi o âlemden bu âleme sürekli ruhanîler ve ervah-ı habîse iniyor.[8] Hatta göktaşları ve meteorlar bir yönüyle onların taşlanması şeklinde tezahür ediyor.[9]

İşte bütün bunları göz önüne alarak semaya bu genişlik içinde bakmalıyız. En uzak semalardan bizim dünyamıza gelecek şeyler olduğu gibi, atmosferimizden de bizim dünyamıza gelecek şeyler vardır. Diğer yandan şeytanın: ثُمَّ لَاٰتِيَنَّهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ *"Sonra onların gâh önlerinden, gâh arkalarından, gâh sağlarından, gâh sollarından sokulacağım, vesvese verip pusu kuracağım, Sen de onların ekserisini şükreden kullar bulmayacaksın."* demesine karşılık Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), bir duasında: اَللّٰهُمَّ احْفَظْنِي مِنْ بَيْنِ يَدَيَّ وَمِنْ خَلْفِي وَعَنْ يَمِينِي وَعَنْ شِمَالِي وَمِنْ فَوْقِي، وَأَعُوذُ بِعَظَمَتِكَ أَنْ أُغْتَالَ مِنْ تَحْتِي *"Allah'ım, önümden-arkamdan, sağımdan-solumdan ve üstümden (gelecek tehlikelerden) beni koru. (Yere batırılarak) altımdan helâk edilmekten azametine sığınırım."*[10] buyurmak suretiyle, önünden, arkasından, sağından, solundan, altından ve üstünden gelecek tehlikelerden Allah'a sığınmıştır. Dolayısıyla, semadan gelen şeylerle çarpma olabileceği gibi, yerden gelen şeylerle de çarpma olabilir. Aynı şekilde ervah-ı habîseyle ve şeytanla çarpma da olabilir. İşarî mânâlar açısından belden aşağı vurma da olabilir. İşte cevâmiü'l-kelim sahibi olan İnsanlığın İftihar Tablosu'nun (aleyhissalâtü vesselâm) ifade buyurduğu bu duanın dâl bi'l-ibaresi, dâl bi'l-işaresi, dâl bi'd-delâlesi ve dâl bi'l-iktizasıyla değişik vecihleri vardır. Meseleyi O'nun beyanda hedeflediği enginlikle ele alabilmek için, bütün bu mânâ tabakalarının hepsi göz önünde bulundurulmalıdır. Yoksa meseleye sadece pozitivist ve natüralist bir mülâhazayla bakar ve onu dar bir dairede ele alırsak, meseleyi mahiyet-i nefsü'l-emriyesinden uzaklaştırmış ve kendi anlayışımızdaki darlığa mahkûm etmiş oluruz.

Sünnetin İhyası

Haşir sûresinden önce bu duayı okumak bazı yerlerde âdet hâline gelmiştir. Meselâ Erzurum'da Haşir sûresine geçmeden önce üç defa: بِسْمِ اللّٰهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ denildikten sonra, Besmele çekilerek âyetlere geçilirdi. Aslında mevcut kaynaklarda ne devr-i risalet-penahide ne de Râşid Halifeler döneminde böyle bir uygulamaya rastlamıyoruz. Fakat kimi âlimler aslı Kur'ân'da veya Sünnet'te bulunan meselelerin ihya edilmesi düşüncesiyle faslının insanlar tarafından belli bir şekle irca edilerek formüle edilmesini mahzursuz saymışlardır. Bu konuya en olumsuz yaklaşanlar bile buna bid'at-ı hasene demişlerdir.[11] Meselâ, Seyyidina Hazreti Ömer teravih namazının cemaatle kılındığını gördüğünde نِعْمَ الْبِدْعَةُ هٰذِهِ *"Bu ne güzel bid'attir."*[12] buyurmuştur. Çünkü Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), teravih namazını sadece üç akşam cemaatle kılmıştır.[13] Halkın çok ciddî tehâlük gösterdiğini görünce de teravih namazını cemaatle kılmayı bırakmıştır.

Zira Resûl-i Ekrem Efendimiz'in teşrie ait tavırları çok önemliydi. Ef'al-i nebevî dediğimiz, Allah Resûlü'nün fiilleri dinde bir kanunun vaz'edilmesine kaynaklık ediyordu. Yani Peygamber Efendimiz teravih namazını cemaatle kılmaya devam etseydi, Müslümanlar da onu öyle benimseyip sonra yapma mecburiyetinde kalacaklardı. Bunun için İnsanlığın İftihar Tablosu (sallallâhu aleyhi ve sellem), dinin ruhundaki yüsre[14] binaen halkı böyle bir mecburiyette bırakmamak için üç gün teravih namazını cemaatle kıldıktan sonra Cennet'teki Firdevs'ten daha mukaddes hücre-i saadetlerine girdi ve çıkmadı. Daha sonra da bu tavrının sebebini izah buyurdular.[15]

İşte بِسْمِ اللّٰهِ الَّذِي لَا يَضُرُّ مَعَ اسْمِهِ شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ duasının aslı, meşhur hadislerde yer aldığından, Allah Resûlü'nün tavsiyelerine dayandığından ve buna rağmen insanlar ihmal gösterip bu önemli sünneti terk ettiklerinden dolayı, bu dua bazı yerlerde Haşir sûresinden önce okunmak suretiyle ihya edilmeye çalışılmıştır. Yani, "Bu duayı imam okusun, cemaat de dinlesin ve böylece Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu tavsiyesi yerine getirilmiş olsun." mülâhazasıyla hareket edilmiştir. Ancak kanaatimce bu ve benzeri meselelerde kapıyı aralık bırakmak gerekir. Özellikle böyle bir uygulamanın cari olmadığı yerlerde "yeni bir şey mi çıkarıyorsunuz" mülâhazasına da meydan verilmemelidir.

1 Tirmizî, *daavât* 13; Ebû Dâvûd, *edeb* 100; İbn Mâce, *dua* 14.

2 Tirmizî, *daavât* 13; Ebû Dâvûd, *edeb* 100; İbn Mâce, *dua* 14.
3 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.337-339 (Yirmi Üçüncü Söz, Birinci Mebhas).
4 Bkz.: Rahman sûresi, 55/15.
5 Bkz.: Bakara sûresi, 2/29; Fussilet sûresi, 41/12; Talâk sûresi, 65/12; Mülk sûresi, 67/3; Nûh sûresi, 71/15.
6 Bkz.: Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* 1/249-252.
7 Bkz.: Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur'ân Dili* 1/294.
8 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.191 (On Beşinci Söz, Beşinci Basamak).
9 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.194 (On Beşinci Söz,Yedinci Basamak).
10 Ebû Dâvûd, *edeb* 100; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/25; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/145.
11 el-Îcî, *Kitâbü'l-Mevâkıf* 1/159; el-Gazâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 1/275, 2/256.
12 Buhârî, *terâvîh* 1; Muvatta, *ramazan* 3.
13 Bkz.: Buhârî, *cuma* 29, *teheccüd* 5, *terâvîh* 1; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 177.
14 Bkz.: Buhârî, *îmân* 29; Nesâî, *îmân* 28.
15 Bkz.: Buhârî, *cuma* 29, *teheccüd* 5, *terâvîh* 1; Müslim, *salâtü'l-müsâfirîn* 177.

Düşünce-Aksiyon İç İçeliği

Soru: Hareket ve faaliyetlerin mukaddem bir plan ve programa bağlı götürülmesi önemli bir disiplin olarak zikrediliyor. Diğer taraftan aksiyon öncelikli bir düşüncenin varlığından bahsediliyor. Bu iki husus muvacehesinde aksiyon öncelikli bir düşünce nasıl anlaşılmalı ve uygulanmalıdır?

Cevap: Dünyevî-uhrevî insanlara fayda sağlayacak, uzun soluklu, sağlam ve kalıcı bir aksiyon ortaya koymak isteyen her fert, yapacağı bütün işleri belli kıstaslara bağlılık içinde, belli bir plan ve programa bağlı götürmelidir. İnanan bir insan için bu kıstaslar; edille-i asliye dediğimiz, Kitap, Sünnet, icma-ı ümmet ve kıyas-ı fukahadır.[1] Bunun yanında bir de edille-i tâliye veya edille-i zamaniye diyebileceğimiz, maslahat, istihsan, örf gibi hususlar vardır.[2] Bunlara bağlı içtihat ve istinbatlar olur. Fakat bilinmesi gerekir ki, bütün bu içtihat ve istinbatlar, aslî kaynaklarda bırakılan uçlar değerlendirilerek gerçekleştirilir. Yoksa müctehidîn-i kiram efendilerimiz "min indi enfusihim" kafalarına estiği gibi hüküm çıkarmamışlardır. Meseleyi Usûl-i Fıkıh ıstılahıyla ifade edecek olursak, onlar bir "makîsun aleyh"e dayanarak bir kıyasa gitmiş veya bir içtihatta bulunmuşlardır. Bu arada şunu da ifade etmeliyiz ki, bu çok zor ve çetin işi o büyük kametler, kılı kırk yararcasına bir hassasiyetle yerine getirmişlerdir.

İcmalî Plan

Asıl konumuza dönecek olursak, evet, mukaddimatta belli kıstaslara bağlılık içinde bir plan yapmak lazımdır. Fakat fakir, o plana hep icmalî bir plan nazarıyla bakıyorum. Nasıl ki, insan iman ederken öncelikle icmalî bir bilgiyle iman dairesine girer. Yani bidayette, icmalî bilgiyle, "Allah vardır, O, Hâlık-ı A'zam ve Hâlık-ı Âlem'dir." der, meseleyi öylece kabullenir. Fakat zamanla seviye, yaş ve başa göre tekvînî emirlerin yorumlarını da yanına alarak daha başka istidlâl yollarıyla tafsile gider ve o mevzuda derinleşmeye çalışır. İşte insan, bir aksiyon ve faaliyet ortaya koyacağı zaman, o mevzuda öncelikle icmalî bir plan ve programa sahip olmalı, öylece yola koyulmalıdır.

Peki, icmalî plan derken ne kastediyoruz? Meselâ bir mü'minin, inanıp içine sindirdiği temel değerleri vardır. O, bu değer ve güzelliklerin herkes tarafından bilinmesini arzu etmekte ve oturup kalkıp *"Keşke sevdiğimi sevse kamu halk-ı cihan / Sözümüz cümle heman kıssa-i cânân olsa..!"* demektedir. Şimdi bu durum, o mü'minin, yeryüzündeki bütün gönüllere, insanlığın bütününe bu değer ve bu güzellikleri tanıtıp duyurma adına icmalî bir düşünce ve

tasavvurunun bulunduğunu gösterir. Fakat her bir coğrafyanın kendine has şartları, kültür ortamı, gelenek ve ananeleri söz konusudur ki, bunları hesaba katmak ve ona göre vaziyet almak da tafsilî bir düşünce ve tafsilî bir plan ve programa bağlıdır. İşte "aksiyon öncelikli düşünce" dediğimiz de esasında budur. Yani icmalî bilginin, plan ve programın hayata taşınması, hareket ve aksiyona dönüştürülmesi gerekir. Bu da, netice itibarıyla aksiyonun, tafsilî plan ve düşünceye rehberlik yapması, onun önünde bulunması demektir.

"Bunlar O'nun Vârisleri"

İsterseniz verdiğimiz misal üzerinden konuyu bir nebze daha açmaya çalışalım. Diyelim ki, bugün siz, gökler ötesinin insanlığa armağanı olan semavî değerler manzumesine yürekten inanıyor, onları hakikaten vicdanınızda derinlemesine duyup hissediyorsunuz. Tabiî böyle bir imanın neticesi olarak o değerler manzumesini bir karasevda hâlinde bütün cihana duyurma arzusundasınız. Bunu yaparken de ne propaganda, ne misyonerlik yapma ve ne de dininizi başkalarına dayatarak âlemin dininize girmesini sağlama gibi bir gayeniz söz konusu değil. Zira inandığınız o dininizi, tavır ve davranışlarınızla kendi renk ve deseniyle ortaya koyamadığınız takdirde, yapılan iş kendinizi kandırmaktan başka bir sonuç vermeyecektir! O sebeple size deniyor ki, bırakın anlatacaklarınızı davranışlarınız ifade etsin. Davranışlarınızdaki kemal, karşı tarafın vicdanında tesir icra etsin. Size bakanlar; tavır ve davranışlarınızda, oturup kalkışınızda, bakış ve konuşmalarınızda hep Allah'ı hatırlasın, hep "Allah" desin; desin ve "Bu insanlar boş değil, bunlar adımlarını boşa atmıyorlar." düşüncesi muhataplarınızın gönlünde mayalansın. İşte böyle sağlam kaidelere ve sağlam bir blokaja emanet edilen şeyler, Allah'ın izni ve inayetiyle Richter ölçeğine göre on şiddetinde bir zelzele bile olsa yıkılmazlar. Fakat en beliğ ifade ve beyanlara dayandırılsa da temsille derinleştirilemeyen bir irşad ve tebliğin üç şiddetinde bir zelzele ile dahi altı üstüne gelebilir. Dolayısıyla denilebilir ki, söz çok önemli değildir. Söz, tavır ve davranışın ifadesi olması itibarıyla izafî bir kıymeti haizdir. Ancak tabiata mâl olmuş, tabiatın bir derinliği hâline gelmiş temsildir ki, başkalarında büyük bir merak uyandırır ve müessir olur. Meselâ siz arpa kadar olsun hiç mi hiç harama elinizi sürmezsiniz. Hatta şiddetli ihtiyacınız olduğu zaman dahi aynı iradeyi ortaya kor, aynı tavrı gösterirsiniz. Bu bir olur, iki olur, üç olur… ve nihayet sizin bu hâliniz başkalarının nazar-ı dikkatini celbeder. Hani Seyyid Tâha ve Hacı İlyas'la beraber Hazreti Pîr Haliç'ten geçerken başını öne eğer ve nazarlarını hep kayıt altında tutar. Bu durum karşısında Seyyid Tâha ve Hacı İlyas taaccüplerini ifade edince Hazreti Üstad onlara şöyle cevap verir:

"Lüzumsuz, geçici, günahlı zevklerin âkıbeti elemler, teessüfler olmasından, istemiyorum."[3]

İşte bütün bir ömür boyu böyle bir duruş, böyle bir tavır sergilemek çok önemlidir. Evet, kırk sene sizin tavırlarınızı tecessüs ettikten sonra: "Allah, Allah! Bunlar peygamber gibi insanlar. İsmet, sıdk, emanet, tebliğ, fetanet gibi peygamber sıfatlarına sahipler. Hâtemü'l-Enbiya Hazreti Muhammed Mustafa'dan (sallallâhu aleyhi ve sellem) sonra peygamber gelmeyeceğine göre demek ki bunlar O'nun vârisleri." demeliler. İşte muhataplarınıza böyle bir söz söyletecek ölçüde bir kıvam, bir ufuk yakalamaya çalışmalısınız.

Hele, İslâm'ın dırahşan çehresinin karartılmaya çalışıldığı günümüzde siz, bir kısım yanlışlıkları tashih ve düzeltme adına, kendinize ait değerleri doğru bir temsille ortaya koyabilmek için ölesiye bir ceht ve gayret içinde olmalısınız. Meselâ hiçbir şekilde tecviz edilemeyecek canlı bombalara, bazılarının kafasına estiği gibi ilân-ı harp etmelerine, kuvvet dengesinin söz konusu olmadığı bir durumda şuraya buraya bir-iki roket atmak suretiyle masum insanların başlarına onlarca, yüzlerce roketin yağmasına sebebiyet vermelerine karşı, bu tavırların hiçbirinin Müslümanlıkla telif edilemeyeceğini herkese duyurup anlatmalısınız. Zira İslâm hayatın hiçbir sahasını boş bırakmamıştır. O, zulüm ve haksızlıklara karşı meşru dairede nasıl bir mücadele ortaya konulması gerektiğini de vazıh bir surette beyan buyurmuştur. Meselâ, İstiklâl Mücadelesi'nde olduğu gibi, milleti idare edenler bir heyet teşkil eder ve ilân-ı harbe onlar karar verirler. Fertler de onların verdikleri bu karara uyar, ülkenin dört bir yanında o kararı uygular, meşru sınırlar içinde mücadelelerini ortaya korlar.

İşte bazılarının kirlettikleri İslâm'ın bu dırahşan çehresini pırıl pırıl hâliyle âleme gösterme gibi icmalî bir planımız olmalıdır. Bunun tafsiline gelince, dünyanın dört bir yanına yayılarak, İslâm'ı doğru temsil etmek suretiyle "Böyle Müslümanlar da varmış!" dedirtmeliyiz. Elbette ki böyle bir sözü kendi adımıza dedirtmek riya olur. Fakat Müslümanlık adına dedirtme mevzuuna gelince, o bir vazifedir. Yani İnsanlığın İftihar Tablosu ve Râşid Halifeler'in –canlarımız canlarına kurban olsun– bize emanet ettikleri hakikî Müslümanlığı gerçek hüviyetiyle cihana duyurmak boynumuzun borcudur. Evet, çağımız insanının buğulu, sisli, paslı Müslümanlık imajını silmeli, mahiyet-i nefsü'l-emriyesine uygun derinliği, nurefşan ve dırahşan çehresiyle gerçek Müslümanlığı ortaya koymalıyız.

Meselâ dünyanın dört bir bucağında, okullar ve kültür lokalleri açarak; o müesseselerdeki talebeleri, talebe velilerinin evlerine gitmede bir vesile ve köprü sayarak, daha başka özel günleri değerlendirip, bazen helva, bazen aşure,

bazen börek, bazen künefe yapıp "Bunlar bizim kültürümüzün çok önemli ürünleridir. Biz bunları yapar ve komşularımıza da ikram ederiz." diyerek farklı din ve kültürlere mensup insanlar arasında köprüler kurmaya, onlarla yakınlaşmaya ve öteden beri yanlış mülâhazalarla meydana gelmiş olan aramızdaki çukurları kapamaya çalışırız. Böylece deryalar üzerine köprüler kurmak ve dağlar arasında geçitler oluşturmak suretiyle yeniden bir kere daha kalblere ulaşarak ve o kalblerle Allah arasındaki engelleri bertaraf ederek kalblerin bir kez daha fıtrî olarak Allah'la buluşmasını temin etme gayretinde bulunuruz.

Alternatif Düşünce ve Projeler

Evet, gittiğiniz yerlerdeki insanlar siz farkına varsanız da varmasanız da sizi tecessüs eder ve elli defa nabzınızı tutarlar. Meselâ, bir kısım art niyetli insanlar gidip sizi yurt dışında gammazladıklarında aldıkları cevap şu oldu: "Biz on senedir bu adamları dinliyoruz. Sizin dediklerinizin hiçbirini onlarda görmedik. Hiç aritmiye rastlamadık. Nabızları hep aynı atıyor." Görüldüğü üzere bu sözleriyle onlar âdeta sizin müdafiiniz oldular. Eğer bazı yerler itibarıyla bir kısım tıkanmalar olduysa, bunun sebebi bizim kendimizi tam olarak ifade edemeyişimiz, ifademizdeki bir kısım kusurlarımızdır. Bu noktada şu hususa da dikkat çekebiliriz: Beklenmedik şekilde ortaya çıkan olumsuzlukları olumlu hâle çevirecek, negatif şeylere pozitiflik kazandıracak alternatif plan ve programlar her zaman olmalıdır.

Evet, değişen şartlar karşısında mevcut durumu bir kez daha değerlendirip o şartlara göre alternatif plan ve projeler ortaya konulması gerekir ki, biz buna tafsilî plan diyebiliriz. Aynı zamanda bu, aksiyon öncelikli bir düşünce demektir. Evet, bir yandan bir icmalî planınız, bir kısım ana doneleriniz olmalı ve siz hareket ve faaliyetlerinizi onun üzerine bina etmelisiniz. Ancak bunun yanında, zaman-ı merhuna emanet edeceğiniz açık uçlar da bırakmalı ve şartlara göre uygulamaya koyacağınız alternatif plan ve projeleriniz de olmalıdır. Farklı kültürleri nazar-ı itibara alarak, dilleri, dinleri, telâkkileri, eşya ve hâdiselere bakışları açısından o insanları tanıdıkça aksiyonunuz içinde "şurada şöyle bir şey olabilir, burada böyle bir şey olabilir" diyebilmeli, gittiğiniz ülkenin şartlarına göre farklı alternatifler ortaya koyabilmeli ve Allah'ın izni ve inayetiyle bir kısım yeni düşünce sistemleri geliştirebilmelisiniz.

Hâsılı, mebdede sathî ve düz bir çizgide düşünen insan, müntehada daha engin ve derinlikli düşünecektir. Ziya Gökalp'in, cehaletle alâkalı kullandığı kelimelerle ifade edecek olursak, mebdede basit düşünen, müntehaya doğru

giderken mürekkep düşünmeye –ki siz buna muzaaf tabirini de ilâve edebilirsiniz- derken mük'ab düşünmeye başlayacaktır. Yani düşünürken meseleyi alternatifleriyle ele alacak, "şu da olabilir, şu da olabilir, fakat şu da olabilir" diyerek bütün alternatifleri düşünüp hesaba katacak bir ufuk enginliğine sahip olacaktır. İşte bütün bunlar, bir mânâda tafsilî düşünce, tafsilî plan ve tafsilî proje mevzuunda üzerinde durulması gerekli olan hususlardır.

1 Bkz.: el-Pezdevî, *el-Usûl* 1/221; es-Serahsî, *el-Usûl* 1/279.

2 Bkz.: Mehmed Seyyid, *Medhal* s.323.

3 Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.504-505 (Emirdağ Hayatı).

His – Heyecan ve Akl-ı Selim

Soru: Salâbet-i diniye nedir ve onun tezahürleri nasıl olmalıdır?

Cevap: Salâbet kelimesini, katılık, taassup ve huşûnet şeklinde anlamak doğru değildir. Biz katılığı daha ziyade, körü körüne, delilsiz ve mesnetsiz bir şekilde kendi düşüncesine bağlı kalma, başka fikirlere karşı tahammülsüz ve müsamahasız olma mânâsına gelen yobazlık ve bağnazlığın karşılığı olarak kullanırız. Bu açıdan salâbet-i diniye, katılığı değil pekliği, temessükü, dine sımsıkı sarılmayı ifade eder. Bu mazmun Bakara sûre-i celilesinde şu şekilde ifade edilir: لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا *"Dinde zorlama yoktur; hak, bâtıl birbirinden ayrılmış ve gerçek bütün vuzuhuyla ortaya çıkmıştır. Artık kim tağutu reddedip Allah'a iman ederse, işte o, kopması mümkün olmayan en sağlam kulpa yapışmıştır."*[1] Peygamber Efendimiz de (sallallâhu aleyhi ve sellem) din-i mübîn-i İslâm'ı, o nur-u ezelîyi bize emanet ederken: فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الرَّاشِدِينَ الْمَهْدِيِّينَ، عَضُّوا عَلَيْهَا بالنَّوَاجِذِ *"Siz, Benim ve doğru yolda olan Râşid Halifeler'in yolunu yol edinin. Bu yolu, azı dişlerinizle tutar gibi sımsıkı tutun."*[2] buyurmuştur. Hadis-i şerifteki "azı dişleriyle tutma" Arapçada kullanılan bir ifade tarzı, bir idyumdur. Dolayısıyla lafzî mânâdan ziyade Arapların bu sözü söylerken kastettiği mânâyı anlamaya çalışmak gerekir. Bu açıdan bakıldığında *"Azı dişlerinizle tutun."* ifadesini "Dini hiçbir zaman bırakmayacak şekilde âdeta bir kerpetenle tutar gibi sımsıkı tutun." şeklinde anlayabiliriz. İşte mezkûr nasslardan anlaşılacağı üzere dine, dinin emirlerine sımsıkı sarılma, sadakatle bağlı kalma; iman, ahlâk, namus… gibi ulvî değerler konusunda pek olma, gevşeklik göstermeme ve kendini salmama salâbet-i diniyedir. Yoksa dini kabule zorlamak için katı ve sert olma, dayatmada bulunma, başta da söylediğimiz gibi, salâbet-i diniye değil, bir tür yobazlık ve bağnazlıktır.

"Dine Hizmet Ediyorum" Derken Dinden Uzaklaştırmak

Eğer bir fert dayatma, huşûnet ve sertliği salâbet-i diniye olarak anlıyor ve bu anlayışla dine hizmet ettiğini/edebileceğini düşünüyorsa ciddî bir yanılgı içinde demektir. Bu tür tavır ve davranışlar tepkiye sebebiyet verir ve neticede insanların dini kabul etmesi bir yana, onların dinden nefret edip

uzaklaşmalarına yol açar. Bundan dolayı rahatlıkla denebilir ki, eğer insanlara, dinin özünü, iç derinliğini, onlar için ifade edeceği mânâ ve muhtevayı ve kendilerine kazandıracağı iyilik ve güzellikleri anlatmıyor; dinin onlara sunduğu bişaretle gönüllerde dine karşı bir hâhişkârlık uyarmıyorsanız, maksadınızın aksiyle tokat yer, hiç beklemediğiniz tepkilerle karşılaşır ve dine hizmet ediyorum dediğiniz noktada insanları dinden uzaklaştırmış olursunuz. Evet, taassup ve dayatmacı zihniyetle ortaya konan bir mesajın kaybettirdikleri kazandıracağından daha fazladır.

Esasında 20. asırda bir kısım "izm"lerin kendi sistemlerini insanlara kabul ettirmek adına başvurdukları kaba kuvvet, dayatma ve baskıların nasıl bir netice ile sonuçlandığı herkesin malumudur. Bildiğiniz üzere bu uğurda, bir ülkede kırk-elli milyon insan öldürülmüş ve sistem âdeta o öldürülen insanların kafatasları üzerine kurulmaya çalışılmıştır. Ancak bu zulüm, baskı ve kaba kuvvetin geride bıraktığı tek şey sadece kin ve nefret olmuştur. Evet, o kadar şiddet, dehşet ve baskıya rağmen aradan elli-altmış sene geçtikten sonra, kurulmak istenen o sistem çözülüp dağılmaya mahkûm olmuştur. Baskıya maruz kalan insanlar ise, eskiden nerede duruyorsa orada durmaya, neye inanıyorsa yeniden ona yönelmeye başlamışlardır.

Dine Sadakatin Gerçek Ölçüsü

O hâlde salâbet-i diniye sahibi bir mü'min, hissiyata bağlı kalarak, bağırıp çağırarak meselelerini duyurma gibi bir yanlışlığın içine asla girmemelidir. Böyle bir üslûp, muhatapların sadece nefret hislerini harekete geçirir, onların kabuk bağlayıp daha bir katılaşmalarına sebebiyet verir. Daha sonra ise bu hâlet-i ruhiye tepkiye, hatta saldırganlık ve düşmanlığa dönüşür. Bütün bu olumsuz sonuçlara, komplikasyonlara yol açmamak için müspet hareketi esas almalı, kendi değerlerimize sımsıkı sarılmalı, onlar üzerine yoğunlaşmalı, onların dellâlı olmalı ve aynı zamanda gönül dili, hâl şivesiyle o değerleri en güzel şekilde ifade etmeye çalışmalıyız. Meselâ, ilim ve beyanın öne çıktığı, medenilere galebenin ikna yoluyla gerçekleştiği günümüzde, dinine bağlı, salâbet-i diniye sahibi bir insanın yapması gereken, öncelikle kendi değerlerini çok iyi öğrenmek, öğrenip tabiatına mâl etmeye çalışmak olmalıdır. Eğer bunun için meselâ yüz kitap okumak gerekiyorsa, dinine hizmet etmek isteyen bir fert, onları temin etmeli ve iki üç sene kendisini o kitapları okuyup anlamaya vakfetmelidir. Gerekirse özet çıkarmalı, okuduklarını tahlil ve terkibe tâbi tutmalı ve netice itibarıyla o kitaplardan süzüp çıkardığı mânâ ve muhtevayı özümsemeye, benliğine mâl etmeye çalışmalıdır. Bütün bunların yanında meselenin mânevî buudunu da asla ihmal etmemelidir. Sebat ve kararlılık

içinde gerekirse kırk sene geceleyin kalkıp, teheccüt namazı kılıp, hacet namazında başını yere koyup: "Allah'ım bahtına düştüm! Ne olur bu insanların kalblerini din, iman adına yumuşat!" diye yalvarıp yakarmalıdır.

Eğer kendi değerlerini okuyup öğrenme, öğrenip tabiatına mâl etme, bu kadar bir azm ü cezm ü kast istiyorsa sen o ölçüde okuyacak, o ölçüde kendini bu işe vereceksin. Aynı zamanda bu mesele, ferdî bir mesele olmadığından, ferdî okumalarla yetinmeyecek, oturup arkadaşlarınla müzakere edecek, düşüncelerini ortak akla test ettirecek ve böylece o ortak aklın, o ortak duygu ve düşüncenin mânevî gücünü arkana alarak yola koyulacaksın. Bunu da yeterli görmeyecek, Cenâb-ı Hakk'ın teyidatını arkana alma adına Rabbinle irtibatını hep kavî tutma ve her zaman iyi bir kul olma gayreti içinde olacaksın. Böylece Allah da (celle celâluhu) bu samimî gayretleri destekleyecek ve sözlerine nüfûz imkânı verecek. Öyle ki ağzından çıkan kelimeler ruhlara diriliş üfleyecek ve muhatabının gönlünde heyecan uyaracak. Görüldüğü gibi mesele başta hissîliğe değil, mantık ve muhakemeye emanet edilmeli ve sonra da onların rehberliğinde yol yürünmelidir. Zaten Efendiler Efendisi'nin (sallallâhu aleyhi ve sellem) yolu da bu değil midir? O, yirmi üç sene zarfında mesajını hep muhataplarının kabul edebileceği şekilde sunmuş, Kur'ân aklı ve Kur'ân mantığıyla hareket etmiş ve kimsede tepki uyarmadan vahy-i ilâhiyi gönüllere duyurmuştur.

Aksi takdirde, hususiyle günümüzde, insanlar belli ölçüde mantığa uyandığından, düşünceye değer atfettiğinden ve meseleleri kitabî çerçevede ele aldığından, kuvvete dayanarak, bağırıp çağırarak, külhanbeyliği yaparak kimseye bir şey anlatamaz, problemleri çözemezsiniz. Evet, kendinizi feda edecek kadar dine hizmet etme düşüncesinde iseniz, din ve diyanet adına yüksek seviyede bir fikrî ve ruhî donanıma sahip olmalı, Allah'la kavî irtibata geçmeli ve sürekli fikir sancısı yaşamalısınız. Ve hele küçülüp büzüşen dünyamızda İslâm'ın temsili meselesi, bir amme meselesi hâline geldiğinden, umumun hukukunun söz konusu olduğu bir yerde, kimsenin asla şahsî tavır ve davranışlar içine girmemesi gerekir. Zira bu tür ferdî davranışlar bütün mü'minleri mahcup edecek yanlışlıklara sebebiyet vermektedir. Meselâ güya İslâm'ı müdafaa adına canlı bombalarla, intihar saldırılarıyla masum insanları katletme, İslâm adına öyle kapkara bir tablo ortaya koymaktadır ki, yeryüzündeki bütün Müslümanlar bu tabloyu izah etmekte güçlük çekmekte ve zor durumda kalmaktadır. Karşı taraf da, "Bunları yapanlar Müslüman. Kılık kıyafetleri onların Müslüman olduğunu gösteriyor." deyip hak, adalet ve rahmetin mümessili bir dini tam zıt kutupta gösterip bütün inananları zan altında bırakmaya çalışmaktadır. İşte bütün mü'minlerin hukukunu ilgilendiren böyle

bir yanlışlık, dinin ruhunu anlayamamaktan, sırat-ı müstakîm düşüncesini idraksizlikten ve Kur'ân aklîliği ve mantıkîliğini bir tarafa bırakıp hissiyatla hareket etmekten kaynaklanmaktadır.

Akıl ve Mantıkla Tadil Edilen Heyecan Dinamizmi

Bu söylediklerimden, benim hissizliği alkışladığım anlaşılmamalıdır. His elbette ki, din-i mübîn-i İslâm'ı anlatma ve onu müdafaa adına çok önemli bir faktördür. İnsan, inandığı değerleri ruhlara duyurma adına pürheyecan olmalı, dine gelebilecek bir felâket karşısında âdeta ölecek hâle gelmelidir. Fakat bütün bunlarla beraber o, her zaman, akıl ve mantığıyla o heyecan dinamizmini tadil etmesini, onu doğru yola kanalize edip en güzel şekilde ondan yararlanmasını bilmelidir.

Maksadımı bir misalle izah etmeye çalışayım: Meselâ yüksek dağların eteğinde yer alan bir beldeyi düşünün. Bu beldede, her sene, karlar eridiğinde debisi çok yüksek, önüne gelen her şeyi kütük gibi sürükleyip götürebilen bir sel tehlikesi bulunmaktadır. Şimdi burada aklî ve mantıkî olan; bir baraj yapmak, o coşkun suyu kontrol altına almak, daha sonra da kanallar açıp onunla kurak arazileri sulamaktır. Aynen bunun gibi, bir mü'minde de mutlaka heyecan olmalı. Öyle ki, din adına olumsuz bir durum zuhur ettiğinde ızdırapla iki büklüm olmalı, kıvrım kıvrım kıvranmalı, uykuları kaçmalı ve kalkıp odasının içinde deli-dîvâne gibi dönüp duracak hâle gelmelidir. Fakat o, bu heyecanı hiçbir fayda getirmeyen bağırıp çağırmalarla israf etmemeli, boşa harcamamalıdır. Aklî-mantıkî olarak o hâdise karşısında ne yapılması gerekiyorsa onu yapmaya çalışmalı ve bu şekilde o coşkun heyecanını müspet harekete, iş ve aksiyona dönüştürmelidir. Ve bunu yaparken kat'iyen ferdî, hissî ve fevrî bir hareket içine girmemelidir. Çünkü heyecan ne kadar takdire şayan bir duyguysa, o heyecanı kontrol altında tutup akıl ve mantık kanalları içinde faydalı hâle getirme cehdi de o ölçüde takdire şayandır. Bugün topyekün İslâm âleminin ve hatta bütün insanlığın içinde bulunduğu hazin durum elbette ki hepimizi ızdırapla inim inim inletmeli ve tepeden tırnağa heyecanla dopdolu hâle getirmelidir. Fakat bir insan sadece o heyecanla hareket ederse, çevresini kırıp döker, insanlarda nefret hissi uyandırır ve neticede karşısında saldırgan ve tahripkâr bir cephe oluşturur. Evet, his ve heyecan, akıl ve mantığa test ettirilmez, akıl ve mantığın belirleyeceği kanallar içinde değerlendirilmez ve ona göre salıverilmezse, o his ve heyecan bir seylâpa dönüşür ve çevresine faydadan daha çok zarar getirir.

Bu noktada Üstad Hazretleri'nin ortaya koyduğu o müstesna ve sağlam duruşu hatırlamamak mümkün mü? Bildiğiniz üzere o, aşk u heyecanla dopdolu

bir insandır. Denilebilir ki, yaşadığı çağda o ölçüde heyecanlı bir insan yoktur. Fakat aynı zamanda denilebilir ki, onun kadar itidal içinde hareket eden insan da yoktur. Evet, bir ömür boyu milletin maddî-mânevî terakkisi adına çalışıp durduğu ve bu yönüyle baş tacı edilmesi gerektiği hâlde, yaşı yetmiş beş-seksenleri bulduğu dönemde bile hapishanelerde, hem de kimi zaman helâ gibi yerlerde tecride tâbi tutulmuş ve ona hiç mi hiç gün yüzü gösterilmemiştir. Fakat bütün bunlara rağmen o, asla hissî ve fevrî hareket içine girmemiştir. Öyle ki o müstesna kâmet, kendisini frenlemenin yanı başında, çevresinde hissî hareket edebilecek insanları da frenlemesini bilmiş, o mevzuda da hiç kusur etmemiştir. Yoksa etrafında pervane gibi dönen yürekli, cesur, heyecanla dopdolu pek çok insan vardı. Fakat Hazreti Pîr, mücerret hissiyatla, tepki hareketleriyle bir yere varılamayacağını bildiğinden o heyecan potansiyelini Kur'ân aklı ve Kur'ân mantığıyla değişik kanallara imale ederek öyle bir değerlendirmiştir ki, bugün ilim, irfan ve iman adına çevrenizin neşv ü nema bulmasında o büyük tesiri görmezlikten gelmek mümkün değildir.

Netice itibarıyla diyebiliriz ki, his ve heyecan, dini gönüllere duyurma ve yapılan saldırılar karşısında da onu müdafaa adına gerekli ve çok önemli bir dinamiktir. Fakat bu dinamik, mutlaka, ilim, akl-ı selim, mantık, muhakeme, meşveret, ortak akıl ve ortak düşünceyle tadil edilmeli; tadil edilip faydalı ve verimli hâle getirilmelidir.

1 Bakara sûresi, 2/256.

2 Tirmizî, *ilim* 16; Ebû Dâvûd, *sünnet* 5; İbn Mâce, *mukaddime* 6.

Kendi Değerlerimiz ve Bizim Yuvamız

Soru: Geçmişten süzülüp gelen millî, mânevî değerler üzerine bina ettiğimiz geleneksel aile müessesemizin Tanzimat'la birlikte sarsılmaya başladığını görüyoruz. Toplum için hayatî önemi haiz olan aile kurumunun bugün yeniden ihyası adına dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir?

Cevap: Tanzimat Fermanı, daha çok Fransız kültürüyle yetişen ve o kültüre göre hayatı, eşya ve hâdiseleri okuyan elitimizin, ülkemizde yenilik adına her şeyi yeniden nizama koymaya çalışmasıydı. Mustafa Reşit Paşa tarafından Batı kriterleri esas alınarak akdedilen bu fermanda ne yazık ki, bizim ruh ve mânâ köklerimizden süzülüp gelen değerler hesaba katılmamıştı. Evet, Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nda belki Devlet-i Âliye'yi kurtarma cehdi vardı fakat bizim değerlerimiz yoktu. İşin içinde bulunan Mustafa Reşit Paşa samimî miydi, değil miydi, bilemiyorum. Onu ancak Allah bilir. Ancak işin içinde samimî insanların olduğunu söyleyebiliriz. Ne var ki, takip ettikleri yol-yöntem doğru değildi. Bir şey hedeflenmişti, bir yere ulaşılmak isteniyordu; belki yeniden bir Kanuni veya bir Fatih dönemi tahayyül ediliyordu, ancak alkışlanmaya lâyık böyle mukaddes bir mefkûre yanlış yollarla elde edilemezdi. Zira Batı'nın terbiye sistemi, sosyolojik kuralları ve pedagojik anlayışıyla, bize ait hedeflenen o düşünce ve projeler hayata geçirilemezdi. İşte Tanzimat ricali bu noktada yanılıyordu. Çünkü gaye, mefkûre ve ufkun hakkaniyeti ölçüsünde, ona götürecek yolların da doğru olması iktiza eder. Eğer sizin hedefiniz emniyetli ve sağlıklı bir şekilde İstanbul'a ulaşmaksa, oraya patikalardan değil ancak otobanlar üzerinden ulaşabilirsiniz. Yol olarak patikayı tutarsanız, o yollar sarpa sarıp önünüze sıra dağlar çıkabilir; çıkabilir ve siz hedefinize ulaşamadan takılıp yollarda kalabilirsiniz.

Bu arada şunu da ifade etmeliyim ki, aslında bizde çözülme Tanzimat'tan çok daha erken bir dönemde başlamıştı. Tanzimat, işin artık dışa vurduğu dönemin adıdır. Meseleyi sadece Mustafa Reşit'e bağlamak, on dokuzuncu asrın ilk yıllarıyla irtibatlandırmak yanlıştır. Belki o mesele, Yeniçeri'nin başkaldırdığı, saray baskınlarının, o baskınlarla hükümdar indirip hünkâr çıkarma gayretlerinin olduğu dönemlere; Genç Osman ve 4. Murat dönemlerine kadar uzanır. Ta o zamandan itibaren fitne, ihtilâf ve iftiraklar bizi içten içe kemiriyor ve karbonlaştırıyordu. Bu sebeple denilebilir ki, Tanzimat Fermanı'nın ilân edildiği yıllarda, bizim zaten kendimize ait devlet ve idare felsefemiz, adalet ve hakkaniyet telâkkimiz yerle bir olmuştu. Merhum Mehmet Âkif'in şu enfes

ifadeleri sanki o dönemi tasvir etmektedir:

" Harap iller; serilmiş hanümanlar; başsız ümmetler;
Düşünmez başlar; aldırmaz yürekler; paslı vicdanlar;
Emek mahrumu günler fikr-i ferda bilmez akşamlar,
Geçerken, ağladım geçtim; dururken, ağladım durdum;
Duyan yok, ses veren yok, bin perişan yurda başvurdum."

Sonraki yıllarda ise yara daha bir derinleşti, acılar daha bir arttı. Temel değerlerimiz bütünüyle –Üstad Necip Fazıl'ın ifadesiyle– künde künde üstüne devrildi. Bu arada yuva da yıkıldı; yuvadaki eşler arasında sağlam temeller üzerine kurulu hayat felsefemiz de, anne-baba evlât arasındaki sıcak ve samimî münasebet anlayışımız da.

Ne var ki, bu acı ve hazin tablo karşısında ümitsizliğe düşmek yerine, her birimiz, aile müessesinin yeniden ihyası adına elimizden gelen gayreti ortaya koymamız gerekir. Fakat şu husus da unutulmamalı ki, aile bütün bir toplumla irtibat hâlinde olduğundan, onun tam mânâsıyla ıslah ve ihyası toplumun bütün müesseseleriyle ıslah ve ihyasına bağlıdır. Meselâ siz belli bir dönem kendi evinizde melekleri imrendirecek bir huzur atmosferi yakalayabilirsiniz. Fakat eğer sokak, o mânâ ve ruhu vermiyorsa sizin evde belli bir düzene koyduğunuz, çözüme kavuşturduğunuz meseleleri sokak alır ve yeniden kendine benzetir. Aynı şekilde mâbet o mevzuda yuvaya destek olmuyor, mektep onun yanında değilse, sizin evde kazandırdığınız iyi ve güzel hasletler yeniden berhava olup gider. Bu sebeple hiçbir zaman unutmamak gerekir ki, aile müessesesinin ihyası bütün bir toplumun ihyasıyla irtibatlıdır.

Ciddî Duruşla Birlikte İnkılâpçı Ruh

Asıl konumuza dönecek olursak, her şey künde künde üstüne yıkılıp gittikten sonra zannediyorum yeniden kendi değerlerimize dönme zamanı gelmiştir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus, kendi değerlerimize sahip çıkma mevzuunda ciddîlerden daha ciddî bir duruş ortaya koymak olmalıdır. Bunun ismi ne ric'at, ne irtica, ne de gericiliktir. Zira biz kendi değerlerimize sahip çıkmanın yanında dünyayı içinde bulunduğumuz zamana göre doğru okumamız, bu mevzuda inkılâpçı bir ruha sahip olmamız gerektiğine de inanıyoruz. Aslında mü'min için bu durum, bir mânâda bir ikilem ve altından zor kalkılır bir çelişkidir; ama o, bunu mutlaka gerçekleştirme azminde olmalıdır. Yani bir taraftan kendi değerlerini dünyalara feda etmeyecek kadar onlara sahip çıkacak, "bin canım olsa o değerlere feda olsun" diyecek; fakat diğer taraftan da, en büyük bir müfessir olan zamanın tefsirini, o tefsirin rüzgârını arkasına almada

asla ihmalde bulunmayacak. Yoksa zamanı ve tekvînî emirleri daha iyi yorumlayan insanlar gelir; gelir ve üzerinizde baskı kurup size hükmetmeye başlar. Ardından siz, günümüzde olduğu gibi, onların vesayetine girmeye mecbur kalır ve ezilmeye mahkûm olursunuz. İşte bu yönüyle her birimiz sürekli inkılâpçı ve doyma bilmeyen bir mârifet eri olmaya çalışmalıyız. Düşüncede, tefekkürde, araştırmada, zamanı doğru okumada durağanlık bizi esir hâle getireceği için eşya ve hâdiseleri, pamuk veya yün atıyor gibi sürekli hallaç etmeliyiz.

Bir dönem, bir mesele hakkında siz en mükemmeli yakalamış olabilirsiniz. Nedir o en mükemmel olan? Meselâ Kur'ân ve Sünnet-i Sahiha'yı çok iyi okuyarak bir mesele hakkında ortaya koyduğunuz en isabetli içtihad ve istinbat. Fakat bir yönüyle ona bile bağlanıp kalmakla yetinmemeli ve içinde bulunduğunuz zaman ve şartlara göre onu bir kez daha okumalı, en isabetli olanın, o olup olmadığını yeniden gözden geçirmelisiniz. Yanlış anlaşılmasın, bunun mânâsı, -hâşâ- zamana göre ibadet ü taatte reform ve değişikliğe gitme demek değildir. Bilâkis kastımız, tekvînî emirlerin doğru okunması, hayat-ı içtimaiye ve terbiyeye o zaviyeden bakılması ve başkalarına vereceğimiz şeyleri vermenin yanında, kalibreden geçirmek suretiyle, temel değerlerimize aykırı olmadığı sürece başkalarından da alacaklarımızı almaktır. Bütün bunlar bizim, içinde bulunduğumuz zamanın çocuğu olmamızın bir gereğidir.

Bu sebeple biz bu bakış açısıyla bir kez daha kendi değerlerimize yönelmeli ve onları yeniden gözden geçirdikten sonra efkâr-ı âmmeye arz etmeliyiz. İşte o zaman Allah'ın izniyle maarif, mâbet, aile yabancılaşmaktan kurtulacak; kurtulup yeniden kendi değerleri üzerine ruhunun abidesini ikame edebilecektir. Tabiî, bütün bunlar öyle bir anda, bir hamle ve bir nefhada olacak işler değildir. Bakın, sohbetlerinde ve huzurunda derin bir insibağ bulunan ve aynı zamanda çevresinde o insibağı hakkıyla temsil eden mükemmel bir cemaate sahip olan Resûl-i Ekrem Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) bile her şeyin yerli yerine oturması ve yeniden İbrahimî ahlâkın inkişaf etmesi adına yirmi üç sene ölesiye bir gayret göstermiştir.

Bu Ne Hakperestliktir Allah Aşkına!

Şimdi isterseniz kıyamete kadar gelecek bütün problemlerin çözüm yolunu gösteren O Ferîd-i Kevn ü Zaman'ın hayatından ailevî problemlerin çözümü adına birkaç kesit sunalım: Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) aile fertlerini arızasız ve kusursuz bir şekilde idare etmesi fetanet-i uzma sahibi oluşunun bir tezahürüdür. Eğer Allah Resûlü'nün (aleyhisselatü vesselâm) peygamberliğine delâlet eden; parmaklarından su akması,[1] bir

parmak işaretiyle kamerin iki parçaya ayrılması,[2] bir oğlakla bin insanı doyurması[3] vb. herhangi bir mucizesi olmasaydı bir dönem aynı anda dokuz tane mübarek anamızı kavgasız, gürültüsüz idare etmesi, bir arada tutması peygamberliğine delil olarak yeterdi. Ayrıca ezvâc-ı tahirat, cahiliyeden yeni çıkmış kadınlardı. Üzerlerinde hâlâ o döneme ait bazı hususiyetler taşıyan o mübarek Validelerimiz, saadet hanesine girince birdenbire değişiyorlardı. Beşeriyetten çıkıp âdeta melekleşiyorlardı. İnsan olmaları itibarıyla elbette ki onların da kendilerine göre bir kısım hissiyatları vardı; fakat onlar o Kudsî Cazibe etrafında hissiyatlarını aşmış ve bir huzur atmosferi oluşturmuşlardır. Efendiler Efendisi (aleyhissalâtü vesselâm) ciddî herhangi bir problem çıkmasına fırsat vermeden onları idare etmişti. Evet, tekrar edecek olursak, Fahr-i Kâinat Efendimiz'in hiçbir mucizesi olmasaydı, nikâhı altındaki dokuz zevcesini bir arada idare etmesi bir mucize-i kâmile, bir delil-i vazıh ve bir burhan-ı sâtı' olarak O'nun peygamberliğine yeterdi. O'na da, O'nun ezvâc-ı tahiratına da canlarımız feda olsun. Onların her biri bizim başımızın tacıdır.

Şimdi Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) bunu nasıl başardığı, nasıl bir yol izlediği önemle üzerinde durulması gereken mühim bir meseledir. En başta ifade edilmesi gerekir ki, O, mübarek eşleri arasında her zaman hakkaniyeti gözetti ve adaleti temsil etti. Öyle ki Âişe Validemiz'in rivayet ettiği bir hadis-i şerifte, bir ay, bir ay daha, bir ay daha geçiyordu da hücre-i saadetlerinde ocak yanmıyordu.[4] Bu çok zor bir meseledir. Çünkü O, peygamberlik misyonunun bir gereği olarak, hayatını fakr u zaruret içinde geçiriyor ve insanların zihninde peygamberlik misyonuna ait en küçük bir lekenin bulaşmasına fırsat vermiyordu. Evet, O, فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللّٰهِ *"Çünkü ben sizden ücret beklemiyorum ki! Benim mükâfatım ancak Allah nezdindedir."*[5] hakikatine sımsıkı bağlı yaşıyordu. اِتَّبِعُوا مَنْ لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُهْتَدُونَ *"Kendileri hidayette olan ve sizden, yaptıkları tebliğ karşılığında ücret ve mükâfat istemeyenlere tâbi olun!"*[6] hakikatinin canlı timsaliydi. Ruhunun ufkuna yürüdüğü dönemde, zırhının bir Yahudi nezdinde rehin olarak bulunduğunu hepiniz bilirsiniz.[7] Ailesinin maişetini temin etmek üzere para bulamamıştı da, alacağı borç para karşılığında zırhını bir Yahudi'ye rehin olarak vermişti. Kendisi sert, kuru bir zeminde yatıyordu.[8] Hatta "Îlâ hâdisesi" münasebetiyle O'nun yanına giren bir sahabî gördüğü manzarayı anlatırken, cumbasında bir hasır üzerinde yattığını ve o hasırın da vücudunda iz bıraktığını bize haber veriyor.[9] Şimdi O, hayatını bu kadar bir sadelik içinde götürünce, mübarek eşleri de dahil olmak üzere insanların bu mevzuda O'na bir şey demeleri mümkün değildi. İşte o hanenin

içinde böylesine bir adalet ve hakkaniyet vardı ki, kimsenin O'na itiraz etmeye hakkı olamazdı.

Diğer taraftan ailesinin hukukunu görüp gözetmede de kılı kırk yararcasına bir hassasiyete sahipti. İnsanlığın İftihar Tablosu'nun ibadet ve ubûdiyete karşı nasıl bir iştiyak içinde olduğunu biliyoruz. Meselâ bir hadis-i şeriflerinde O: حُبِّبَ إِلَيَّ مِنَ الدُّنْيَا: اَلنِّسَاءُ وَالطِّيبُ، وَجُعِلَ قُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ *"Bana (üç şey) sevdirildi: Kadın, güzel koku; namaz ise benim gerçek göz aydınlığım."*[10] buyururken, başka bir yerde ise şöyle der: إِنَّ شَهْوَتِي فِي قِيَامِ هٰذَا اللَّيْلِ *"Benim şehvetim, gece namaz kılmaktadır."*[11] Bunun mânâsı şu demektir: Sizin yeme, içme ve daha başka cismanî arzularınızı tatminde aradığınız lezzeti ben ibadetten alıyorum. İşte durum böyle olmasına rağmen Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), gece ibadeti için yatağından ayrılırken, Hazreti Âişe'den müsaade istediğini görüyoruz. Evet, O, gece ibadeti için dahi yatağından ayrılırken; *"Yâ Âişe! Müsaade eder misin, bu gece Rabbime ibadet edeyim?"* buyuruyordu. Bunun üzerine Hazreti Âişe Validemiz: *"Seninle olmayı severim, fakat Senin hoşuna gidecek olan her şeyi de severim."*[12] cevabını veriyor.Bu ne hakperestliktir Allah aşkına! Çünkü o esnada, mübarek zevcelerinin hakkı söz konusu; o vakit orada onunla beraber bulunması gerekiyor. Ancak diğer taraftan da Rabbisine ibadet etme adına öylesine derin bir aşk u iştiyakı var. Görüldüğü üzere Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) eşinden müsaade istemek suretiyle bu çelişkiyi aşıyor.

İncelik, Zarafet ve Vefa

İşte eşler arasındaki münasebet adına böyle bir incelik, zarafet ve nezaket çok önemlidir. Hanımefendiye karşı bu ölçüde bir bağlılık izhar etme meselesi... Aslında bizim toplumumuz böyleydi. Müsaade ederseniz dar çerçevede ailem içinde gördüğüm bazı şeyleri anlatmak istiyorum. Onlar belli ölçüde bozulmuş, dejenere olmuş bir toplumun kalıntısı olmasına rağmen, Osmanlı'dan bulaşan şeyleri hâlâ yaşayan bir aileydi. Rahmetlik dedem öyle sert bir adamdı ki, evden çıkıp camiye giderken geçtiği sokakta toparlanmadık adam kalmazdı, Şamil Ağa geliyor diye ağızları yüreklerine gelirdi. Mûnise Ninem ise tamamen farklı fıtratta bir insandı. Bir kere yanında Allah dediğinizde yirmi dört saat ağlayan, yumuşak kalbli bir kadındı. Ben on bir, on iki yaşına girene kadar onlar hayattaydı. İşte o sert ve heybetli adamın bir gün bile eşine kaşlarını çatıp baktığına şahit olmadım.

O yumuşak kalbli, gözü yaşlı ağlayan kadın, ahir ömründe mefluç bir hâlde

yatağa düşmüştü. Annem her gün başında ona teyemmüm aldırıp namaz kıldırırdı. Annem demişti ki: "Vefatından önceki son cuma gecesi, benden abdest aldırmamı istedi. Ben de aldırdım. Ondan sonra da bir kahkaha attı ve şöyle dedi: 'Dünyadan murat almamışız. İkimizin cenazesi de bu gece evde kalacak.' Aslında Şamil Dedenin hiçbir şeyi yoktu. Buna rağmen Ninen vefat edip bir tüy gibi yastığa düştüğü esnada, ben onun gözlerini kapatırken, öbür odadan da dedenin feryadı koptu ve o da vefat etti." İşte onların aralarında böyle bir bağlılık söz konusuydu.

Rahmetlik pederim 1974'te vefat etmişti. Ben o zaman otuz beş, otuz altı yaşındaydım. Rahmetlik pederimin de, hayatım boyunca sadece bir kere anneme kaşlarını çattığını hatırlıyorum. Ancak o esnada büyük annem hemen araya girdi ve *"Ramiz! Eğer ona bir şey yaparsan sana sütümü, emeğimi haram ederim."* dedi. İşte, bozulmuş Osmanlı'dan kalma aile yapımız hâlâ bu seviyedeydi.

Bir başka misal de büyük amcamdan vermek istiyorum. Eşiyle nasıl bir hayatları vardı, çok bilemiyorum. Ancak eşi vefat ettikten sonra her hafta Erzurum'dan arabaya binip köye onun mezarını ziyarete gelir, mezarın başında da yarım saat ağlardı. Sonra tekrar arabaya binip Erzurum'a geri dönerdi. Hatta bir gün ablam bana gelip: "Şu amcana bir nasihat etsen. Ölmüş bir insanın arkasından bu kadar ağlaması doğru mu?" diye ricada bulunmuştu. Benim dar dairede bildiğim belki bütün aileler böyleydi. Evet, bizim, bozulmuş, şöyle böyle deformasyona maruz kalmış aile yapımız bile böyleydi.

Benim derdim burada, ne Şamil Ağa'yı ne Mûnise Hanım'ı, ne de bir başkasını anlatmak değil. Bu misallerle bir hususa dikkat çekmek istiyorum: Vefaya vefa ile cevap verilir. Siz o ölçüde vefalı olmazsanız size de vefalı davranmazlar. İşte toplumumuzda meydana gelen onca darbeden sonra hâlâ eşler arasında o kadar vefanın olması bana çok önemli geliyor.

Hâsılı, siz karşı tarafa emniyet ve güven telkin etmeli ve inandırmalısınız ki, o da size inansın. Vefalı davranmalısınız ki, vefalı davransın. Onu görüp gözetmelisiniz ki, o da sizi görüp gözetsin. Bu durum molekül yapımız diyebileceğimiz aile hayatında bu çerçevede olduğu gibi, köy, kent ve devlet çapında da aynı şekildedir. Vefaya vefa ile, teveccühe teveccühle, nazara nazarla, sadakate de sadakatle mukabele olur. Aslında Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) yaptığı da buydu. O (aleyhissalâtü vesselam) Veda Hutbesi'nde *"Onlar sizin nezdinizde size emanet, siz de onlara emanetsiniz."*[13] buyurmuştu. Meseleye O'nun tavsiyeleri zaviyesinden bakarsanız, günümüzde kadın haklarını savunanların gerilerin gerilerin gerisinde kaldığını görürsünüz. Allah'ın binlerce salât u selâmı O'nun üzerine olsun. O'na dosdoğru inanan, O'nu dosdoğru kabullenip arkasından

yürüyenlerden de Allah ebediyen razı olsun!

1 Bkz.: Buhârî, *menâkıb* 25, *meğâzî* 35, *eşribe* 31; Müslim, *fezâil* 6, 45.
2 Bkz.: Kamer sûresi, 54/1; Tirmizî, *tefsîru sûre (54)* 1, 2, 5; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/165, 4/81.
3 Buhârî, *meğâzî* 29; Müslim, *eşribe* 141.
4 Buhârî, *hibe* 1, *rikak* 17; Müslim, *zühd* 26, 28.
5 Yûnus sûresi, 10/72.
6 Yâsîn sûresi, 36/21.
7 Buhârî, *cihâd* 89; Tirmizî, *büyû'* 7; İbn Mâce, *rühûn* 1.
8 Buhârî, *rikak* 17; Müslim, *libâs* 37.
9 Buhârî, *mezâlim* 25 *tefsîru sûre (66)* 2, *nikâh* 83, *libâs* 31; Müslim, *talâk* 30, 31.
10 Nesâî, *işretü'n-nisâ* 1; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/128, 199, 285.
11 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 12/84.
12 İbn Hibbân, *es-Sahîh* 2/386; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ân* 1/441.
13 Ebû Dâvûd, *menâsik* 56; İbn Mâce, *menâsik* 84.

Huşu, Haşyet ve Kalb İnceliği

Soru: "İman edenlerin Allah'ı (celle celâluhu) anma ve O'ndan inen gerçek için kalblerinin saygıyla yumuşama zamanı daha gelmedi mi?"[1] mealindeki âyet-i kerime zaviyesinden her kalb için bir çiy noktasından bahsedilebilir mi? Kalbde haşyet duygusunu tetikleyecek vesileler nelerdir?

Cevap: İbn Mesud Hazretleri'nin rivayetine göre, bu âyet-i kerime, Mekke'de nazil olmuştur.[2] Bildiğiniz üzere bu büyük sahabî sâbikûn u evvelûndandır ve Müslümanlığının ilk yıllarından itibaren hep İnsanlığın İftihar Tablosu'nun yanında olmuştur. Bu açıdan Enes İbn Malik gibi o da Peygamber Efendimiz'e ait hususiyetleri çok iyi biliyordu. Aynı zamanda o, hadis rivayetinde çok titiz davranan bir sahabidir. Meselâ, kendisine bir hadis sorulduğunda, ciddî bir temkin ve teyakkuzla, *"Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh."* deyip Allah'a sığınarak ve tam bir kemal-i hassasiyet ve titizlik içinde o hadisi naklederdi. Ta ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) karşı kezib isnadında bulunmasın. Çünkü İbn Mesud'un mülâhazasına göre Efendimiz'e ait bir hadisin bir kelimesinin dahi farklı söylenmesi ahirette insanı batırabilir. Bu hassasiyetinden dolayı, hadis ilminde İbn Mesud Hazretleri'nin apayrı bir yeri, apayrı bir kıymet ve itibarı vardır.

İşte rivayet konusunda bu derece hassas ve titiz olan İbn Mesud Hazretleri, Mekke-i Mükerreme'de henüz bi'setin üzerinden çok az bir zaman geçmişken bu âyetin inzal buyrulduğunu naklediyor ki, zannediyorum konunun gerçek derinlik ve buutlarıyla anlaşılması adına bu husus önem arz eder. Evet, vahyin başlangıcının üzerinden henüz az bir zaman geçmişken Kur'ân-ı Kerim'in; أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ اٰمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللهِ *"Allah anıldığı zaman mü'minlerin kalblerinin haşyetle ürpereceği, huşû ile iki büklüm olacağı an, okunan âyetler karşısında gönüllerin ürperme ve duyarlılık zamanı gelmedi mi?"*[3] ifadeleriyle muhataplarını ikaz buyurduğunu görüyoruz. Hâlbuki meselenin semavîliği hâlâ gönüllerde hissedilmekteydi. Gökler ötesinin sesi yaprağın üzerine konmuş bir şebnem ve çiy gibiydi. Fakat işte böyle bir dönemde dahi Allah (celle celâluhu), sahabîleri daha derinlemesine bir ihsas, ihtisas ve hassasiyet ufkuna çağırıyordu. Çünkü siz meseleleri matlaşmış bir bakışla, ülfet ve ünsiyet içinde ele aldığınız takdirde, o meseleler, sinelerinizde meydana getireceği heyecanı getirmez olur. Evet, burada bir tembih vardır. Hatta sözün sahibinin Zât-ı Ulûhiyet olması itibarıyla burada bir tevbihin olduğu dahi söylenebilir. Elbette biz, sahabe-i kiram efendilerimiz hakkında böyle bir mütalâaya girmeyiz/giremeyiz. Fakat Allah (celle celâluhu) veli

kullarına da, sahabe-i kiram, enbiya-i izam efendilerimize de bunu diyebilir. Zira O, Hâlık-ı Küll-i Şey'dir. Bu açıdan bu âyet-i kerimede, bir tevbih ve kınamanın olduğunu söylemekte mahzur olmasa gerek.

Cenâb-ı Hak, âyet-i kerimenin devamında ise şöyle buyuruyor: وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ *"Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de, kalbleri kaskatı kesildi."*[4] Yani sizden evvel kendilerine kitap verilenler zamanla ülfet ve ünsiyete mağlûp oldu, semavî sağanak başlarından aşağıya boşalıp durduğu hâlde heyecan duymaz hâle geldiler; geldiler de; وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ *"Onlardan çoğu çizgiden çıktı, fasık oldular."*[5]

Mebdede Yenilik, Yol Boyunca Yenilenme Cehdi

Şimdi isterseniz, zamanla ortaya çıkan kalb kasvetinin, ülfet ve ünsiyetin bazı saikleri üzerinde bir nebze duralım. Hemen her yeni ve orijinal şey insanda şöyle böyle bir heyecan uyarır. Bizim gibi katı kalbli, Hakk'a karşı kapalı insanlarda bile mebdede yeniliğin hâsıl ettiği bir aşk u heyecan dalgası sineleri sarabilir. Size bir hissiyatımı daha önce arz etmiştim. Hazreti Pîr'in yanından gelen bir şahsı ilk defa gördüğümde, onun o safveti, duruluk, incelik ve doyuruculuğu bana çok tesir etmişti. Babam küçüklüğümde hep sahabeden bahsederdi. Ben o zatı ilk gördüğümde "Bu asırda da sahabe gibi zatlar olabiliyormuş!" dedim kendi kendime. İşte ilk defa şahit olduğunuz güzel bir tablo sizde böyle bir ürperti hâsıl ediyor. Vicdan âdeta bütün vüs'atiyle açılıyor ve onu değerlendirmeye çalışıyor. Fakat unutulmaması gerekir ki, insan mazhar olduğu bu nimete ilerleyen zamanda yeni yeni derinlikler kazandırmaz, bir şerh koymaz, kenarına not düşmez, yer yer formatıyla oynamaz veya en azından o meselenin izahının formatında değişikliğe gitmezse hiç farkına varmaksızın ülfet ve ünsiyet ağına düşebilir. Öyle ki, bir yerde insanlara namaz kıldırır, Kur'ân okur da ne kıldırdığı namazda ne de okuduğu Kur'ân'da herhangi bir heyecan ve ürperti duymaz olur. Kalbi, üzerinde hiçbir hayat emaresi bulunmayan çıplak bir kaya hâline gelir.[6]

Evet, başta herkeste şöyle böyle, az çok, yenilik ve orijinalitenin getirdiği bir ürperti, haşyet ve saygı bulunur. Fakat ilerleyen zamanda evrâd u ezkârla, gecenin derinliklerinde eda edilen ibadet u taatle, muhasebe, murakabe ve tefekkürle sürekli bir yenilenme cehdi içerisinde olmayan, sürekli bir

yenilenme vetiresi yaşamayan; yaşamadığı için de benlik duygularından sıyrılamayan insanın kaskatı kesilmesi mukadderdir. Dolayısıyla bu şahsın, çiy noktasını koruması mümkün değildir. Böylesi bir kalb kasvetine maruz kalmamanın yolu ise, mevzuları sürekli yeni bakış zaviyeleriyle ele alıp onlar üzerinde derinleşmekten geçer. Bir bakın, Kur'ân-ı Kerim'in indiği ilk asırdan zamanımıza gelinceye kadar ne kadar çok tefsir yazılmış, bu mevzuda ne kadar çok fikrî ceht ve gayret ortaya konmuştur. Meselâ Kur'ân'ı anlama adına sahabe efendilerimizin bir hayli tefsiri olmasına rağmen tâbiîn efendilerimiz bununla yetinmemiş ve yeni tefsirler yazmışlardır. Daha sonraki dönemlerde gelen İbn Cerir, Zemahşerî, Fahruddin Râzî, Ebû Hayyan, Beyzâvî gibi zatlar da, kendi zamanlarına kadar nice tefsirler yazıldığı hâlde, her biri kendilerinden önce yazılanları yeterli görmemiş, ona yeni hâşiyelerde bulunmuş, sürekli bir şerh gayreti içinde olmuşlardır. Günümüze gelinceye dek, çağlarının âbide şahsiyeti nice büyük zat, biraz da zamanın yorumunu arkasına alarak, kendi ufukları itibarıyla, tekvînî emirlerle teşriî emirler arasındaki mutabakatı bulmaya, bulup Kur'ân'ı yeniden bir kere daha anlayıp anlatmaya çalışmışlardır. Meselâ Beyzâvî kendi yorumlarını ortaya koyup iki ciltlik bir tefsir yazmıştır. Fakat ilim tarihçileri -ister şerh, ister hâşiye ister ta'lik tarzında olsun- bu tefsir üzerine yapılan çalışmaların sayısının 250'nin üzerinde olduğunu ifade etmişlerdir.

Evet, herkesin, her zaman Kur'ân hakkında yeni bir şeyler söylemesi mümkün olabilir. Hatta Hazreti Pîr gibi, söylediği her şeyi milimi milimine şıp diye yerine oturtan bir insanın sözlerini dahi zamanın rüzgârı ve yorumunu arkaya alarak ifade ve izah etmek gerekir. Aksi takdirde onun eserlerini alır, her sabah âdet kabîlinden ders yapar veya akşam olunca bir yere derse gider, gittiğiniz yerde sathî bir nazarla o eserlerden bir yer okur ve böylece vazifenizi yaptığınızı düşünürseniz onu gerçek derinlik ve zenginliğiyle anlayamazsınız. O hâlde yapılması gereken, müzakerede bulunarak, yeni yeni terkip ve tahlillerle, okuduğumuz metinden farklı açılımlara gitmek, yeni tespitlerde bulunmak ve böylece kalb ve vicdan kültürümüze yeni mârifet pınarları akıtmak olmalıdır. Hazretin "Âyetü'l-Kübrâ"da işaret ettiği gibi, gönül dünyamız itibarıyla هَلْ مِنْ مَزِيدٍ ferdi olmalı ve hep "Daha yok mu?" demeliyiz.[7] Öyle ki bir insan bir gün Zât-ı Ulûhiyet'le yüz yüze gelse yine de هَلْ مِــنْ مَزِيدٍ anlayışıyla "Allah'ım yok mu bunun ötesi. Şu an yaşadığım bu hâl, benim kalbime göre. Ne olur Allah'ım, Seni, Zât-ı Ulûhiyet'ine şayeste daha nasıl bilmem gerekiyorsa bana o bilginin ufkunu aç." demelidir.

Emanet, Hüşyar ve Canlı Gönüllere Teslim Edilir

Söz bu noktaya gelmişken bir hususu hatırlatmak istiyorum: Dünyanın iki yüz küsur ülkesinde okul açabilirsiniz. Bu iki yüz küsur ülkede sizin açtığınız müesseseler parmakla gösterilen okullar hâline gelebilir. Bulunduğunuz ülkede insanlar, açtığınız kültür lokallerine ciddiî bir teveccüh gösterip sizin duygu ve düşüncelerinizin renk ve deseniyle boyanmak isteyebilir. Her yerde insanlar gözünüzün içine bakabilir. Ancak bir Hazreti Ebû Bekir, bir Hazreti İbn Mesud imanıyla Allah'a müteveccih değilseniz yaptığınız bütün bu işlerin Allah indinde bir kıymeti olmaz, bir mânâ ifade etmez.

Allah nicelerine nice lütuflarda bulunmuştur. Önemli olan, lütuflarla mebsuten mütenasip olarak Allah'la münasebetin güçlenmesidir. Eğer siz, "Allah'ım bana bu nimetleri lütfettin. Hâlbuki benim günahkâr ve zulmetli hâlim dalâlet ve küfre daha muvafik düşüyordu. Ama Sen öyle yapmadın. Beni küfür içinde bırakmadın. Kasvet-i kalbe uğratmadın. Dalâlete salmadın. Mağdubînden etmedin. Hidayet buyurup beni burada istihdam ettin. Allah'ım bildiğim/bilmediğim, farkına vardığım/varamadığım bütün nimetler karşısında Sana sonsuz hamd ü senâ olsun." yakarışlarıyla Cenâb-ı Hakk'a çok ciddî teveccühte bulunarak her daim Allah'la münasebetinizi güçlendirmiyorsanız, Alvar İmamı'nın ifadeleriyle sürekli, "Değildir bu bana lâyık bu bende / Bana bu lutf ile ihsan nedendir?" mülâhazasına bağlı kalmıyorsanız, yaptığınız bütün bu işlerin rıza hedefli olup olmadığı hususunda kendinizi bir kez daha gözden geçirmelisiniz.

Allah (celle celâluhu) cedide ve ceyyide değer verir. Dinine ait meselelerin gökten yeni nazil oluyor gibi ter ü taze bir şekilde duyulup, hissedilip, değerlendirilmesini takdir buyurur. Bundan dolayı diyebiliriz ki, Cenâb-ı Hak dilerse, zayıf olduğunuz hâlde, devletler muvazenesinde muvazene unsuru olmayı başkalarından alıp size verebilir. Öyle ki korodan çıkan güçlü bir ses gibi bütün dünyaya duygu ve düşüncenizi duyurabilirsiniz. Fakat siz bu vazifeyi tam temsil edemeyecekseniz, abes fiil işlemekten münezzeh ve müberra Kudret-i ilâhî, o vazifeyi niye size versin ki! Çünkü gerçek mânâda temsil edilmediğinden dolayı o vazife tekrar sizden alınıp bir başkasına verilecek.

Bu açıdan kalb kasvetine karşı her zaman ciddî bir gerilim içinde olunmalıdır. Fakat hâl-i pürmelâlimize bakınca şu soruları kendi kendime sormadan edemiyorum: "Neden biz envai türlü nimetlerin bulunduğu bir sofraya davet edilmişiz gibi bir aşk u şevkle, derin bir iştiyakla teheccüt namazına kalkamıyoruz? Neden abdest alırken aynı neşveyi duymuyoruz? Neden başımızı yere koyduğumuz zaman, 'Allah'ım keşke bu secde hiç

bitmese!' diyecek kadar Allah'la münasebet içinde değiliz?"

Şayet O'nunla münasebette bir Şâh-ı Geylânî, Ebû Hasan Şâzilî, Ahmet Bedevî, Ahmet Rufaî Hazretleri gibi arzu ve iştiyak içinde değilsek, "Dahası yok mu Allah'ım?" diyerek meseleyi alıp ileriye götürmüyorsak, yaptığımız iş ve ameller bir yere kadar kıymet ifade etse de, ifade etmesi gerekli olan seviyede bir değer ve kıymet ifade etmediği rahatlıkla söylenebilir. Bundan dolayı asla unutulmaması gerekir ki, Cenâb-ı Hak emanetini emanette emin, cedid ve ceyyid olan insanlara verir. Çünkü verilen o emanet, ancak onlarda kalıcı olur.

Hâsılı eğer biz, kalbimizde haşyet duygusunu tetiklemek istiyorsak, sohbet-i cânan meseleleri etrafında müzakerede bulunmalı; mevzuları bu bakış açısıyla daha engince anlamaya çalışmalı ve böylece imanımızı sürekli takviye etmeliyiz. Oturduğumuz çay veya yemek faslında dahi meseleyi evirip çevirip hep Allah'a bağlamalı, her defasında yeni bir mârifet ufkuyla meseleyi O'nunla irtibatlandırmalı ve O'nunla noktalamalıyız. Aksi takdirde hiç farkına varmaksızın heyecan ve yol yorgunluğuna düşer, canlılığımızı yitirir ve içten içe kadavralaşırız. Rabbim hepimizi böyle bir âkıbetten muhafaza buyursun!

1 Hadîd sûresi, 57/16.

2 Müslim, *tefsîr* 24; en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ* 6/481; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 9/167.

3 Hadîd sûresi, 57/16.

4 Hadîd sûresi, 57/16.

5 Hadîd sûresi, 57/16.

6 Bkz.: Buhârî, *ilim* 20; Müslim, *fezâil* 15.

7 Bkz.: Bediüzzaman, *Şuâlar* s.101 (Yedinci Şuâ, Birinci Şuâ).

Okuma Seferberliği

Soru: Dünyanın dört bir yanında "Gönüllüler Hareketi"ne olan teveccühün günbegün katlanarak arttığı görülüyor. Bu noktada mevcut fırsatların heba edilmemesi ve muhatapların dünyevî-uhrevî mutluluğunu temin adına hangi hususlara öncelik verilmelidir?

Cevap: Hakikaten günümüzde hendesî bir genişleme söz konusu. İnsanımız yeryüzü coğrafyasında 150-160 ülkeye ulaşmış durumda. Neredeyse yeryüzünde sesinizi soluğunuzu duyurmadığınız hiçbir yer kalmamış gibi. Tahdis-i nimet olarak denilebilir ki, Allah'ın sahabeye olan lütfuna benzer bir lütfa mazharız. Elbette ki bu tablo, tamamen Cenâb-ı Hakk'ın bir lütfu ve ihsanıdır. Bize bu lütf ile ihsan nedendir bilemiyoruz? İnşaallah bu bir istidraç değildir; değildir de netice itibarıyla bizi gurura sevk edip baştan çıkarmaz.

Yeni Bir Seferberlik Ruhu

Şimdi bu hendesî yani geometrik genişlemeye mukabil, rehberlik yapacak insanların kemmiyet ve keyfiyeti hâlâ riyazî durumdaysa, o zaman mevcut durumun yeniden gözden geçirilip doksanlı yılların başında arkadaşların hicret sevabı deyip yurt dışına göçler tertip ettikleri gibi gönüllerde yeni bir seferberlik aşk u iştiyakı tutuşturulması gerekir. Kur'ân-ı Kerim: وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ *"Allah yolunda hicret edip mücahedede bulunanlar."*[1] buyurmak suretiyle bize bu hedefi gösteriyor. Yani insanlar, hicretle nezd-i ulûhiyette bir kıymet kazanıyorlar. Ardından da hicretin hakkıdır deyip, hicret ettikleri yerde insanlarla Allah arasındaki engelleri bertaraf edip gönüllerin bir kez daha Allah'la buluşturulması istikametinde mücahedede bulunuyorlar. Bundan dolayı, hendesî genişlemeye bağlı olarak, Asr-ı Saadet'te olduğu gibi sıkı bir eğitimle insanların kalbî ve ruhî hayatlarına eğilme, onları cismaniyetten sıyırıp, hayvaniyetten çıkarıp kalb ve ruh yörüngesinde Allah'a doğru sevk etme mevzuunda gayret çok önemlidir. Sahabenin son, tâbiînin ilk döneminde İslâm'a giren bazı mübtedi insanlar dinin ruhunu kavrayamadıklarından dolayı Haricîlik, Rafızîlik ve Bâtınîlik gibi cereyanlara sebep olmuşlardır. Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bu durumu ifade sadedinde; *"İçinizde öyle insanlar zuhur edecek ki; siz, onların namazı yanında kendi namazınızı, onların orucu yanında kendi orucunuzu, onların amelleri yanında kendi amelinizi küçük göreceksiniz. Onlar Kur'ân okurlar fakat okudukları Kur'ân gırtlaklarından aşağı geçmez, onlar okun avı delip geçtiği gibi dine girip çıkarlar."* buyurmuşlardır.[2]

Siz hadis-i şerifte ifade edilen bu mânâyı kendi döneminiz için de düşünebilirsiniz. Bazı insanların namaz kılmaktan alınları ve dizleri nasır bağlayabilir; fakat esas bilginin özüne ulaşamadıklarından dolayı ifrat ve tefritlerden kurtulamazlar. Hakikaten Allah'a yaklaşmış gibi görünmelerine mukabil onlar çok rahatlıkla, Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) Cennet'le müjdelediği, Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Ali gibi efendilerimize[3] kâfir diyebilirler. Bakın nasıl bir çelişki içinde bulunuyorlar. Dinine bağlandığınız Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) on kişiyi Cennet'le müjdeleyecek,[4] ancak bazıları kalkıp onlar hakkında insanın tüylerini diken diken edecek isnatta bulunacaklar. İşte bu, dinin ruhu ve özünden habersizlik ve meseleyi bilmemeden kaynaklanan bir cehalettir.

Bundan dolayı, yeniden ikinci bir seferberlik ruhu gönüllerde tutuşturulurken farklı kültür ve anlayışlar içinde değişik deformasyon ve başkalaşmalara maruz kalmamak için mükemmel insan yetiştirmenin yollarını aramalıyız. Bunun için de evvelâ mürşid ve rehber diyebileceğimiz şahısların, dinin temel kaynakları olan Kitap ve Sünnet'e muttali olmaları lâzımdır. Aynı zamanda onlar gittikleri yerdeki muhataplarını kendi karakteristik çizgileri ve ana hatlarıyla bilmelidirler. Bütün bunların yanında belli ölçüde fünun-u müspeteye vâkıf olmalı, yani az buçuk fizik, kimya, riyaziye, antropoloji gibi ilimleri yudumlamalıdırlar. Evet, rehberlik yapacak insan, gittiği yere mükemmel yetişmiş bir fert olarak gitmelidir. İlk gidenler saf, mücerret ve sade imanlarıyla gittiler ve Allah'ın inayetiyle çok hayırlara vesile oldular. Fakat artık bundan sonra dünyanın dört bir yanına açılırken ayrı bir derinlik, ayrı bir enginlik ve ayrı bir donanıma ihtiyaç vardır.

Müzakereli Okumanın Vaat Ettikleri

Bu derinlik, bu enginlik ve bu donanım için beslenme kaynaklarımız okunurken onları âdet kabîlinden değil de, mukayeseli ve analitik bir bakış açısıyla, yeni terkip ve tahlillere ulaşma azmi ve gayreti içinde okumalıyız.

Bir bakın tefsir tarihine; Kur'ân-ı Kerim nazil olduğu günden bugüne onun üzerine nice tefsirler yazılmış, nice hâşiyeler düşülmüştür. Evet, bugün Kur'ân hakkında yazılan tefsirler binlerce cilde ulaşmıştır. Bir yönüyle "ebnaü'z-zaman" olan her bir müfessir kendi döneminin şartlarının ilham ettiği yorumları da arkasına alarak "Bu âyetten şu da anlaşılır, şu sonuca da ulaşılır." demiş; demiş ve Kur'ân'ı anlama adına yeni yeni açılımlara gitmişlerdir. Değişik tefsirleri karıştıracak olursak, bu farklılığı görebiliriz. Meselâ Râzî, bir âyet hakkında bir yorumda bulunmuş, ancak Zemahşerî ondan daha farklı bir mânâ

çıkarmıştır. Beyzâvî ise onu daha farklı bir tahlille ele almıştır. Ebu's-Suûd Efendi genelde Beyzâvî'ye dayansa da, onun da kendine has yorumları vardır. Yani Kur'ân'ın tefsiri asrımızdaki Allâme Hamdi Yazır'a kadar hiç bitmeden devam edip gelmiş ve elbette bundan sonra da devam edecektir. İşte bizler bu mülâhazayla hareket etmeli ve çağın müktesebatını çok iyi okuyan; okuyup farklı tespit ve tahlillere ulaşan, eşya ve hâdiselere daha engince, daha kucaklayıcı ve daha mahrutî bakabilen insanlar yetiştirmeliyiz. Çünkü bu rehberler çok farklı kültür ortamlarının çocuklarıyla karşılaşacaklardır. Dolayısıyla insan, o anlayış ve kültürlerin, karşısına çıkardığı çeşit çeşit problemlere karşı hazırlıklı ve donanımlı değilse nakavt olur.

Bu sebeple diyoruz ki, Cenâb-ı Hak gidilen yerlerde gönlünüzün ilhamlarını seslendirebileceğiniz değişik vesileler lütfedebilir. Fakat siz, bu vesileleri değerlendirirken, ruhunuzun ilhamlarını, Türkiye'ye ve sizin kültür ortamınıza göre değil de, bulunduğunuz kültür ortamına göre seslendirmelisiniz. Bu da eşya ve hâdiselere daha bütüncül bakabilen, muhatapları daha engince kucaklayabilen, vicdanı geniş rehberlere ihtiyaç olduğunu gösterir. İşte bu ihtiyacın karşılanması için yeniden bir okuma ve bir düşünme seferberliği başlatılmalıdır.

Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) meseleye "tezâkür" kelimesiyle yaklaşıyor.[5] Bu kelimenin mânâsı, en az iki veya daha çok kişinin iştirakiyle bazı meselelerin müzakere edilmesi demektir. Bu şekilde bir halka teşkil edip aralarında müzakerede bulunan insanların rahmet-i ilahîyle sarılıp sarmalanacağını ve koruma altına alınacağını da yine Efendiler Efendisi buyuruyor. Ayrıca o, böyle bir meclis için, لَا يَشْقَى بِهِمْ جَلِيسُهُمْ *"Onlarla oturup kalkan, o da tâli'siz olmaz."*[6] müjdesini veriyor. Yani alâ külli hâl o mecliste bulunan herkese heyet-i içtimaiyeden bir şeyler bulaşır, kafasına veya gönlüne bir şeyler girer. Belki de o şahıs, o topluluk içine, dünyevî bir mülâhaza ile girmiş, maddî bazı menfaatler aparmak ve koparmak için uğramıştı. Fakat o insanlarla düşe kalka ona da bir şeyler bulaşır. Daha doğrusu o şahıs, heyetin insibağını yaşar. Şahs-ı mânevî, bir fırça da ona çalar ve böylece o da mânevî bir boya ile boyanmış olur. Bu açıdan Allah'ın inayet ve lütfuyla, mürşid ve rehberlerin, müzakere vesilesiyle, hemen her müşkili hal yoluna koyacak, her probleme çözüm üretecek, her soruya cevap verecek bir seviyeye ulaştırılmaları gerekir.

Ne yazık ki bugün toplum olarak böyle bir okuma tarzından mahrum bulunuyoruz. Rabbimiz'in kelâmı Kur'ân-ı Kerim dahi, ülfet, ünsiyet ve sathîliğin kurbanı olmuştur. Bugün belki o, yataklarımızın başucunda kadife

kılıflar içinde asılı durmaktadır. Milletimizin ona karşı böyle mücerret bir hürmet ve saygısı vardır. Ben o saygıyı da takdirle karşılarım. Fakat bugün insanımız Kur'ân'ın mânâsından bîhaberdir. Hâlbuki o, Allah'tan bize gelmiş bir mesajdır. Fakat ne acıdır ki, biz: "Acaba Allah bu mesajında bizden ne istiyor?" deyip, onu anlamaya çalışmıyoruz. İşte kendi kitabımıza bu kadar yabancı hâle gelmişiz. Evet, ülfet ve ünsiyet gözümüzü kör etmiş, yüce kitabımızın mânâsını bilmiyor, ona karşı sadece kuru bir saygıyla iktifa ediyoruz. Tekrar edeyim ki, ben böyle bir saygıyı takdirle karşılarım. Fakat Kur'ân-ı Kerim'e asıl saygı, onun ruhuna, mânâ ve özüne inmekle gerçekleşir.

Çağımızda, Kur'ân ve Sünnet-i Sahiha'nın hakikatlerini bize aksettiren zatın eserlerine karşı da aynı körlüğü yaşadığımızı söyleyebiliriz. Sabahleyin o eserlerden birini elimize alıp günün mutad dersini yapmak, onu anlama adına yeterli değildir. Esas olan, o zatın eserlerinde serdettiği fikir ve düşüncelerin incelik ve nüktelerini görme ve onları başka yerlerle karşılaştırmalar yapmak suretiyle anlamaya çalışmaktır. Meselâ "İmam Gazzâlî Hazretleri şu mevzuda şöyle demiş, ama Hazreti Pîr-i Mugân Şem-i Tâbân bu meseleye daha farklı yaklaşmıştır." diyebilecek ölçüde mukayeseli okumalar yapabilmeli ve yeni bir okuma sistemi geliştirmeliyiz. Bir düşünün, bu âsâr-ı bergüzîde, ilk duyduğunuz dönemde içinizde nasıl bir heyecan uyarmış, size nasıl bir sahabe ruhu telkin etmiş, sizi nasıl tetiklemiş ve harekete geçirmişti? Fakat ne oldu da, o eserler, sonradan âdet kabîlinden okumalara dönüştü? Hâlbuki ekmek ve su gibi ihtiyaç duyulan bu eserler farklı bakış açılarıyla daha derinden ele alınmalı, hatta sadece o zatın ifade ettikleriyle yetinmeyip onun gösterdiği ufukları da yakalamaya çalışmalı; çalışıp analitik ve terkipçi bir okuma gerçekleştirilmeliydi.

Genişlemeyle Doğru Orantılı Derinlik

İşte hendesî genişlemeye mukabil bu usûl ve bu enginlikte eserleri okuyup yolumuzu aydınlatacak rehber ve mürşidlere ihtiyaç vardır. Yoksa riyazî durumla iktifa ettiğimiz takdirde, ciddî bir beslenme olmadığı için pek çok arıza zuhur edebilir. Zaten zaman zaman ortaya çıkan arızalar da esasen öze ve kendi değerlerimizi keşfe yönelik ciddî bir okuma gayretinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Şeklîlik ve sûrîlikte kalma, sadece kışırda dolaşıp durma, bu gibi problemlerin altında yatan temel saiklerdir. Hazreti Pîr, kendi yazdığı İhlâs Risalesi'ni 115 defa okumuştur. Şimdi profesör olan birisi bu durumu hayretle karşılayarak: "Bir insan kendi yazdığı bir eseri bu kadar okur mu?" demişti. Bence o eser o kadar okumaya değecekse, okunmalıdır. Zira Hazreti Pîr, her okuyuşunda, gönlüne doğan mevârid ve mevâhible çok farklı ufuklara

açılmış ve çok farklı derinliklere yelken açmıştır. Fakat ne yazık ki, şu anki geniş imkânlarımıza rağmen bizim, mahrutî bir bakış açısıyla "Şu konu falan yerde şöyle anlatılıyor. Filân yerde ise aynı konu bir fihrist hâlinde şöyle dile getiriliyor. Orayla burası arasında da şöyle bir münasebet var." enginliğinde okuyabildiğimizi zannetmiyorum.

İşte toplum olarak bugün biz, ister Kur'ân-ı Mucizü'l-Beyan, ister Sünnet-i Sahiha, isterse onların çağımıza göre hususî mahiyette tefsir ve izahının yapıldığı eserleri yeniden ele alarak sindire sindire, yedire yedire tabiatının bir yanı hâline getirmiş mürşid ve rehberlere muhtacız. Yoksa bir taraftan açılma son hızıyla gerçekleşirken, diğer taraftan hiç beklenmedik şekilde elli yerde elli tane farklı problemle karşılaşırsınız. Bu defa o problemleri nasıl çözeceğinizi düşünür, onlarla enerjinizi tüketir ve belki de pek çoğunu çözmeye muktedir olamazsınız.

Evet, bir kez daha ifade edeyim ki, tarih boyu, yetişmemiş insanlar hep problem çıkarmıştır. Binlerce Haricî bir araya toplanıp kendilerince bazı iddialarda bulunmuşlardır. Ümmetin allâmesi unvanıyla serfiraz İbn Abbas Hazretleri[7] onların yanına gidip "Siz böyle bir iddiada bulunuyorsunuz ancak mesele şu şekildedir." dediğinde içlerinden yüzlercesi, "Allah Allah! Biz bu meseleyi hiç böyle anlamamıştık!" cevabını vermişlerdir.[8] Belki bunların içinde her gün yüz rekât namaz kılan, üç günde bir Kur'ân-ı Kerim'i hatmeden insanlar vardı. Fakat aynı insanlar Hazreti Ali, Hazreti Muaviye, Hazreti Amr İbnü'l-Âs.. gibi sahabe efendilerimize küfür isnadında bulunabiliyorlardı.

Zira şahıslar bilinmesi gerekli olan mevzuları doğru ve etraflıca bilmiyor ve o doğru bilgiye göre hareket etmiyorsa her zaman bir problem olarak ortaya çıkabilirler. Bu durumda kemmiyet, keyfiyete rağmen bir gelişme kaydeder ve hafizanallah mesele öyle bir noktaya gelir ki, "Keşke bu ölçüde kemmî bir genişleme olmasaydı!" demek zorunda kalırsınız. Dolayısıyla insanlara boşluk yaşatmamanız için bilmeniz gerekli olan hususları bilmeniz, yaşamanız gerekli olan şeyleri hayatınıza hayat kılmanız gerekir. Siz namazınızı eda ederken huzur-u ilâhîde bulunuyor olmanın temkin ve şuuru içinde eda etmeli; secdeye gittiğinizde sineniz âdeta güveç kaynıyor gibi kaynamalıdır. İnsanlar sizi öyle görmeli; öyle görüp "Bunlar hakikaten Allah'a yürekten inanmış insanlar." demeli ve sizin namazınıza hayran kalmalıdır. Elbette ki biz bunların hiçbirini "desinler" diye yapmayız. Fakat bunları tabiatımızın bir yanı ve derinliği hâline getirmeye çalışırız. Dolayısıyla insanlar, tabiata mâl olmuş bu derinlik ve keyfiyete muttali olduklarında, bir cazibe-i kudsiyeye kapılmış gibi "Benim aradığım da işte buydu, tam aradığımı buldum!" diyeceklerdir.

Hâsılı fikirlerin parlaklığı, revnaktarlığı ve meselelerin doğru sunulması yanında temsildeki cazibenin ayrı bir tesiri, ayrı bir derinliği vardır. Bu açıdan biz insanlık adına yeni bir seferberlik başlatırken, ruh dünyamız ve iç âlemimiz itibarıyla "vira bismillâh" deyip yeni başlıyor gibi bir heyecanla işe koyulmalıyız. Bu mefkûre, Hulûsi Efendi, Hafız Ali ve Hüsrev Efendi temsili ölçüsünde temsil edildiği takdirde, bunu gören insanlar koşa koşa gelecek ve gelen kimse de geriye dönüp gitmeyecektir. Unutulmamalı ki, ayrılıp giden insanlar, aradıklarını bulamadıklarından dolayı ayrılıp gidiyorlar. Yani "Niçin beyhude vakit kaybedeyim ki?" mülâhazasına giriyor ve uzaklaşıyorlar. Dolayısıyla bu mevzuda bize düşen, kendimize ve heva u hevesimize rağmen, yaşatmak için yaşama, ölüp ölüp dirilme ve bir ömür boyu ölesiye bir ceht ve gayret ortaya koymak olmalıdır.

1 Bakara sûresi, 2/218.

2 Buhârî, *menâkıb* 25, edeb 95, *istitâbe* 6; Müslim, *zekât* 143.

3 Bkz.: Tirmizî, *menâkıb* 25; Ebû Dâvûd, *sünnet* 8; İbn Mâce, *mukaddime* 11.

4 Bkz.: Tirmizî, *menâkıb* 25; Ebû Dâvûd, *sünnet* 8; İbn Mâce, *mukaddime* 11.

5 Dârimî, *mukaddime* 32.

6 Buhârî, *daavât* 66; Müslim, *zikir* 25.

7 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 10/237; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/616.

8 Bkz.: el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 1/96; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 42/463-464.

Keramet – İkram ve İstidraç Endişesi

Soru: Keramet ve ikram arasındaki farklar nelerdir, keramet istememe ile ilgili mülâhazalar ikram için de geçerli midir?

Cevap: Peygamberlerin (alâ nebiyyina ve aleyhimüssalâtü vesselâm) peygamberliğini ispat adına, onların elinde Allah'ın yaratıp meydana getirdiği harikulâde hâllere mucize diyoruz. Mucize, kelime mânâsı itibarıyla başkalarını âciz bırakan şey demektir. O, Allah'ın meydana getirdiği fevkalâdeden bir âdet-i ilâhîdir. Bir tarafta, tekvînî emirlerde müşâhede ettiğimiz, kendi fizikî yapımızda ve onun ihtiyaçlarında okuduğumuz âdiyattan kabul edilen müstemir bir âdet-i ilâhî vardır. Bir de Cenâb-ı Hakk'ın bu âdetleri hark ettiği bir âdet-i ilâhîsi vardır. İşte dava-yı nübüvveti ispat adına enbiyanın eliyle ortaya koyduğu mucizeler bu sınıftandır. Aynı şekilde Allah'ın (celle celâluhu) yaratmasıyla, evliyaullahtan sadır olan bir kısım fevkalâde hâdiseler vardır ki, bunlar da harikulâde âdet-i ilâhî cümlesindendir.

Keramet Ketmedilir

Tabiî burada "evliyaullah" derken ıstılahî mânâdaki veliliği kastediyorum. Yoksa umumî mânâda; sağlam inanmış ve amel-i salih yapan herkes Allah'ın velisi, Allah'ın dostudur. Kur'ân-ı Kerim'de farklı âyet-i kerimelerde her Müslümanın bir mânâda Cenâb-ı Hak nezdinde bir veli ve Allah'ın da onların Mevlâsı olduğu hususuna işaret edilmektedir. Meselâ; إِنَّ وَلِيِّيَ اللّٰهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ *"Benim Mevlâm, o kitabı indiren Allah'tır ve O bütün iyi kulların koruyucusudur."*[1] âyetiyle; ذٰلِكَ بِأَنَّ اللّٰهَ مَوْلَى الَّذِينَ اٰمَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ *"Bu, Allah'ın, inananların Mevlâsı ve yardımcısı olmasından dolayıdır. Kâfirlere gelince, onların mevlâ ve yardımcıları yoktur."*[2] âyeti söylediğimiz bu hususa misal olarak zikredilebilir.

İşte umumî mânâda değil de, ıstılahî çerçevede veliliği ele aldığımızda, böyle bir makama ulaşmanın belli yol ve metodları olduğunu görüyoruz. Meselâ Ebû Hasan Şâzilî, Muhammed Bahauddin Nakşibend, Abdülkadir Geylânî, Ahmet Rufaî, İmam Rabbânî gibi büyük zatların her birinin velilik ufkuna ulaştıran ayrı birer yolu vardır. Seyr u sülûkte bir başka çizgi olarak Hazreti Pîr'in de, acz u fakr, şevk u şükrün yanında,[3] tefekkür yörüngeli, şefkat buudlu farklı bir yol ve yöntemi söz konusudur.[4] Tabiî Hazreti Pîr'in altı

disipline bağlayarak ortaya koyduğu bu yolun yolcularının, bu disiplinleri kendilerine mâl etmeleri, hazmedip onlara göre kendilerini ayarlamaları çok önemlidir. Yani sadece "Bizim mesleğimiz acz u fakr ve şevk u şükür mesleğidir." demek yeterli değildir. Önemli olan bu disiplinleri sindirmek ve hazmetmektir. Bu da, insanın, her zaman "Kudret-i ilâhî elimden tutmazsa hiçbir şey yapamam." anlayışına bağlı olması, her şeyi Allah'tan bilecek derecede kendini fakir görmesi ve sağanak sağanak yağan niam-ı ilâhî karşısında da sürekli bir şevk içinde bulunması demektir. Görüldüğü üzere farklı mizaç, farklı meşrep, farklı zamanlara göre insanı vilâyet zirvesine ulaştıran farklı yollar vardır. İşte tezkiye-i nefis ve tasfiye-i kalbe muvaffak olmuş böyle bir Hak dostuna, Cenâb-ı Hak, ekstra bir kısım ikram ve lütuflarda bulunabilir. Fakat bu, o Hak dostunun böyle bir keramete talip olduğu mânâsına gelmez. Zira Cenâb-ı Hakk'ın keramet şeklinde lütf u ihsanda bulunması ayrı, o veli kulun böyle bir keramete talip olup olmaması ise tamamen ayrı bir meseledir. Meselâ bir insan, havada uçuyor, batmadan denizin üstünde yürüyor. İşte böyle bir hâdisenin, Ahmet Rufaî Hazretleri gibi Hak dostlarının nazarında kadının özel günlerindeki hâli gibi ketmedilmesi gerekir. Haddizatında bizim Allah'tan böyle harikulâde bir şey talep etmeye hakkımız da yoktur. Bizim O'na karşı yapacağımız her türlü ibadet, O'nun hakkı, bizim de vazifemizdir. Zira O Mâbud-u Mutlak; biz ise abd-i mutlağız. İşte ehlullah, keramet nevinden mazhar oldukları fevkalâde hâdiselere bu şekilde bakmışlardır. Fakat onlar böyle bir talep ve beklentide bulunmasa da her şeye rağmen bazen ellerinden bazı kerametler sudûr etmiştir. Bu durum karşısında, her meseleyi mişkât-ı nübüvvete göre yorumlayanlar çok hassas davranmış ve istidraç olabileceği endişesiyle tir tir titremişlerdir.

İstidraç, cereyan ve zuhur keyfiyeti açısından keramet gibi harikulâde bir hâldir. Fakat o, bir mazhariyet değil; büyük bir âfet ve musibettir. Evet, istidraç, insanın liyakati olmadığı hâlde nimetler altında ezilmesi ve böylece tedricen müstehak olduğu cezaya çarptırılması demektir. Kur'ân-ı Kerim'de bu durum şu ifadelerle dile getirilir: وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِاٰيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ *"Âyetlerimizi yalan sayanları, farkına varmayacakları şekilde yavaş yavaş helâke yaklaştırırız."*[5] Günümüzde de bu tür durumların emsalini görebilirsiniz. Bu açıdan yüce pâyelerden bahsetmek, işi fevkalâdeliklere bağlı götürmek her zaman çok tehlikelidir.

"Nefis Cümleden Edna, Vazife Cümleden Âlâ."

Keramet-ikram arasındaki farka gelince: Enaniyetin çok ileriye gittiği bir dönemde, keramet kelimesi aynı zamanda ıstılahî mânâdaki vilâyeti hatıra getirdiğinden dolayı olsa gerek, Hazreti Pîr, bu mevzuda meseleyi biraz daha beriye çekmiş ve mazhar olunan fevkalâde lütuf ve ihsanları ikram-ı ilâhî çerçevesinde ele almıştır.[6] Bu açıdan bakıldığında, ikram, insandaki tahdis-i nimet duygusunu tetiklemeli ve Allah'a hamd ü senâ duygularını coşturmalıdır. Alvar İmamı'nın ifadesiyle, insan her zaman: "Değildir bu bana lâyık bu bende / Bana bu lutf ile ihsan nedendir?" mülâhazalarıyla oturup kalkmalıdır. Hazreti Pîr, bu düşünceyi daha farklı bir ifadeyle şöyle dile getirir: "Nefis cümleden edna, vazife cümleden âlâ."[7] Evet, Hazreti Pîr'e göre önemli bir vazife gördürülüyor fakat vazife gören kişi bir neferden ibaret. Bundan dolayı o meâlen: "O Sultan-ı Zîşân, bazen bir neferi bile başkalarına madalya takmakla vazifelendirebilir. Benim vazifem de bundan ibarettir."[8] demek suretiyle mesleğin esası olan mahviyet, tevazu, hacalet ve kendini sıfırlama yolunu nazara vermiştir. Bu bakış açısına göre insan, mazhar olduğu ikramları, fevkalâde bir donanım ve hususiyetin tezahürü olarak değil de, ekstradan lütfedilen, meccanen bağışlanan bir ikram-ı ilâhî şeklinde görmelidir.

Günümüzde enaniyet çok ileri gittiğinden, ehl-i iman dairesi içinde bile kendine yer bulabilmektedir. Meselâ, bir şahsın etrafında beş-on insan bir araya gelip bir halka teşkil edince, hemen o kişi, bu halka içinde kendini ifade ve ilân etme arzu ve hevesine kapılabiliyor. Geçmiş devirlerde tek tük Mehdiliğini ilân eden kişiler çıkmıştır. Fakat denilebilir ki, hiçbir devirde bu kadar Mehdi enflasyonu yaşanmamıştır. Evet, Karmatîler'in, Bâtınîler'in, Fatımîler'in içinden de bu tür müddeiler ortaya çıkmıştır; fakat bu asırda o kadar çoktur ki, insan bu manzara karşısında hayretler içinde kalmaktadır.

Üstad Hazretleri bir yerde ikramın izharının tahdis-i nimet olduğunu, kesbin onda müdahalesinin olmadığını, dolayısıyla nefsin onu kendisine isnat edemeyeceğini ifade ediyor.[9] İşte bu yönüyle kerametle ikramın arası tefrik ediliyor. Yani meslekteki esasa göre, ikram-ı ilâhîye mazhar olan şahsın, bu mazhariyetlerin kendisine şükür için verildiğini düşünmesi ve aslında kendisinin bunlara lâyık olmadığının şuurunda olması gerekir. Hazreti Pîr'in bu mevzudaki mülâhazası şudur: "Dine hizmet ettim diye gururlanma. إِنَّ اللّٰهَ لَيُؤَيِّدُ هٰذَا الدِّينَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ *'Allah bu dini bazen bir fâcir adamın eliyle de teyit eder.'*[10] sırrınca müzekkâ olmadığın için, belki sen kendini o racül-i fâcir bilmelisin."[11] Görüldüğü üzere Üstad Hazretleri bu ifadeleriyle kendisini de dine hizmet eden racül-i fâcir kategorisi içinde mütalâa etmiştir.

Şimdi kendisine böyle bakan, durduğu yeri, konumunu, Allah'la münasebetini

çok iyi belirlemiş ve kendisini sıfırlamış bir insan, Cenâb-ı Hak'tan gelen ikramların kendisine göre olmadığını anlar. Gelen nimetler karşısında onun duygu ve düşüncesi ise şöyledir: "Ben öyle bir mahlûkum ki, bana atlastan bir elbise gönderiyorlar. Hâlbuki bunun ne keyfiyeti, ne deseni ve ne de değeri bana göredir. Öyleyse bu, benim için bir ikramdır." Aynı mülâhazalar Mektubat'ta da şu misalle ifade edilir: "Nasıl ki murassa' ve müzeyyen bir elbise-i fâhireyi biri sana giydirse ve onunla çok güzelleşsen, halk sana dese: 'Maşaallah çok güzelsin, çok güzelleştin.' Eğer sen tevazukârane desen: 'Hâşâ!.. Ben neyim, hiç. Bu nedir, nerede güzellik?' O vakit küfran-ı nimet olur ve hulleyi sana giydiren mâhir sanatkâra karşı hürmetsizlik olur. Eğer müftehirane desen: 'Evet ben çok güzelim, benim gibi güzel nerede var, benim gibi birini gösteriniz.' O vakit, mağrurane bir fahirdir. İşte fahirden, küfrandan kurtulmak için demeli ki: 'Evet ben güzelleştim, fakat güzellik libasındır ve dolayısıyla libası bana giydirenindir, benim değildir.'"[12]

İşte bu, tahdis-i nimet mülâhazasıdır. Meseleye bu şekilde yaklaştığınız takdirde zannediyorum, fahre girmeyeceğiniz gibi, nimet-i ilâhîyi de inkâra gitmemiş olursunuz.

İkram İstidraca Dönüşmesin

Fakat günümüzde enaniyet daha bir ileri gittiğinden, benim ikram-ı ilâhînin izharı mevzuunda da bazı hususî endişelerim var. Meselâ, bir konuda bir karar verdiniz veya bir teşebbüste bulundunuz. Halk ifadesiyle, verdiğiniz karar şipşak yerine oturdu. Böyle bir durumda insan: "Bu da bir ikram-ı ilâhîdir. Ancak Cenâb-ı Hak bu ikramını benim elimle ihsan buyurdu." türünden bir mülâhazaya kapılabilir. Hâlbuki bu tür bir mülâhaza ikramı istidraca dönüştürebilir. Bu açıdan böyle bir durum karşısında: "Allah'ım! Senin gönderdiğin bu ikramı başıma taç yapıyor ve ona kelâm-ı nefsîyle tahdis-i nimetle mukabelede bulunuyorum. Yâ Rabbi! Bu bir istidraç olmasın. Benim bu mevzuda böyle bir endişem var. Allah'ım bu bir istidraçsa ondan Sana sığınırım." demelidir. Çünkü Allah (celle celâluhu) insanları bu tür hâdiselerle imtihan edebilir. Evet, Cenâb-ı Hak, karakter, cibilliyet ve ruhları bilir; ancak sizi size, bizi de bize göstererek ahirette itiraz ve mazeretlerin kapısını kapatmak için imtihan eder ve der ki: "İşte kendi karakterine bak. Eline bir şey geçince hemen kendini bir şey zannetmeye başladın. Sana bir eda ve endam verilince hemen çalıma girdin. Sana bir ufuk, bir idrak ve yüksek bir kavrayış ihsan edilince veya sa'y ve gayretine bir semere bahşedilince bunları kendinden bilmeye başladın. Dolayısıyla sen böyle boş bir insansın." Bu açıdan kanaat-i âcizanemce insan için böyle bir endişe her zaman mahfuz

olmalıdır. Gelen ikramlar karşısında: “Bunlar Rabbimden geldi. O’na binlerce hamd ü senâ olsun.” deyip tahdis-i nimette bulunmalı; fakat diğer taraftan da: “Cenâb-ı Hakk’ın yaptığı bu icraat-ı sübhaniyeyi, bu ikram-ı ilâhîyi aklım almadığından dolayı ağlasam mı gülsem mi bilemiyorum? O, bazen merkebe atlastan bir palan da vuruyor.” mülâhazalarıyla kendisine bakmalıdır.

Evet, günümüzde enaniyet ve egoizm öldürücü ve bulaşıcı yaygın bir hastalık hâline geldiğinden –hafizanallah– ehl-i salah ve ehl-i kıble olanlar bile azıcık bir teveccüh karşısında hemen kendilerini belli makamlara lâyık gibi görmeye başlıyorlar. Oysaki Allah (celle celâluhu) insanı yükseltince, o bu lütuf karşısında iki büklüm olmalıdır. Hazreti Pîr’in tevazu ve tekebbür adına verdiği ölçü çok önemlidir. O der ki; “Her adam için, heyet-i içtimaiyede görmek ve görünmek için mertebe denilen bir penceresi vardır. O pencere kamet-i kıymetinden yüksek ise, tekebbürle tetâvül edecek. Eğer kamet-i kıymetinden aşağı ise, tevazu ile takavvüs edecek ve eğilecek, tâ o seviyede görsün ve görünsün. İnsanda büyüklüğün mikyası küçüklüktür, yani tevazudur. Küçüklüğün mizanı büyüklüktür, yani tekebbürdür.”[13] Bu yaklaşım hadis-i şerifin mânâsıyla da tam bir uyum arz etmektedir. Zira Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem): مَنْ تَوَاضَعَ لِلهِ رَفَعَهُ اللّٰهُ، وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللّٰهُ *“Allah için tevazu, mahviyet, hacalet içinde bulunan ve kendisini sık sık sıfırlayan kimseyi Allah yükseltir; kibirlenen, burnunu diken ve caka yapanı da Allah (celle celâluhu) batırır.”*[14] buyurur.

Bu mevzuda dikkat edilmesi gereken husus ise; bir heyetin, heyet içinde bulunan insanların sa’yine, tavır ve davranışlarına terettüp eden hususlara karşı bizim istidraç nazarıyla bakmamamızdır. Çünkü böyle bir bakış açısı, umum heyeti suizan altında bulundurmak demektir. Eğer binlerce, milyonlarca insan bir mefkûreye sahip çıkıyor, önemli bir misyon eda ediyor ve o istikamette ciddî bir ceht ve gayret ortaya koyuyorsa, onlar hakkında istidraç düşünmek, koskocaman bir topluluk hakkında suizan etmek olur ki bu, büyük bir günahtır. Fakat o heyet içinde bulunan her bir şahıs kendisi hakkında “Böyle bir lütf u ihsana benim hiç mi hiç liyakatim yok. Değildir bu bana lâyık bu bende. Ama her şeye rağmen ben onu nimet bilip şükürde bulunmalıyım.” diyerek Rabb-i Kerim’ine karşı şükran hisleriyle dopdolu olmalı; dopdolu olmalı ve hangi başarıya ulaşırsa ulaşsın, hangi konumu elde ederse etsin hep mahviyet ve hacalet duyguları içinde istidraç endişesiyle oturup kalkmalıdır.

1 A’râf sûresi, 7/196.

2 Muhammed sûresi, 47/11.

3 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.17 (Dördüncü Mektup).

4 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.518 (Yirmi Altıncı Söz, Zeyl).

5 A’râf sûresi, 7/182.
6 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.30 (Dokuzuncu Mektup).
7 Bediüzzaman, *Şuâlar* s.424 (On Dördüncü Şuâ).
8 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.400-401 (Yirmi Sekizinci Mektup, Üçüncü Mesele).
9 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.30 (Dokuzuncu Mektup).
10 Buhari, *cihâd* 182; Müslim, *îmân* 178.
11 Bediüzzaman, *Sözler* s.515 (Yirmi Altıncı Söz, Hâtime).
12 Bediüzzaman, *Mektubat* s.416-417 (Yirmi Sekizinci Mektup, Yedinci Mesele).
13 Bediüzzaman, *Mektubat* s.536 (Hakikat Çekirdekleri); *Sözler* s.791 (Çekirdekler Çiçekleri); *Münâzarat* s.64.
14 et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat* 5/140. Yakın mânâdaki hadis-i şerifler için bkz.: Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 3/76; Ebû Ya’lâ, *el-Müsned* 2/358.

İffet ve İradenin Hakkı

Soru: "Siz başkalarının kadınlarına karşı iffetli ve namuslu olun ki, sizin kadınlarınız da iffetli ve namuslu olsunlar."[1] meâlindeki hadis-i şerifi nasıl anlamalıyız? İzah eder misiniz?

Cevap: عِفُّوا عَنْ نِسَاءِ النَّاسِ تَعِفَّ نِسَاؤُكُمْ[2] şeklinde rivayet edilen bu hadis-i şerifin sıhhati noktasında hadis kriterleri açısından üzerinde durulabilir. Fakat ifade ettiği mânâ ve muhteva itibarıyla, onun, Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem), beyan-ı lâl-ı güherlerinde çokça gördüğümüz ve emsaline şahit olduğumuz nurefşan, mübarek ve cevâmiü'l-kelim bir söz olduğu zâhirdir.

Salim Akıl ve İffet

Öncelikle, hadis-i şerifin mazmununda diğer nasslarda da gördüğümüz temel bir disipline dikkat çekmek istiyorum: İnsanlar yaptıkları amellerin karşılığını umumiyet itibarıyla kendi cinsinden görürler. Yani siz, başkalarına hüsnüzanda bulunursanız, onlar da sizin hakkınızda hüsnüzan ederler. Siz insanları muhabbet ve sevgiyle kucaklarsanız, onlar da muhabbet ve sevgiyle size gönüllerini açarlar. Siz insanlara iyilik ve ihsanda bulunursanız, onlar da iyilik ve ihsanla size karşılık verirler. Çünkü sizin iyiliğiniz onlardaki iyilik duygusunu tetiklemeye bir vesiledir. Bu hakikati, Kur'ân-ı Kerim'in: وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعٰى ۝ وَأَنَّ سَعْيَهُ سَوْفَ يُرٰى ۝ ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفٰى *"İnsan için ancak çalıştığının semeresi vardır. Çalışmasının semeresi şüphesiz görülecektir. Sonra da ona karşılığı eksiksiz verilecektir."*[3] ferman-ı sübhanîsiyle telif etmek de mümkündür. Evet, insan yaptığı olumsuzlukların bir kısmının karşılığını burada görecektir. Dünyada affedilmeyen, mahkeme-i kübrâya bırakılan kötülüklerin karşılığını ise ötede bulacaktır. İstidradî olarak ifade edeyim ki, rahmet-i ilâhiyenin enginlik ve sonsuzluğunu düşündüğümüzde öyle ümit ediyoruz ki, Allah (celle celâluhu) yapılan kötülükleri ahirette rahmetiyle daraltıp, sıkıştırıp "Senin hakkın bu kadar!" deyip geri döndürecektir. İyiliklere gelince, Cenâb-ı Hak, onları da, toprağa atılmış bir tohumun bin başak vermesi gibi, engin lütfu ve sonsuz rahmetiyle katlayarak ahirette insana bahşedecektir. Vâkıa Kur'ân-ı Kerim'de geçen: فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ۝ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ *"Kim zerre kadar hayır yaparsa onu görecek, kim de zerre kadar şer yaparsa onu görecektir."*[4] âyet-i kerimesi adalet-i mutlakayı ifade etme adına

bir hakikattir. Ancak meseleyi, rahmet-i ilâhiyeye ve Allah'ın ahirete bakan isimleriyle mülâhazaya aldığımız zaman, denilebilir ki, zerre miktar işlenen günahlar muhakkak cezalandırılacak şeklinde düşünmek de doğru değildir.

Bu temel disipline dikkat çektikten sonra isterseniz hadis-i şerifin metnine dönelim. Hadiste, عِفُّوا عَنْ نِسَاءِ النَّاسِ şeklindeki beyan, evvelen ve bizzat sanki erkeklere hitap ediyor gibidir. Yani bu hitabıyla Resûl-i Ekrem Efendimiz; *"Ey erkekler! Başta siz başkalarının hanımlarına karşı iffet ve ismetinizi koruyun ki, sizin hanımlarınız da başka erkeklere karşı iffetlerini korumuş olsunlar."* uyarısında bulunmaktadır. Zira eğer bir insan olumsuz bir şey yapar ve bütün ikaz ve uyarılara rağmen onda ısrar edip durursa, Allah (celle celâluhu) er ya da geç aynı melânetin işlendiğini o şahsa gösterir. Bu hâl, bazen kendisi, bazen eşi, bazen de daha başka bir yakınıyla ortaya çıkar. Çünkü cezalandırma suç türünden olur. اَلْجَزَاءُ مِنْ جِنْسِ الْعَمَلِ fehvasınca suç ve ceza arasında bir uygunluk, mutabakat ve tür birliği vardır. İşte, hafizanallah, insan irtikâp ettiği günahın karşılığını böyle bir mahcubiyet ve hacaletle görebilir. Kerim olarak yaratılan, ahsen-i takvîm sırrına mazhar insanoğlu için bu çok ağır bir hâdisedir. Rabbim, hiç kimseyi böyle bir iffet hacaletiyle mahcup etmesin!

Evet, insan eşref-i mahlûkattır. Dolayısıyla onun, iffet ve ismet sahibi olma noktasında akıl, mantık ve fetanetini kullanması çok önemlidir. Çünkü salim bir akla müracaat ettiğinde insan, meseleyi, mebde ve müntehasıyla ele alır, sebep ve sonucuyla birlikte düşünür, yaptığı amellere terettüp eden neticeleri daha baştan görür ve böylece iradesinin hakkını vererek kendisini mahcup duruma düşürecek tavır ve davranışlardan uzak durur.

Bu açıdan kendi iffetlerine toz kondurmak istemeyen insanlar başkalarının iffetlerine karşı da dikkatli olmalıdırlar. Zaten umumî bir perspektiften meseleye baktığımızda, emniyet ve selâmetin temsilcisi bir mü'minin, kendi ırz ve namusunu koruma mevzuunda gösterdiği hassasiyeti başkalarının ırz ve namuslarını koruma mevzuunda da göstermesi gerektiği anlaşılır. Bu yaklaşıma göre bir mü'min sadece, "benim ırzım", "benim namusum", "benim iffetim" veya "hayat arkadaşım" dememelidir. Zira birisi benim hayat arkadaşımsa, öbürü de benim bacım, ablam, kızım veya teyzemdir. İşte bu duygu ve düşüncelerle hareket eden bir insan –hafizanallah– katlanmış olarak kendisine geriye dönecek yanlışlıklara girmez, başkalarının iffet ve namuslarıyla oynamaz, hiç kimseye kem gözle bakmaz.

Yaşını Başını Almış İnsanlar Dahi…

Peki, İslâm'ın bu mevzuda vaz'ettiği disiplinler nelerdir? Meselâ Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir yerde buyuruyor ki: لَا يَخْلُوَنَّ رَجُلٌ بِامْرَأَةٍ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ *"Sakın bir erkek, yanında mahremi olmadıkça yabancı bir kadınla yalnız kalmasın."*[5] Resûl-i Ekrem Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) başka bir hadis-i şeriflerinde de: *"Bir kadın yanında mahremi olmadan yolculuğa çıkmasın."*[6] buyuruyor. Öyle ki, Hanefî fukahasınca hac gibi farz bir ibadette dahi kadının yanında eşinin veya bir mahreminin bulunması şart koşuluyor.[7] İşte bu disiplinler bir yönüyle birer bariyer, sınır ve sütre mesabesindedir. Mü'min sürekli bu sütrelerin berisinde kalmaya çalışmalı ve bu sınırları aşmamalıdır. Bu durum başka bir hadis-i şerifte de şu şekilde ifade edilir: اَلْحَلَالُ بَيِّنٌ وَالْحَرَامُ بَيِّنٌ وَبَيْنَهُمَا مُشَبَّهَاتٌ لَا يَعْلَمُهَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ فَمَنِ اتَّقَى الْمُشَبَّهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعِرْضِهِ *"Helâl olan şeyler (herhangi bir kuşkuya meydan vermeyecek şekilde) bellidir, haram olan şeyler de bellidir. Bu ikisinin arasında, bir kısım şüpheli şeyler vardır ki insanların çoğu bunları bilemez. Şüpheli şeylerden sakınan kimse dinini ve ırzını korumuş olur."*[8] Şüpheli alanlara girme, mayınlı bir yerde dolaşma gibidir. Orada dolaşan bir insan ise her an bir patlamaya kurban gidebilir. Zaten Söz Sultanı'nın beyan-ı lâl-ı güherlerinde gözün bakacağı, ayağın ona doğru yürüyeceği, elin tutacağı ve belli bir noktaya ulaşan haramdan sonra insanın artık geriye dönmesinin mümkün olmayacağına dikkat çekilmekte ve bundan dolayı insanın bu tür olumsuz ve kirli hayallere daldığında hemen geriye dönmesi tavsiye buyrulmaktadır. Zira insan, bu kirli hayal dünyasında yürümeye devam ederse tabiat ve cismaniyetine yenik düşüp kalbî ve ruhî hayatını felç edecek ölümcül tehlikelerle karşı karşıya kalabilir. Hatta yaşını başını almış, ellisinde, altmışında olan kimseler dahi eğer bu mevzuda İslâm'ın vaz'ettiği disiplinlere riayet etmez ve bu konuda prensip sahibi olmazlarsa aynı tehlikeyle karşı karşıyalar demektir. Rabbim, genciyle, yaşını başını almış efradıyla, hiç kimseyi iffetsizlik bataklığına düşürüp mahcup etmesin. Eğer düştülerse, onlara düştükleri bu mahcubiyetten sıyrılma yolları ihsan buyursun. Çünkü biraz önce ifade edildiği gibi, ahsen-i takvîm sırrına mazhar, mahlûkatın en eşrefi insanoğlu için böyle bir mahcubiyet çok ağırdır.

Söz bu noktaya gelmişken, daha önce değişik vesilelerle ifade ettiğim, saatçi ve şair arkadaşımın bir sözünü müsaadenizle tekrar edeceğim: "İsyan deryasına yelken açmışam. Kenara çıkmaya koymuyor beni." Evet, insan bazen öyle bir akıntıya kapılır ki, yaptıklarına nadim olup artık o durumdan kurtulmak istese de, bir daha geriye dönemeyebilir. En iyisi mi insan ne gücüne, ne kuvvetine ne

de iradesine güvenmelidir. O, daha baştan böyle bir akıntıya kapılmamaya bakmalıdır. Hafizanallah, bir kısım saik, sebep ve faktörlerle böyle bir akıntıya kapılmışsa, o durumda da, “Ben insiyaklarıyla hareket eden bir hayvan değilim.” demeli, iradesinin hakkını verip hemen geriye dönmesini bilmelidir.

Ne var ki, günümüzde böyle bir hassasiyetin bulunduğunu söyleyebilmek oldukça zor. Mevcut durum, daha çok merhum Âkif’in şu sözlerini insana hatırlatıyor:

“ Haya sıyrılmış, inmiş: Öyle yüzsüzlük ki her yerde...
Ne çirkin yüzler örtermiş meğer bir incecik perde!
Vefa yok, ahde hürmet hiç, emanet lafz-ı bî-medlûl;
Yalan râic, hıyânet mültezem her yerde, hak meçhûl.

...

Beyinler ürperir, yâ Rab, ne korkunç inkılâb olmuş:
Ne din kalmış, ne iman, din harap, iman türap olmuş!
Mefahir kaynasın gitsin de, vicdanlar kesilsin lâl...
Bu izmihlâl-i ahlâkî yürürken, durmaz istiklâl!”

Evet, günümüzde bu konuda, üst üste çözülme, dağılma, kırılma ve deformasyonlar var. Dolayısıyla böyle bir dönemde, bu akıntıyı tersine çevirecek kerametvari tavırlara, bu tavırları sergileyebilecek irade kahramanlarına ihtiyaç vardır. Sadece kendi iffetlerini düşünmekle kalmayıp milletin iffeti üzerinde de tir tir titreyen, bize ait o nazik ve incelerden ince duygu ve düşünceyi yeniden hayata hayat kılacak ve böylece bu akıntıyı tersine çevirecek yüksek iradelere… Zannediyorum “Din hayatın hayatı, hem nuru hem esası. İhyâ-yı din ile olur bu milletin ihyâsı.”[9] diyen Hazreti Pîr-i Mugân Şem-i Tâbân da bu ifadeleriyle meselenin uhde-i hayatiyesine temas etmektedir.

Amûdî Velilik

Son bir husus olarak şunu ifade edeyim ki, bir insanda olumsuz his, arzu ve temayül ne kadar güçlüyse, bu durum karşısında o, Rabbine sığınıp iradesinin hakkını verirse, Allah (celle celâluhu) o insana, o handikapları aşması istikametinde lütuflarını katlayarak ihsan eder. Hemen herkeste şu veya bu seviyede bir kısım kötülükleri yapma hissi vardır. Meselâ, açgözlülük, başkasının malına göz dikme, görünme hissi, bencillik duygusu, şöhret ve makam düşkünlüğü nüve hâlinde şöyle veya böyle her insanda bulunabilir. Ama bu hislerin bazıları bazı kimselerde daha güçlü olur. Meselâ öyle insan vardır ki, onu alıp altınların içine koysanız tek bir altına dahi elini sürmez. Eğer yanlışlıkla bir altın onun üzerinde kalsa ve sonra onunla uzak bir yere gitse, o

insan, günlerce yol gitmiş olsa bile, geriye dönüp o altını getirir, yerine kor. Çünkü onun bu mevzuda bir zaafı bulunmamaktadır. Ancak aynı kişinin hubb-u cah mevzuunda bu ölçüde sağlam bir duruş sergileyip sergilemeyeceğinden emin olamazsınız. Çünkü bu mevzuda bir zaafı, bir boşluğu söz konusu olabilir. Hatta bazılarında Üstad'ın Hücumat-ı Sitte'de ifade ettiği virüslerin hepsi birden bulunabilir.[10] Şimdi bu virüslerin hükmünü icra etmek istediği bir insan, iradesinin hakkını vererek: "Ben hayvaniyet ve cismaniyet zebunu bir varlık değilim. Benim bunların yanında aynı zamanda bir kalbim ve ruhum da var. O yörüngede seyahat yapmam lâzım." diyebiliyor ve iradesinin hakkını vererek bütün o duygulara karşı kahramanca mücadelede bulunuyor ve bir gladyatör gibi onlara karşı koyuyorsa, ona dönen sevap çok farklı olacaktır. İşte böyle bir insanın derecesi, o ölçüde arzu ve temayülü olmayan sıradan bir insana nispeten çok daha âlî olur ve o insanı alır rampadaki füzeye binmiş gibi, amudî (dikey) bir yükselişle velilik ufkuna ulaştırır.

1 el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/170.
2 el-Hâkim, *el-Müstedrek* 4/170.
3 Necm sûresi, 53/39-41.
4 Zilzâl sûresi, 99/7-8.
5 Buhârî, *nikâh* 111; Müslim, *hac* 424.
6 Buhârî, *cezâü's-sayd* 26, *cihâd* 140; Müslim, *hac* 424.
7 es-Serahsî, *el-Mebsût* 4/111; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr* 2/421; İbn Âbidîn, *Hâşiye* 2/465.
8 Buhârî, *îmân* 39, *büyû'* 2; Müslim, *müsâkat* 107.
9 Bediüzzaman, *Sözler* s.781 (Lemeât).
10 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.465-481 (Yirmi Dokuzuncu Mektup, Altıncı Risale).

Nimetleri Kelâm-ı Nefsiyle Seslendirme

Soru: Tahdis-i nimet ne demektir? Kelâm-ı nefsî ile tahdis-i nimet nasıl olur? İzah eder misiniz?

Cevap: Tahdis-i nimet, insanın, Cenâb-ı Hak tarafından kendisine bahşedilen lütuf, ihsan ve nimetleri şükür mülâhazasıyla dile getirip seslendirmesi demektir. Başka bir ifadeyle, o, niam-ı ilâhîyi, fahir malzemesi olarak kullanmamak; ancak onları görmezlikten gelme gibi bir hatanın, bir nankörlüğün içine de düşmemektir. Bu da, ihsan ve ikramları inkâr etmeksizin, o nimetleri gerçek Sahibine vermekle olur. Yani insanın "Mazhar olduğum bütün bu nimetler; havl ve kuvvetiyle bana lütuflarda bulunan, bana iş yapma istidadı veren, ümit, aşk ve iştiyakla kuvve-i mâneviyemi takviye eden, beni isabetli yollara yönlendiren, hak ve hakikate hidayet buyuran Zât'a aittir." mülâhazalarıyla hareket etmesidir. Bu düşüncenin kaynağı ise Duhâ sûresinde Resûl-i Ekrem Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem), hitaben buyrulan; وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ *"Şimdi gel Rabbinin nimetini anlat da anlat!"*[1] âyet-i kerimesidir.

Duhâ Sûresinde Zikredilen Hususî Nimet ve Lütuflar

Cenâb-ı Hak, Duhâ sûresinin başından itibaren Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhi efdaluttahiyyât ve ekmelütteslîmât) üzerindeki hususî nimet ve lütuflarını tadat buyurmuş, sûrenin sonundaki mezkûr âyetle de, O'ndan bu nimetleri yâd edip dile getirmesini istemiştir. Sûreye, Güneş'in yükselip parlak hâline ulaştığı kuşluk vaktine yemin edilerek başlanmış,[2] ardından da tamamen kararıp sükûna erdiği esnadaki geceye yemin edilmiştir.[3] Kuşluk vaktine kasem edildikten hemen sonra gecenin en karanlık anına yemin edilmesi, üzerinde durulması gereken önemli bir husustur. Zira karanlığın zirvede olduğu nokta, aydınlığa açılma ufkudur. Evet, bu ân, aydınlığın rampası, limanı veya meydanı gibidir. Ortalığı kaplayan o koyu karanlık şafakla yırtılacaktır. Her ne kadar bu en karanlık ânın akabinde bir fecr-i kâzip zuhur etse de, Üstad Hazretleri'nin yaklaşımıyla fecr-i kazip fecr-i sadığın en sadık emaresidir. Çünkü ondan sonra mütemâdi gece sona erecektir.[4]

Cenâb-ı Hak işte bu iki önemli hususu dile getirdikten sonra; مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلٰى *"Allah sana ne darıldı, ne de seni terk etti."*[5] buyuruyor. Burada geçen وَدَّعَ kelimesi, tef'îl babında kullanılmıştır. Bilindiği üzere tef'îl babı

teksir ifade eder. Buna göre âyet-i kerimenin meâl-i münifini; *“Allah Seni hiçbir zaman kat’iyen terk etmedi.”* şeklinde ifade edebiliriz. Mefhum-u muhalifiyle ele aldığımızda ise âyetten: *“Allah maiyetiyle her zaman seni teyit etti.”* sonucuna ulaşırız.

Bir sonraki âyette ise; وَلَلْاٰخِرَةُ خَيْرٌ لَكَ مِنَ الْأُولٰى *“Elbette senin için her zaman, işin sonu, başından, bir önceki hal daha sonraki halden daha hayırlıdır.”*[6] denilerek muştu dolu bir başka nimet daha zikredilmektedir. Umumî mânâda düşündüğümüzde bu âyet ile, evvelen ve bizzat O Ferîd-i Kevn ü Zaman’a, sâniyen ve bi’l-araz da O’nun ümmetine; bugüne göre yarının, bu hâle göre bir sonraki hâlin, merkezdeki sınırlı açılıma kıyasla muhit hattındaki geniş çemberin ve neticede dünyaya göre Cennet ve rü’yetullahla noktalanan ahiretin müjdesinin verildiğini söyleyebiliriz. Resûl-i Ekrem Efendimiz’e bahşedilen hususî lütuf ve ihsanlar sayılırken bu müjdenin ayrı bir yeri ve konumu vardır. Zira *“Sebep olan yapan gibidir.”*[7] kâidesince, bugün insanlığın sahip olduğu değerler manzumesi, Allah Resûlü’nün elinden ve sinesinden onların gönüllerine aktığı için, onların işledikleri hasenatın bir misli de O’nun defter-i hasenatına yazılmaktadır. Dolayısıyla bütün bunlar O’nun terakkisine vesile olmakta, mübarek ayaklarının altında O’nu sürekli yükselten birer basamak hâline gelmektedir. Düşünün ki, bugün itibarıyla yeryüzünde bir buçuk milyara yakın Müslüman var. Eğer bunların bir milyarı şöyle böyle namaz kılıyorsa, bu demektir ki, bir milyar insan Fahr-ı Kâinat Efendimiz’e günde beş defa salât u selâm getirmektedir. Ayrıca namaz dışında da, mü’minler, her gün değişik vesilelerle O’na salât ü selâmda bulunup dua etmektedir.

Aslında bütün peygamberler (Allah’ın salât ve selâmı Efendimiz’e ve onların üzerine olsun) iyi birer rehber olmaları itibarıyla hep doğruyu temsil etmiş ve insanları hep hakikate yönlendirmişlerdir. Fakat öyle peygamber gelmiştir ki, ümmetinin sayısı iki-üç insanla sınırlı kalmıştır. Buhârî ve Müslim’de geçen bir hadis-i şerifte şöyle buyruluyor: *“Geçmiş ümmetler bana gösterildi. Peygamber gördüm, yanında üç beş kişilik küçük bir grup vardı. Peygamber gördüm, yanında bir iki kişi bulunuyordu. Ve peygamber gördüm, yanında kimsecikler yoktu. Bu arada önüme büyük bir kalabalık çıktı. Onları kendi ümmetim sandım. Bana ‘Bu topluluk Musa ve ümmetidir, sen ufka bak!’ dediler. Baktım; büyük bir insan topluluğu. Sonra bana diğer tarafa da bakmamı söylediler. Baktım; orada da büyük bir insan topluluğu. ‘İşte bütün bunlar senin ümmetindir. İçlerinden hesapsız-azapsız Cennet’e girecek yetmiş bin kişi vardır.’ dediler.”*[8]

Bu hadis-i şerif gösteriyor ki, Allah Resûlü’nün (aleyhi salavâtullahi ve

selâmuh) ümmeti bütün peygamberlerin ümmetinden çok daha fazladır. Belki zâhiren ümmet içerisinde görünen ancak ümmetliğini koruyamamış insanlar da vardır. Ama ümmet unvanıyla ele alınacak, Hazreti Muhammed Mustafa'nın (aleyhissalâtü vesselâm) milleti diyebileceğimiz insanların sayısı, başka hiçbir ümmette olmayacak ölçüde çoktur.

İşte Cenâb-ı Hakk'ın O'na büyük birer lütfu olan bütün bu nimetlerin hepsine ima ve işaret nevinden Duhâ sûresinin sonunda Allah (celle celâluhu) buyuruyor ki; seni istihdam eden ve sana bu lütuflarda bulunan Allah'ın üzerindeki nimetlerini yâd et.

Hepimiz Birer Damladan İbaretiz

Tabiî, O'nun izini takip eden, ihlâs ve samimiyet içinde iman ve Kur'ân hizmetinde koşturup duran, kendini o yola vakfetmiş bulunan adanmış ruhlara da yol boyu Cenâb-ı Hakk'ın hususî lütuf ve ihsanları söz konusu olabilir. Hizmet yolcusu, bu özel teveccüh ve iltifatları gördüğünde şükran hisleriyle dolup iki büklüm olmalıdır. Yapılan hizmetlerde kendisine bir hisse çıkarmayan, o istikamette bir niyet ve beklentisi olmayan insanlar da bu lütuf ve nimetleri seslendirebilir, hatta minarenin şerefesinden bir hakikati haykırıyor gibi, bunu avaz avaz ilân edebilir. Fakat bu noktada, o lütuf ve nimetleri, bir fahir malzemesi olarak kullanmamak çok önemli bir esastır. Zira insan bazen kendisine bahşedilen ihsan ve ikramları seslendirirken, kendisi işin içinde bulunduğundan dolayı, kendini ifade etme, kendini seslendirme gibi bir arzuya da kapılabilir. Bu mevzuyla alâkalı hiç unutamadığım bir hâdiseyi daha önce size anlatmıştım. Şöyle ki, bir müessesenin açılışında konuşma yapan bir zat, yapılan faaliyetleri anlatırken şu mealde bir şey demişti: "Bugüne kadar çalışıp gayret ederek bizdeniz bu okulu yaptık." Ben, bu garip, tuhaf ve yanlış ifadeyi hiç unutamadım. Keşke unutabilseydim. Çünkü o sözü hatırlayınca sözün sahibini de hatırlıyorum. Rabbim taksiratımı affetsin!

Hâlbuki inanan bir insanın düşüncesinde, ne "bendeniz", ne "sizdeniz" ne de "bizdeniz" olamaz. Biz hepimiz, bırakın denizi birer damladan ibaretiz, birer "bende"yiz. Dolayısıyla bir mü'min konuşurken, "Bakın, bu işin içinde biz de varız!" mânâsını ihsas edecek bir konuşmaya girmemelidir. Hatta konuşmaktan da öte, asıl insanın içinde, kalbinin derinliklerinde kendini anlatma ve kendini ifade etme gibi bir derdinin olmaması gerekir. Yoksa söz ve lafız çok güzel olsa da, içteki arzu ve temayül bazen mimiklere akseder. Çehreyi iyi okuyan, fizyonomiden mânâ çıkaran erbab-ı firaset de meselenin esrar-ı derununu keşfeder. Evet, ehl-i firaset, kendini anlatma derdine düşmüş kişinin yüzünün mimiklerinden, ağzının hareketinden, gözünün irisinden, sesinin dalga dalga

yükselişinden onun iç dünyasını okuyabilir. Melekler de onun dışa yansıyan bu hâlini anlarlar. Allah zaten muhit ilmiyle her şeyi bilir. Dolayısıyla böyle bir tavır ve düşünce önce Allah'a, sonra meleklere, sonra da erbab-ı firasete karşı işlenmiş bir ayıp olur. Hâlbuki biz biliyoruz ki, başarı ve muvaffakiyetleri ihsan eden Allah'tır. Melekler de, O'nun inayetinin bir vesilesi olarak, kuvve-i mâneviye adına çok defa bizleri teyit ve takviye etmiştir. Onlar çepeçevre etrafımızı sarmış ve üzerimize sekine ve itminan boşaltmıştır. Rahmet kanatlarıyla kuşatılan mü'minler de Allah'ın izni, inayet ve kilâetiyle durduğu yerde durmuş ve hiç sarsılmamıştır.

İşte tahdis-i nimetin tehlikeli olup olmaması bu tür iç mülâhaza ve niyetlere göre değişir. Meselâ bir insan Hazreti Üstad gibi: "Ben kendimi beğenmiyorum. Beni beğenenleri de beğenmiyorum."[9] diyerek takdir, teveccüh ve iltifatlara karşı açıktan açığa tavrını ortaya koyabilir. Fakat burada önemli olan, insanın söylediği her sözü, her kelimeyi kalbin kadirşinas kıstaslarıyla ölçüp biçip vizeye tâbi tutması ve her kelimeye hesap sormasıdır. Sen, gerçekten kendini beğeniyor musun, beğenmiyor musun, bunu test edeceksin. Meselâ birisi sana iliştiği zaman bir tepki göstermiyorsan bu sözünde sadıksın demektir. Diyelim ki birisi sana: "Haydi be solucan!" şeklinde tahkir ifade eden bir tepkide bulundu. Bu durum karşısında sen: "Hakikaten tam bana göre bir kelime buldun!" diyebilecek ölçüde hazm-ı nefs etmişsen kendini beğenmiyorsun demektir. Veya birisi kalkıp sana: "Senden ne hayır olur ki?" dediğinde, sen olumsuz bir tepki göstermeksizin: "Şimdiye kadar neden bir başkası bana bu doğru sözü söylemedi?" diyebilecek kadar rahatsan kendini beğenmediğin gibi bir sonuca ulaşabilirsin.

Ayrıca, yukarıdaki sözün bir gereği olarak seni beğenenleri de beğenmeyeceksin. Meselâ birisi yaptığın güzel hizmetler dolayısıyla takdirkâr ifadelerle seni methetti. Böyle bir durum karşısında, mahcubiyet ve hacaletle iki büklüm olmuyor, söylenen o sözlerden rahatsızlık duymuyorsan hilâf-ı vâki bir beyanda bulunduğuna hükmedebilirsin. Hatta bu noktada insan iç âlemini kontrol edemiyorsa daha öldürücü bir riya ve süm'a tehlikesiyle karşı karşıya demektir. Meselâ bir insan kendini beğenmediğini açıkça ifade eder veya tavırlarıyla kendini beğenmiyormuş gibi bir intiba uyarmaya çalışır. Ancak burada içten içe şöyle bir sinsi mülâhaza söz konusudur: Mahviyet ve tevazu ambalajı içinde estağfirullah yatırımı yapmak. Hatta bu hâlinin dalgalanarak başkalarına da ulaşmasını ve onların da: "Bak, bu insan kendini beğenmiyormuş. Kendini beğenenleri de beğenmiyormuş!" demelerini temin etmek. İşte insan, nefis ve şeytanın bu hile ve tuzaklarını göz önünde bulundurmalı; bulundurup en masumane tavır, davranış ve konuşmalarda dahi

bir bit yeniği olabilir endişesiyle sürekli kendini kontrol etmelidir. İç mülâhaza ve niyetlerinde bulanıklık hissettiği zaman da, üzerindeki nimetlerin tahdisini, kelâm-ı lafzî ile değil de, kelâm-ı nefsî ile dillendirme gibi daha selâmetli bir yolu tercih etmelidir.

Melekler Dahi Muttali Olmasın

Bu düşüncenin, zihin ve kalbimize yerleşmesi için, bütün lütuf ve güzelliklerin Cenâb-ı Hak'tan olduğuna aksine ihtimal vermeyecek şekilde yürekten inanmamız gerekir. Zaten Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan açık ve net bir üslûpla bu hususu ifade etmiştir. O buyuruyor ki: مَّا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللّٰهِ وَمَّا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ *"Sana gelen her iyilik Allah'tan; başına gelen her türlü kötülük ise nefsindendir."*[10] Buna göre ayağınıza bir iğne batması, işlerinizde bir fiyasko ile karşılaşıp bir başarısızlığa uğramanız.. vs. hepsi sizdendir. Sağanak sağanak üzerinize yağan lütuf, ihsan, başarı ve muvaffakiyetlere gelince onların hepsi de Allah'tandır. İşte bu hakikate gönülden inanmak ve Kur'ân'ın verdiği bu ölçüye sımsıkı sarılmak gerekir.

Hâsılı, insan, bir taraftan kendisiyle yüzleşecek ve kendisini yerden yere vuracaktır. Âdeta kendisini iğneli bir fıçı içine koyacak ve yağını çıkaracağı ana kadar onu yayacaktır. Diğer yandan da derin bir muhasebe içinde, başkalarına açmadan kendi içinden yani kelâm-ı nefsî ile: "Rabbim, mazhar olduğumuz bütün bu güzelliklerden dolayı Sana hamdolsun." diyerek, oturup kalkıp tahdis-i nimette bulunacaktır. Dile dökmeden kalbinin sesi ile Allah'a yönelecek, içten içe şükür duygularıyla dolup dolup boşalacak, Rabb-i Kerim'inin lütuf ve ihsanlarını iç mülâhazalarla seslendirecektir. Hatta böyle bir iç mütalâada bulunurken bunu meleklerin ıttılaına açık noktalarda dahi yapmama gayreti içinde olacaktır. Diyecek ki: "Yâ Rabbi! Meleklerin bile buna muttali olmasını istemiyorum. Ben sadece Senin bilmeni arzu ediyorum. Sana binlerce hamd ü senâ olsun ki, Sen, Habibine,[11] وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ buyurmakla bize de bu mevzuda bir işarette bulundun. Ben de o işarete uyarak tahdis-i nimette bulunuyorum. Ama bunu, benim Hafeze ve Kiramen Kâtibîn meleklerinin dahi bilmesini istemiyorum. Madem bu mesele Seninle benim aramdadır. Sadece Senin bilmen bana yeter."

1 Duhâ sûresi, 93/11.

2 Bkz.: Duhâ sûresi, 93/1.

3 Bkz.: Duhâ sûresi, 93/2.

4 Bkz.: Bediüzzaman, *Tarihçe-i Hayat* s.87 (İlk Hayatı).

5 Duhâ sûresi, 93/3.

6 Duhâ sûresi, 93/4.
7 Bkz.: Müslim, *imâret* 133; Tirmizî, *ilim* 14; Ebû Dâvûd, *edeb* 115.
8 Buhârî, *tıb* 17, 41, *rikak* 50; Müslim, *îmân* 374.
9 Bediüzzaman, *Mektubat* s.388 (Yirmi Altıncı Mektup, Dördüncü Mebhas).
10 Nisâ sûresi, 4/79.
11 *"Şimdi gel Rabbinin nimetini anlat da anlat!"* (Duhâ sûresi, 93/11)

Yakın Körlüğü

Soru: Bazı insanlar, yakın çevrelerinde ortaya çıkan güzellikler karşısında uzaklardan uzak bir insan tavrı sergileyebiliyorlar. Böyle bir halet-i ruhiyenin saikleri nelerdir, izalesi adına neler yapılabilir?

Cevap: Uzaklık, hakikatin mahiyet-i nefsü'l-emriyesine, ne ise o olarak görülüp bilinmesine engel teşkil ettiği/edebileceği gibi, bazen yakınlık da görmeye mâni bir perde olabilir. İnsanlığın İftihar Tablosu'yla aynı dönemi paylaşıp âlemleri nura gark eden o ışık tufanının hemen yanı başında bulunuyor olmalarına rağmen O'nu ve gökteki yıldızlar konumunda bulunan etrafındaki sahabe efendilerimizi göremeyen insanlar vardı. Fakat diğer tarafta böyle bir mazhariyete yakınlığın farkında olan, bakmasını bilen ve bakmanın yanında meseleyi görme ile değerlendirip görme ile derinleştirenler ise, başlarının üzerinde tulu' eden O Hakikat Güneşi'ni gördü, O'nunla aydınlandı, O'ndan yudum yudum insibağ yudumladı ve O'nunla dünyevî-uhrevî saadete erdiler.

Yakın körlüğü, yakın sağırlığı hemen her asırda yaşandığı gibi günümüzde de söz konusu olabilir. Meselâ çağımızda fedakârlığın sahabîcesiyle hak ve hakikat peşinde, insanlık yolunda koşturup duran adanmış ruhlara yakın olmanın çok önemli avantajları olduğu gibi dezavantaj yanları da söz konusudur. Erzurumlular, bu durumu anlatma adına "Ev danası öküz olmaz!" ifadesini kullanırlar. İşte bu bakış açısına göre, önce bir filiz hâlinde ortaya çıkan, sonra sürgün hâline gelip ardından da salınıp sallanan kocaman bir çınara dönüşen güzellikler hep o ilk nazarın mahkûmiyetine maruz kalır; maruz kalır da "O da bizden biri." denilip ona hep bir filiz nazarıyla bakılır.

Rekabet Duygusu ve Göze İnen Perde

Zannediyorum günümüzde yakından tanıma imkân ve fırsatını yakalamış olmalarına rağmen kendilerine yakışmayan bir uzaklık tavrıyla meseleye bakanlar ve değerlendirmelerini hep buna göre yapanlar işte bu şekilde yakınını göremeyen birer yakın körleridir. Keşke mümkün olsaydı da, bu insanlar, kendilerine bir yakın gözlüğü alsa ve böylece bakmanın yanı başında görmeye de muvaffak olsalardı. Fakat ne yazık ki, böyle bir gözlük yok. Dolayısıyla göze inen bu perdeyi kaldırmak, görmeye mâni olan yanlış mülâhazaları silmek ve dünyanın dört bir yanında farklı bir çizgide inkişaf eden bu güzellikleri görebilmek insanın kendi iradesini kullanıp bakış açısını değiştirmesine bağlıdır.

Yakın körlüğünün yanında, dostların maruz kalabileceği, çekememezlik

körlüğü, haset körlüğü, rekabet körlüğü gibi daha başka körlükler de vardır. Hatta rekabet gibi telâkki edildiği takdirde dinin mübah dairesi içinde yer alan tenafüs dahi bir körlük vesilesi olabilir. Eğer tenafüse, "ferdin, beraber yol yürüdüğü yol arkadaşlarından Cenâb-ı Hakk'ın lütfedeceği nimetler hususunda geri kalmama mülâhazasıyla bir yarış havası içinde olması" şeklinde bakılacak olursa, haddizatında masum gibi görünen böyle bir mülâhaza, sınırlarına riayet edilemediği takdirde mahzurlu hâle dönüşebilir. Bu sebeple Kur'ân'ın has talebeleri, mülâhazalarını daha engince bir düşünceye bağlayıp şöyle demelidirler: "Kardeşlerim girdikleri bu güzel yolda Cennet, rıdvan ve rü'yete doğru koşuyorlar. Öbür tarafta bu güzeller güzeli insanlardan cüda düşmemek için, ben de onların faaliyetleri içinde yer almalıyım." Yoksa "Yarışı ben kazanayım!", "İpi ben göğüsleyeyim!" gibi mülâhazalar, Hak yolunda yapılan hayırlı bir hizmette, şeytanın dürtülerine göre planlanmış düşüncelerdir ve bu yönüyle de melundurlar. Aynı şekilde eğer dikkat edilmezse hasetle hemhudut olan gıpta da melun bir iş hâline gelebilir. Evet, meselenin hudut ve sınırları korunamazsa, insan hiç farkına varmaksızın bir anda gıpta tarafından haset tarafına geçebilir.

Dizinizin Dibinde Neş'et Etmiş Olsa Dahi

Bu gibi faktörlerin hepsi insanda belli körlükler yapar ve bu körlükler nice hakikatlerin arada kaynayıp gitmesine sebebiyet verir. Bu açıdan insanın çevresine hep kalbin kadirşinas ölçüleriyle bakması; bakıp nerede bir damla hakikat varsa onu saygı ile karşılaması gerekir. Öyle ki, hakikatlerin, çocukluğunu bildiğiniz, hatta dizinizin dibinde neş'et etmiş bir insanın eliyle size ulaşması sizi kör etmemelidir. Bu durumda da, doğru bakmasını bilmeli ve baktığınız şeyleri mahiyet-i nefsü'l-emriyesine uygun görmeye çalışmalısınız.

Eğer bu yapılamazsa, insanlık semasının ayları-güneşleri konumunda bulunan peygamberleri görmemeden alın da sahabe-i kiram efendilerimize; ondan Abdülkadir Geylânî, İmam Rabbânî gibi hak dostlarından Hazreti Sahib Kıran'a ve O'ndan da saf ve samimî Anadolu insanının dünyanın dört bir yanında ektiği tohumları, diktiği filizleri, yeşerttiği sürgünleri, meydana getirdiği ağaçları görmemeye kadar çok değişik mertebede farklı körlükler söz konusu olur. Cenâb-ı Hak bir âyet-i kerimede: وَمَنْ كَانَ فِي هٰذِهِ أَعْمٰى فَهُوَ فِي الْاٰخِرَةِ أَعْمٰى *"Kim bu dünyada gerçekleri görmede kör ise, ahirette de kördür."*[1] buyurmak suretiyle, dünyada apaçık hakikatleri görmeyen kimselerin ötede de körler gibi muameleye tâbi tutulacağını beyan buyurmuştur. Burada kastedilen maddî gözün kapalı olması değildir. Âyet-i kerimede bir

mecaz söz konusudur. Yani âyet-i celîlede mevzuubahs edilen kişiler baktığı hâlde görmeyen insanlardır. Kur'ân-ı Kerim'de mecaz bulunduğunu kabul etmeyen kişiler bile bu âyetteki mecazı kabul etmek durumunda kalmışlardır.

Başka bir âyet-i kerimede ise mânevî körlüğe şu ifadelerle dikkat çekilir: لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ اٰذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا *"Onların kalbleri vardır ama bu kalblerle idrak etmezler, gözleri vardır onlarla görmezler, kulakları vardır onlarla işitmezler."*[2] Görüldüğü üzere âyet-i kerimede kalbleri olduğu hâlde bu kişilerin fıkıhtan mahrum kaldıkları ifade edilmektedir. Yani bunlar ellerindeki tığlarla sebep-sonuç arasında mekik dokuyarak bir dantelâ meydana getirme kabiliyetinden mahrumdurlar. Evet, bu tâli'sizler düşünce hayatlarının kol ve kanatları kırık bir hâlde ömürlerini geçirir, fikrî bir örgü, analiz ve sentez ortaya koyamamanın fikdanını yaşarlar.

Başka bir âyet-i kerimede ise körlük kalbe izafe edilip: فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلٰكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ *"Ne var ki kör olan onların gözleri değil, sinelerindeki basiretleridir."*[3] buyrulur. Demek ki, asıl önemli olan, basiret gözünün açılmasıdır. Evet, asıl mesele, basar değil, basiret gözünün açık olmasıdır. Çünkü basiret kapalı olduktan sonra basarın açık olması çok bir şey ifade etmeyecektir. Zira böyle bir insan doğru göremeyecek, doğru mütalâalarda bulunamayacak ve doğru bir sentez ortaya koyamayacaktır. Peki, niye basiret kör olur? İşte bu, yukarıdan beri üzerinde durduğumuz hususlarla ilgili bir meseledir. Haset, çekememezlik, haddini bilememe, bakış zaviyesini ayarlayamama vb. hususlar insanı basiret körlüğüne sevk eden faktörlerdir.

Kor Hâline Getirilen Takdir Hisleri

Bu noktada durup bir hissiyatımı sizinle paylaşmak istiyorum. Her ne kadar arkadaşların ihlâs, samimiyet, vefa ve sadakatlerini tam bir şekilde ve olması gereken seviyede takdir edemesem de, ortaya koydukları sa'y ve gayretleri görmeye çalıştığımı söyleyebilirim. Bir taraftan onların faikiyetleri ölçüsünde yanlarında ve arkalarında olamamanın hicabını duyuyorum. Diğer taraftan da, vesile oldukları güzel hizmetler karşısında takdir hisleriyle doluyor ve o hisleri bir meşale veya bir kor hâline getirerek hararet kaynağı gibi canlı tutmaya çalışıyorum. Zira ortaya konan bu güzelliklerin en küçüğünün dahi takdir edilmesi gerektiği kanaatindeyim. Evet, nimetin kadri kıymeti bilinir, takdir edilir ve onun karşısında şükür ve hamdle iki büklüm olunursa, Cenâb-ı Hak o nimeti artırır. Bakın Allah (celle celâluhu) bir mesele hakkında "bu böyledir"

diye ferman buyurduğunda artık orada kasem/yemin aranmaz. Fakat bununla birlikte Allah (celle celâluhu): لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ *"Size gelip ulaşan nimetlere; kavlî, hâlî, fiilî, tedebbürî ve tezekkürî seviyede şükürle mukabelede bulunursanız, kasem olsun Ben de nimetimi arttırırım."*[4] ifadeleriyle kasemde bulunarak bu hakikati dile getirmektedir. Âyet-i kerimenin devamında ise insanı tir tir titretecek, yürekleri hoplatacak bir ikaz bulunmaktadır: وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ *"Ama nankörlük yapar, nimetleri görmezlikten gelir ve kendinizi körlüğe salarsanız biliniz ki, körlere karşı azabım şiddetlidir."*[5]

O hâlde inanan gönüller olarak bizim, bu tür körlükler yaşamamamız adına her zaman dikkat, temkin ve teyakkuz içinde olmamız gerekir. Eğer gözlerimiz birileri sayesinde bazı hakikatlere açılmışsa, bizim de hak ve hakikate karşı gözlerimizi hep açık tutmamız; açık tutup hakikat kimin eliyle ortaya konmuş olursa olsun, ona karşı hep kadirşinas davranmamız iktiza eder. Meselâ birisi beş adama, başka birisi beş yüz adama, bir başkası da beş bin adama nafiz olmuşsa, bunların hepsini başımıza taç yapmalı ve alkışlamalıyız.

Son bir husus olarak şunu ifade edeyim ki, eğer bazıları, Cenâb-ı Hakk'ın size ihsan buyurduğu başarı ve muvaffakiyetleri içine sindiremeyip kıskançlık, çekememezlik, haset ve hatta kimi zaman tahriple bu hazımsızlıklarını ortaya koyuyorlarsa, siz yine de, dişinizi sıkıp sabretmeli ve benzer mukabelede bulunma gibi bir yanlışlığın içine düşmemelisiniz.

Vâkıa böyle bir durum karşısında zayıf karakterli bazı insanlar için: وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ *"Ceza verecek olursanız, size yapılan muamelenin misliyle cezalandırın."*[6] âyet-i kerimesi bir esas olabilir. Ama âyetin devamı daha üst seviyede bir muameleyi telkin edip: وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ *"Şayet sabredecek olursanız bu, sabredenler için işin en hayırlısıdır."*[7] ufkunu göstermektedir. Buna göre, misliyle mukabele yolunu tutmak yerine "gelse celâlinden cefa, yahut cemalinden vefa, ikisi de cana sefa" diyerek, dişimizi sıkıp katlanmamız bizim için daha hayırlıdır. Tabiî söylenen bu hususların, karşılaşılan her bir hâdise ve imtihanda hayata tatbik edilebilmesi için de onların temrinat ve egzersizlerle mutlaka ruha mâl edilmesi, tabiatın bir derinliği hâline getirilmesi gerekir.

1 İsrâ sûresi, 17/72.
2 A'râf sûresi, 7/179.
3 Hac sûresi, 22/46.
4 İbrahim sûresi, 14/7.
5 İbrahim sûresi, 14/7.

6 Nahl sûresi, 16/126.
7 Nahl sûresi, 16/126.

Entelektüel ve Diriliş

Soru: Bir toplumun kendi olarak var olması ve yeniden dirilişinde entelektüel seviyedeki insanların önemi nedir? Bu seviyedeki insanların yetiştirilmesi adına neler yapılabilir?

Cevap: Ele aldığı meseleyi ilim ve hakikat aşkıyla derinlemesine araştıran, tetkik eden, etraflıca bilen ve elde ettiği o bilgiyi medenî cesaretiyle ifade edip ortaya koyabilen hakikat yolcusuna biz entelektüel diyoruz. İşte bu mânâda bir entelektüel sınıfın yetiştirilmesi, bir milletin ihyası adına hayatî derecede öneme sahiptir ve üzerinde ne kadar durulsa değer. Fakat bu denli önemli bir mevzunun öyle kolay bir iş olmadığının da hiçbir zaman hatırdan çıkarılmaması gerekir. Meselâ birkaç asırdan beri çok ciddî seviyede, üst üste ağır tahribatların yaşandığı bizim toplumumuz içinde, değil bu seviyede bir entelektüel kadro yetiştirmek; zihin ve fikir dünyası itibarıyla inhiraf ve çarpıklıklardan kurtulmuş, duygu ve düşüncede istikamete ulaşmış sıradan insanların yetiştirilmesi mevzuunda ıslahat bile oldukça zordur ve ciddî bir zamana vâbestedir. Bir muhalif rüzgâr esmez, çok ciddî bir müsadematla karşı karşıya kalınmaz, birileri gelip harmanı savurmaz, tohumları ezmez ve onları yele vermezse, bu şartlara bağlı olarak dahi, böyle bir ıslahatın gerçekleştirilmesi belki elli sene ister. Dolayısıyla bu meselenin öncelikle rasyonelce ele alınıp öyle değerlendirilmesi icap eder. Tabiî, Cenâb-ı Hakk'ın ekstra inayet ve ihsanlarla ümit edilenin de ötesinde böyle bir heyeti milletimize lütfetmesi her zaman için mümkündür. Fakat sebeplere riayetle mükellef olan bizlerin başta meseleyi değerlendirmeye alırken bu perspektiften ele almamız gerekir.

Uzun Bir Ayrılıktan Sonra

Bazıları gerileyişimizi Tanzimat dönemiyle başlatır. Hâlbuki Tanzimat, nakavt duruma düşüşümüzü artık kendimizin de hissettiği dönemin adıdır. Yoksa fikrî durgunluk ve donukluk çok daha gerilere götürülebilir. Meseleye Üstad Hazretleri'nin yaklaşımı içinde bakılacak olursa, İstanbul'un fethiyle beraber bir taraftan fethin kapıları bize açılırken, diğer taraftan da sanki düşünce ve ilim hayatımıza açılan kapılar kapanmış gibidir.[1] Hatta Hazreti Pîr, meseleyi biraz daha gerilere götürür ve ilim ve düşünce hayatımızda kapıların üzerimize kapanmaya başladığı tarihi, hicrî beşinci asra bağlar.[2] Evet, umumî bir perspektiften meseleye bakıldığında sanki biz, beşinci asra kadar ister fizik, kimya, biyoloji, tıp gibi pozitif ilimler alanında; isterse tefsir, hadis, fıkıh,

usûl-i fıkıh gibi şer'î ilimler sahasında bir yönüyle bütün vâridâtımızı ortaya koymuşuz. Tabir caizse ne kadar yumurta ortaya koyma güç ve imkânımız varsa hepsini folluklara boşaltmış gibiyiz. O dönemden sonra ise, eskilerin yazdıkları âsâr-ı bergüzîdeyi değerlendirmek suretiyle onlara hâşiye ve şerh koymakla iktifa etmişiz. Tabiî sadece bununla yetinince de derin düşünce, derin tedebbür ve derin tezekkürün önünü kesmişiz. Artık blokajı bize ait olan, bizim ülkemizde kurulmuş araştırma merkezleri ve laboratuvarlar olmamış ve dolayısıyla da ciddî tetkik ve araştırmalar ortaya konmamıştır.

Hâlbuki henüz Abbasi döneminde yerkürenin küreviyetini ispat adına çalışmalar yapılmış ve bu konuyla alâkalı günümüzdeki bilgilere yakın sonuçlar elde edilmiştir. Aynı şekilde erken bir dönemde, hicrî dördüncü asırda, Müslüman ilim adamları tarafından ay ve güneş tutulmalarının devrî olduğu ifade edilip bu konuda da en doğru tespitlerde bulunulmuştur.[3] Misalleri çoğaltabilirsiniz. Zira ilim tarihi açısından bu asırlara bakıldığında, sadece astronomi sahasında değil, matematik, tıp, kimya vb. ilim dallarında da çağlara ışık tutacak nice ilmî gelişmelerin yaşandığı görülür.

İşte böyle bir altın dönemden sonra ne olmuşsa olmuş ve sanki beşinci asırdan itibaren bu ilmî faaliyetlerde ciddî bir durgunluk dönemine girilmiştir. Medrese bir taraftan kapılarını fünun-u müspeteye kapatırken diğer taraftan kalb ve ruh ufkuna karşı tavır almaya başlamıştır. Netice itibarıyla tekye ve medrese birbirinden kopmuş; fünun-u müspete, ülûm-u diniye ve kalbî ve ruhî hayat birbirinden uzaklaşıp her biri bir yana savrulmuştur. Oysaki bunlar bir vahidin üç yüzü gibidir. Üçünü bir araya getirirseniz on güzellik meydana gelir ve onları tam bir imtizaç içerisinde inkişaf ettirirseniz yüz güzelliğe ulaşırsınız.

Hicrî ilk beş asır itibarıyla, araştırma ve hakikat aşkıyla dopdolu o dönemin insanları elhak meseleyi katlaya katlaya, muzaaf ve mük'abıyla ele almış ve farklı derinlikleriyle ortaya koymuşlardır. Fakat daha sonra kapılar yavaş yavaş kapanmış ve panjurlar da çekilmiştir. Sonra da metafizik ve psişik dünyanın yanında tekvînî emirlere karşı da talâk-ı selâse ile bir tatlik vukû bulmuştur. Bunun mânâsı bir daha onlarla bir araya gelmeme demekti. Fakat –meseleyi bir espriye bağlayarak ifade edecek olursak– sistemli düşünce, hakikat aşkı ve araştırma iştiyakından talâk-ı selâse ile boşandıktan sonra, bunları tekrar elde edebilmek için zevc-i aher gerekecekti. Biz bunları boşadıktan sonra yabancı düşüncelerle zifaf olduğumuzdan bu şart da yerine gelmiş oldu. Dolayısıyla böyle bir espriye bağlı olarak diyebiliriz ki, artık akıl ve kalbin yeniden zifaf mevsimi gelmiş demektir.

Entelektüel Yetiştirecek Zemin

Bu arada şunu ifade edeyim ki, bu tespitlerimizle, geçmişte ortaya konan nice ceht ve gayretleri hafife aldığımız akla gelmesin. Zira biz biliyor ve inanıyoruz ki, ecdadımız asırlar boyu İslâm'ın bayraktarlığını yapmış ve aynı zamanda onun haysiyet, şeref ve namusunu korumuşlardır. İnşaallah onlar sahip oldukları bu pâyelerle Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) sancağı altında bir araya gelmeye namzet insanlardır. Fakat sahip oldukları bu güzel vasıfların hakkını vermenin yanında meseleye daha küllî ve bütüncül bir nazarla bakılması gerekir. Elbette biz, hâdisenin içinde, hâdiseyi yaşayan bir vakanüvis gibi vakaları okuyamadığımız ve o şartları tam olarak bilemediğimizden o dönemdeki insanlar hakkında belki bazı yanlış hükümlere de varabiliriz. Bununla birlikte işin doğrusu bazı hususları sorgulamadan da kendimizi alamıyoruz. Meselâ şu soruları kendi kendimize sormadan edemiyoruz: Neden acaba Sultan 2. Abdülhamit dönemine kadar bir Mühendishane-i Hümâyûn, bir Tıbbiye-i Şahane gibi müesseseler kurulmadı? Toplum için hayatî derecede öneme sahip bu müesseselerin açılışında niye bu kadar geç kalındı? Diğer başarılarımızın yanında niye aynı ölçüde laboratuvarlarımız, araştırma merkezlerimiz işlemedi? Müspet ilimlere dair bir kısım meseleler niye daha erken dönemlerde ele alınmadı? Soruları çoğaltabilirsiniz. Fakat bu sorularla bizim asıl dikkat çekmek istediğimiz husus şudur: Maruz kaldığımız uzun bir duraklamanın ardından elit ve entelektüel bir sınıf yetiştirme yolu oldukça çetin ve meşakkatlidir. Fakat bütün bu zor ve olumsuz şartlara rağmen milletimizin yeniden ihyası, yeniden ruhunun âbidesini ikame etmesi adına; bilmesi gerekli olan şeyleri doğru bilen, doğru bildiklerini müsait ortamlarda haykırabilen yani gerektiğinde bir bulut gibi gürleyen, gürleyip bir rahmet yağmuru gibi sağanak sağanak aşağıya boşalan insanlara ihtiyacımız var. Meselâ ülûm-u diniye sahasında iştigal eden bir insan tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, usûl-i fıkıh... gibi ülûm-u İslâmiye'yi temel yönleriyle bilmeli ve bildiklerini muhatabına çok rahat ifade edebilmelidir. En azından ansiklopedik seviyede bir malûmata sahip olmalıdır. Yani karşılaştığı bir mevzuu nerede bulabileceğini bilmeli, "Bu konu falan kaynakta şu çerçevede ifade ediliyordu. Dayanağı, menatı da şuydu." diyebilmelidir. Bir ölçü vermek gerekirse, meselâ hadisle iştigal eden bir insan hiç olmazsa karşılaştığı bir hadis hakkında: "Ben bu hadisi Kütüb-ü Sitte'de hatırlamıyorum. Ama onu Zevâid'de görmüş olabilirim." diyebilmeli, ele aldığı o hadis-i şerifin, Hâkim'in Müstedrek'inde mi, yoksa Darakutnî'nin Sünen'inde mi ya da daha sonraki telifatta mı geçtiğini bilmelidir. İşte bu seviyede bir entelektüel sınıfın yetiştirilmesi adına binlerce insan seferber edilse değer, zannediyorum.

Belki ben bunları anlatırken sizin zihninizden: "Günümüzde hadisler

bilgisayarlara yüklendiğinden, bilgisayar tuşuna tıklar tıklamaz aradığımız hadis hemen karşımıza çıkıyor.” şeklinde bir düşünce geçebilir. Fakat hemen ifade edeyim ki, bu ilim değildir. Evet, bir meseleyi bir yerden tıklayıp alma, fişleme, fişlediği meseleleri kitaplara geçirme, sonra onu jürilere arz etme hakikî mânâda ilim değildir. Asıl mesele, ele aldığı konuları selef-i salihîn gibi değerlendirmeye tâbi tutacak seviyede işin özüne ve ruhuna vâkıf olabilmektir.

Bu açıdan hicret-i seniyyenin üçüncü asrında yetişen o nadide insanlara ben hep, Cenâb-ı Hakk’ın İslâm için yarattığı harika insanlar nazarıyla baktım. Evet, İmam Buhârî, İmam Müslim, Ebû Davud Sicistanî, İmam Tirmizî, İmam Nesâî, İbn Mâce gibi kimseler, Allah’ın hususî mahiyette yarattığı insanlardır bana göre. Bazıları görmezlikten gelmeye çalışsa da, esasında İmam Tahavî Hazretleri de bunlardan geri değildir. Hatta metn-i hadis mevzuunda onun ortaya koyduğu tespit ve ölçülerin, İmam Buhârî’nin önünde olduğu dahi söylenebilir. Hâsılı, o devasa kametlerin ortaya koydukları eserler ve yaptıkları çalışmalara bakıldığında onların âdeta hususî mahiyette yaratıldığı görülecektir.

İşte Buhârî veya Ebû Hanife gibi devasa kametlerin bulunduğu böyle bir dönemde onların mektebine devam eden binlerce insan varken, o binlerce insan arasından entelektüel diyebileceğimiz seviyede yirmi-otuz insan yetişiyordu. Bu açıdan yüce ve yüksek bir hedef adına böyle bir mübarek yola çıktığınızda ne kadar çok insanla yola koyulursanız o kadar avantajla geriye döner ve millete de o ölçüde istifade edebileceği bir zemin bırakmış olursunuz.

Milletimizin ihya ve terakkisine vesile olacak elit ve entelektüel bir sınıfın yetiştirilmesi mevzuunda önemli gördüğüm bir husus da, ilk ve orta dereceli okullardan başlayıp üniversitelerdeki akademik kariyer seviyesine varıncaya dek müfredat programımızın bu açıdan bir kez daha gözden geçirilmesidir. Zira hâlihazırdaki müfredat programıyla, –özel çalışmaların ortaya koyduğu başarılar müstesna– entelektüel bir sınıf yetiştirmemiz oldukça zor görünüyor. Evet, acı da olsa itiraf etmeliyiz ki, şu an ne liseler elit sınıfa namzet insanlar hazırlamaya ne de üniversiteler bu mevzuda kaliteli ve kalifiye insan yetiştirmeye müsaittir. Biz bu ifadelerle “şu andaki eğitim anlayışıyla hiçbir müspet netice ve semere elde edilemez” demek istemiyoruz. Fakat ortaya çıkan başarı ve muvaffakiyetlerin daha çok hususî gayretlere vâbeste olduğunun da görülmesi gerekir. Bu şekilde ortaya konulan hususî bazı başarı ve muvaffakiyetler ise umumî eğitim adına bir fikir vermez. Siz bir okulda, hususî bazı kabiliyetleri seçip gece gündüz çalıştırırsınız ve onlar da bu çalışmanın sonunda dünyanın değişik yerlerinde tertip edilen olimpiyatlarda başarılar elde edip plaket alabilirler. Fakat bu durum umumî mânâda ülkenizin eğitim ve

kültür seviyesinin yüksek olduğunu göstermez. Başarı tâmim edilip yaygınlaştırılabilirse işte o zaman ülkenizin eğitim kalitesinin seviyeli ve yüksek olduğunu söyleyebilirsiniz. Evet, mevcudu hafife almamakla beraber, şu an, eğitim telâkkimizde; lise, üniversite ve araştırma merkezlerinde çok ciddî bir reforma ihtiyacımız olduğu açık bir gerçektir.

Konuyla ilgili üzerinde durulması icap eden bir diğer husus da yapılan araştırmalarda, milletimize ait temel değerlerin esas alınmasıdır. Eğer biz, başkalarının natüralist, pozitivist ve bir yönüyle materyalist mülâhazalarla ortaya koydukları doneleri değerlendirip sonra kendi değerlerimize göre bir sonuca ulaşmaya çalışıyorsak, bilmemiz gerekir ki, bu yolla istediğimiz hedefe ulaşmamız mümkün değildir. Bu açıdan temel değerlerimize zıt bütün yol, yöntem ve usûlleri kritiğe tâbi tutmalı ve süzgeçten geçirmeliyiz. Bunun için de, toplum olarak laboratuarınızı kendiniz kurduğunuz gibi, mebdeden müntehaya araştırmanızı da kendiniz yapmalısınız; yapmalı ve baştan sona her şeyi kendi gözünüzle görmeli, kendi elinizle test edip o şekilde sonuca ulaşmalısınız.

Ceht ve Gayretler Karşılıksız Bırakılmamalı

Konuyla ilgili bir diğer husus da şudur: Siz elit veya entelektüel yetiştirmeyi düşündüğünüz zaman, günümüzde çokça kullanılan “Mârifet iltifata tâbidir.” realitesini nazar-ı itibara almalısınız. Gerçi ihlâsa kilitli ve adanmış ruhlar iltifatla hareket etmezler/etmemelidirler. Onlar için belki mezkûr sözü değiştirip şöyle demek icap eder: “İltifat mârifete tabidir.” Yani siz bir mârifet ortaya koyarsınız, el âlem ister iltifat eder ister etmez, kesinlikle böyle bir beklenti içine girmezsiniz. Fakat bilinmesi gerekir ki, bize düşen, objektif davranmak ve bu beşerî realiteyi göz ardı etmemektir.

Batı’da yapılan çalışmalara baktığımızda, ciddî emek ve gayretle kâinat kitabını didik didik ettiklerini görüyoruz. Meselâ birisi diyor ki: “Ben kobralarla alâkalı bir araştırma yapmak için yirmi senedir ormanın içinde yaşıyorum.” Daha sonra yayınladığı belgeselde görüyorsunuz ki, kobraların erkekleri birbirinin zehirli olduğunu biliyor ve birbirini sokmamak için âdeta kendi aralarında bir mutabakata varıyorlar. Şayet biri diğerinin başını bastırırsa, galip o bölgenin hâkimi oluyor; mağlûp ise bulunduğu bölgeyi terk edip başka bir yere gidiyor.

Başka birisi akreplerle alâkalı bir araştırma yapıyor. Araştırmacı, onların birbiriyle muhabere yapmak için kullandıkları sinyalleri yakalıyor. Ben bunu ilk gördüğümde hayret etmiştim. Adam akreplerin sinyalini keşfetmiş. Daha sonra bir aletle böyle bir sinyali vermeye başlayınca değişik taşların altında bulunan akrepler kuyruklarını dikip raks etmeye başlıyorlar. Şimdi her ne kadar

bu araştırma gerçek bir mârifete dönüşmese de, araştırma ceht ve gayreti açısından böyle bir hâdiseyi takdir etmemek de mümkün değildir.

Evet, bu insanlardan kimi, yirmi sene bir akrebin arkasında, bir diğeri kobraların, bir başkası da ceylanların peşinde koşturup durmuş. İşte böyle bir performans ve gayretin arkasında bir iltifatın olduğunu unutmamak gerekir. Batı'da böyle bir çalışma yapan kişi şöyle düşünür: "Ben burada yirmi sene diz çürüttüysem benim bu hizmetim karşılıksız kalmayacaktır. Görülüp gözetilecek, ödüllendirilecek ve çalışmalarımın karşılığını alacağım." Gerçekten de öyle oluyor. Bilim adamları ve araştırmacılar gül gibi yaşayıp gidecek şekilde bir mükâfatla karşılık görüyorlar. Vâkıa, Einstein ve Edison gibi bazı kimseler, merak saikası, araştırma ve ilim aşkıyla hareket etmiş olabilir. Zaten bunlar sa'y ve gayretlerinin karşılığını almadan, mükâfat görmeden gitmiş insanlardır. Hatta sinemayı keşfeden insanın, gala gecesinde orada acından öldüğü söylenir. Fakat umumiyet itibarıyla denebilir ki, yapılan çalışmalar mükâfatlandırılmış ve karşılıksız bırakılmamıştır. Şimdi durum böyle olunca dinimizin bize emrettiği hakikat aşkı için biz nasıl koşturmalıyız, nasıl fedakârlıkta bulunmalıyız, onu sizin iz'an ve insafınıza havale edip geçmek istiyorum.

Bundan dolayı kanaatimce bilim sahasında yapılan bir yarışmada ceht ve gayret gösteren her çalışma takdir ve taltif edilmeli, hiç kimse eli boş geriye gönderilmemelidir. Meselâ bir bilim veya dil olimpiyadında yarışma yapıyor; birinciye altın, ikinciye gümüş, üçüncüye bronz madalya, dördüncüye de mansiyon veriyorsunuz. Bence ödüllendirmede yeni yeni isimler bulup ceht ve gayrette bulunan herkesi mükâfatlandırmak lâzım. Şahsen, bu tür yarışmalarda başarılı olan arkadaşlar yanıma geldiklerinde imkânım neye elveriyorsa mutlaka onları mükâfatlandırma niyeti içinde olduğumu söyleyebilirim. Evet, ortaya koydukları başarılarından dolayı onları mesut edecek şekilde niye bu insanları kucaklamayacaksınız ki? Meselâ onlara: "Dünyanın önde gelen şu üniversitesine git, kayıt ol. İster yüksek lisans, isterse doktora eğitimi yap. Ben senin bursunu tekeffül edeceğim." diye niye teşvikte bulunmayacaksınız ki? Bu ve benzeri mükâfatlarla onlar mutlaka iltifata tâbi tutulmalı ve böyle bir iltifatla onların mârifetlerini döktürmelerine imkân ve zemin hazırlanmalıdır. Zannediyorum istenen seviyede bir elit ve entelektüel sınıfın yetiştirilmesi adına eğitim yuvalarında ihmal gören hususlardan bir tanesi de budur. Bu sebeple takdir, taltif ve teşvik dinamikleri işletilmeli ve böylece yıllardır ihmal edilen bu mesele telâfi edilmelidir.

1 Bkz.: Bediüzzaman, *Muhâkemat* s.66 (Unsuru'l-Hakikat, Sekizinci Mukaddime).

2 Bkz.: Bediüzzaman, *Muhâkemat* s.66 (Unsuru'l-Hakikat, Sekizinci Mukaddime).

3 Bkz.: Fuat Sezgin, *İslâm'da Bilim ve Teknik* 1/15.

Peygamber Ahlâkı: İstiğna

Soru: Dünyevîlik ve menfaat düşüncesi gibi bulaşıcı hastalıkların, toplumun bütün katmanlarına, hayatın her tarafına sirayet ettiği günümüzde bir peygamber ahlâkı olan istiğna disiplinini hayatımıza nasıl tatbik edebiliriz? Bu mevzuda dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir?

Cevap: İstiğna; insanın Allah'tan başka hiçbir kimseye el açmaması, yüzsuyu dökmemesi; aç ve susuz kaldığı zamanlarda dahi halka arz-ı ihtiyaçta bulunmaması ve hayatını hep gönül zenginliği, gönül tokluğuyla iffet dairesi içinde sürdürmesi demektir. İstiğna, peygamberlik mesleğinin çok önemli bir düsturu ve Allah ahlâkı ile ahlâklanmanın da bir tezahürüdür. Çünkü Allah (celle celâluhu) Samed'dir; her şey O'na muhtaçtır, O ise hiçbir şeye muhtaç değildir. Evet, O, Ganiyy-i ale'l-Itlak, Müstağni-i Mutlak'tır.[1]

İnsana gelince onun bir kısım şeylere ihtiyacı vardır. Bu sebeple insan için mukayyet istiğna tabirini kullanmak daha doğru olur zannediyorum. İşte insanlık âleminin medar-ı iftiharları enbiya-i izam efendilerimiz, müstağni-i mukayyet olarak, hayatları boyunca hep istiğna ruhuyla yaşamış; isteyeceklerini yalnız Allah'tan istemiş, dertlerini yalnız O'na açmış; eda ettikleri risalet vazifesi, yaptıkları hizmet ve fedakârlıklar karşısında da hiç mi hiç beklentiye girmemiş, ücret talebinde bulunmamışlardır.

Kur'ân-ı Kerim pek çok yerde bu hususa dikkat çeker ve enbiya-i izamın ağzından وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ *"Ben yaptığım tebliğ vazifesi karşılığında sizden hiçbir şey istemiyorum, ücretim ve mükâfatım münhasıran Âlemlerin Rabbi Allah'a aittir."*[2] hakikatini ilân eder. Meselâ Şuarâ sûresinde Hazreti Nuh,[3] Hazreti Hud,[4] Hazreti Salih,[5] Hazreti Lût[6] ve Hazreti Şuayb'ın[7] (alâ nebiyyina ve aleyhimüssalâtü vesselâm) sergüzeşt-i hayatları, maceraları, misyonları, konumları silsile hâlinde anlatılırken, her seferinde o büyük peygamberlerin lisan-ı mübareklerinden bu husus bir kez daha dile getirilir.

Bu açıdan peygamberlik mesleğinin hakikî mirasçıları, dava-yı nübüvvetin vârisleri de son nefeslerini verinceye dek hep istiğna ruhuyla hareket etmeli, müstağni yaşamalı ve asla Allah'tan başka hiç kimse karşısında bel kırmamalı, boyun bükmemeli, minnet altına girmemelidir. Çünkü –Rabbim muhafaza buyursun– hizmet insanı, minnet altına girerse, altına girdiği minnetin diyetini çok ağır bir şekilde ödemek zorunda kalabilir. Bu sebeple iman ve Kur'ân hizmetinde bulunanlar, bir ömür boyu iktisat ve kanaat düsturlarına sımsıkı sarılmalı, icabında aç kalmalı, gerekirse günde bir öğünle iktifa etmeli, fakat

kat'iyen başkalarına diyet ödeyecek bir duruma düşmemelidir. Evet, onlar ister şahısları, isterse aile ve yakınları itibarıyla el âleme el açmaktan, tese'ülde bulunmaktan uzak kalmalıdır. Zira her el açış, her tekeffüf Allah'ın inayet ve rahmetinden, O'nun tutup kaldırmasından bir adım uzaklaşma ve kazanma kuşağında bir kayıp, bir hüsran yaşama demektir.

Adanmış Bir Ruh Her Zaman Hür ve Azat Olmalı

Burada bir hâşiye düşerek meseleyi biraz daha açmak istiyorum: Meselâ ilminiz, irfanınız, aşk u heyecanınız itibarıyla sizin topluma faydalı olabileceğinizi düşünen insanlar, değişik programlara sizi davet edebilir, arabalarıyla alıp bir yerden bir yere götürmek isteyebilir veya "şununla uçak bileti alır, yol masraflarınızı karşılarsınız" vs. diyerek size bir şeyler vermeyi teklif edebilirler. Fakat eğer imkânınız varsa, gücünüz yetiyorsa, gönüllü olarak gittiğiniz bir programa katılmak için bir yerden bir yere intikalinizi kendi imkânlarınızla yapmalı; kimseye bâr olmamaya bakmalısınız.

Aksi hâlde, yapılan hizmet ve faaliyetlerden dolayı bir beklenti içine girilirse, hem peygamber mesleğine muhalefet edilmiş, hem de adanmışlık ruhuna halel getirilmiş olur. Böyle bir tavır aynı zamanda adanmış bir ruhun kendi tesirini kendi eliyle kırması demektir. Evet, istiğna disiplinine bağlı hareket edilmezse, belki kendisinden ciddî mânâda istifade edilebilecek bir donanım ve konumu olsa dahi o insan, hiç farkına varmaksızın, bir nevi vesâyet altına girmiş, kendi eliyle, kendi el ve ayağına zincir vurmuş olur.

Dine hizmet yolunda koşturan bir insan, belki kendi el emeği ve alın teriyle, bazen yazarak, bazen çizerek, bazen de öğretmenlik yaparak zaruri ihtiyaçlarını temin edecek seviyede bir şeyler kazanabilir. Ancak, "hizmet yapıyorum", "hizmet yolunda koşturan bir ferdim" diyerek belli imkânlara kavuşmayı düşünme, zengin olmaya çalışma ve hele konumunu kullanarak çevresini, yakınlarını kayırma gibi bir niyet ve teşebbüs içinde bulunma, asla unutulmaması gerekir ki tepeden tırnağa kadar izzet, itibar ve istiğnaya dayalı adanmışlık ruhuna aykırı tavır ve davranışlardır. Bu açıdan hak ve hakikat yolcuları, hiçbir zaman bir başkasına bel kırma, boyun bükme, medyuniyet hissetme şeklinde diyet ödeme mecburiyetinde kalmamalıdır. Evet, dine hizmet eden, kendini evrensel değerlere adamış bulunanlar kat'iyen vesâyet yaşamamalı; her zaman hür, serbest ve azat olmalıdır.

Gel gör ki, belli bir dönem biz de, vaaz ederken, emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker vazifesinde bulunurken maalesef maaş aldık. Rabbim taksiratımızı

affetsin. Vâkıa, fukaha imamlık yapacak kimse kalmadığı zaman, bu vazifenin bütün bütün terke uğramaması için imamların maaş almasına ruhsat vermiştir.[8] Fakat asıl olan maaş almadan imamlık, maaş almadan müezzinlik ve maaş almadan vaizlik yapmaktır. Ama neylersin ki, fakir ailenin çocuklarıydık. Maaş almadan iaşeyi temin etmek pek mümkün görünmüyordu. Fakat belki de, bir yerde taş kırıp amelelik yaparak alın teri ile kazanıp daha sonra da vaaz u nasihat yapabilirdik. Verdikleri maaşı da el sürmeden fakir fukaraya dağıtabilirdik. Ne yazık ki, böyle olmamıştır ve itiraf etmek gerekir ki, bunlar da bizim hatalarımızdır.

Gönüllerde Kalıcı Müessiriyetin Yolu

Sözün başında mutlak ve mukayyet istiğna tabirlerinden bahsetmiştik. Eğer, enbiya-i izamın istiğnasına mukayyet istiğna diyecek olursak, günümüzde Kur'ân'a dilbeste olmuş adanmış ruhlar da, onlara tâbi olmanın bir gereği olarak, elden geldiğince mukayyedin mukayyedi bir istiğna içinde olmalıdır. Biraz önce ifade edildiği gibi bir öğüne güçleri yetiyorsa bir öğünle iktifa etmeli; günde üç bardak çay içmenin altından kalkamayacaklarsa bir bardakla yetinmeli; yetinmeli ve hep müstağni yaşayarak kredilerine asla toz kondurmamalılar.

Bütün bunlar, elbette ki falanın filânın öyle bilmesi için yapılmaz. Fakat insanların, ortaya konan hakikatleri kabullenip benimsemeleri, hakkınızda suizan etmemelerine, size güvenip itimat etmelerine bağlıdır. Öyle ki kırk yıl boyunca beraber olduğunuz insanlar neticede şunu demelidir: "Biz otuz-kırk senedir bu insanları takip ediyoruz. Gördük ki, hiçbiri bir yerlerden bir şey aparıp da biriktirmiş değil, ne borsada ne de başka bir yerde hisse senetleri var. Dünyada bir dikili taşları dahi mevcut değil. Yakınlarından herhangi birini kayırdıklarına da şahit olmadık. Belli ki, bu insanlar sadece "rıza"ya kilitlenmişler ve ondan başka bir mülâhazaları da yok. Âdeta kendilerini ve sahip oldukları her şeyi Cenâb-ı Hakk'a satmış ve bununla Cennet'i peylemişler."[9] Bir kez daha ifade edelim ki, Hakk'a adanmış bir gönül elbette ki bu türlü demelere, görmelere, söylemelere bağlı bir hayat yaşamaz/yaşamamalıdır. Fakat bu disiplinlere bağlı bir hayat çizgisinin de gönüllerde çok önemli ve kalıcı bir tesirinin olacağı muhakkaktır.

İstiğna konusunda dikkat edilecek önemli hususlardan biri de "Başkaları hassas davranmıyor, o hâlde ben de bu mevzuda biraz daha esnek hareket edebilirim." anlayışıdır. Bu anlayış, insanın kendi kendini kandırmasından başka bir şey değildir. Zira musibette herkesle beraber olmak ötede hiçbir

mânâ ifade etmez, ahirette insana hiçbir fayda sağlamaz.[10] Dolayısıyla, “başkaları bu konuda hassasiyet göstermiyor, bu mesele artık belva-yı âmm olmuş, öyleyse biz de belli ölçüde yiyebilir, içebilir ve daha geniş imkânlara sahip olabiliriz.” şeklinde düşünmek insanı helâke sürükleyecek yanlış bir bakış açısıdır. Bilâkis her fert çevresine bakarken şöyle düşünmelidir: “Arkadaşlarımın kıvamını koruma, istiğna mevzuunda onlardaki hassasiyet şuurunu ve metafizik gerilimi muhafaza adına elimden gelen gayreti göstermeli ve böylece onların, dünyanın cazibedar güzelliklerine kapılarak mahvolup gitmelerine engel olmaya çalışmalıyım.” Bilhassa sevk ve idare konumunda bulunan kimseler, bir taraftan çok ciddî bir hassasiyet ve titizlikle bu konuda çizgilerini koruyup örnek olurken, diğer taraftan da çevresindeki insanlara bu ruhu aşılamalı, onları sürekli rehabilite etmeli ve bu konuda herhangi bir boşluk ve zaafın meydana gelmesine fırsat vermemelidir.

Makam-Mansıp Mevzuunda da İstiğna

Diğer yandan istiğna sadece maddî ücretlerle alâkalı bir mesele değildir. Cenâb-ı Hakk’ın insana bahşettiği akıl, zekâ, mantık ve muhakeme kabiliyeti, sevk ve idaredeki yüksek performans gibi donanımlar da bir imtihan vesilesidir. İşte bu tür mazhariyetler sonucunda elde edilebilecek maddî-mânevî makam ve mansıplar, ad ve unvanlar, nam u nişan, teveccüh ve iltifatlar mevzuunda da insan beklentiye girmemeli ve hep istiğna ruhuyla hareket etmelidir. Üstad Hazretleri bir yerde sebeb-i mesuliyet ve hatar olan metbuiyete, tâbiiyetin tercih edilmesi gerektiğini hatırlatıyor.[11] Yani varsın, önümüze başkaları geçsin, başkaları imam olsun. Meselâ, mihraba geçtik ve insanlar da arkamızda saf bağladı. Tam o esnada gördük ki, arkamızda imamet vazifesini yapacak birisi var. Hemen geriye çekilmesini bilmeli ve onun imamete geçmesini temin etmeliyiz. Ve yine diyelim ki, yirmi-otuz sene değişik yerlerde hak ve hakikate hizmet ettik, işin tabiî seyri içerisinde insanların imreneceği, teveccüh göstereceği bir konumu bize emanet ettiler. İşte bu noktada her zaman kendimizi diken üstünde duruyor gibi görmeli ve: “Acaba bana ne zaman ‘gel’ diyecekler; diyecek de beni bu vebalden kurtaracaklar!” mülâhazasını taşımalıyız. Evet, çok rahatlıkla, bir dönem önünde yürüdüğümüz insanların arkasına geçebilmeli ve onları takip edebilecek kıvamda olmalıyız.

Eğer insan bu türlü bir niyet safveti ve mülâhaza duruluğu içinde değilse, yaptığı işe heva u hevesini karıştırıyor ve dolayısıyla hâlisane davranmıyor demektir. Evet, bir hizmet insanının, Cenâb-ı Hakk’ın kendisine bahşettiği bir konumu sanki onun ebedî hakkıymış gibi korumaya çalışması ve bu konuda bir ceht ve gayret içinde bulunması onun samimiyetsizliğine delâlet eder. İhlâs ve

samimiyetten mahrum böyle insanların arasında ise, her zaman münazaa ve münakaşa çıkabilir. Hâlbuki Kur'ân talebelerinin arasındaki münasebet kardeşlik münasebeti olmalıdır.[12] Yaş, baş, bilgi, kıdem meselesi esas ölçü ve kıstas değildir. Dünyevî hedef ve maksatlarda pek çok makam bulunabilir. Ama kardeşlik söz konusu olunca, artık herkes aynı çizgi üzerinde yan yana gelmiş fertler gibidir. Dolayısıyla kendini iman ve Kur'ân hizmetine adamış bir fert, hangi sahada olursa olsun, hangi konumda bulunursa bulunsun her zaman iki adım geriye çekilmeye hazır olmalıdır. Aksi takdirde, hayırlı bir iş için yola çıkmış insanlar arasında dahi, enaniyet ve bencillikten kaynaklanan kavgalar, vuruşma ve didişmeler kaçınılmaz olur. Bunun neticesinde de ihtilâf ve iftiraklar ortaya çıkar, tevfik-i ilâhî kesilir. Rabbim hepimizi böyle feci bir akıbete sebebiyet vermekten muhafaza buyursun! Her birimizi ihlâsa kilitlenmiş ve ihlâsa erdirilmiş kullarından eylesin!

1 Bkz.: İhlâs sûresi, 112/2.
2 Şuarâ sûresi, 26/109, 127, 145, 164, 180.
3 Bkz.: Şuarâ sûresi, 26/105-122.
4 Bkz.: Şuarâ sûresi, 26/123-140.
5 Bkz.: Şuarâ sûresi, 26/141-159.
6 Bkz.: Şuarâ sûresi, 26/160-1175.
7 Bkz.: Şuarâ sûresi, 26/176-189.
8 İbn Âbidîn, *Hâşiye* 1/562.
9 Bkz.: Tevbe sûresi, 9/111.
10 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.181 (On Dördüncü Söz, Hâtime).
11 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.192 (Yirminci Lem'a, Birinci Nokta).
12 Bkz.: Bediüzzaman, *Lem'alar* s.208 (Yirmi Birinci Lem'a, Dördüncü Düstur).

İlmin İzzeti ve Enaniyet

Soru: İlmin izzeti ne demektir? İlmin izzetini korumak nasıl olur?

Cevap: Bir mü'min için ilmin izzetini muhafaza etmek elbette çok önemlidir; fakat inanan bir gönül için öncelikli olarak korunması gerekli olan husus, ilmin izzetini de ihtiva ve tazammun eden dinin izzetidir. Zira Hazreti Ömer'in ifadesiyle, Allah bizi dinle aziz kıldığına göre[1] inanan bir insan da, mü'mince davranmalı, bu işin emini ve kefili olmaya gayret göstermeli ve böylece bir ömür boyu hep dinin itibar, kıymet, izzet ve şerefini korumaya çalışmalıdır. Evet, inanan bir gönlün, her hâli, oturuşu-kalkışı, konuşması-sükûtu hep mü'mince olmalı ve herkes onu emin ve güvenilir bir insan olarak bilmelidir. O, insaniyet-i kübrâ olan İslâm'ı yaşamada hiç mi hiç taviz göstermemeli; güzel huy ve güzel ahlâkıyla her zaman seviyeli bir temsil ortaya koymalı ve asla kendi şahsında doğruların yanlış bir şekilde algılanmasına, yanlış okunmasına meydan vermemelidir. Siyer yorumcularının ifade ettikleri gibi, İnsanlığın İftihar Tablosu'na (aleyhissalâtü vesselâm) inanmadıkları dönemde bile insanlar, birisine bir emanet bırakmak istediklerinde, akıllarına ilk gelen zat, yeryüzünde emniyet ve güvenin temsilcisi olan Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) oluyordu.[2]

Bu açıdan bir mü'min, her zaman emanette emin bir emanetçi gibi davranmalı ve böylece insanların kendisinde görüp tanıdığı mü'minliğin yara almasına asla fırsat vermemelidir. O, İslâm'ı kemal-i hassasiyetle yaşamalı ve elinden geldiğince düşmemeye ve sürçmemeye çalışmalıdır. Beşer tabiatının gereği herhangi bir düşme ve sürçme yaşadığında da hemen tevbe, inabe ve evbe ile onu telâfi ve tamir etme yoluna gitmelidir; gitmeli ve Seyyidina Hazreti Âdem ve Hazreti Havva Validemiz gibi: رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ *"Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer merhamet buyurup da kusurumuzu bağışlamazsan apaçık hüsrana uğrayanlardan oluruz!"*[3] diye yalvarıp yakarmalı veya Seyyidina Hazreti Musa gibi: رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي *"Yâ Rabbî, ben kendime yazık ettim, affeyle beni!"*[4] ifadeleriyle Rabbine teveccühte bulunmalı ya da Seyyidina Hazreti Yunus İbn Metta gibi: لَا إِلٰهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ *"Senden başka ilâh yoktur. Seni her türlü noksandan tenzih ederim. Gerçekten ben kendime zulmedenlerden oldum."*[5] diyerek Rabb-i Kerim'ine hâlini arz etmelidir. Dikkat edilecek olursa bu duaların hepsinde, dua sahipleri olan o büyük peygamberler, "zulüm" kelimesini

kullanmış ve ondan Allah'a sığınmışlardır. Zulüm ise, haksızlıkla bir şeyin yerini değiştirmek ve hakkı kaldırarak onun yerine haksızlığı koymak demektir. İşte peygamberler dahi –tabiî kendi ufuk, hassasiyet ve derinlikleri açısından– hep böyle bir duruma düşmekten Allah'a sığınmışlardır. Dolayısıyla inanan bir insan olarak bizler de daha başta böyle bir hassasiyetin temsilcisi olmaya çalışmalıyız. Ve hele milletin gözünün içine baktığı, önde görünen insanlar bu mevzuda daha bir hassas olmalıdır. Zira bir Türk atasözünde ifade edildiği gibi, başka yerde hemen fark edilemese de, imamın beyaz sarığına konan bir sinek hemen belli olur. Bu açıdan ehl-i ilimden olan veya milletin önünde rehber, pişuva ve pişdarlık yapan insanlar evvelen ve bizzat dinin, saniyen ve bi'l-araz da dinin hadimi olması itibarıyla ilmin izzetini koruma adına, başkalarına nazaran hayatlarını çok daha dikkatli, çok daha hassas bir çizgide yaşamalıdır.

"İlmin İzzeti" Kılıfı Altında Egoizm

Fakat bu noktada şu hususa dikkat edilmelidir: Bazen izzet-i ilmiye, enaniyete de inkılâp edebilir. Evet, bazen insan, ilim ve müktesebatından dolayı kendini farklı görüp farklı hissetmeye başladığında, belli bir müddet sonra, hiç farkına varmaksızın, ilmin izzetini muhafaza ediyorum diye, başkalarına tepeden bakacak, kendisinden başka kimseyi görmeyecek ölçüde bir egoist hâline gelebilir. Dolayısıyla birbirinden farklı olan bu iki hususu birbirine karıştırmamak gerekir. Biraz daha müşahhaslaştıracak olursak; bir insan, kendi şahsında ilmin itibar ve şerefi zedelenmesin diye, mesavi ve mühlikata düşmemek için ölesiye bir mücadele ortaya kor, kılı kırk yararcasına bir hassasiyet gösterir, kimseye el açmaz, minnet altına girmez. Fakat bu esnada ilim öğrenip malûmatı arttıkça o şahsın enaniyeti güçleniyorsa, bunun ismi, izzet-i ilmiye değil; olsa olsa derecesine göre egoizm veya egosantrizm olabilir. Böyle bir insanın ise behemehal nefsinin terbiye ve tezkiyeye ihtiyacı vardır. Bu da bir yönüyle iyi bir mürşid ve rehber vasıtasıyla o insanın hayvaniyetten çıkıp, cismaniyeti bırakıp, kalb ve ruhun yörüngesinde seyahat etmesine vabeste bir husustur.

Ne İdik Ne Olduk

Tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemlerine baktığımızda –henüz o dönemde sistemli bir sofilik, tasavvuf ve tarikat bulunmasa da– derinlemesine bir kalbî ve ruhî hayatın yaşandığını görüyoruz. Daha sonraki dönemlerde ise, seyr u sülûk-i ruhanî dediğimiz, insanların Allah'a doğru yürüme ve yükselmeleri mevzuunda belli sistemler kullanılmıştır. Bu sistemlerin farklı farklı olmasında konjonktür

ve dönemin ilmî seviyesi gibi bazı faktörler belirleyici olmuştur. İmam Rabbânî, İzz İbn Abdüsselâm, Fahruddin Râzî, Abdülkadir Geylânî, Ebû Hasan Şâzilî gibi büyükler zamanın yorumu ve kendi çağlarında öne çıkan meseleleri nazar-ı itibara alarak, ümmühata sadakat içinde kalıp, tevil, istinbat ve içtihada açık alanları doldurmak suretiyle farklı metotlar ve sistemler kurmuşlardır.

Fakat sonraki dönemler itibarıyla, ne olmuşsa olmuş ve medrese, bir taraftan nefsin terbiye ve tezkiyeye tâbi tutulup kalbî ve ruhî hayatta seyahat edilmesini hedefleyen tekye ruhuna karşı tavır almış, diğer taraftan da tekvînî emirlerin mütalâa ve müzakere edildiği müspet ilimlere karşı kapılarını kapatmıştır. Oysaki Hazreti Pîr Kur'ân-ı Kerim'in tarifini yaptığı bir yerde, Kur'ân'ın, şu kâinat kitabının bir tercüme-i ezeliyesi, âyât-ı tekviniyeyi okuyan mütenevvi dillerinin bir tercüman-ı ebedîsi olduğuna dikkat çeker.[6] Evet, Cenâb-ı Hak kudret ve iradesiyle kâinat kitabında makasıd-ı sübhaniyesini ifade etmektedir. Kur'ân-ı Kerim ise kelâm sıfatından gelen beyanlarla bu tekvînî âyetleri şerh edip onların ne mânâya geldiğinin izahını yapmaktadır. Aslında dikkatli bir nazarla Üstad Hazretleri'nin eserlerine bakıldığında baştan sona bu hakikatlerin dile getirildiğini görürüz. Fakat ne acıdır ki, bizler, İslâm'ın ruhî hayatıyla alâkalı her şeyi medresenin bağrından söküp dışarıya attığımız gibi, tekvînî emirlerle alâkalı ilimleri de aynı şekilde kapı dışarı etmişiz. Aslında biz bu tavrımızla bir yönüyle kendi mahkûmiyetimizi de tescil etmişiz. Dolayısıyla bir hakikatin üç yüzünden ibaret olan kalbî ve ruhî hayat, dinî ilimler ve fünun-u müspete birbirinden koparılınca hepsi yetim düşmüştür. O gün için medresenin durumu böyle olduğu gibi, maalesef tekkelerin hâli de bundan farklı değildi. Onlar da ayrı bir gurbet yaşıyorlardı. Cami de kendine göre farklı bir gurbetin mahkûmuydu. Asırlar süren bu ayrılık neticesinde, gurbetler bir milletin gurbeti hâline gelmişti. Evet, bütün bir millet topyekûn bir hâlde iç içe gurbet yaşıyordu. Şu an itibarıyla bir realite olarak yaşanan bütün bu gurbetleri görmezlikten gelemeyiz.

Kalb Ayağıyla Yürüyen İlim Ehli

Daha önce değişik vesilelerle üzerinde durduğumuz bu mevzua şu hususa dikkat çekmek için girdim: Eğer ilimle meşgul olan insanlar bir tezkiye-i nefis, terbiye-i ruh ve tasfiye-i kalb ameliyesinden geçmezlerse ilmin gayesi, özü ve ruhunu kavrayamaz, ilimden beklenen neticeyi elde edemezler. Aksine onlar, malûmatları arttıkça kendilerini ifade edip anlatmaya çalışır; seslerinde, sözlerinde, vurgularında, hatta haykırma ve höykürmelerinde hep kendilerini dinletmeyi düşünür, işin içine heva u heveslerini katarak, kendilerini pazarlama niyet ve mülâhazasıyla kendi hesapları peşinde koşarlar.

Bizim toplumumuzda bu asırlık problemler var olduğu gibi, genel itibarıyla İslâm dünyasında da aynı problemler yaşandı. Düşünün ki, son dönemlerde neş'et etmiş çok kıymetli bir âlim olan Said Havva, birçok değerli eserin telifinden sonra İslâm'ın ruhî hayatına dair bir eser kaleme aldı. Esasında o, yazdığı bu eserinde tasavvuf ve sofiliği anlattı. Ancak değişik endişelerle bu eserin ismine tasavvuf veya benzer bir isim vermedi/veremedi. Çünkü ihtimal, böyle bir isim kullanırsa bazılarının gazabına uğrayacağını düşündü. Bu ve benzeri misallerden hareketle, rahatlıkla diyebiliriz ki, bütün İslâm dünyasında da aynı sıkıntı ve problemler mevcuttur. Bu ise meselelere bir mânâda Zâhirî ve Haricîler gibi bakmayı netice vermektedir. Böyle olunca da meseleleri mahrutî bir bakışla görememe ve bütüncül bir nazarla mütalâa edememe gibi bir boşluk ortaya çıkmaktadır. Herkes çalıştığı alanı her şeye yeter görünce, meselelerin diğer yanlarını, başka ayaklarını, farklı açılarını ihmal ediyor. Dolayısıyla ekmeliyet ve etemmiyetle bize emanet edilmiş İslâm dini ekmeliyet ve etemmiyetten mahrum hâle getiriliyor. Hâlbuki Cenâb-ı Hak âyet-i kerimede, Resûl-i Ekrem Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem): اَلْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتْمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا *"İşte bugün sizin dininizi kemâle erdirdim ve üzerinizdeki nimetimi tamamladım. Sizin hakkınızda hoşnutluğumu İslâm'a bağladım."*[7] buyurmak suretiyle rızasını ekmeliyet ve etemmiyete bağladığını ifade buyuruyor.

Biz ise, asırlardan beri, bir taraftan, pozitif veya tecrübî ilimlere sırtımızı dönmüşüz, diğer taraftan da kalbî ve ruhî hayata tavır almışız. Bu realiteyi kabul edip ona göre bir mualecede bulunmazsak, hiçbir zaman problemlerimizi çözemeyiz. Ayrıca ciddî bir konsantrasyonla Cenâb-ı Hakk'a teveccüh edip asırların ihmaline uğrayan bu ağır vazifede bir an-ı seyyale olsun bizi nefsimizle baş başa bırakmaması, inayet-i hassasıyla iradelerimizi teyid buyurması için yalvarıp yakarmalıyız. Çünkü bu yük, hakikaten çok ağır bir yüktür. İçinde bulunduğumuz grup veya topluluğu esas alarak bu mevzuda herhangi bir iddiada bulunmak küstahlık olur. Aksine biz, mevcut şartlar itibarıyla, bu mevzuda ortaya konulan bütün hizmetleri alkışlamalı, takdir etmeli; insanların şevklerini kamçılamalı, bunca zamandır fevt edilen bu azim meseleyi çözme adına yeniden vira bismillâh deyip omuz omuza, asırlardır eda edilmeyen o işin kazasını hep birlikte yapmaya çalışmalıyız. Bunu yaparken de hiçbir alanı ihmal etmemeli, tezkiye-i nefis, terbiye-i ruh ve tasfiye-i kalb mekanizmasını sürekli işletmeli ve böylece izzet-i ilmiye deyip enaniyet ve gurura girebilecek ilim taliplilerini koruma altına almalıyız.

1 İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/10, 93; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 1/130.

2 Buhârî, *meğâzî* 61; Müslim, *zekât* 143.

3 A'râf sûresi, 7/23.
4 Kasas sûresi, 28/16.
5 Enbiyâ sûresi, 21/87.
6 Bediüzzaman, *Sözler* s.392 (Yirmi Beşinci Söz, Mukaddime); *İşâratü'l-İ'câz* s.7; *Mesnevî-i Nuriye* s.213 (On Dördüncü Reşha, İkinci Katre).
7 Mâide sûresi, 5/3.

Enaniyet Çağında Acz u Fakr Yolu

Soru: Günümüzdeki dünyevî imkân, refah ve bolluğu; sürekli tetiklenen enaniyet ve benlik duygularını göz önünde bulundurduğumuzda, Hakk'a ulaşmada önemli bir vesile olan acz u fakr duygusunu kazanma adına neler yapılabilir?

Cevap: Mizaç, meşrep ve zamanın ilcaatına göre –temel esas ve disiplinler mahfuz– insanı Allah'a ulaştıran yollar farklılaşabilir. Meselâ Muhammed Bahauddin Nakşibend Hazretleri'nin yolu anlatılırken, bildiğiniz üzere şu dört esasa dikkat çekilir:

" Der tarîk-i Nakşibendî lâzım âmed çâr terk:
Terk-i dünya, terk-i ukbâ, terk-i hestî, terk-i terk."[1]

Yani Nakşibendî tarikatına göre dört şeyi terk etmek gerekir. Terk edilmesi gereken bu esaslardan birisi, terk-i dünyadır. Dünyayı terk etmek, hiç kazanmamak, mal mülk sahibi olmamak demek değildir. Elbette ki mü'min çok iyi çalışır, çabalar, kazanır; ama çalışıp kazanmasını sadece kendi rahatına, kendi yeme içmesine, dünyevî arzu ve hevesine bağlamaz ve hele elde ettiği imkânlardan dolayı asla gurura girmez, şımarıp küstahlaşmaz, servetinin altında ezilip kalmaz. Öyle ki o, yeri geldiğinde, elinde avucunda ne varsa hepsini Rabbisinin rızası istikametinde harcamaktan çekinmez.

Ayrıca dünyayı terk mevzuunda Hazreti Pîr'in verdiği ölçü dikkat çekicidir. O, dünyayı dört husustan dolayı kesben değil, kalben terk etmek gerektiğinden bahseder.[2] Buna göre, mal mülk mevzuunda esas önemli olan, çalışıp kazanan bir insanın, kazandığı şeylerin kalbinde yer etmemesidir. İbrahim Hakkı Hazretleri;

" Dil beyt-i Huda'dır, ânı pak eyle sivâdan.
Kasrına nüzûl eyleye Rahman gecelerde."

diyor. Zira kalbde esas mütecellî olacak Allah'tır. Dolayısıyla mala mülke, servet u samana kalbde yer verilmiyorsa ve o kalb Allah'la irtibat ve Allah sevgisiyle dolu ise, Karun kadar zengin olsa dahi,[3] böyle bir insan için servet u saman mahzurlu değildir.

Hazreti Pîr, dünyayı kalbe koymamanın ölçüsünü de mealen şu şekilde verir: "Aklı başında olan insan, ne dünya umurundan kazandığına mesrur ne de kaybettiği şeye mahzun olur."[4] Evet, o, dünyalık bir şey kazandığı zaman, Allah'a hamd eder ve kazandığı o şeyin hakkını nasıl vereceğini, onun şükrünü nasıl eda edebileceğini düşünür. Kaybettiği zaman da yine Allah'a hamd eder

ve “Rabbime hamd olsun ki, dünyalık bu yükü benden aldı götürdü. Çok şükür ki, bu vesileyle o yükün altından sıyrıldık.” der. Bu zaviyeden, eğer bir insan, makam, mansıp, ikbal, istikbal, kalemşorlük, müşarun bi’l-benan olma, müsteşarlık, danışmanlık, genel müdürlük, bakanlık ve başbakanlıkla seviniyor ve bunları elde ettiği takdirde çok önemli şeyler elde ettiğini düşünüyorsa, o insan, mazhar olduğu nimetleri tahdis-i nimet mülâhazasına bağlamadığından ötürü kaybediyor demektir. Bu konuda müstakim düşünce ise şudur: “Mazhar olduğum bütün bu nimetler birer emanettir ve bu emanetin bana yüklediği bir kısım vazife ve sorumluluklar vardır. Ben bu vazife ve sorumlulukları yerine getirebilirsem ancak o zaman bu nimetlerin hakkını vermiş olurum.” Evet, bir insan, Cenâb-ı Hakk’ın kendisine lütfettiği bu ve benzeri nimetleri tahdis-i nimet mülâhazasıyla değerlendiriyor, yeri geldiğinde onları çok rahatlıkla elinin tersiyle itebiliyor ve “Git Allah’ını seversen. Sen benim kalbimde yer edinemezsin!” diyecek kadar mertçe davranabiliyorsa, işte bu insan, dünyayı terk etmiş demektir.

Terk-i dünyadan sonra ise terk-i ukbâ geliyor. Terk-i ukbâ ise, insanın yaptığı ibadet ü taati uhrevî bir mükâfat ve bedele bağlamaması demektir. Allah’a kullukta bulunan, O’nun yolunda koşturan bir insanın, “Allah’ım! Ben bu kadar namaz kılıyor, oruç tutuyor ve dine hizmet adına koşturuyorum. Benim bu kadar koşturmama karşılık Sen de Cennet’ini bana ver!” demesi, kendi konumunu bilmemesi, bir gaflet ve küstahlık içine düşmesi demektir. Zira Cennet Allah’ın fazlıyla insana lütfedeceği bir nimettir. Hazreti Ruh-u Seyyidi’l-Enâm (aleyhi elfü tahiyyat) bu hakikati ifade etme adına şöyle buyurur: *“Hiç kimse ameliyle Cennet’e giremez.”* Sahabe-i kiram efendilerimiz: *“Siz de mi ya Resûlallah?”* diye sorunca da şöyle cevap verir: *“Allah rahmet ve fazlıyla sarıp sarmalamazsa ben de giremem.”*[5] Evet, Cennet Allah’ın fazlının neticesidir. Kulluk ve ubûdiyet Allah’ın hakkı, bizim ise vazifemizdir. Ukbâyı terk meselesi işte bu açıdan ele alınmalıdır. Yoksa ukbâyı terk, insan için, Cennet’i istememek ve Cehennem’den sakınmamak demek değildir. Zaten biz sabah-akşam okuduğumuz dualarımızda: اَللّٰهُمَّ أَجِرْنَا مِنَ النَّارِ، اَللّٰهُـمَّ أَدْخِلْنَـا الْجَنَّةَ مَـعَ الْأَبْرَارِ *“Allah’ım bizi Cehennem ateşinden koru,*[6] *ebrarla birlikte Cennet’e idhal eyle.*[7]*”* diyoruz.

Sil Kendini ve Unut Terk Ettiklerini

Nakşîlerin üçüncü düsturu ise terk-i hestîdir. Bunun mânâsı, insanın kendini nefyetmesi, kendini düşünmemesi demektir. Meselâ namazda, Allah huzurunda kullukta bulunurken, insanın kendinden sıyrılmaya talip olması, kendini bütün

bütün silmesi terk-i hestîdir. Öyle ki, o insan, namaza durduğu esnada, âdeta "Acaba ben var mıyım, yok muyum? Şayet yoksam, nasıl oluyor da, dudaklarımdan niyete dair bu lafızlar dökülüyor. Demek ki varım. Hâlbuki O'nun var olduğu yerde ben nasıl var olabilirim ki? Bir yerde sonsuz varsa, onun karşısında sadece sıfır vardır. O hâlde bana düşen sadece sıfır olmaktır." diyecek kadar, kendisinden sıyrılma gayreti içinde olmalıdır.

Evet, terk-i hestî, insanın kendisini bütün bütün yok farz etmesi demektir. Bizim varlığımız O'nun varlığının ancak gölgesinin gölgesinin gölgesinin gölgesinden (…) ibarettir. Ben buraya üç tane nokta koyuyorum. Siz o gölgeyi ne kadar sayarsanız sayın, yine de bu mevzuda müntehaya varamazsınız.

Son olarak terk-i terk geliyor. Bunun mânâsı ise, dünyayı terk eden, mülâhazalarını ukbaya da bağlamayan ve kendisini de terk eden bir insanın, "İşte ben böyle bir târikim" mülâhazasına da kapılarını kapatması, böyle bir mülâhazanın bir kir hâlinde hayaline dahi gelip konmasına meydan vermemesi ve bütün bu terkleri de terk etmesi demektir. Yani terk-i terk, insanın, aklının köşesinden dahi: "Maşaallah, ben dünyayı da, ukbayı da, kendimi de terk ettim!" şeklinde bir düşüncenin geçmesine fırsat vermemesidir. Öyle ki, birisi gelip ona: "Sen şunu terk ettin, bunu terk ettin!" dediğinde, o, "hatırlamıyorum" diyecek kadar, bu terkleri düşünmekten uzak, onları unutmuş ve zihninden silmiş olmalıdır.

Kehkeşanlara Sahip Olsan Dahi

Fakat günümüzde, özgüven mülâhazasıyla benlik, enaniyet ve ego öne çıkarılmış ve bu durum sâri ve öldürücü bir hastalık gibi yayılmıştır. Bu sebeple, Hazreti Pîr, günümüzün bu realitesini göz önünde bulundurup meseleyi mâkul bir mesnede dayandırdıktan sonra çağın insanına şöyle seslenir:

" Der tarîk-i acz-mendî, lâzım âmed çâr çiz.

Fakr-ı mutlak, acz-i mutlak, şükr-ü mutlak, şevk-i mutlak, ey aziz!"[8]

Evet, enaniyetin çok ileri gittiği, kabarıp köpürerek âdeta damla iken derya hâline geldiği günümüzde, mâkul mesnetlerini ortaya koymadan, bütün bütün enaniyeti terk oldukça zordur. Bundan dolayı Üstad Hazretleri, mesnet ve gerekçelerini ifade ve izah etmek suretiyle günümüz insanını acz u fakr, şevk u şükür yoluna çağırmaktadır.[9]

Bu yolda, ilk olarak insanın acz u fakrını kabul ve itiraf etmesi gerekir. Çünkü insanın kendisini muktedir gördüğü yeme, içme gibi en basit hareket ve davranışlarda bile, kendi payına düşen iktidar yok denecek kadar azdır. Zira daha başta, mükemmel bir sistem hâlinde işleyen vücudu insana veren

Allah'tır. Evet, bu baş döndürücü sistemi başta O kurmuş, O bahşetmiştir. Aynı zamanda, bu mükemmel sistemin işleyişi de, O'nun kudret, irade, tasarruf, inayet ve riayeti altında cereyan etmektedir. Esasında Kaf sûresindeki, وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ *"Biz insana şah damarından daha yakınız."*[10] âyet-i kerimesi bu açıdan da mülâhazaya alınabilir.

İşte bu kadar âciz ve muhtaç durumda olan insanoğlunun diğer taraftan hayat, sıhhat, ebediyet, Cennet... gibi sınırsız ve sonsuzluğa uzanan arzu ve emelleri vardır. Bütün bu istekler karşısında bir insana acaba Kehkeşanlar verilse dahi, bu arzu ve emellerin kaçta kaçını tahakkuk ettirebilir? Acaba insan, bütün bu fizikî sistemlerin yapısını bozarak, bu arzularını onlarla yerine getirebilir mi? Ya da sahip olduğu ebediyet arzusunun dantelâsını Samanyolu galaksisiyle örüp örgüleyebilir mi? İşte insan, varlığı itibarıyla, bu kadar âcizdir. Onun hamuru âdeta aczden yoğrulmuş gibidir. Aynı zamanda o, muhtaç olduğu şeylerin yüzde birine sahip olamayacak kadar da fakirdir. İşte Üstad Hazretleri, "acz-i mutlak" ve "fakr-ı mutlak" diyerek bize bu hakikati anlatmış ve bu hakikatle ortaya çıkan yolu göstermiştir. Mesele bu şekilde acz ve fakr etrafında örgülenince, insana düşen de başka değil, kendini acz u fakr sultanı görmek; görüp "Eğer âcizlik ve fakirlikte bir sultan seçilecekse, o ben olmalıyım." mülâhazası içinde bulunmaktır.

Diğer taraftan acz u fakr şuuruyla bezeli bir mü'min için, Cenâb-ı Hakk'ın öyle teveccühleri olur ki, bakarsınız Allah (celle celâluhu), hiç olmayacak şeyleri ona yaptırtır. Her şey öyle yerli yerindedir ki, dehrin hâdiseleri karşısında birilerinin onu kurtarmak için müdahale edip by-pass yapmasına ihtiyaç kalmaz. Bu durumu gören fert, olup bitenler karşısında "Ümitsizlik ve yeise düşecek ne var?" diyerek şevkle hareket eder. "Niçin şükür duyguları içinde O'nun yolunda koşturup durmayayım ki!" der, şevkle şahlanır. Daha sonra da sağanak sağanak başından aşağıya yağan nimetler karşısında sürekli tahdis-i nimet mülâhazasıyla gerilime geçer ve bir ömür boyu hız kesmeksizin yoluna devam eder. İşte Üstad Hazretleri'nin, insanı şevk-i mutlak ve şükr-ü mutlaka ulaştıran acz u fakr mülâhazası budur. Yoksa buradaki fakirlik ve acziyetten kasıt, maddî fakirlik, insanın dünya adına hiçbir şeye malik olmaması demek değildir. Evet, Hazreti Pîr'in ortaya koyup anlatmak istediği acziyet ve fakirlik, insanın, insanî realiteler içinde neye malik olduğunu ve ne kadar âciz olduğunu görüp idrak etmesi demektir. İşte bu yapılabildiği takdirde kalbdeki nokta-i istinat ve nokta-i istimdat tam duyulup hissedilecek ve böylece insan, kendini Hakk'a ulaştıran, Allah'la münasebetini derinleştiren kestirme bir yola girmiş bulacaktır.

1 Bediüzzaman, *Mektubat* s.17 (Dördüncü Mektup).

2 Bkz.: Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.113 (Habbe).
3 Bkz.: Kasas sûresi, 28/76.
4 Bkz.: Bediüzzaman, *Mesnevî-i Nuriye* s.119 (Habbe).
5 Buhârî, *merdâ* 19, *rikak* 18; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 71-78.
6 Bkz.: Ebû Dâvûd, *edeb* 100, 101; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/234.
7 Bkz.: Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 11/54.
8 Bediüzzaman, *Mektubat* s.17 (Dördüncü Mektup).
9 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.17 (Dördüncü Mektup).
10 Kaf sûresi, 50/16.

Şekilcilik Ağındaki Dinî Hayat veya Kültür Müslümanlığı

Soru: İnsanın, iman ve mârifet dünyası adına karşılaşabileceği en büyük tehlikelerden birisinin de nazarî bilgilerle sınırlı kalıp amel ve ibadetlerin bir kültür şeklinde ele alınması olduğu ifade ediliyor. Böyle bir afet ve tehlikeden korunma adına dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir?

Cevap: Bir insanın, gerek inanılması gerekli olan hususlarda, gerekse iman edilen o hususların hayata tatbiki diyebileceğimiz diyanetle alâkalı mevzularda başlangıç itibarıyla nazarî bir bilgisi mevcut olabilir. Zaten genellikle bir mübtedinin bilgisi, nazarî bilginin ötesine geçmez. Bu, hafife alınacak bir mesele de değildir. Fakat eğer o ilk nazarî bilgi, aklî, zihnî, fikrî ceht ve gayretlerle, delil ve esaslarla sağlam bir blokaja oturtulmaz, iman edilen o hususlar amelle benliğe mâl edilip içselleştirilmezse, insan hep nazarî bilginin çeperleri içinde kalır, taklitle ömrünü sürdürür ve dolayısıyla hakikî mânâda Müslümanlığı hiçbir zaman tam olarak duyamaz, gerçek enginlik ve derinliğiyle onu idrak edip yaşayamaz.

Taklitten kurtulup tahkikî imana erememiş böyle insanların birçoğu bir cami hariminde veya inanmış bir toplumun içinde neş'et ettiklerinden dolayı Müslümanlık gibi bir mazhariyetin gölgesi altına girebilmişlerdir. Bu açıdan muhalfarz, bu insanlar bir kilise veya havranın hariminde neş'et etselerdi, ihtimal bir Hıristiyan veya Musevî de olabilirlerdi. Veya neş'et ettikleri yere göre bir Brahmanist, Şintoist, Budist veya Siyonist olarak da hayatlarını sürdürmeleri mümkündü.

Böyle hazin bir tablonun en önemli saiki, İslâm'ın amelî yanının ihmale uğrayışıdır. Amel ihmal edilince sahip olunan nazarî imanla, iman esaslarının üssü'l-esası olan iman-ı billâh, hakikat-i ulûhiyet, –tabiri caizse– mahiyet-i nefsü'l-emriyesine uygun bilinememiştir. (Bu tabiri kullanırken hep "şayet caizse" demeyi ihmal etmemeye çalışıyorum. Çünkü Zât-ı Ulûhiyet bizim bildiğimiz ve anladığımız mânâda mahiyetlerden, kemmiyet ve keyfiyetlerden münezzeh ve müberradır. Ama neylersin ki, kullanacak başka kelime bilemediğimizden ve bu mevzuda yaşadığımız dîk-i elfazdan dolayı bilmecburiye bu tabiri kullanmak zorunda kalıyoruz.)

Zât-ı Ulûhiyet telâkkisinde eksik ve gediklerimiz olduğu gibi, peygamberlere, meleklere, haşr u neşre ait telâkkilerimizde de ciddî eksik ve gediklerimiz vardır. Nitekim günümüzde kaderi kabul etmeme gibi imanla, İslâm'la telifi mümkün olmayan bazı telâkkilere şahit oluyoruz. Hele

bazılarının teolojik alanda öyle nevzuhur ortaya çıkışları var ki, insan görüp duydukları karşısında "Bu kadarı da olmaz!" diyecek ölçüde hayret ve şaşkınlık yaşamaktadır.

Din, Diyanetle İnsan Tabiatına Mâl Edilmeli

Bu sebeple bir kez daha ifade edelim ki, imana müteallik mevzuların arka planına nüfuz ederek onları sağlam bir zemine oturtma ve daha sonra da onların devam ve temâdisini sağlama diyanete bağlıdır. Evet, nazarînin bir yönüyle hakikat hâline gelmesi –Kant'ın, Saf Aklın Kritiği'nde ortaya koyduğu gibi– amelle mümkündür. Başka bir ifadeyle inanılan mevzuların hakikatine ulaşabilme ve onların inkişaf ettirilmesi amele mütevakkıftır. Unutulmaması gerekir ki, eğer insan nazarî olarak inandığı hususları amele döker ve o mevzularda derinleşme cehdi içinde bulunursa, Allah da (celle celâluhu) o insana emin güzergâhlarda yürüme imkânını lütfedip ona derinliğe doğru giden yolları ihsan eder. Yoksa insan sadece nazarî planda kalır da inayet-i ilâhiyenin en büyük davetçisi olan amelî sahaya müracaat etmezse yani dinini diyanetle taçlandırmazsa hep sığ kalmaya mahkûmdur. Aynı zamanda böyle bir insan, Allah bilgisi mevzuunda da her zaman kandırılıp aldatılabilecek bir noktada bulunuyor demektir.

Keşke imkân olsa evlerimizdeki yavrularımıza ay, hafta, hatta günlere göre mama tebdili yaptığımız gibi, ilim ve mârifet adına da genç nesillere vereceğimiz bilgilerin dozunu ayarlayabilecek bir donanım ve yetkinliğe sahip olabilsek. Zira anne-babaların, evlâtlarının yaşına başına göre imana dair doyurucu bilgiler vermeleri çocuklarına karşı mutlaka eda etmeleri gereken bir vazife ve sorumluluktur. Fakat bir realite olarak kabul etmemiz gerekir ki, maalesef büyük çoğunluğu itibarıyla evlerimiz böyle bir anlayıştan mahrumdur. İstisnalar kaideyi bozmaz. Evet, toplumumuzda büyük çoğunluğu itibarıyla anne ve babalar her seviyedeki akla hitap edebilecek bir kıvam ve donanımda değillerdir.

Kaldı ki anne-babalar evde ve yuvada, istenen seviyede çocukların terbiyesiyle meşgul olsa dahi, kâmil bir iman ve mârifet adına bu da tek başına yeterli değildir. Zira çocuğun evde aldığı oksijeni sokakta birileri karbondioksite çeviriyorsa sizin evde vermeye çalıştığınız eğitimin ancak belli bir seviyede tesiri olacaktır ve belki zamanla o tesir de silinip gidecektir. Bu açıdan sokağın da bir emniyet ve güven atmosferine kavuşturulması gerekir. Sokağın yanında mektep de, çocuğun, evde aldığı nazarî bilgilerini koruyucu ve aynı zamanda yaşına başına göre onları artırıcı, eşya ve hâdiseleri hallaç edecek hâle getirici bir teminat müessesesi olmalıdır. Eğer mektebin böyle bir

hedef ve gayesi, o hedef ve gayeye göre bir programı yoksa çocuğun evde aldığı şeyler, sokakta erimemişse bile mektepte eriyip gidebilir.

Topluma ait bu müesseseler içinde geriye mabet kalıyor. Orada da dine ait meseleler belli format, formalite ve folklor içinde eda ediliyorsa; yani bir aşk u heyecan yoksa meselâ imam vaaz u nasihat ederken içten içe ürperti yaşamıyor, tir tir titremiyorsa; kalbinden kopup gelen, kontrol altına almak istediği fakat engelleyemediği gözyaşları sözlerine ortak olmuyorsa, icra edilen şeyler şekilden ibaret bir faaliyete dönüşebilir demektir. Bu noktada durup bir tavzihte bulunayım: Bizim bu ifadelerimizden, his ve heyecandan mahrum, aşk u şevk derinliği olmayan bu amellerin hiçbir şey ifade etmediği, o amel sahiplerinin bütün bütün kaybedenlerden olacağı gibi bir mülâhaza akla gelmemelidir. Biz burada nazarî bilginin amelî bilgi ile derinleşerek yaşa başa göre nasıl belli bir kıvama ereceği, yani bilginin nasıl ilme dönüşeceği, ilmin insanı nasıl bir mârifet ufkuna taşıyacağı ve böylece bunun bir vicdan kültürü hâline nasıl geleceği üzerinde duruyoruz. Vicdan kültürü ise, atalarımızdan tevârüs ettiğimiz, düğün ve derneklerimizde yaşadığımız gelenek ve görenek kültüründen farklı bir meseledir.

Evet, biz, bilginin, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn kademelerinden geçerken, bu mertebelerden hangi noktaya dokunulursa dokunulsun orada لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ sesinin işitileceği bir seviyeye ulaşılmasına mârifet diyoruz. Böyle bir mârifet muhabbeti netice verir. Hazreti Pîr de bu meseleye işaret ederken: "Kat'iyen bil ki, hilkatin en yüksek gayesi ve fıtratın en yüce neticesi, iman-ı billâhtır. Ve insaniyetin en âli mertebesi ve beşeriyetin en büyük makamı, iman-ı billâh içindeki mârifetullahtır. Cin ve insin en parlak saadeti ve en tatlı nimeti, o mârifetullah içindeki muhabbetullahtır."[1] diyerek bu sıralamaya dikkat çekmektedir.

İşte selef-i sâlihînin mârifet ve vicdan kültürü olarak gördüğü bu mesele maalesef günümüzde belli formatlara emanet edilmiş durumdadır. Meselâ bir vilâdet gecesinde, insanların belli makamlarda mevlit okumaları güzel bir uygulamadır. Ancak böyle bir gecede, Ruh-u Seyyidi'l-Enâm olan Hazreti Ahmed ü Mahmûd u Muhammed Mustafa'ya (aleyhi milyon milyon essalâtü vesselâm) alâkanın belli bir canlılık içinde ortaya konması, herkesin gözünün yaşarması, yüreklerin hoplaması ve herkeste hâlisane bir aşk u iştiyak duygusunun şahlanması esas olmalıdır. Öyle ki, böyle bir program herkeste şu köhne dünyadan bir an evvel kurtularak Efendiler Efendisi'nin maide-i semaviyesinde O'nunla diz dize oturma, bir an evvel O'na mülâki olma duygusunu uyarmalıdır. Okunan mevlitte böyle bir duygu uyarılmıyorsa, onun

içinde böyle bir ruh, böyle bir can yoksa, merhum Nurettin Topçu'nun ifadesiyle gırtlak ağalığı yapılıyor, mesele sadece bir kültür hâlinde ele alınıyor, demektir. Bu sözlerimle benim mevlidin veya vilâdet gecesinin aleyhinde olduğum zannedilmemelidir. Ben sadece aşksızlığın, şevksizliğin, hissizlik ve heyecansızlığın aleyhinde olduğumu ifade etmek istiyorum.

Mebdede Aldandık Bari Müntehada Aldanmayalım

Evet, işin mebdeindeki nazarî bilginin, bir nimete basamak olacakken, bir belâ hâlinde bize kement vurması, bizi bağlayıp derdest etmesi ve sonra da bizim bu boş ve kuru formatlarla müteselli olmamız gibi bir tehlike söz konusudur. Şu anki tabloya bakıldığında denilebilir ki, halisane Müslümanlığı yaşayan, duyması gerekli olan şeyleri derinlemesine duyan, aşk u iştiyakla her zaman şahlanan ve fevvareler gibi köpürüp duran insanların yanı başında pek çoğumuz itibarıyla bizler mebdedeki böyle bir nazarînin esiri ve zebunu gibiyiz. İlerlemiş yaşımıza ve duyup ettiğimiz onca nazarî bilgiye rağmen hâlâ değişik şekil ve formatlarla müteselli oluşumuz bunun açık bir göstergesi değil midir? Bakın, Regaib, Beraat, Kadir ve Vilâdet Gecesi gibi kutlu zaman dilimi mübarek vakitler esasen bizi Allah'a yaklaştırıcı ve bizim yeniden dünyaya gelmiş gibi kendimizi duyacağımız birer altın fırsat aralığıdır. Fakat biz çoğu zaman, "Sabadan nağmeler tutturdular, bir uşşak çektiler, hicazdan dem vurdular." diyerek sadece çok hoş bir gece geçirmiş olmanın tesellisiyle avunuyoruz. Hâlbuki bu kutlu zaman dilimlerinde, Allah'la münasebet ve kulluk adına derinlerden derin bir insan ufkuna ulaşma varken, sırf bunlarla müteselli olma, insanın kendi kendisini aldatmasından başka bir şey olmasa gerek.

Mebdede aldanmak başka, müntehada aldanmak başkadır. Asıl mesele, İmam Rabbânî Hazretleri'nin ifadesiyle veraların veraların veraların ötesinde sürekli هَلْ مِنْ مَزِيد mülâhazasıyla, "Daha yok mu, daha yok mu, daha yok mu?.." diyerek ölesiye bir aşk u şevk içinde çırpınıp durmaktır. İşte bu tür bir seviye yakalanamayınca bir kıvamdan söz etmek de oldukça zordur. Tabiî ki, "Her şey boşluğa akıyor." diyerek kimsenin kuvve-i mâneviyesini kırmaya hakkımız yoktur. Zira Allah'ın rahmeti çok engindir. O sadece لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللّٰهِ diyenleri bile Cennet'ine koyacağını vaat etmektedir.[2] Fakat bu, ayrı bir mesele; yapılması gerekli olanların O'nun hakkı, bizim de vazifemiz olduğunu unutmamak ve böylece O'na karşı saygısızlığa düşmemek ayrı bir meseledir.

Ortaya konan bu tablo bize, hepimizin belli ölçüde bir rehabilitasyona

ihtiyacı olduğunu göstermektedir. İnsanlığın İftihar Tablosu, bir hadis-i şeriflerinde: جَدِّدُوا إِيمَانَكُمْ *"İmanınızı yenileyiniz."* buyuruyor. Sahabe-i kiram efendilerimizin: *"İmanımızı nasıl yenileyeceğiz?"* diye sorması üzerine de: أَكْثِرُوا مِنْ قَوْلِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ *"Lâ ilâhe illallah sözünü çok söyleyiniz!"*[3] buyuruyor.

Biz aynı mazmunun ifadesi olan,

لَا مَعْبُودَ إِلَّا اللّٰهُ[4] لَا مَقْصُودَ إِلَّا اللّٰهُ[5]
لَا مَحْبُوبَ إِلَّا اللّٰهُ[6] لَا مَعْرُوفَ إِلَّا اللّٰهُ[7]

hakikatleriyle de imanımızı yenilemeliyiz. Diğer yandan Kur'ân-ı Kerim: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا اٰمِنُوا[8] buyuruyor. Burada Cenâb-ı Hak iman edenlere hitap ederek, *"Ey iman edenler!"* diyor. Görüldüğü üzere kullanılan kip mâzi kipidir. Fiillerde ise teceddüt esastır. Bu açıdan burada mü'minlere yönelik olan hitabı şu şekilde anlamalıyız: *"Ey imanını yenileyerek iman eden insanlar!"* Fakat böyle olmakla birlikte, Cenâb-ı Hak bunun arkasından bile yine اٰمِنُوا *"Yeniden bir kere daha iman edin."*, buyuruyor. Demek ki, insanın sürekli imanını kontrol etmesi, mârifet ve muhabbet açısından sürekli kendisiyle yüzleşmesi gerekiyor.

Şimdi yol güzergâhı bunu gerektirdiği hâlde başka şeylere takılmak, başka şeylerle müteselli olmak ve böylece bir donukluk ve durgunluğa girmek bence mü'mine yaraşmaz ve yakışmaz. Hâlbuki Allah (celle celâluhu) bizi canlı yaratmış ve her zaman canlılığımızı koruyabileceğimiz potansiyel kabiliyet ve donanımlarla serfiraz kılmış. O hâlde bizim de bütün bu nimetlere birer şükür olarak, hep canlı kalmamız, canlı kalma adına ciddî bir mücadele ortaya koymamız ve böylece Rabbimize hep hüşyar bir gönülle kullukta bulunmamız gerekir.

1 Bediüzzaman, *Mektubat* s.253-254. (Yirminci Mektup, Mukaddime).
2 Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 1, *bed'ü'l-halk* 6, *libâs* 24; Müslim, *îmân* 153.
3 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/359; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.417.
4 "Allah'tan başka Mâbud yoktur."
5 "Allah'tan başka Maksud ve Matlub yoktur."
6 "Allah'tan başka Mahbub yoktur."
7 "Allah'tan başka Mâruf yoktur."
8 Nisâ sûresi, 4/136.

Dünyevî İmkânlar Karşısında Farklı Tavırlar

Soru: Bir kurum veya bir şirkette aynı imkânlara sahip kimseler arasında malıyla ve canıyla hizmet etmeye çalışanlar olduğu gibi; ev, arsa, mal mülk edinenler de çıkabiliyor. Bu tür şahsî yatırımlar, o istikamette birikim yapmayan/yapamayan kişilerin zihinlerini meşgul edebiliyor. Bu gibi mevzularda suizanlara ve uhuvvetin zedelenmesine sebebiyet vermemek için dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir?

Cevap: Öncelikle herkesin aynı tabiat ve karakterde olmadığının bir realite olarak kabul edilmesi gerekir. Evet, beşer tarihi boyunca, soruda ifade ettiğiniz farklılık ve çeşitlilik, insanların tabiat ve fıtratlarında görülen ve onların hayatlarında okunan bir vâkıadır. Peygamberlere en yakın olan insanlar arasında bile mal mülk, servet ve zenginlik noktasında farklı durumda olan insanlar vardır. Kimi, bir ömür boyu tamamen zahidane bir hayat yaşamış, dünya mâmeleki adına taş taş üstüne koymamış; kimi Allah'ın (celle celâluhu) verdiği imkânları, O'nun yolunda kullanmış ve onlarla Cennet'i peylemiş; bir kısım tâli'sizler ise kendisine lütfedilen mal mülk, servet u sâmânla şımarmış, küstahlaşmış ve kayıp gidenlerden olmuştur. Meselâ Seyyidina Hazreti Musa'nın yanında Yuşa İbn Nun gibi fütüvveti temsil eden genç bir kahraman olduğu gibi, إِنَّ قَـارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسٰى *"Karun, Musa'nın kavminden idi."*[1] ifadesinden de anlaşıldığı üzere, Karun gibi, Hazreti Musa'ya yakın olma mazhariyetine erdiği hâlde, konumunun hakkını veremediğinden ötürü, yerin dibine batırılan insanlar da vardır.

Yakın Daireden Uzaklara Savrulan Kârun ve Samirîler

Hazreti Musa ulü'l-azm peygamberlerden birisidir.[2] O, Kelîmullah unvanıyla şereflendirilmişti.[3] Cenâb-ı Hak, Hazreti Musa'yı Firavun'a gönderirken, Hazreti Harun gibi, insanları büyüleyen güçlü bir hatibi, onunla beraber göndererek, onun hissiyatını âdeta bir koro hâline getirip öyle seslendirilmesine imkân vermişti.[4] Ancak Hazreti Musa gibi büyük bir peygamberin kavminden bile Karunlar[5] ve Samirîler[6] çıkmıştı. Kim bilir onun kavminde bunlardan başka bizim bilmediğimiz kazanma kuşağında kayıplar yaşayan daha nice insan vardı. Zira o toplumun içinde öyleleri vardı ki, Hazreti Musa'yla birlikte nehri geçtikten sonra, *"Bize de bir tane ilâh edin, ona*

tapalım.”[7] diyebilmişlerdi. Yani nehrin yarılması ve Firavun ordusunun orada boğulması gibi akla kapı açıp insanı imanla buluşturan açık ve beyyin mucizelerin cereyanının hemen akabinde, puta tapan birileriyle karşılaşınca, kendileri için de tapacakları bir put talebinde bulunmuşlardı.[8]

Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) dönemine geldiğimizde de farklı fıtrat ve karakterlere şahit oluruz. Meselâ İnsanlığın İftihar Tablosu'nun yanında Hazreti Ebû Bekir gibi İslâm davasını zirvede bayraklaştırıp götüren; Hazreti Ömer gibi, Hazreti Ebû Bekir'den bir adım geride duran fakat denilebilir ki ondan geri olmayan belki yaptığı işlerle onunla at başı olan devasa kametler vardı. Nitekim Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm), bir hadis-i şeriflerinde bu iki büyük sahabînin kadr u kıymetlerine işaret nevinden şöyle buyurmuşlardı: *“Muhakkak ki benim yer ehlinden iki vezirim, gök ehlinden de iki vezirim vardır. Yer ehlinden iki vezirim Ebû Bekir (radıyallâhu anh) ve Ömer (radıyallâhu anh), gök ehlindeki iki vezirim ise Cibril (aleyhisselâm) ve Mikâil'dir (aleyhisselâm).”*[9] Ancak Cebrail ve Mikâil ile at başı giden bu iki insanın yanında bir de bakıyorsunuz ki irtidat hâdiselerine karışan insanlar oluyor. Meselâ bir gün Yemame Savaşı'nda kardeşini kaybeden bir sahabi, Hazreti Ömer'in yanına geldiğinde onun ağladığını görüyor. Sebebini sorunca da Hazreti Ömer'in kardeşi Zeyd'in bu savaşta şehit olduğunu öğreniyor ve bunun üzerine Hazreti Ömer'e şöyle diyor: “Ey Emire'l-müminîn! Senin kardeşin Allah yolunda şehit oldu. Benim kardeşim ise Müseylime'nin ordusu içindeydi. Sen sus da ben ağlayayım.”[10] Dolayısıyla o dönemde bile bu tür zikzaklar yaşandığına göre, öncelikle, bu durumun bir realite olarak kabul edilmesi gerekir. Evet, o gün olduğu gibi, bugün de, dine hizmet eden bir topluluk içinde yanlış davranan insanlar çıkabilir. Meselâ birisi millete hizmet yolunda koşuyor gibi görünür de gerçekte onun bir kısım iç hesapları vardır, ajandasında farklı emeller kayıtlıdır. O şahıs, böyle bir hareketin içinde bulunarak bir kısım dünyevî maksatlar peşinde koşuyor olabilir. Ancak zâhire vurmuş olumsuz bir yanı yoksa biz onun iç dünyasını bilemeyeceğimizden hakkında menfi bir mülâhazada bulunamaz, suizanlarla onu mahkûm edemeyiz. Eğer elimizden geliyorsa, inhiraf ve zikzak içinde bulunan o kişiyi, hissiyatını da nazar-ı itibara alarak, içine düştüğü bataklıktan kurtarmaya çalışırız.

Meşru Daire İçindeki Dünyevî Kazançlar

Meselenin bir diğer yanı ise şudur: Bazıları hakikaten hizmette ölesiye koşturup duruyorlardır. Fakat aynı zamanda bunlar dünya işlerinden de iyi

anlıyorlardır. Evet, bazı insanlar hizmetten dûr olmama ve Allah yolunda küheylânlar gibi ölesiye koşturup durmanın yanında dünya işlerini de iyi evirip çevirebilecek kabiliyet ve donanıma sahip olabilirler. Meselâ, Asr-ı Saadet döneminde, Cenâb-ı Hak dünyevî imkân ve nimetlerini sahabe efendilerimizden Abdurrahman İbn Avf ve Hazreti Osman (radıyallâhu anhuma) gibi büyük zatların başından aşağı sağanak sağanak yağdırmıştır. Bunun neticesinde onlar da geniş imkân sahibi, varlıklı insanlar haline gelmiştir.

Aynı durum, daha sonraki dönemlerde de yaşanmıştır/yaşanacaktır. Bu noktada unutulmaması gereken husus, dünyevî imkân ve zenginliklere sahip bu insanların Allah'ın huzuruna, kendi başlarıyla, iç mülâhaza ve niyetleriyle çıkacaklarıdır. Bu açıdan bu tür durumlar karşısında mü'mince mülâhaza şu olmalıdır: "Görüp bildiğimiz kadarıyla bu kardeşlerimiz bu yola koyulurken dünyevî herhangi bir mülâhaza ve beklentileri yoktu. Fakat akıllı, kabiliyetli insanlardı. Öyle anlaşılıyor ki, onlar sebeplere tevessül etti, Allah da (celle celâluhu) bu lütufları onlara ihsan buyurdu."

Siyerde yazılanlara baktığımızda Seyyidina Hazreti Osman'ın 500 deveyi yüküyle birlikte bağışladığını görüyoruz.[11] Bu develerden her biri, Hazreti Osman'ı, evc-i kemalât-ı insaniyeye çıkarmaya yeter. Ama aynı zamanda onun, Mescid-i Nebevî'de kumlar üzerinde yattığına, Allah Resûlü'nün (aleyhissalâtü vesselâm) bir hasır üzerinde istirahat buyurması[12] gibi, hasır üzerinde uyuduğuna şahit oluyoruz. Evet, bir bütün olarak hayatına bakıldığında Hazreti Osman Efendimiz'in, bütün o geniş imkân ve servetine rağmen, sade ve basit bir hayatı tercih ettiği, sahip olduğu o imkânları Allah yolunda kullanıp asla lüks ve israf içine girmediği açık bir şekilde görülmektedir.

Fakat beşer tabiatının muktezası olarak, hayatını hak ve hakikate hizmete vakfetmiş insanlar arasında bile, bazı dünyevî imkânlardan istifade etmek isteyenler çıkabilir. Bu tıpkı cüz'î bir zeyğin yaşandığı Uhud Savaşı esnasında, "Madem diğer insanlar ganimet alıyor, biz de alalım!" demek gibidir.[13] Ancak diğer yandan Amr İbnü'l-Âs gibi kendisine ganimet verilmek istendiğinde: *"Yâ Resûlallah! Ben ganimet için Müslüman olmadım!"*[14] diyecek insanlar da vardır. Aynı şekilde ismini bilemediğimiz bir sahabî efendimize, İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhissalâtü vesselâm) ganimetten hissesini vermek istediğinde, o zat: *"Yâ Resûlallah! Ben bunu kabul edemem. Ben (boğazını göstererek) şuradan bir ok yiyeyim de şehit olayım diye Müslüman oldum."* demiş ve neticede arzu ettiği gibi şehit olup ötelere yürümüştür.[15] İşte bunun gibi nice kahramanlar vardır.

Asliyet planında İslâmiyet'i temsil eden, insibağıyla herkese bir boya çalan

ve melekleri bile geride bırakan İnsanlığın İftihar Tablosu'nun çevresindeki o hâle içinde bile, maddî açıdan farklı durumda olan insanlar bulunduğuna göre, günümüzde de bu tür hâdiseler yaşanabilir. Meselâ bazı insanlar çıkar, kendilerini bütünüyle hizmete vakfeder, bir ömür boyu hiçbir zaman taş taş üstüne koymayı düşünmezler. Bir ellerine gelen nimetleri öbür elleriyle infak eder, hayatlarını hep aynı zühd çizgisinde sürdürürler. Fakat bunun yanında bazıları da kendilerine terettüp eden vazifeyi yapmanın yanı başında meşru dairede kazanmadan da geri durmazlar. İşte burada önemli olan husus meşru daireyle iktifa etmek, yarım adım dahi olsa o dairenin dışına çıkmamak, spekülasyonlara girmemek ve aynı zamanda elde ettiği o imkânları hak yolunda kullanmak, başka insanların da ondan istifade etmesini sağlamaktır.

Asıl Tehlike Niyet Kirliliği

Burada farklı bir hususa da işaret etmek istiyorum: İnanan ve inandığı değerleri başka gönüllere de duyurmak isteyen mü'min insanların ülkesi, iktisadî açıdan da imrenilir bir seviyede olmalı, bir yönüyle herkesin yatırıma koşacağı bir ülke hâline gelmelidir. Çünkü bunlar Müslümanlığı anlatma adına önemli birer argüman olabilir. Eğer başkaları, ilim ve ekonomi sahasında sizi zayıf ve küçük görüyorlarsa, el âleme el açan, IMF'den veya Dünya Bankası'ndan medet uman insanlar nazarıyla size bakıyorlarsa, unutmayın ki, onlar sizin dininize de, dinî değerlerinize de aynı gözle bakacaklardır. Bu açıdan bence yüce bir dinin mensupları her sahada yüce ve âli olmalıdırlar. Mal kazanma meselesine bir de bu gözle bakılacak olursa, onun merdut bir husus olmadığı anlaşılır, zannediyorum.

Evet, mal edinmede tehlikeli olan husus, niyet kirliliği ve bir kısım iç hesaplar peşinde koşmaktır. Bir kimse, "Acaba ben bu cereyan içine girerek ondan ne koparabilirim?" düşüncesiyle hareket ediyor ve hizmette geri, ücrette ileri bir konumda bulunmak istiyorsa kendisinin bir nifak içinde olmasından endişe edilir. Oysaki bu konuda Hazreti Pîr'in verdiği ölçü esas alınmalı, hizmette önde, ücrette ise arkada bulunmaya bakmalıdır.[16] Evet, inanmış bir insan, canını-malını kaybetme pahasına da olsa hizmette önde koşmalı, ücret zamanı geldiğinde ise, geriye, gerilerin de gerisine, tâ en geriye çekilmeli, mücadele ve mücahedesinin bir karşılığı olarak herhangi bir beklentiye girmemelidir. Cenâb-ı Hak böyle bir duruşa öyle bir bereket ihsan eder ki, öbür tarafta onun geriye dönüşü rıza ve hoşnutluk şeklinde, belki Fahr-i Kâinat Efendimiz'le (aleyhi salavâtullahi ve selâmuh) maiyyet suretinde veya Râşid Halifelerle beraber diz dize aynı sofrada oturma hâlinde tecellî eder. Bence böyle bir hüsnüakıbet için ne yapılsa değer!

Böyle güzel bir akıbet için, zannediyorum, niyetlerimizi ve iç âlemimizi sürekli gözden geçirmemiz ve kendimizle sürekli yüzleşmemiz icap ediyor. Evet, ezan okumadan kamet getirmeye, namaz kıldırmadan hak ve hakikati haykırmaya kadar, her meselede, "Acaba ben burada nefsime bir pay çıkardım mı, ganimetten kendime bir pay ayırdım mı?" sorgulamasını kat'iyen mülâhazadan dûr etmemeliyiz. Zira biz, hayırlı işlerde kendimizi ne kadar dışarıda tutarsak o kadar o işin içinde sayılırız. Fakat biz ne kadar o işin içine girmişsek, onun içini biz doldurmuş olacağımızdan, hakikat de o ölçüde dışarıda kalmış olacaktır.

Bu konuda istikameti yakalama ise, insanın kendini sürekli rehabilite etmesine, dinî mevzuları kesintisiz bir şekilde müzakerede bulunmasına, bir topluluk ve heyet içinde üzerine düşen vazife ve sorumluluğu omuzlamaya ve tevdi edilen o vazifeyi başından sonuna kadar itkan ruhuyla bihakkın eda etmeye bağlıdır. Rabbim hepimizi hayatını bu çizgide sürdürenlerden eylesin!

1 Kasas sûresi, 28/76.

2 Bkz.: Ahzâb sûresi, 33/7; Şûrâ sûresi, 42/13; Ahkaf sûresi, 46/35.

3 Bkz.: Buhârî, *tevhid* 36; Müslim. *îmân* 322.

4 Tâhâ sûresi, 20/42-43; Şuarâ sûresi, 26/15-16.

5 Bkz.: Kasas sûresi, 28/76.

6 Bkz.: Tâhâ sûresi, 20/95-97.

7 Bkz.: İsrâ sûresi, 17/138.

8 Bkz.: Bakara sûresi, 2/50; A'râf sûresi, 7/137; Yûnus sûresi, 10/90.

9 Tirmizî, *menâkıb* 16; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 2/290.

10 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/377-378.

11 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 18/231; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 39/63.

12 Bkz.: Buhârî, *tefsîru sûre (66)* 2; Müslim, *talâk* 31.

13 Bkz.: Buhârî, *cihâd* 164; Ebû Dâvûd, *cihâd* 116; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/293.

14 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/197, 202; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 4/467; Ebû Ya'lâ, *el-Müsned* 13/321.

15 Nesâî, *cenâiz* 61; Abdurrezzak, *el-Musannef* 7/271; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 2/271.

16 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.519 (Yirmi Altıncı Söz, Zeyl).

İrşad ve Nifak

Soru: "Asıl hüner, kardeşini fena gördüğü vakit onu terk etmek değil; aksine kardeşlik bağlarını daha bir güçlendirip onun ıslahına çalışmaktır." mülâhazası, nifak gibi bütün bir topluma zarar verebilecek günahlar için de söz konusu mudur? Umumun hukukunu ilgilendiren bu gibi meselelerde dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir?

Cevap: Bir mü'min; fenalıklar içine düşmüş bir kardeşini, düştüğü o çukurdan kurtarmak için, elinden gelen her türlü ceht ve gayretini ortaya koymalı ve onu kurtarmaya çalışmalıdır. Hani değişik yerlerde, maddî bir boğulma tehlikesi karşısında, Gönüllüler Hareketi içinde, kardeşini kurtarmak için kendini suya atıp şehit olan insanlar oldu. Belki onlar, o andaki ruh hâleti ve yaşadıkları hâdisenin şokuyla, boğulmak üzere olan kişiyi kurtarıp kurtaramayacaklarını, o şartlarda yüzüp yüzemeyeceklerini düşünmedi/düşünemedi ve neticede bir insanı kurtarma adına kendilerini tehlikeye atıp şehit oldular.

İşte bunun gibi, fenalık ve günahlar da birer levsiyat bataklığıdır. Kardeşlik ve vefa ise levsiyat bataklığına düşmüş bir şahsa el uzatmayı, kurtarma adına ne yapılması gerekiyorsa onu yapmayı gerektirir. Zira temiz ve nezih bir daire içinde bulunsa da, –hafizanallah– insan günah deryasına yelken açabilir, eli-ayağı, dili-dudağı günah işleyebilir. Meselâ birisi gözlerini haramdan sakınmaz, Allah'ın yasak ettiği manzaralara çok rahat bakabilir. O, Cenâb-ı Hakk'ın: قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ *"Mü'min erkeklere gözlerini haramdan sakınmalarını, ırzlarını da korumalarını söyle."*[1] beyan-ı şerifini hiç kâle almaz. Hatta şahıs, meseleyi harama bakma, haram dinleme, haram konuşmadan daha ileriye götürüp bohemliklere açılabilir. Başka birisi ise diliyle günah işlemeye alışmıştır. İnsanları ayıplar, hafife alır, gıybet eder. Böyle bir insan levsiyat bataklığına düşmüş demektir. Meseleyi bu kadarla bırakmayan, ehl-i imana kötülük yapmayı planlayan, onların ayaklarını kaydırmak isteyen, kıskançlık ve hasetle iftirada bulunan insanlar da çıkabilir. İşte bütün bu durumlarda evvelâ, usûlüne göre, o şahsın elinden tutulmalı ve ona nasihat yolları aranmalıdır.

Bir İffet Âbidesi: Hazreti Cüleybib

Konuyla ilgili, Resûl-i Ekrem Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) ile Hazreti Cüleybib (radıyallâhu anh) arasında geçen hâdise çoğumuzun malumudur. Hazreti Cüleybib, o esnada, garize-i beşeriyenin feveranda olduğu bir dönem

olan 16-17 yaşlarında bulunuyordu. Eğitimciler, genelde bu çağdaki talebelerin zapturapt altına alınamadıklarından, onların kontrolsüz ve disiplinsiz hareket içinde bulunduklarından şikâyet ederler. Bazı uysal fıtratlar, anne-babalarını takip edip doğru bir çizgide yürüseler de bozuk bir ortamda neş'et etmiş kimi gençler, ahlakî değerlere zıt tavır ve davranışlar içine girebilir. Hicap ederek söylüyorum, bu riskli dönemde sigara, alkol, uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklara yakalananlar, daha değişik günahları irtikâp edenler olabilir. Bu durumda evvelâ ellerinden tutulup aklen, kalben ve hissen istikballeri adına onların ikna edilmesi gerekir. İşte Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhissalâtü vesselâm) da Cüleybib'i çekip yanına alıyor, mübarek dizlerini dizlerine vererek tam karşısına oturtuyor ve ona şöyle diyor: *"Cüleybib! Duydum ki kadınlara uygunsuz davranışlarda bulunuyormuşsun. Şimdi bana söyle, aynı şeyin senin annene yapılmasını ister misin?"* Cüleybib: *"Hayır, yâ Resûlallah istemem!"* diyor. Bunun üzerine İnsanlığın İftihar Tablosu; *"Unutma, senin sarkıntılık yaptığın da birisinin annesidir!"* buyuruyor. Daha sonra Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem), aynı soruyu kız kardeşi, halası ve teyzesi için de soruyor ve aynı cevabı alıyor. Neticede Peygamber Efendimiz (aleyhi ekmelüttehâyâ) Cüleybib'in akıl ve mantığına hitap edip onu ikna ediyor. Hele bu sözlerin bir Peygamber sözü olduğu düşünülürse, zannederim Hazreti Cüleybib için ne kadar müessir olduğu daha iyi anlaşılır. Nihayet Hazreti Cüleybib'in içinde hiçbir tereddüt kalmıyor. Daha sonra Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) mübarek elini onun göğsüne koyuyor ve onun için dua ediyor. Sahabe-i kiram efendilerimiz diyor ki: *"Cüleybib o andan itibaren Medine'nin en iffetli gençlerinden biri olmuştu."*[2]

Hazreti Cüleybib, daha sonra katıldığı bir savaşta şehit oluyor. Herkes kendi şehidini arıyor. Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) yanındakilere: *"Hiç kaybınız var mı?"* diye soruyor. *"Hayır."* cevabını alınca: *"Ama ben Cüleybib'i kaybettim!"* buyuruyor. Ashab-ı kiram onu bulduklarında öldürmüş olduğu yedi kişinin yanında şehit edilmiş olduğunu görüyorlar. Resûl-i Ekrem Efendimiz gidip onun başucunda duruyor, Cüleybib'i kolları arasına alıyor ve: *"Bu Bendendir, Ben de ondanım."* buyuruyor.[3]

Siyerden naklettiğimiz bu tablo, bir mürşidin bu türlü durumlarda nasıl davranması gerektiğine dair çarpıcı bir örnektir. Görüldüğü üzere o zat yanlış bir adım atma durumundayken akla-mantığa hitap eden bir nasihatle hemen ondan vazgeçmiş, gerisin geriye dönmüş ve hakka teslim olmuştur. Daha sonra Cenâb-ı Hak bir hamlede onu evc-i kemalât-ı insaniyeye çıkarmış ve o hâliyle huzuruna almıştır. Dolayısıyla tökezleme, düşme, sürçme vetiresinde bulunan bir insana yapılması gereken öncelikle budur.

Fakat bir insan, dinin açıkça haram dediği bir meseleyi hafife alıyor, önemsiz görüyor ve o mevzuda ikaz edildiği hâlde aynı şeyleri yapmayı sürdürüyorsa, o zaman durum farklılık arz eder. Meselenin ciddiyetini ortaya koyma adına, gerektiğinde bu tür insanlara karşı belli bir mesafe koymak gerekebilir. Bu da münkerattan nehiy mevzuuna giren hususlardan biridir.

Konuyla ilgili bir hadis-i şeriflerinde Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) şöyle buyurur: مَنْ رَأَى مِنْكُمْ مُنْكَرًا فَلْيُغَيِّرْهُ بِيَدِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فبِلِسَانِهِ، فَإِنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَبِقَلْبِهِ وَذٰلِكَ أَضْعَفُ الْإِيمَانِ *"Sizden kim bir münker görürse, onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse irşad ve ikazda bulunsun. Buna da gücü yetmezse kalbiyle ona tavır alsın. Bu sonuncusu imanın en zayıf mertebesidir."*[4] Bir münkere karşı alınacak ilk tavır onu elle men etmektir. Bir insan çoluk çocuğunu, kendi yakınlarını kötülüklerden koruma adına hukukun kendine verdiği hak ve müsaade ölçüsünde bazı müeyyideler uygulayabilir. Fakat böyle bir imkânı yoksa, gördüğü münkeri eliyle düzeltemeyecekse, o zaman emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker yapıp irşad ve ikazda bulunabilir. Şayet buna da imkân yoksa, konjonktür buna bile müsaade etmiyorsa, o zaman yapılacak şey, yapılan o kötülüklere karşı kalbî bir tavır içinde bulunmaktır. Bir mânâda, temerrüt edip yanlış yolda yürümeye devam eden o kişiyle arasına mesafe koyabilir, ona karşı tavır alabilir. Esasında ısrarla günah irtikâp eden şahsa karşı alınan bu tavır, yine onu kurtarmaya, ona yardımcı olmaya matuftur, öyle olması gerekir.

İşte bu noktada mürşid konumunda bulunan şahsın basiret ve firaseti çok önem arz eder. Bir şahıs vardır; pişmanlık içinde tevbeler tevbesi deyip yaptığı yanlıştan çıkış yolları aramaktadır. Bir de yanlış davranışlarına şeytanî bahaneler bulup, sürekli kendini aldatarak, günah ve mâsiyette ısrar eden insanlar vardır. İşte tavır alınacak insanlar bunlardır. Bu hassasiyet isteyen bir konu olduğundan, eğer mesele insafa emanet edilmezse, vicdanın kadirşinas ölçüleri içinde meseleye bakılmazsa, birine karşı yapacağınız muameleyi diğerine, ötekine yapacağınız muameleyi de berikine yapabilirsiniz. Bu şekilde davranınca da hak yerini bulmayacağından, nezd-i ulûhiyette mesul olursunuz. Bu sebeple, muhatabın durumuna göre her şey yerli yerince yapılmalı ve hangi davranışa karşı nasıl bir tavır alınacağı daha baştan iyi hesaplanmalıdır.

Küfre Denk Günahlar

Bir de sorunuzda ifade ettiğiniz nifak gibi; karanlık odaklara elemanlık yapma, muhbirlik kılıfı altında iftira ve tezvirde bulunma gibi, bir hareketin heyet-i umumiyesine zarar verecek tavır ve davranışlar vardır ki, bunlar küfre

denk günahlardır. Bu tür günahların affolması için fertlerin haklarını helâl etmeleri yetmez. Zira bunlar hukuk-u ammeden sayıldığı için, bunlara hakkullah taalluk eder. Diyelim ki bir tâli'siz, milletimiz ve devletimize ait bir vazifeyi kendi hesabına değerlendirerek maddî bir ücret karşılığında yurt dışında birilerine haber ulaştırmakta, casusluk yapmaktadır. İşte bu, öyle bir dalâlettir ki, bunun adı –hafizanallah– nifak ötesi bir fenalıktır. Rabbim hiç kimseyi böyle bir duruma düşürmesin.

Neylersin ki, bu tür hâdiseler geçmişte yaşandığı gibi günümüzde de yaşanabilir. Düşünün ki, insanlığın altın çağı Devr-i Risaletpenahi'de bile münafıklar vardı. Dolayısıyla günümüz Müslümanları içinde de bir kısım münafıklar olabilir. Provokasyonlarda gördüğünüz gibi, İran'dan, Turan'dan gelip kaos ve kargaşa çıkarma adına değişik içtimaî hâdiselere sebebiyet veren insanlar var. Bunlar değişik vesilelerle toplulukların içine girip ortalığı karıştırıyor, camiye hiçbir zaman uğramadıkları hâlde caminin önünde toplumu tahrik ederek provokasyonlara sebebiyet verebiliyorlar. Evet, bu tür hâdiseler her zaman olabilir. İşte bütün bunları görmek için fikir çilesi ve ızdırapla nurlandırılmış keskin bir basiret ve firasete ihtiyaç vardır.

Bu vesileyle bir kez daha ifade edeyim ki, özünde insan sevgisi bulunan bir dinin mensupları olarak bizlerin endişe verici bir hâlimizin olmadığı her platformda dile getirilmelidir. Evet, biz insanlık çapında bir diyalog anlayışının taraftarıyız. Herkesin birbirini sevip uzlaşması için uğraşıyor, bu yolda ceht ve gayrette bulunmayı ibadet sayıyoruz. İnsanların birbirlerini öldürmek için icat ettikleri atom ve hidrojen bombalarının, bilmem daha ne kahrolası silâhların kullanılmasına engel olma gayreti içindeyiz. Bütün bu bombaların, bir belâ, bir afet olarak değil; muhabbet atmosferinde birer maytaba çevrilip insanlığın başına bir rahmet ve ışık yağmuru hâlinde yağması arzusundayız. İşte bizim bütün davamız bundan ibarettir.

Fakat güç ve kuvvetten başka bir değer bilmeyenler, âlemi kendileri gibi gördüklerinden, sizi de kendileri gibi zannedip hayalinizden geçmeyen, rüyasını dahi görmediğiniz şeyleri size isnat edebilirler. Bütün bunlar karşısında yapılması gereken, iç dünyanızı şerh edip sizi doğru bir şekilde okumalarını sağlamak olmalıdır. Zaten sizin, bir ibadet neşvesi içinde, dünyayı bir Cennet koridoru hâline getirmekten başka bir gayeniz olmadı. Evet, sizin dininizden kaynaklanan sorumluluk şuuruyla peşinde olduğunuz bir hedef vardı: İnsanlar vuruşmasın, sürtüşmesin, öldürücü bombalar patlamasın, katliam ve kıyımlar olmasın; Hiroşima ve o, dünya savaşları gibi fecâi' ve fezâi' bir kere daha yaşanmasın. Bunun için de baştan beri hep insanların gönlüne seslendiniz, karınca kararınca her yerde barış adacıkları oluşturmaya çalıştınız. Bu arada

şunu ifade edeyim ki, ülkemizde ve dünyanın dört bir tarafında nice temiz ve nezih fıtrat böyle bir çağrıya kulak verdi, teveccüh gösterdi, böyle bir anlayışı alkışladı, destek oldu ve sahip çıktı. O hâlde bize düşen, kim ne derse desin, olumsuzluklara takılıp kalmadan, Rabbimiz'in rızasına ereceğimizi umduğumuz bu yolda, küheylânlar gibi çatlayıncaya dek, koşturup durmaya devam etmektir.

1 Nûr sûresi, 24/30.

2 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 5/256; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 8/162, 183.

3 Müslim, *fezâilü's-sahâbe* 131; Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 4/420, 421, 425.

4 Müslim, *îmân* 78; Tirmizî, *fiten* 11; Ebû Dâvûd, *salât* 239.

Kur'ân ve Biz

Soru: Ashab-ı kiramın hayatına baktığımızda, onların hemen her hâdisede Kur'ân-ı Kerim'in yol göstericiliğine mazhar oldukları ve hayatlarını bütünüyle Kur'ân'ın teşvik ve ikazlarına göre yaşadıkları görülüyor. Günümüz mü'minlerinin de aynı çizgide hayatlarını sürdürebilmeleri için dikkat etmeleri gereken hususlar nelerdir?

Cevap: Kur'ân-ı Kerim'in ahir zamanda maruz kalacağı hâli ifade eden: يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ، اَلْقُرْاٰنُ فِي وَادٍ وَهُمْ فِي وَادٍ غَيْرِهِ *"İnsanlar üzerine öyle bir zaman gelecek ki, Kur'ân bir vadide, onlar başka bir vadide olacaklar."*[1] hadis-i şerifinde de ifadesini bulduğu gibi, asırlar var ki, Kur'ân bir vadide, biz ise başka bir vadideyiz. Evet, biz belli bir dönemde Kur'ân'ın, özellikle tekvînî emirlere bakan yanını ihmal ettik, ona karşı kapıları kapadık ve o kapıların ardına sürgüler sürdük. Âdeta jaluzileri indirip, onun aydınlık ikliminden dünyamıza sızacak ışıkların önünü kestik. Hâlbuki o yüce kitap, tekvînî emirlerin kavl-i şârihi, burhan-ı vâzıhı ve delil-i sâtııydı. Kâinat, ilim programına göre Allah'ın kudret ve iradesinden gelen bir kitap olduğu gibi, Kur'ân da ilim programıyla Allah'ın kelâm sıfatından gelen ayrı bir kitaptı. Fakat biz zihin ve fikir dünyamızda o iki hakikati birbirinden ayırdık. Tabir caizse, talak-ı selâse ile de değil, 3'ten 9'a deyip talak-ı tis'a ile, kalb ve kafayı, tekvînî emirlerle teşriî emirleri birbirinden kopardık. Bunun yanında İslâm'ın kalbî ve ruhî hayatına karşı da çok ciddî bir yabancılık içine girdik. Dolayısıyla da izafî ve nisbî fetret devri diyebileceğimiz uzun bir dönem Kur'ân cemaati, Kur'ân'dan habersiz yaşadı.

Tarih bu ayrılığın daha ileriye götürüldüğüne de şahit olmuştur. Bir gün gelmiştir ki, Kur'ân'ın lafzının telaffuz edilmesi bile yasaklanmıştır. Kur'ân ancak dar alanlı bazı yerlerde okunup öğretilebilmiştir. Fakirin Kur'ân öğrenmeye çalıştığı dönemde de aynı yasaklar mevcuttu. O dönemde köylerde üç-beş insan bir araya gelip Allah'ın kelâmını öğrenmek istediğinde jandarma baskınlarına maruz kalır, küçük çocuklar tüfeklerin ucunda dışarı atılırdı. Evet, Kur'ân öğrenmenin bu kadarına bile tahammül edilmiyordu.

Kur'ân'a Gönülden Teveccüh

Şimdi Kur'ân'dan bu kadar uzaklaştıktan ve ona yabancılaştıktan sonra, yeniden onu derinlemesine duyma ve bizim ferdî, ailevî, içtimaî, iktisadî, psikolojik, pedagojik ve kültürel hayatımızda onun nurdan mesajlarını hayatımıza tatbik meselesi birdenbire olacak bir iş değildir. Ve hele birileri

bizim güzel ve güzide müesseselerimizin içine sızarak bir şekilde bu tahribatı devam ettiriyorlarsa, yani Kur'ân hâlâ değişik şekillerde sorgulanıyor, hâlâ o Sahib-i Kur'ân olan Resûl-i Zîşan'ın (aleyhissalâtü vesselâm) hadis-i şeriflerine dil uzatılıyor, hâlâ O'nun mucizeleri yerden yere vuruluyor ve hâlâ Kur'ân'a ait meseleler bir tarihsellik mülâhazasıyla ele alınıyorsa meselenin zorluğu daha iyi anlaşılır. Kaldı ki, bizim şu an bile Kur'ân'a yürekten yöneldiğimiz söylenemez. Gerek dil, gerek terminoloji ve gerekse kalbî hayat açısından Kur'ân'a öyle bir yabancılaşmışız ki, bütün bu yabancılıkları aşarak Kur'ân'la yeniden irtibata geçmemiz çok ciddî bir gayrete vabestedir. İnsanların bir kere daha dinin hakkaniyetine ve Resûl-i Zîşan Sahib-i Kur'ân'ın hak bir peygamber olduğuna yürekten inanmaları lâzımdır. Öyle ki çok rahatlıkla, "Allah'ım, O'nun getirdiği mesajı hayata hayat kılmayacaksam yaşamanın bir mânâsı yoktur. Eğer ruhumuzun âbidesini ikame etmeyeceksem, dinin ruhunu yeniden ruhlara duyurmayacaksam, bir sayha ile canımı alsan değer." diyebilmeliyiz.

Evet, asıl mesele, Allah'ı yürekten duymak ve O'nun mârifetini varlığımızın asıl gayesi bilmektir. Zira Kur'ân-ı Kerim'e göre bizim yaratılışımızın gayesi, iman-ı billâh, mârifetullah, muhabbetullah ve bir de Cenâb-ı Hakk'ın değişik tecellî dalga boyunda bir lütuf olarak ihsan buyurduğu zevk-i ruhanîdir.[2] Eğer Allah yaratılışın gayesi olarak bunu ifade etmişse ve biz de bunu değiştirmişsek, evvelâ kendimizle yüzleşmemiz ve ihmallerimizi gözden geçirmemiz gerekir. Asırlarca yapılmış tahribatı göz önüne alarak tamir edilmesi gerekli olan hususları tamir etmeye çalışmalıyız. Ancak unutulmaması gerekir ki, iç içe yaşanan bu korkunç deformasyonları formuna koyma ve kendi şekline irca etme meselesi hemen, birdenbire olacak bir iş değildir. Hazreti Pîr, asırlardan beri rehnedâr olan bir kalenin tamir edilmeye çalışıldığını ifade ediyor.[3] Siz, Allah'a iman meselesinin sarsılmasından alın da, anne babaya karşı saygısızlığa, anne-babaların bakım yuvalarına atılmasına, ailenin içindeki genel nizam ve ahengin bozulmasına kadar o kadar çok değerleri ayaklarımızın altına almışız ki, bütün bunların tamir edilmesi belki bir asır ister. Cenâb-ı Hak daha kısa bir dönem içinde bu neticeyi lütfedebilir. Bu, O'nun ekstra bir lütfu olur. Biz O'nun rahmetinin enginliğinden böyle bir lütfu bekleriz. Fakat realite planında işin tabiatının böyle bir zamana vâbeste olduğu unutulmamalıdır.

Yeni Bir Dip Dalga ile Kur'ân'ı Anlama

Evet, öncelikle meselenin eksik ve gediğinin bize ait zikzaklardan kaynaklandığını, tâ İmam Gazzâlî veya Fatih döneminden bu yana meydana gelen bir kısım eksiklerin zamanla teraküm ettiğini bilmeliyiz. Yani bizler

zamanla, eksik düşünceli, eksik heyecanlı ve kalbî hayatı itibarıyla da eksik olan insanların temsilcileri hâline gelmişiz. Bu açıdan dipten bir dalga ile vira bismillâh deyip işe yeniden başlamalıyız. Nasıl ki çocuğa yaşına göre bir beslenme programı uygulanıyorsa, aynen öyle de kalbî ve ruhî hayatımız adına öyle bir beslenme vetiresi ve stratejisi oluşturmalıyız. Herkes kendi çapında bunu gerçekleştirmeye çalışmalıdır. Ancak bundan sonra Kur'ân'ı doğru anlama imkânı doğacaktır.

Devr-i Risalet-penahi'de içtihat, istinbat ve istihraca açık o kadar çok malzeme var ki, bunları bugün yapacağımız içtihat ve istinbatlara menat yaparak günümüzü aydınlatabilir ve günümüz insanının problemleri adına çok farklı çözümler ortaya koyabiliriz. Fakat evvelâ bizde güçlü bir heyecanın canlandırılması ve imanı hayata gaye yapma duygusunun oluşturulması gerekir. Ancak bundan sonra insanlar her bir Kur'ân âyetini kendilerine hitap ediyor gibi okuyacaklardır. Meselâ Nûr sûresindeki: إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ مَا اكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ *"O iftirayı atanlar, içinizden bir gruptur. Bu hâdiseyi hakkınızda şer sanmayın; belki sizin için hayırlıdır o. Onlardan her biri için kazandığı günah vardır."*[4] âyet-i kerimesi, Âişe Validemiz'e yapılan çirkin iftirayı ele alıyor. Fakat Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan kıyamete kadar gelecek bütün insanlara hitap ettiğinden biz kendimize şu soruları sorabiliriz: "Acaba gözümüzün nuru, başımızın tacı, hane-i saadetteki kadınlık âleminin en büyük muallime-i kübrâsı mübarek annemize ve aynı zamanda dinin kaynağına yapılan böyle bir iftira karşısında Resûl-i Ekrem Efendimiz'in genel tavrı bize ne anlatıyor? Acaba Hazreti Ebû Bekir Efendimiz'in[5] her meselede durduğu gibi böyle bir mesele karşısındaki o dik duruşundan çıkarmamız gereken dersler nelerdir? Ümmü Ruman Validemiz'in[6] bu mevzu karşısındaki duruşu bize nasıl bir mesaj veriyor? Hâsılı bu âyet bize ne anlatıyor, ne ifade ediyor?" İşte vira bismillâh deyip bütün Kur'ân'ı baştan sona bu bakış açısıyla okuyup anlamaya çalışmalıyız.

Yine bir misal olması açısından arz edeyim: Bakara sûre-i celîlesinin başında, Cenâb-ı Hak: الٓمٓ ۝ ذٰلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى لِلْمُتَّقِينَ *"Elif, Lâm, Mîm. İşte (o eşsiz, mucize) Kitap: Onun (Allah tarafından indirildiği ve baştan sona hakikatler mecmuası olduğu) hakkında hiçbir şüphe yoktur. O, muttakiler için ayn-ı hidayet bir yol göstericidir."*[7] âyet-i kerimeleriyle Kur'ân-ı Kerim'in müttakilere hidayet kaynağı olduğunu ifade buyuruyor. Sarf ve nahiv âlimleri buradaki hidayetin mânâ-yı mastarî olduğunu söylerler. Dolayısıyla burada anlaşılması gereken Kur'ân'ın potansiyel olarak

bir hidayet kaynağı olduğudur. Hâsılün bi'l-mastar diyebileceğimiz, bu meselenin pratik hâline gelmesi meselesi ise daha sonraki âyetlerde anlatılır. Şöyle ki; bir sonraki âyet-i kerimede: اَلَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ[8] buyurarak gaybî hakaike yani esmâsıyla malum, sıfâtıyla muhat, Zât'ıyla Mevcud u Meçhul O Zât-ı Baht'a iman etme, evsaf-ı celîlesiyle O'nu tanıma ve esmâ-i sübhaniyesiyle O'nu tebcil ve takdir etme üzerinde durulmaktadır. Âyet-i kerimenin devamında ise: وَيُقِيمُونَ الصَّلٰوةَ *"Namazı ikame ederler."*[9] buyrulmaktadır. Burada يُصَلُّونَ[10] denilmeyip, "ikame" lafzının kullanılması ile, namazın mahiyet-i nefsü'l-emriyesine uygun; âdeta ilm-i ilâhîdeki şekil, şart ve rükünlerine muvafik bir şekilde ve aynı zamanda hudû ve huşû içinde, kişinin kendinden sıyrılıp maiyyet şuuru ve Allah karşısında derin bir konsantrasyon duygusu içinde namazın âbidesinin ikame edilmesi gerektiği anlatılıyor.

Daha sonra ise: وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنْفِقُونَ *"Kendilerine rızık olarak verdiğimiz nimetlerden hayır yolunda infak ederler."* [11] buyruluyor. Buna göre Allah'ın ihsan buyurduğu nimetlerin hakkını vermek gerekiyor. Eğer Cenâb-ı Hak bize mal ihsan ettiyse, muhtaçlara onun hakkı verilmelidir. İlim lütfettiyse ettiyse, verilen o nimet ilim yolunda harcanmalıdır. Fikir ve düşünce kabiliyeti vermişse, fikir sancısı çekerek, öz beynimizi burnumuzdan kusarak düşüncenin hakkı verilmelidir. Şefkat duygusu ihsan etmişse, insanlığı kazanma adına son kertesine kadar onun da hakkı verilmelidir.

Bütün bunlardan sonra şöyle buyruluyor: وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ *"Hem sana indirilen kitabı, hem de senden önce indirilen kitapları tasdik edip iman ederler."*[12] Yani inzal zamanı itibarıyla onu temsil eden insanların veya ümmetlerin bu kitapları tam temsil ettikleri dönemler itibarıyla sizden evvel inen o kitapların da inme hakkaniyetlerine iman ederler, diyor. Müttakilerin bir diğer özelliği olarak ise: وَبِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ *"Ahirete de kesin olarak inanırlar."*[13] buyruluyor. Burada, يُؤْمِنُونَ[14] denilmeyip يُوقِنُونَ[15] buyrulması, müttakilerin ahiret hakkında tam bir yakîn sahibi olmaları gerektiğine işaret içindir. İcmalî olarak arz ettiğim bütün bunlar nazarî Müslümanlığın, potansiyel hidayetin realize edilmesi adına önümüze serilen hususlardır.

Cenâb-ı Hak bu şekilde müttakilerin vasıflarını anlattıktan sonra şöyle buyurur: أُولٰئِكَ İşte ey Habibim! Nereden bakılırsa bakılsın her yönleriyle müstesna olan bu simalar, dırahşan çehreler, âbide şahsiyetler, iman ve İslâmiyet'le serfiraz olan şu kamet-i bâlâlar var ya, *"İşte bunlar"*: عَلٰى

هُـدًى مِـنْ رَبـِهِمْ *“Rabbilerinden dosdoğru bir yol üzerindedirler.”*[16] Bunlar, nazarînin ifade ettiği hakikatleri diyanetle güçlendirmiş, derinleştirmiş ve hayatlarının bir buudu hâline getirmişlerdir. Onlardaki iman hakikati, pratiğe dönüşmüştür: وَأُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ *“İlle de bir kurtuluştan bahis söz konusuysa, işte kurtulanlar da bunlardır.”*[17]

Dar bir meal çerçevesinde, basit ve kısaca yukarıdaki âyetlerin mealini arz etmeye çalışmamın sebebi şudur: Kur’ân’ı, [18]اَلْحَمْدُ لِلهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ’den [19]مِـنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ’e kadar, mânâ tabakalarına inerek, derinlemesine üzerinde düşünerek yeni bir dip dalga ile baştan sona müzakere ve mütalâa etmeliyiz. Öyle ki, “Allah’ım, Senin müstesna ve muhtevası engin olan o mükemmel kitabına uymaya çalışıyor; bu istikamette cehd ve gayrette bulunuyor ve bu işi yaparken de ins ü cin şeytanlarından Sana sığınıyoruz.” mülâhazasıyla dinin bize tahmil ettiği esasların neden ibaret olduğunu baştan sona ele almamız gerekiyor.

Kur’ân’ın Aydınlık İkliminde Yeni Ufuklara

Hazreti Pîr, Kur’ân’ı, Allah’tan dinliyor gibi veya Cibril-i Emîn’den dinliyor gibi ya da Hazreti Sadık u Masduk’tan dinliyor gibi okumak gerektiğinden bahsediyor.[20] Şayet bir insan Kur’ân’ı, Mütekellim-i Ezelî’den dinliyor gibiyse, bu çok ciddî bir meseledir. Kur’ân’ı böyle okuyan bir insan, onun bir kelimesini duyduğunda, onu on defa aklında evirip çevirir, sonra da o kelimeyi aklının bütün nöronlarına emanet eder. Kortekse, “Sen biraz bekle, ben yeniden sana müracaat edeceğim.” der. Bir dosyayı karıştırıyor veya kurcalıyor gibi onu alıp bir kere daha baştan sona kadar gözden geçirir. Kur’ân’a bu nazarla bakıldığında, hayatın ferdî, ailevî, içtimaî ve kültürel bütün alanlarıyla alâkalı problemlerimizi ve onların çözüm yollarını onun içinde bulmak mümkündür.

Selef-i salihîn –Allah ebeden onlardan razı olsun– kendi dönemlerinde mevcut ilimleri ve tekvînî ilimlerin inkişafını çok iyi değerlendirmiş ve şartların müsaade ettiği ölçüde Kur’ân’ı anlamaya çalışmışlardır. O gün itibarıyla ne teleskop ne mikroskop ne de x ışınları vardı. Ama Cenâb-ı Hak bugün bize bu imkânları bahşetmiştir. Bunun yanında size duyup hissettiğiniz ve içinize sindirdiğiniz bu meseleleri dünyanın dört bir yanına da duyurmak için televizyon, internet gibi nice imkânlar lütfetmiştir. Bence, bütün bu imkânları değerlendirerek sahabeye yetişmek için canla başla çalışmak gerekir. Onlar hicret-i seniyyenin 40. senesinde Sindabat’a ulaşıyor, 80. senesinde Horasan’a hâkim oluyorlar. Ahnef İbn Kays’ın karşısında bozguna uğrayan Moğol orduları

“Bunlarla savaş olmaz!” diyorlar.

Elbette ki bugün biz, kılıç, kama, ok ve yayla değil; Kur’ân’ın elmas düsturlarıyla, tabiatımıza mâl olmuş insanî değerlerimizle, inkıtaa uğramayan temsildeki gücümüzle, her zaman aynı istikameti sergileyen müstakim tavır ve davranışlarımızla böyle bir seviyeyi yakalayabilmek için uğraşmalı ve Kur’ân’a ait güzellikleri bütün dünyaya duyurmaya çalışmalıyız. Fakat daha öncesinde, mânâ ve muhteva noktasından meseleyi kendi aramızda çözüp halletmemiz gerekiyor. Yoksa camilerde sadece bir mukabele okumakla böyle bir hedefe ulaşılamaz. Bu ifadelerimle camilerde mukabele okunmasını hafife alıyor değilim. Bu çok güzel bir âdettir. Ama asıl, “Okunan bu âyetlerdeki murad-ı ilâhî ve maksad-ı sübhani nedir?” deyip işin özüne, mânâ ve muhtevasına ehemmiyet verilmesi gerektiği kanaatindeyim.

İşte bütün bunların müzakere meclislerinde uzun boylu ele alınması, müşterek akılla tahlile tâbi tutulup ortaya konulması gerekir. Bu yapılabildiği takdirde, duygu ve düşünce dünyamız itibarıyla bir kez daha yenilenecek, yeni ufuklara açılacak ve günümüzün bize yüklediği o tarihî sorumluluğu yerine getirmiş olacağız.

1 el-Hakîm et-Tirmizî, *Nevâdiru’l-usûl* 4/98.
2 Bkz.: Zâriyât sûresi, 51/56.
3 Bkz.: Bediüzzaman, *Şuâlar* s.166-167 (Yedinci Şuâ, İkinci Bab).
4 Nûr sûresi, 24/11.
5 Bk.: Buhârî, *şehâdât* 15, *meğâzî* 34, *tefsîru sûre (24)* 6; Müslim, *tevbe* 56.
6 Bk.: Buhârî, *şehâdât* 15, *meğâzî* 34, *tefsîru sûre (24)* 6; Müslim, *tevbe* 56.
7 Bakara sûresi, 2/1-2.
8 *“O müttakiler ki, görünmeyen âleme (gayba) inanırlar.”* (Bakara sûresi, 2/3)
9 Bakara sûresi, 2/3.
10 Namaz kılarlar.
11 Bakara sûresi, 2/3.
12 Bakara sûresi, 2/4.
13 Bakara sûresi, 2/4.
14 İman ederler.
15 *“Kesin olarak inanırlar.”* (Bakara sûresi, 2/4)
16 Bakara sûresi, 2/5.
17 Bakara sûresi, 2/5.
18 *“Hamd, bütün âlemlerin terbiyecisi Allah’a mahsustur.”* (Fâtiha sûresi, 1/2)
19 *(Onlar) gerek cin gerekse insten.”* (Nâs sûresi, 114/6)
20 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.451 (Yirmi Dokuzuncu Mektup, Altıncı Nükte).

Toplumun İleri Gelenleri ve Gönüllerin Fethi

Soru: Yaşadıkları mekân, yedikleri yemek, kullandıkları vasıta vb. hususları göz önünde bulundurup kendilerini farklı ve üstün konumda kabul eden muhatapların gönüllerine, insanî değerleri duyurmaya çalışırken nasıl bir yol ve usûl takip edilmelidir?

Cevap: Ellerindeki maddî imkân ve gücü esas alıp kendinden başka kimseyi görmeyen, dünyayı heva u heves ve nefsanîliklerine göre dizayn etmek isteyen ve başkalarına da halâyık nazarıyla bakan bir anlayış, bugün, dünyanın doğusunda-batısında var olduğu gibi ülkemizde de mevcuttur. Hatta bu anlayış, insanlık tarihi boyunca hemen her zaman mevcudiyetini korumuştur ve belki bundan sonra da varlığını sürdürmeye devam edecektir. Bununla beraber bilinmesi gerekir ki, kast sistemi diyebileceğimiz bu zihniyet, insanlığın kaderine her zaman hâkim olamamış, tarihin belli dönemlerinde güç kaybına uğramış, dar bir alan içinde kalmış; kalmış ve toplumu halâyık yani boynu tasmalı kapıkulları yapma imkânı bulamamıştır. İmkân bulamayınca da böyle bir anlayışın tahripkâr tesirleri toplumun her yanına sirayet etmemiş/edememiştir.

Bu arada şunu ifade edeyim ki, meydana gelen bu olumsuzlukları, sadece oligarşik zihniyetin temerrüt ve inatlarına, zulüm ve kaba kuvvet kullanmalarına, ellerine fırsat geçtiğinde bütün alanları işgal etmelerine vermemeliyiz. Beri taraftan, hakka sahip çıkması gereken insanların gaflet, zühul, hesapsızlık ve plansızlığının da böyle bir sonucun ortaya çıkmasına sebebiyet verdiğini bir realite olarak kabul etmemiz gerekir. Çünkü istihkak kesb etmeden hiç kimse o zalimlerin tahakkümü altında ezilmez. Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyan: وَمَٓا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ *"Başınıza gelen herhangi bir musibet kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündendir."*[1] buyurarak, başımıza gelen musibetlerin yine bizim yapıp ettiklerimizden kaynaklandığını haber veriyor. Yani Kur'ân, bir mânâda bize, "başınıza dolanan o dolapları, maruz kaldığınız o mekr ve hileleri siz kendi elinizle kendiniz yaptınız" buyuruyor. İnsan hiç kendi eliyle kendisine zarar verir mi? Evet, verir. Çünkü insan nefis sevdasına düşüp varlık gayesini unutmuş, bugünü-yarını göremeyecek bir gaflete dalmışsa kendi eliyle kendine zarar veriyor demektir. Dolayısıyla böyle olumsuz bir mesele –hâşâ– kader-i ilâhîye değil ancak bize nispet edilir. Bütün bu ihmal ve gaflete rağmen bir kısım güzellikler var ise, onlar da Allah'a aittir. Zannediyorum mebdede meseleyi bu

şekilde tespit edip ele almalıyız.

“Hakkımı Vermem” Diyen İrade Kahramanları

Asıl konumuza dönecek olursak, evet, bugün siz, dünyanın pek çok yerinde aynı tabloyla karşı karşıya kalırsınız. Yani sermayeyi ellerinde tutan, hâkimiyeti ele geçiren, halka bakarken yere bakıyor gibi küçümseyici ve tahkir edici bir bakışla bakan, kendilerine ise göklere bakıyor gibi bir gurur ve kibirle bakan sınıf ve zümreler toplumların kaderine hâkim gibi görünmektedir. Bu acı tablo karşısında yapılması gereken ise, hak ve hakikat yolcularının, basiret ve firasetle haksızlıklar karşısında iradelerinin hakkını vermeleridir. Merhum Âkif bir yerde “Hakkımı vermem” diyenin hak sahibi olduğuna dikkat çeker. Bu, haksızlıklar karşısında bağırıp çağırma ve yaygara koparma demek değildir. Çünkü mücerret bağırıp çağırma hakkın istirdadı noktasında hiçbir şey ifade etmez. Başta yapılması gereken, insanın hakkını muhafaza mevzuunda uyanık, müteyakkız ve kararlı bir tavır ortaya koymasıdır. Eğer fert, her şeye rağmen hakkını başkalarına kaptırmışsa, o zaman da onu istirdat yolunda her türlü fedakârlığı göğüslemeli, basiret ve firasetle, adalet dairesi içinde ve hukuka riayet çerçevesinde kararlı bir şekilde hakkını geri alma gayreti içinde bulunmalıdır.

Ayrıca, bu mevzuda hiçbir zaman ümitsizliğe kapılmamak gerekir. Zira beşer tarihi göz önünde bulundurulduğunda görülecektir ki, insanların sırtından geçinen zümreler ilelebet aynı konumu muhafaza edememiş, hak ve hakikat yolcularının güzel temsilleri neticesinde gün gelmiş ya gittikleri yolun yanlışlığını anlayıp o yoldan geri dönmüş veya hak ve adalete teslim olmak zorunda kalmışlardır. Meselâ, Devr-i Risalet-penahi’ye bakıldığında, bu tür bir değişim ve dönüşümü müşâhede edebilirsiniz. Bildiğiniz gibi, İki Cihan Serveri’ne (sallallâhu aleyhi ve sellem) inanan ilk insanlar arasında Bilal-i Habeşî, Zeyd İbn Hârise, Ammar İbn Yasir gibi toplum tarafından küçük görülüp tahkir edilen insanlar vardı. Ayrıca Kûfe Mektebi’nin müessisi diyebileceğimiz, İbrahim en-Nehaî, Esved İbn Yezid, Alkame İbn Kays gibi tâbiînin önde gelen imamlarına rehberlik yapan Abdullah İbn Mesud Hazretleri, İslâmiyet’i tanıdığı esnada çobanlık yaparak geçimini temin ediyordu.[2] İlk iman edenlerden birisi olan Hazreti Ali[3] de fakirlerden fakir bir insandı.[4] Cafer İbn Ebî Talib’in (radıyallahu anh) durumu da Hazreti Ali’den farklı değildi. Görüldüğü üzere Allah Resûlü’ne ilk olarak iman eden o saff-ı evvel içinde, fakr u zaruret içinde bulunan, ezilip hor görülen bir hayli insan vardı.

Nitekim hadis ve siyer kitaplarında geçtiği üzere, Hirakliyus Antakya’ya

geldiğinde Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm), Hazreti Dıhye'yi namesiyle birlikte ona göndermişti. O esnada Ebû Süfyan da orada bulunuyordu. Hirakliyus, Ebû Süfyan'a Resûl-i Ekrem Efendimiz'le alâkalı birçok soru sormuştu. Bu sorulardan birisi de, Allah Resûlü'ne iman edenlerin kimler olduğuydu. Ebû Süfyan, bu soruya, "O'na halkın fakirleri iltihak ediyor." şeklinde cevap verdi.[5] Benî Ümeyye'den olan Ebû Süfyan, o sırada Allah Resûlü'nün (sallallâhu aleyhi ve sellem) can alıcı hasmıydı. Buna rağmen Ebû Süfyan, Hirakliyus'un sorduğu sorulara hakperestlikle cevap vermişti.

Hüsrev Gibi Hanlar ve Yumuşayan Gönüller

Fakat ilerleyen zaman içinde görüleceği üzere, mebdede her ne kadar merkezi tutanlar fakir fukara olsa da gün gelmiş, toplumun ileri gelen büyükleri, senadîd dediğimiz şahıslar da Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ın (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) etrafında bir halka teşkil etmeye başlamıştır. Meselâ çok onurlu bir insan olan Hazreti Hamza, bir gün gelmiş, Peygamber Efendimiz'e karşı söylenen nâsezâ, nâbecâ sözler karşısında gayret-i insaniyesi coşmuş ve bir yönüyle haksızlığa karşı başkaldırmıştır.[6] Demek ki, böyle bir istidat onun cevher ve ruhunda varmış. Belki muvakkat bir tereddüt yaşamıştı. Ama zamanı geldiğinde kendisini Allah davasına öyle bir bağladı ki, onun Uhud Muharebesi'nde nasıl uçtuğunu biliyorsunuz. Öyle ki, Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bize onun adının göklerde "Allah'ın Aslanı" diye yazıldığını haber veriyor.[7] Hatta Mekke'nin fethine kadar hep temerrüt içinde bulunan Ebû Süfyan bile o günden sonra Allah Resûlü'nün yanında yerini almıştır.[8] Onun oğulları ve ahfadı da aynı şekilde İslâm davasına sahip çıkmışlardır.

Bu açıdan kendilerini kast sisteminin en üst basamağında gören ve hakkı ezmek haklarıymış gibi davranan o oligarşik azınlık içinden de "nice servi revân canlar, nice gül yüzlü sultanlar ve nice Hüsrev gibi hanlar" çıkacak ve insanlık davasına omuz vereceklerdir. Günümüzde de değişik vesilelerle bunun emarelerini görebilirsiniz. Belki bir yağmur gibi olmasa da yapraklara konmuş bir şebnem ve jale gibi bunun emareleri görülmektedir. Meselâ dünyevî imkânları çok iyi olan, toplumun üst basamaklarında bulunan şahısların, Anadolu insanının başlattığı eğitim hareketini takdir edip "Müsaade ederseniz, bir yerde çağımıza uygun şöyle bir okul da ben yaptırmak istiyorum!" şeklinde tekliflerde bulunduklarına sizler de şahit olmuşsunuzdur.

Evet, siz İstanbul, Ankara, İzmir gibi şehirleri gözden geçirin, Gaziantep'e

uzanın, oradan Adana ve Antalya'ya geçin, ülkemizin farklı beldelerinde çok farklı kesimlerden insanların eğitim hizmetine sahip çıktığını göreceksiniz. Meselâ, yakın bir zaman önce, arkadaşlar, Akdeniz bölgesinde bir vilâyette bir zatın tek başına bir üniversite yaptırdığını, onu gören başka bir şahsın da, "Bir üniversite de ben yaptırmak istiyorum." teklifinde bulunduğunu nakletmişlerdi. Öyle anlaşılıyor ki, bugüne kadar ciddî bir şekilde eğitim meselesine sahip çıkılmadığını gören insanlar, günümüzde eğitime yapılan yatırımların yerinde kullanıldığını, çarçur edilmediğini, cevher gibi, sevgi ve hoşgörüyle, ilim ve irfanla mücehhez bir nesl-i cedidin yetiştirildiğini görünce işin hakkaniyetine kanaat getirdi, ona gönülden teveccühte bulundu ve o işi sahiplendiler.

Bütün bunları söylememdeki maksadım şudur: Dünyevî imkânlara sahip, dünyevîliklerle âdeta ihata edilmiş insanlar hakkında olumsuz önyargılar taşımak ve bundan dolayı onlarla münasebet tesis etmemek doğru bir bakış açısının ürünü değildir. Başka bir ifadeyle, bütün bir toplumu ilgilendiren eğitim gibi önemli bir meseleyi, sadece Anadolu'daki fakir fukaraya veya orta tabakada bulunan insanlara arz etme düşüncesi yanlıştır. Belki bir dönem bu bir mecburi istikametti, öyle olması gerekiyordu. "Anadolu insanı" dediğimiz o fakir fukara, işin başlangıcında her türlü fedakârlık ve hasbiliği yaptı, ilim ve irfan hareketine evvelemirde onlar hüsnükabul gösterdi, onlar sahip çıktı. Fakat kanaatimce günümüzde himmeti âli tutup milletimizin ana davası diyebileceğimiz eğitim meselesini her yere, herkese ulaştırmak gerekir.

Ebû Cehil Kurtulamasa da İkrime Kurtuldu

Bir misal olması açısından ifade edeyim: Kim bilir İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) cehlin babası dediğimiz Ebû Cehil'in kapısının tokmağına kaç defa dokunmuş ve bütün olumsuzluklara rağmen kaç defa mesajını ona sunmuştur. Çünkü Ebû Cehil, Benî Mahzum'un önde gelenlerinden birisiydi.[9] O, İslâmiyet'e girdiği takdirde bütün kabilesi onun arkasından gelebilirdi. Bunun için Allah Resûlü (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) ona da diğer müşriklere de, mefkûresi uğruna hiçbir zaman kırılmamış, gönül koymamış ve her fırsatı değerlendirerek sürekli onların kapılarının eşiklerini aşındırmıştı. Evet, yıldızların ayaklarının altında kaldırım taşı gibi serileceği Âlemlerin Sultanı, İki Cihan Serveri, gelmiş gitmiş ve sürekli onlara mesajını sunmuştu. İman, Ebû Cehil'e nasip olmasa da Efendiler Efendisi'nin (aleyhi salavâtullahi ve selâmuh) o inceliği, şefkat ve re'feti oğlu İkrime'ye tesir etmiş ve o, bir gün gelip iman etmişti.[10] Sonra da fevt ettiği, vaktine kavuşup da eda edemediği o civanmertliğin kazasını yapmak istemişti. Âdeta geçmişte bıraktığı bütün kirlerin zail olması için gayret göstermiş, belki de elli yerinden yara

aldığı Yermük Savaşı'nda şehit olmuştu.[11] Ben hayret ediyorum, bir insan iki üç senede nasıl böyle bir evc-i kemalât-ı insaniyeye çıkabilir? Bildiğiniz üzere Hazreti İkrime'yi şehit olmadan evvel çadırına getirip yatırıyorlar. Hidayetine vesile olan, onu tutup Resûl-i Ekrem Efendimiz'e teslim eden hanımı da başında bekliyor. Hazreti İkrime bir aralık doğruluyor, başını kaldırıyor ve: "Sen mi geldin yâ Resûlallah? Vazifemi yaptım mı?" diyor. Çünkü o, kılıcıyla gelip Peygamber Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) teslim olduğunda, sahip olduğu kılıcın hakkını vereceğine dair O'na söz vermişti.

Senadîd diyebileceğimiz toplumun ileri gelen insanlarının İslâmiyet'e iltihak etmeleri, diğer insanlar üzerinde de tesir icra etmiş ve bu durum onların da fevç fevç İslâmiyet'e dehalet etmelerine vesile olmuştur. Nitekim Mekke fethini müteakip bütün taife ve kabilelerin Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ın (aleyhi efdalu't-tahiyyât ve ekmelü't-teslîmât) etrafında farklı bir hale teşkil ettiğini gören uzaktaki kabileler: "Mekke'nin ileri gelenleri, rehber, pişuva ve pişdarlarımız İslâmiyet'e iltihak ettiklerine göre bize de iltihak sırası geldi." demiş ve Müslüman olmuşlardır.[12] Bu açıdan bütün vesileleri değerlendirerek çok alternatifli yürümek ve hiç bıkmadan, usanmadan, darılmadan ve gönül koymadan herkesin kapısının tokmağına dokunmak mü'min fert üzerine düşen bir vecibedir. Siz bunu yaparken belki size gerici ve yobaz diyecek, belki de daha farklı hakaretlerde bulunacaklardır. Fakat bu öyle bir mesele ki, bir insanın ebedî, sonsuz bir hayatı kazanması veya kaybetmesi bu işe bağlı.

İşte şayet sizin mesajınız, onların ebedî Cennet hayatını kazanmasının sırlı ve sihirli bir vesilesi, bir anahtarıysa bu anahtarı onların eline tutuşturmak için kanaatimce elli defa el ve etek öpülse değer. Bu açıdan Kur'ân hadimleri, "dövene elsiz, sövene dilsiz ve gönülsüz gerek" diyerek bu türlü şeylere takılmamalıdır. İnanan gönüllerin, Allah'a veya Efendiler Efendisi'ne (aleyhissalâtü vesselâm) hakaret edildiği zaman rahatsızlık duymamaları düşünülemez. Fakat bu tür olumsuzlukları, bu tür hakaretleri Allah ve Resûlü'nü bilmeyen o insanların gönüllerinden söküp atmak için bu mevzuda da azm u cehde ve hep kararlı durmaya ihtiyaç vardır. Siz bıkma ve usanma bilmeden bu konuda o kadar ısrarcı olacaksınız ki, belki muhataplarınız "Yine mi siz?" diyecekler. Siz de, gülümseyecek ve "Yine biz geldik!" diyeceksiniz. Her defasında farklı bir şeyle onların kapılarına gideceksiniz. Daha önceki gidişinizde bir çorba götürmüşseniz, şimdi aşureyle gideceksiniz. Bir başka seferinde su böreğiyle kapının tokmağına dokunacaksınız. Başka bir zaman ise kapısına gidip: "Senin hakkında güzel bir şey duydum. Onu sana haber vereyim de gönlün rahat etsin diye geldim." diyeceksiniz. Hâsılı, her seferinde farklı bir argüman kullanarak, o insanların kurtuluşuna vesile olmak ve böylece Hakk'ın

hoşnutluğunu kazanabilmek için bıkmadan, usanmadan eşik aşındırmaya devam edeceksiniz.

1 Şûrâ sûresi, 42/30.

2 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 1/379; İbn Hibbân, *es-Sahîh* 15-536.

3 Tirmizî, menâkıb 20; el-Bezzâr, *el-Müsned* 9/322; İbn İshak, *es-Sîre* 2/118.

4 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 7/174.

5 Buhârî, *bed'ü'l-vahy* 6; Müslim, *cihâd* 74.

6 Bkz.: İbn İshak, *es-Sîre* 2/151-152; İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 2/129.

7 et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 3/149; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/149.

8 Bkz.: el-Beyhakî, *Delâilü'n-nübüvve* 5/102; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 23/458.

9 Bkz.: İbn İshak, *es-Sîre* 4/191; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 7/255-256.

10 Bkz.: İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 41/55-56.

11 Bkz.: İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef* 4/227; el-Hâkim, *el-Müstedrek* 3/270; İbn Abdilberr, *el-İstîâb* 3/1084.

12 Bkz.: İbn Hişâm, *es-Sîratü'n-nebeviyye* 5/248-249; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh* 2/157-161.

Kirli Oyunlar ve Mü'min Firaseti

Soru: İster ülke içinde, isterse ülke dışında ortaya çıkan şiddet ve terör hâdiseleri bahane edilerek Müslümanların toptancı bir yaklaşımla zaman zaman kamuoyu nazarında maznun durumuna düşürülmek istendiği görülüyor. Bu tür hâdiseleri nasıl değerlendiriyorsunuz ve bu hâdiseler karşısında mü'mince tavır nasıl olmalıdır?

Cevap: Hemen başta ifade edeyim ki, ben, bu tür hâdiselerin, Müslümanların oluşturduğu bir organizasyon tarafından planlanıp tasarlanarak gerçekleştirildiğine hiçbir zaman inanmadım. Zannediyorum hâdiseleri bir bütün hâlinde, başı-sonu, önü-arkasıyla, önyargısız ve insaflı bir şekilde tahlile tâbi tutan her akl-ı selim sahibi kişi de benim bu inancımı paylaşacaktır. Zira doğudan batıya, kuzeyden güneye dünyanın değişik bölgelerinde gerçekleşen ve Müslümanlarla irtibatlı gibi gösterilmeye çalışılan hâdiselerin figüranlarına bakıldığında, bu figüranların, her ne kadar isimleri Müslüman ismi olsa da, dünyayı kendi zihniyetlerine göre şekillendirmek isteyen şer şebekelerinin, belli güç odakları ve servislerin, oynadıkları satranç oyununda kiraladıkları kanlı katil veya ilâç içirip iradelerini ellerinden aldıkları, düşüncelerini felç ettikleri robotlaştırılmış hasta ruhlar oldukları görülür.

İslâm Asla Teröre Cevaz Vermez

Meselenin İslâm'la irtibatlandırılmasına gelince, bilinmesi gerekir ki, daha baştan İslâmî esaslar bu tür hâdiselerin yapılmasına asla müsaade etmez. Evet, Müslümanlık hakkında sathî seviyede, şöyle böyle malûmatı olan bir insan dahi bilir ki, hiçbir Müslüman, ülkesi işgal edildi veya hürriyeti elinden alındı diye kalkıp tek başına savaş ilan edemez, hürriyet mücadelesi deyip masum insanları hedef alamaz. Böyle bir anlayışı, Müslüman mantığı ile telif etmek mümkün değildir. Dinimizde harp, ülke çapında, bütün bir milletin organizasyonu ile ve ancak belli kurallara bağlı kalarak gerçekleştirilebilir. Hiç kimse, kafasına estiği gibi, ulu orta, dinin koyduğu esas ve disiplinlere muhalif bir şekilde bir mücadele şekli ortaya koyamaz. Bu açıdan daha önce nice kere ifade ettiğim hususu müsaadenizle bir kez daha ifade edeceğim: Terörist, Müslüman olamayacağı gibi, Müslüman da terörist olamaz. Mutlak zikir kemaline masruf olduğundan, biz burada, "terörist Müslüman, Müslüman terörist olamaz" derken, Müslümanlığın özüne ve ruhuna açık olan bir insanın, böyle bir işi yapmasının mümkün olmadığını anlatmak istiyoruz.

Eğer bir insan Müslüman olduğunu söylediği hâlde bu işi yapıyorsa, onun

Müslümanlığında İslâm'ın esas ve prensipleriyle telifi mümkün olmayan bir eksik ve gediği var demektir. Maksadımı ifade adına, Peygamber Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) başka bir konuyla alâkalı beyan buyurduğu bir hadis-i şerifi nakledeyim. İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhissalâtü vesselâm) buyuruyor ki: لَا يَزْنِي الزَّانِي حِينَ يَزْنِي وَهُوَ مُؤْمِنٌ، وَلَا يَشْرَبُ الْخَمْرَ حِينَ يَشْرَبُ وَهُوَ مؤْمِنٌ، وَلَا يَسْرِقُ السَّارِقُ حِينَ يَسْرِقُ وَهُوَ مُؤْمِنٌ *"Zina eden mü'min olduğu sürece zina etmez, içki içen mü'min olduğu sürece içki içmez, hırsızlık yapan mü'min olduğu sürece hırsızlık yapmaz."*[1] Bu hadis, inanan bir insanın, imanın şuurunda iken zina, hırsızlık yapmayacağını, içki içmeyeceğini anlatıyor. Başka bir ifadeyle, hadis-i şerif; zina eden, hırsızlık yapan, içki içenin en azından bu günahları irtikâp ettiği esnada hakikî mü'min olmadığına dikkat çekiyor.

Bu hadis-i şerifi izah adına kelâm kitaplarında, bazı tekellüflü yorumlara gidildiğini görüyoruz. Ben burada onlara girmeyeceğim. Fakat kanaatimce meseleyi şu şekilde anlayabiliriz: Allah'a (celle celâluhu) inanması gerektiği şekilde inanan, işlediği günahların hesabını ahirette Allah'a vereceğine iman eden, Cennet, Cehennem ve haşr u neşrin varlığını kabul eden bir insanın, bu duygular kendisine hükmettiği sürece bu günahları işlemesi düşünülemez. İşte bu mânâda, bir terörist, teröristlik yaptığı esnada mü'min değildir. Evet, bir insan hâlis ve kâmil mânâda mü'min olduğu sürece asla terörizme girmez/giremez.

Dolayısıyla ben, ne Turan'da ne Fizan'da yapılan terör eylemlerinin şuurlu Müslümanların organizasyonu ile yapıldığına hiçbir zaman inanmadım. Hatta bu olayların mevhum figüranlarının şu an hayatta olmadıkları kanaatindeyim. Zira birilerinin ısıtıp ısıtıp önümüze sürdüğü, internette görüntü ve videolarını yayınladıkları bazı isimlerin gerçekte şu an var olup olmadıklarını dahi bilmiyoruz.

Bilgi Kirliliği ve Safderûn İnsanlar

Diğer taraftan, dünden bugüne, dünyadaki şer şebekeleri, karanlık odaklar, hususiyle de Müslümanlığa karşı belli bir tavrı olanlar hep aynı silâhı kullanmış ve hep aynı oyunu oynamışlardır. Bunlar paranoya ihtiyaçlarını karşılama adına toplumda oluşturdukları korku ve panik havasıyla insanların vehimlerini tetiklemiş ve insanların yüreklerini ağızlarına getirmişlerdir. Diyelim ki, onlar kendi karakterlerinin gereğini yapıyorlar ama beri tarafta ne acıdır ki, kendi ülkemizde de hâdiseleri basiret ve firasetle tetkike tâbi tutmadığından, dünyadaki belli güç odaklarının ve merkezlerin üretip

yaydıkları haber ve sözlere hemen inanıveren safderûn diyebileceğimiz insanlar var.

Geçmişte bu tür bir hâdise gerçekleştiğinde çevremdeki insanlara şöyle demiştim: "Hâdisenin failleriyle alâkalı yüzlerce ihtimal varken, hâdisenin oluş keyfiyeti üzerinde derin bir sis perdesi bulunuyorken, bazı insanlar, meseleleri niçin hemen internet siteleri veya gazetelere düşen şekliyle okuyup değerlendiriyor ve ona göre hüküm veriyorlar. Allah aşkına, bu insanlar, söylenen şeylerin bir de aksinin olabileceğine niçin hiç ihtimal vermezler?" Zira güç, kuvvet ve menfaatten başka herhangi bir değer ölçüsü kabul etmeyen zalim insanların dünyasında, onların düşünce ve akide hayatlarında yalan diye bir mefhum yok ki! Aksine onlar, yalan ve aldatmayı bir akıllılık olarak görüyor ve hayatlarını buna göre yaşıyorlar. İnanan insanlar olarak biz, bir cemaatin huzurunda "şu insan yalan söyler" derken bile, yani başkasının yalanını anlatırken dahi hicap duyar, bu durumu ifade etme mecburiyetinde kalmışsak, "Kusura bakmayın, yalan gibi çirkin bir lafı huzurunuzda ağzıma aldım." deyip özür dileyerek söyleriz. Bu, İslâm'ın bize verdiği terbiyenin ve İslâm'dan kaynaklanan kültürün gereğidir. Evet, bizim kültürümüzde yalan söyleyen bir insana doğrudan doğruya "yalancı" demekten hicap duyulduğu için "hilâf-ı vâki beyanda bulunuyor" diyerek mesele ortaya konur. Fakat –bağışlayın– yalan ve aldatmayı hayat tarzı hâline getirmiş kişilerin söylediklerine niçin hemencecik inanıyor ve onların yalan söyleyebileceklerini göz önünde bulundurmuyoruz. Bu şahısların şimdiye kadar ortaya çıkan yalanlarından ve bu yalanların bize gösterdiği karakterlerinden her şey bekleneceğinden dolayı ihtiyatlı olmamız gerekmez mi? Fakat maalesef, söylenen sözlere, okuduğumuz haberlere mutlak doğruymuş gibi hemen inanıyor ve meseleleri buna göre yorumluyor, buna göre değerlendiriyoruz. Hiç unutmuyorum, bir zaman bir yerde büyükelçilik yapmış olan bir zat, meydana gelen bir fecâi ve fezâiden sonra, aradan daha bir iki saat geçmeden kalkmış ve "bu meseleyi falan yapmıştır" demişti. O zat, suçlu olarak gördüğü şahsın ismini dahi yanlış telaffuz edecek ölçüde meselenin cahili olduğu hâlde hükmünü vermekte hiç tereddüt göstermemişti.

İşte bilgi kirliliği ve yanlış yönlendirmeler sebebiyle maalesef her bir hâdise sonucunda Müslümanlığın tertemiz imajı kirletilmiş, onun dırahşan çehresine zift atılmıştır ve hâlâ atılmaya devam edilmektedir. Hani, halk arasında, "Çamur at izi kalsın." diye bir söz vardır. Ne acıdır ki günümüzde Müslüman imajına böyle bir çamur atılmış ve maalesef o çamurun izi kalmıştır.

Bu, bir vâkıadır. Bu vâkıa karşısında yapılması gereken ise, bütün dezenformasyon ve iftiralara rağmen, İslâm'ın gerçek mânâ ve hüviyetiyle her

yerde anlatılması, güzel temsille her yerde gösterilmesidir. Fail-i meçhul bu hâdiselerin, İslâm'ın özünü temsil eden insanların işi olmadığını bıkıp usanmadan dile getirmeliyiz. Gerçek bir Müslümanın herkese el uzatıp, herkese sinesini açabileceğini göstermeliyiz. Silm u selâmetten gelen Müslümanlığın sevgi, barış ve merhamet çağrısını Amerika'dan Avrupa'ya, Uzak Doğu'dan Afrika'ya bütün insanlığa duyurmalıyız.

Diyalog Köprüleri ve Vehimlerin İzalesi

Takdir edersiniz ki, bu hakikatin bütün gönüllere duyurulması birdenbire olacak bir iş değildir, uzun bir zamana vâbestedir. Senelerden beri ister bir kısım din mensuplarının, isterse oryantalistlerin Müslümanlığın aleyhine yazıp çizdikleri şeyler, öyle korkunç bir şekilde zihin ve düşünceleri kirletmiştir ki birdenbire bunu silip temizleyemezsiniz. Zaten siz, İslâm'ın bütün güzelliklerini birdenbire meşherde teşhir ediyor gibi ortaya koysanız, insanlar bunu hazmedemezler. Uzun zaman onların içinde kalacak ve sizi tanıyıp öğrenmelerine fırsat vereceksiniz. Akıllarındaki, "Şimdi böyle diyorlar ama acaba biraz güçlenip bazı imkânları elde ettiklerinde de aynı şeyleri söyleyecekler mi?" türünden istifhamlarını fiilî tavır ve davranışlarınızla izale edeceksiniz. On sene boyunca sizin nabzınızı tutacak, kalbinizin nasıl attığına bakacaklar. Bir on sene geçecek, bir kere daha nabzınızın aynı atıp atmadığını kontrol edecekler. Böylece on, yirmi, otuz sene sizi test edecekler. İşte sizin bu süreçte hep aynı yerde durduğunuzu, ifade tarzınızı hiç değiştirmediğinizi görecek ve sizin hakkınızda ona göre bir hükme varacaklar.

Evet, siz bir taraftan İslâm'ı gerçek esas ve prensipleriyle anlatacak; diğer taraftan da onların sizi dinlemelerine, görmelerine ve test etmelerine imkân vereceksiniz. Belki sizin evlerinize, müesseselerinize, iş yerlerinize gelecek, kendi dünyanızda sizi tanıyıp sizin hakkınızda bir kanaate varacaklar. Eğer yıllar boyunca kafalarda oluşmuş/oluşturulmuş bir olumsuz imajı gidermeyi düşünüyorsanız, bence takip edilmesi gereken yol budur.

Bir misal olması açısından arz edeyim: Ben bir karınca öldürmediğimi nice kereler ifade ettim. Evet, hayatımda tek bir karınca dahi öldürmedim. Hatta bir zaman yanımdaki bir arkadaş, bana eziyet ediyor diye eliyle üzerimdeki bir karıncayı süpürmüştü. Seneler geçmesine rağmen bu hâdiseyi unutamadım. Kendi kendime, nasıl oldu da o canlıya kıydı, diyorum. Başka bir zaman bir arkadaşımız bir kampta su içmeye giderken gördüğü bir yılanı yakalayıp kuyruğundan silkerek belini koparmış. Ben bir-iki ay o arkadaşla konuşmadım. Senin ne hakkın var ki, onun yaşama hakkının önüne geçiyorsun? Hayvan seni sokmaya gelmiyordu ki, su içmeye gidiyordu. Eğer hakikaten ağzını açar ve bir

kobra gibi sana doğru gelirse, o zaman nefsi müdafaa meselesi söz konusu olur. Kaldı ki ben böyle bir durumda bile onu öldürmek yerine kaçmayı tercih ederim. Çünkü onun da ekosistem içinde bir yeri var. Dinimizde mecbur kalındığında öldürmeye cevaz verilmiştir ancak bunun sevap olduğu söylenmemiştir.

Şimdi kalbi bu türlü mülâhazalara kilitli bir insanın herhangi bir insana kıyması hiç mümkün olur mu? Yanlış anlaşılmasın, ben burada kendimi anlatmıyor, sadece sizin hissiyatınıza, inanan gönüllerin duygu ve düşüncesine tercüman olmaya çalışıyorum. Fakat bütün bunlara rağmen, bazı insanlar hâlâ sizin hakkınızda değişik vehimlere giriyorlarsa, bu durum karşısında yapılması gereken aktif bekleyiş içinde sabır göstermektir. Karakterinizi, ruh yapınızı, hissiyatınızı, iç dünyanızı bir "showroom"da, bir galeride teşhir ediyor gibi teşhir edeceksiniz. El âlem gelecek, girecek, gezecek, görecek, bakacak ve sizin hakkınızdaki vehimlerinden kurtulacak. Siz belki de bu süreci fark edemeyeceksiniz. Onlar gelecek, sizin üzerinize bir işaret koyacak ve daha sonra geldiğinde bu işaretin yerinde durup durmadığını kontrol edecekler. Daha sonra bir kere daha gelecek ve aynı desen ve şivenin olup olmadığına bakacaklar ve böylece hakikî Müslümanlığı gerçek derinlik ve enginliğiyle görecekler.

Netice itibarıyla, Müslümanlar hakkında oluşturulmak istenen günümüzdeki bu olumsuz imajı gidermek belli bir zamana vâbestedir. Mesele bir takvime bağlanarak çok iyi tanzim edilmeli, süreklilik ve ciddiyet içinde olumsuzluklar birer birer izale edilmeye çalışılmalıdır. Eğer günümüzün inanan gönülleri belli bir zaman isteyen bu meselede, aktif bir sabırla hareket eder, meselenin ciddiyeti ölçüsünde ceht ve gayrette bulunurlarsa, gün gelir, hasımlarının, İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhissalâtü vesselâm) ve O'nun güzide ashabı hakkında dedikleri "Bu insanlar emindir, emniyet ve güvenin temsilcileridir." sözünün kendileri hakkında da ifade edildiğini göreceklerdir.

1 Buhârî, *mezâlim* 30, *eşribe* 1, *hudûd* 1, 6, 20; Müslim, *îmân* 100.

Basiret Üzere Davet

Soru: Farklı kültür ve anlayışların iç içe girdiği, dünyanın âdeta bir köy hâline geldiği günümüzde, ruhumuzun ilhamlarını başkalarına duyurmaya çalışırken, yanlış anlama ve olumsuz tepkilere sebebiyet vermemek için hangi hususlara dikkat edilmelidir? İzah eder misiniz?

Cevap: Kur'ân-ı Kerim, Yûsuf sûresinde geçen, قُلْ هٰذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي *"De ki: İşte benim yolum! Ben Allah'a –körü körüne değil– basiret üzere davet ediyorum.. bana tâbi olanlar da öyle..."*[1] âyetiyle Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (sallallâhu aleyhi ve sellem) irşad ve tebliğ vazifesini basiret üzere gerçekleştirdiğine dikkatleri çeker. Âyette; هٰذِهِ سَبِيلِي *"İşte benim yolum budur!"* dendikten sonra, أَدْعُو إِلَى اللّٰهِ عَلٰى بَصِيرَةٍ *"Ben, Allah'a basiret üzere davet ediyorum."* buyrulmaktadır. Bu ifadeyi, "Benim hakka davetim, irşad ve tebliğim, iyilik ve güzellikleri teşvik ve telkin adına ortaya koyduğum vesileler insan aklına, insan mantığına, insanın anlayış ve idrakine zıt değildir." şeklinde anlayabiliriz. Demek ki, insanlara hitap edilirken, onların idrak seviyeleri, anlayış kabiliyetleri, neş'et ettikleri kültür ortamları, tarz-ı telâkkileri hiçbir zaman nazardan dûr edilmemelidir. Diğer bir ifadeyle, muhatap olunan toplumun genel karakterini doğru okuma ve anlatılacak hususları onların hususî durumlarına ve kültür seviyelerine uygun olarak anlatma irşad ve tebliğde çok önemlidir.

Üstad Hazretleri, Kur'ân için, اَلتَّنَزُّلَاتُ الْاِلٰهِيَّةُ إِلَى عُقُولِ الْبَشَرِ ifadesini kullanmak suretiyle, ilâhî kelâmın beşer seviyesini nazar-ı itibara alarak insanlara hitap ettiğine dikkatleri çeker.[2] Yani Kur'ân-ı Kerim'de bizim onu anlayabilmemiz için öyle bir üslûp kullanılmıştır ki, mütebahhir mütefekkirler ve derin araştırmacılar ondan çok şey anladığı ve aynı zamanda anladıklarının ötesinde Kur'ân'ı kendi seviyelerinin çok çok üstünde gördükleri gibi, bizim gibi mübtedî insanlar da şöyle böyle kendi seviyesine göre ondan bir şeyler anlar; anlar ve dünyevî-uhrevî saadetleri adına ondan istifade ederler. Dolayısıyla seviyesi ne olursa olsun önyargısı olmayan herkes Kur'ân'dan istifade eder ve onun hakaikine ulaşmak için sürekli daha ileri bir seviyeye sıçrama lüzumunu duyar.

Âyetin devamında, أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي buyruluyor. Bir tevcihe göre bunun mânâsı şudur: *"Ben nasıl basiret üzerine davet ediyorsam, bana tâbi olanlar da basiret üzerine davet ederler."* Bu tevcihten hareketle diyebiliriz ki, kıyamete kadar gelecek ne kadar dava-i nübüvvet vârisi, hak ve hakikate

tercüman olacak insan varsa, bunların hepsinin, davetlerini, basiret üzere yapmaları gerekir.

Sineler Neye "Evet", Neye "Hayır" Der

Günümüzde dünyanın dört bir yanına açılan insanlar, hakikaten çok farklı kültür ortamlarında yetişen insanlarla karşılaşıyorlar. Hatta geçmişte uzun dönem, aynı kaderi, aynı hakikati paylaştığımız toplumlarla münasebete geçtiğimizde de bazı farklılıkların olduğunu/olabileceğini göz ardı edemeyiz. Meselâ bugün Orta Doğu coğrafyasında evrensel insanî değerler, eğitim ve diyalog hizmetleri açısından çok güzel açılımlar, çok güzel teşebbüsler var. İnsanın içine inşirah salan bu tablo karşısında fakirin düşünceleri sorulduğunda şu mülâhazamı dile getirdim: Her bünyede yabancıya karşı bir tepki hissi vardır. Ben günde iki, üç defa vücuduma iğne yapıyorum. Buna rağmen iğneyi her soktuğumda vücudum tepki veriyor ve "giremezsin" diyor. Girdikten sonra iki dakika orada tutunca, bu defa da onu bırakmıyor ve "ben onu hallederim, sen çıkarma" diyor. Bu mesele bir insanın fizikî yapısında böyle olduğu gibi, toplumlarda da aynı şekildedir. Yani bir toplumun içine başka bir toplumdan bir düşünce ve anlayış girdiğinde, ister istemez belli bir tepkinin olması kaçınılmazdır. Ancak fasl-ı müşterekler ortaya konup, ortak akla hitap edilerek mutabakat sağlandığı ölçüde bu tepki asgari seviyede gerçekleşir. Şimdi size çok yakın, yakınlardan daha yakın toplumlarda mesele bu türlü ihtimallere açıksa, kanaatimce, uzak coğrafya ve kültürlerde daha farklı bir kısım tepkilerle karşılaşmanız kuvvetle muhtemeldir. Bu açıdan evrensel insanî değerler saikiyle hareket edip gittiğiniz farklı toplumlarda müşterek nokta ve sahalarda mutabakat arayışı içinde olmanız gerekir. Meselâ açtığınız okul, üniversite, kültür lokali vb. müesseselerin sevk ve idaresini ilk fırsatta oradaki insanların uhdesine bırakabilirsiniz. Evet, hangi topluma hizmet götürmüşseniz bırakın o toplumun kendi insanı o işi götürsün. Böylece yaptığınız işlerde dünyevî olarak telâkki edilebilecek herhangi bir hırs ve iddianızın olmadığını ortaya koymuş ve yanlış anlama ve yanlış algıların önüne geçmiş olursunuz. Kanaatimce bu hareket tarzı, tepkiye sebebiyet vermemenin önemli bir vesilesidir.

Evet, bugün "Gönüllüler Hareketi" Afrika'nın derinliklerinden Uzak Doğu'nun en uç sınırındaki ülkelere, Güney Amerika'dan Kanada'ya kadar dilleri, dinleri, kültürleri farklı olan değişik toplumlarla beraber olmaktadır. O hâlde bu tablo karşısında dikkat edilmesi gereken husus, meseleleri sunuşta üslûp kusuruna düşmemektir. Muhatap olunan toplum iyi okunmalı; tek tip yaklaşımla değil de, farklı coğrafya ve kültür ortamlarında bulunan insanların

hissiyatları hesaba katılmalı ve ona göre hareket edilmelidir. Muhatap olunan bu insanlar neye “evet”, neye “hayır” derler; neye sinelerini açar, neye kapatırlar, bütün bunları hesaba katarak meseleleri sunma basiretle hareket etmenin ifadesidir.

“Ün Görmüşüm Gün Görmüşüm Baştan Gelsin Baklava”

Kırklareli’nde vazife yaparken Fırıncı Ahmet Efendi’den bir hikâye dinlemiştim: Yemeği ağzınıza götürdüğünüzde parmaklarınızı bile yiyebileceğiniz kadar enfes yemekler yapan bir aşçı varmış. Fakat bu aşçı hayatında hiç servis yapmamış. Bir gün garson gelmediği için servis yapma vazifesi ona düşmüş. O da ellerini arkasına koyup “Arkadaş, ün görmüşüm, gün görmüşüm; baştan gelsin baklava!” demiş. Bir hikâye olsa da, bu kıssanın bize ifade ettiği çok mânâ var. Evet, sizin sunduğunuz, baklava gibi leziz bir yiyecek olabilir ve siz o baklavayı gönlünüzden kopup gelen bir insanlık ve iyi niyetle sunabilirsiniz. Ancak her şeyin bir sırası bulunduğunu ve karşınızdaki insanların belli alışkanlıklarının olduğunu asla unutmamalısınız. Söylediklerinizin ve yaptıklarınızın zamanlamasını ayarlamanız bu açıdan çok önemlidir. İşte işin önünü-sonunu hesap etme, meseleleri arka planıyla görme, onlara mahrutî ve bütüncül bir nazarla bakma ve mebdeden müntehaya hep tenasüb-i illiyet prensibine göre hareket etme basiret dediğimiz o âlî vasfa ait hususlardandır.

Ayrıca, eğitim, diyalog gibi insanlık için çok önemli olan bu faaliyetleri yaparken her zaman A planına mukabil bir B planınızın olması; beklenmedik ve sürpriz bir şekilde ortaya çıkan olumsuzluklar karşısında alternatif yollarınızın bulunması da basiretle hareket etmenin gereğidir. Bugün insanımız gönüllere inşirah salacak ölçüde çok farklı coğrafyalarda hüsnükabul gördü. Fakat bu güzel tablo karşısında rahatsızlık duyup kötülük yapabilecek bir kısım huysuz ruhların ortaya çıkması da mümkündür. Ortaya çıkabilecek böyle bir muhalif rüzgâr karşısında bu güzel faaliyetleri nasıl koruyabiliriz? Oluşmuş bu harmanın savrulmasına nasıl engel olabiliriz? Bazen siz, gayret eder, çalışır ve neticesinde tınazlar, tığlar ve çeçler oluşturursunuz. Fakat esen bir muhalif rüzgâr sizin ortaya koyduğunuz bütün semereyi alır, bir tarafa savuruverir. Veya maruz kaldığınız bir dolu bütün başaklarınızı döküverir. Böyle bir suiakıbete maruz kalmamak için her şeyi çok engince düşünerek ele almalı, kendi hissiyatınızın yanında başkalarının hissiyatını da doğru okuyabilmelisiniz. İşte bunların hepsini عَلٰى بَصِيرَةٍ kategorisi içinde mütalâa edebilirsiniz. Meselâ

bir yerde belli bir alanda bir açılım niyetiniz varsa, öncelikle zemin etüdü yapmanız ve ona göre hareket etmeniz gerekir. Ticaret yapmak isteyen arkadaşlara bile ben öncelikle gidecekleri yerle alâkalı zemin yoklaması yapıp yapmadıklarını soruyorum: "Sizin orada satmayı düşündüğünüz ürün ve mala ne ölçüde talep var? Acaba yatırım yapmayı düşündüğünüz sahayla alâkalı gideceğiniz yerde çok güçlü rakipler var mı? Eğer bunları hesaba katmadan işe koyulacak olursanız, emeğiniz bad-ı heva gidebilir!" diyorum. Ben böyle bir zemin yoklamasını hizmet-i imaniye ve Kur'âniye adına da çok önemli görüyorum. İşte zeminin güven altına alınması, insanları endişelendirecek, onlarda bir şey dayatılıyor hissini uyaracak yanlışlıklara girilmemesi basiretle hareketin bir neticesidir.

Yersiz Endişelere Sebebiyet Vermemek İçin Alabildiğine Temkin

Son bir husus olarak şunu ifade edeyim: Beşer, asırlardır, dünyanın değişik bölgelerinde bazen doğrudan doğruya, bazen dolambaçlı yollarla istismar ve sömürü hareketlerine şahit oldu, derinden derine onların acısını yaşadı. Yaşanan bu hâdiselerin, basiretle hareket etmenin ehemmiyetini daha bir artırdığı kanaatindeyim. Zira bu üzücü hâdiselere sebebiyet verenler, kendileri nasıl bir yolda yürüdülerse, sizin bu masumane yürüyüşünüzü de aynı şekilde yorumlayabilirler. "Galiba bunlar da bizim yaptığımızı yapmak istiyorlar?" diyebilirler. Daha önce arz ettiğim bir misali müsaadenizle tekrar arz edeyim: Kepenklerin önünde gezen bir hırsız, hep kilitlerin durumuna bakar ve: "Acaba bunların hangisi gevşek, hangisi tam kilitlenmemiş, ben bunlardan hangisini daha kolay açarak dükkâna girer ve onun içini boşaltırım?" diye düşünür. Dükkân sahibi de oradan geçerken "Acaba dükkânımın kapısını kilitledim mi?" der, masumane kendi dükkânına bakar. Fakat dükkân sahibinin bu bakışını gören hırsız hemen: "Galiba bu da bizden!" der ve onun da bir hırsız olduğuna hükmeder. Şimdi bir dönemde birileri haramîlik yapmış, insanların duygu ve düşünceleri üzerine gelip oturmuş ve onların tepesine bir balyoz gibi inmişse; sizin çok masumane düşüncelerle insanların ayaklarına gitmenizi aynı şekilde değerlendirir ve sizi rakip olarak görürler. Tabiî bunun neticesinde masumane yapmak istediğiniz her türlü hayır ve güzelliği engellemeye çalışırlar. Bu açıdan günümüzün adanmış ruhları, olabildiğince temkin, teemmül ve basiretle hareket etme mecburiyetindedir. Bu hassasiyet gösterilmediği takdirde, Rabbim muhafaza buyursun, sırttaki yumurta küfesine zarar verilmiş ve emanete hıyanet edilmiş olur.

1 Yûsuf sûresi, 12/108.

2 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.419 (Yirmi Beşinci Söz, Birinci Şu'le, Biirinci Şuâ).

Evlilik ve Aile Hayatı

Soru: Günümüzde aile içi huzursuzluk ve boşanmaların endişe verecek ölçüde arttığı görülmektedir. Evliliklerin sağlam bir temele oturması ve ailelerde mutluluğun devamlı ve kalıcı bir hâle gelmesi adına neler tavsiye edersiniz?

Cevap: Günümüzde pek çok konuda olduğu gibi maalesef aile müessesesinde de kendimizden, kendi değerlerimizden bir kaçış var. Hâlbuki her şeyin bizcesini yaşadığımız dönemlerde bizim bu mevzuda ciddî bir problemimiz yoktu. Fakat daha sonra, ne olduysa oldu ve biz, bize ait değerleri "gelenek" diyerek, partal bir eşya gibi, kaldırıp bir köşeye attık. İşte bundan sonradır ki, başka sahalarda olduğu gibi aile müessesesinde de ciddî sıkıntılar baş göstermeye başladı.

Müşterek Değerler Zemininde Mutabakat

Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde: تُنْكَحُ الْمَرْأَةُ لِأَرْبَعٍ: لِمَالِهَا وَلِحَسَبِهَا وَلِجَمَالِهَا وَلِدِينِهَا، فَاظْفَرْ بِذَاتِ الدِّينِ تَرِبَتْ يَدَاكَ *"Kadın dört şeyden dolayı nikâhlanır: Malı, soyu sopu, güzelliği ve dindarlığı; sen dindar olanını seç ki huzur bulasın."*[1] buyurmak suretiyle, evlenilecek kadının diğer vasıfları yanında bilhassa dinî yönüne ağırlık verilmesini tavsiye ediyor. O hâlde evlenmeyi düşünen bir mü'min için göz önüne alınması gereken en hayatî değer, sözleri lâl u güher Peygamber beyanındaki bu ölçü olmalıdır. Aynı şekilde kadın da eş tercihinde bulunurken Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (aleyhissalâtü vesselâm) tavsiyesindeki bu kıstası göz önünde bulundurmalıdır. Zira sadece makam, mansıp, para, maaş, güzellik gibi dünyevî değerlere bağlı gerçekleştirilen bir evlilik kazanma kuşağında kaybetme demektir. Evet, Cennet bahçelerinden bir bahçe olabilecek yuva, sadece fâni ve geçici değerler esas alınarak tesis edilirse, o yuva Cehennem çukurlarından bir çukur hâline dönüşebilir. Bu sebeple denilebilir ki, aile içi huzurun devam etmesi, eşler arasında tam bir mutabakatın bulunmasına bağlıdır. Yani mütemâdi bir huzur için, öncelikle eşleri mütemâdi bir arada tutacak ciddî bağlara, müşterek değerlere ihtiyaç vardır.

İkinci olarak, izdivaç meselesi, akıl, mantık ve muhakeme gibi sağlam esaslar üzerine tesis edilmesi gereken bir müessesedir. Bundan dolayı evliliği düşünen kişi bu mevzuda kendi fikrini ortaya koymanın yanında, anne-babasının, itimat ettiği, ehliyet ve tecrübe sahibi büyüklerinin düşüncesini de

almalıdır. Yoksa insan, “Bu mesele benimle alâkalı olduğundan sadece beni ilzam eder.” der ve ona göre hareket ederse telâfisi çok zor yanlışlıklar içine girebilir. Hâlbuki dünyevî-uhrevî saadete vesile olacak böyle önemli bir meselede, ehliyet sahibi ne kadar çok insanın fikir ve tavsiyesi işin içine girerse, o ölçüde sağlam bir neticeye varılmış olur.

İnsan sadece ceset ve cisimden ibaret bir varlık değildir. Onun aynı zamanda ruhu, kalbi, hissi, şuuru, mantığı, muhakemesi, ideali ve gelecek adına beklentileri vardır. Ayrıca evlilikten bir nesil meydana gelecektir. Dolayısıyla evlilik sürecinde olan bir kişinin bütün bunları hesaba katarak ona göre karar vermesi gerekir. *Teenni Rahman'dandır.*[2] Cenâb-ı Hak her şeyi imhal ile yaratır. Mükâfatlandırırken de, cezalandırırken de insana mehil verir. Diğer yandan *acele ise şeytandandır.*[3] Acelecinin yaptığı iş çok kere gelir başına dolanır. Bu açıdan izdivacın da aceleye getirilecek bir iş olmadığı unutulmamalı ve hissiyattan uzak, akl-ı selimle ve üzerinde durulup düşünüldükten sonra karar verilmelidir.

Çevremdekilere hep şunu söylemişimdir: Ben bir iş yaparken, beni seven, beni gözü kadar aziz bilen insanların mülâhazalarına çok önem veririm. Zira yapmayı planladığım işte, ben meseleye dar bir açıdan bakıyor, bir anlık hissiyatla hareket ediyor olabilirim. Hâlbuki o insanlar, beni benden daha iyi düşünür ve dolayısıyla benim hakkımda daha sağlam ve daha sıhhatli bir tercihte bulunurlar. Aynı mülâhaza evlilik hususunda da geçerlidir. Zira evlilik bütün bir hayatı kuşattığından geçici hissiyatla karar verilmemeli; mutlaka mantıkî bir esasa dayandırılmalıdır. Bir ömür boyu beraber olacak, beraber el ele tutacak, bir hayatı beraber paylaşacaksınız. Hayatınızı yaşarken dininizi yaşayacak, çocuklarınıza miras olarak dininizi bırakacaksınız. Böyle önemli bir meselede ben kendi isteklerimden sarf-ı nazar eder, güvenip itimat ettiğim büyüklerimin bakış, görüş, takdir ve değerlendirmelerini tercih ederim.

“İlmihâli Üç Defa Okudum” Diyecek Kaç İnsan Vardır?

Maalesef bugün Müslümanlar, İslâm'ı ve onun hayatımızı tanzim eden esaslarını, bilinmesi gerektiği ölçüde bilmiyorlar. Kaldı ki, Müslümanlığı gerçek mânâda duyup hissedebilmek için sadece nazarî bilgi de yeterli değildir. Dinin hayata hayat kılınması, yaşanarak tabiat hâline getirilmesi gerekir. İşte Müslümanlık gerçek derinlik ve enginliğiyle bilinmediğinden ve ona göre bir hayat yaşanmadığından dolayı, insanlar kendi iradeleriyle sorumluluk altına girdikleri hususlarda dahi bazı sıkıntılara katlanmaları gerektiğini

bilmiyor/bilemiyorlar. Diyelim ki, aile içi münasebetlerde eşlerden birinin bir eksiği, bir gediği var. Böyle bir problem karşısında şahsın kendisine "Acaba ben bu eksiği nasıl giderebilirim; hangi yolla, bu problemin altından kalkabilirim?" sorularını sorması ve bu noktada dinin emir, tavsiye ve nasihatlerini araştırması gerekir. Ne var ki, bu mevzuda ciddî bir i'mal-i fikir olduğu kanaatinde değilim. Evet, maalesef günümüzde kimse ciddî mânâda kendi dinini öğrenmeyi düşünmüyor. Acaba içimizde, "Dinimi öğrenme adına bir ilmihâli üç defa okudum." diyecek kaç insan çıkar? Arapçaya âşina olup da "Ben Nimet-i İslâm'ın veya Mültekâ'nın izdivaçla alâkalı bahislerini okudum." diyecek kaç insan vardır?

Evet, maalesef kendi temel değerlerimizden bîhaberiz. Bunun neticesinde değerlerimize yabancı bir ahlâk anlayışı gelip ruhumuza hâkim olmuştur. Bir dönem "Avrupa Birliği'ne girersek, bozulur muyuz, bozulmaz mıyız?" şeklinde münakaşalar yapılıyordu. Oysaki biz çok daha erken bir dönemde bozulmuşuz. Ve günümüzde mesele öyle bir noktaya gelmiş ki, erkek de, kadın da serazat bir hayat yaşıyor. Evler aşhaneye dönmüş. Evlerde baba kavas, anne aşçı, çocuklar da yemekhanedeki insanlar konumunda. Elbette ki, böyle bir yuvada sorumluluk şuuru, sabır, tahammül, birbirine katlanma, birbiri için fedakârlıkta bulunma, birbiri için yaşama gibi ahlâkî ve mânevî değerler ve bunlardan neş'et edecek sevgi, saygı ve hürmet bulunmaz. Bütün bunlar bulunmayınca da o yuvada kalıcı ve mütemâdi huzur da olmaz.

Farklı Fıtratlardaki Eşlerin İmtizâcı

Ben, geçmiş dönemde kadınıyla erkeğiyle yuvasına gerçekten bağlı aile fertlerine şahit olmuşumdur. Müsaadenizle burada bir-iki misal arz edeyim: Dedem şedit ve oldukça sert denebilecek bir insandı. Dedemin güldüğünü hiç görmedim, çok ciddiydi. Evden çıkıp camiye giderken herkes "Şamil Ağa geliyor!" diye teyakkuza geçer, onun heybetinden ürperirdi. Zâhidâne bir hayat yaşıyordu. Belki her gece 50-100 rekât namaz kılardı. Ninem ise adı gibi Mûnise bir hanımdı. Allah haşyetiyle doluydu. Bir kere yanında, gönülden "Allah!" dediğinizde, etekleri gözyaşlarıyla dolardı. İşte fıtrat itibarıyla farklı denebilecek bu iki insan meğer birbiriyle öyle imtizâç edip öyle kaynaşmış ki annemin anlattığına göre ninem her zaman: "Allah'ım! Beni bu adamdan bir saat geri bırakma. Bahtına düştüm, ben onsuz yapamam." diye dua edermiş.

Ölümüne yakın ninem hastalanmıştı. On ayı aşkın bir süre hasta yatmıştı. O durumda dahi hiçbir zaman namazını terk etmemişti. Annemin anlattığına göre vefatından az bir zaman önce abdest için annemden su getirmesini ister. Abdest aldıktan sonra bir kahkaha atar ve sonra dedeme hitaben şöyle der: "Dünyadan

murat almamışız. İkimizin de cenazesi bu gece evde kalacak.” O gün itibarıyla dedemin herhangi bir rahatsızlığı yoktu. Aradan kısa bir zaman geçtikten sonra ninem vefat eder. Annem, ninemin gözlerini kapatırken o esnada diğer odadan “Dede öldü!” diye bir feryat kopar. İşte dedem ile ninem arasında böylesine bir imtizâç vardı.

Müsaadenizle ayrı bir misal daha vereyim: Bir gün babam, anneme bir meseleden dolayı sinirlenmişti. Hayatımda belki bir kez babamın böyle bir hâline şahit olmuşumdur. O esnada ninem de oradaydı. Babam kaşlarını çattı ve anneme tavır aldı. Fakat annem, kayınvalidesine öyle nüfuz etmiş, gönlüne öyle girmiş ki, ninem hemen araya girdi ve babama şöyle seslendi: “Ramiz! Ona dokunursan, sana sütümü, emeğimi haram ederim.”

İşte bu, bizim genel kültürümüzdür ve bu kültürde eşler, birbirine emanettir. Her iki taraf da bunun şuurunda olmalıdır. Bu ise sağlam bir eğitime bağlıdır. Bugün bu eğitim, sokakta ve mektepte verilmiyor. Bu sebeple evlenecek bazı delikanlı ve hemşirelerin evlenme rüştünü idrak etmeden bu önemli işe teşebbüs ettikleri görülüyor. Bundan dolayı fakir, öteden beri iki mevzuda insanların eğitime tâbi tutulup diploma/sertifika almaları gerektiği hususunda ısrarcı oldum. Bunlardan biri hac, diğeri de nikâh mevzuu.

Evet, hacca gidecek veya evlenecek kişiler için “Bu kişi hacca gidebilir.” veya “Bu kişi evlenebilir.” şeklinde bir diploma / bir sertifika verilmeden hacca gitmeye veya evlenmeye müsaade edilmemesi gerektiği kanaatindeyim. Belki, bu teklife, “şekil ve usûl itibarıyla dinde böyle bir şey yoktur.” denilerek itiraz edilebilir. Fakat bilinmesi gerekir ki dinde cehalete de, cahil olarak hayatını sürdürmeye de cevaz yoktur.

Anne-Baba Hayattayken Yetim Kalan Çocuklar

Bu sebeple, bir kez daha ifade etmek istiyorum ki, bir insan, evliliğin getirdiği sorumluluk ve mükellefiyetlerini, hiç olmazsa asgari seviyede bilecek ve uygulayabilecek ölçüde donanıma sahip olmalı; böyle bir donanıma sahip değilse evlenmemelidir. Aksi takdirde evlilik müessesesinde daha başta kırılma ve çatlamalar oluyor. Çünkü yapı, zaten kırılmaya müsait bir temel üzerine bina ediliyor. Neticede, olan çocuklara oluyor ve onlar derin bir ikilem içinde ortada kalıyorlar.

Bir evde kavga eden bir anne ve baba varsa, onlar, teâruz ve tesâkut ağında, sürekli kendi değerlerini, kendi itibar ve kredilerini aşındırıp yıpratıyorlar demektir. Çocuklar, hayatı bizden öğrendikleri gibi ahlâkı da bizden öğrenirler. Bir tartışma esnasında, anne-babanın ağzından çıkan kırıcı sözler, çocukların

ruhlarında çok olumsuz tesirler meydana getirir. Böyle bir manzara karşısında çocuk, anne ve babasına değersiz bir insan nazarıyla bakar. Bunun neticesinde de ikilem içinde ortada kalmış, anne ve babası daha hayattayken onları yitirmiş, anneli babalı bir sürü yetim çocuk ortaya çıkar.

Son bir husus olarak şunu ifade edeyim: Evlilik gibi önemli bir mesele, daha başta dinin vaz' ettiği esaslara, aklî ve mantıkî temellere bina edilmelidir. Fakat fert, her şeye rağmen bazı hususlarda yanılmış olabilir. O zaman da kişi firaset ve kiyasetini kullanıp meseleyi yumuşatmaya çalışmalı ve "Acaba ben nerede hata ettim?" diyerek kendi boşluklarına, eksik yanlarına bakmalı, kırılma noktalarını tespit etmeli, daha sonra da ehil ve tecrübeli büyüklerinin rehberliğinde problemlerini çözmeye çalışmalıdır.

Yaşanan ailevî sıkıntıları, bilhassa kadınların maruz kaldıkları mağduriyetleri görüp duyduğumda çok üzülüyorum. Günümüzde kadın, maalesef bir yandan bir kısım feministler tarafından putlaştırılmak isteniyor ve bunun getirdiği fıtrata zıt bir kısım handikaplarla boğuşuyor. Öte yandan, bazı kimseler kadına hoyratça davranıyor; kendi bilgisizliklerini, boşluk ve zaaflarını bir hınç ve hışma çevirerek onun başına boşaltıyorlar. Bu durum öyle rikkatime dokunuyor ki, onların o rakik hâllerini görünce ağlayasım geliyor. Annem gadre uğramış bu türlü mazlum ve mağdurlar için "kanayak" derdi. Eşinin kanına gireceksin, ondan sonra da tehdit edeceksin. Bu olacak, kabul edilecek bir şey değildir. Buna hiç kimsenin hakkı yoktur. Bu zulmü irtikâp edenler Allah'tan korkup tevbeye yönelmeli, başıını yere koyup af dilemelidirler. Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) "Veda Hutbesi"nde hanımlar için: *"Onlar sizin nezdinizde emanettir."*[4] buyurur. Onlara karşı söylenecek her türlü çirkin söz, yapılacak her türlü çirkin muamele ise emanete hıyanettir. O hâlde insan, doğru dürüst düşünmeli, doğru dürüst davranmalı ve emanetullaha hıyanet etmemelidir.

1 Buhârî, *nikâh* 15; Müslim, *radâ'* 53.

2 Bkz.: Tirmizî, *birr* 66; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/227; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 6/122.

3 Bkz.: Tirmizî, *birr* 66; er-Rûyânî, *el-Müsned* 2/227; et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr* 6/122.

4 Ebû Dâvûd, *menâsik* 56; İbn Mâce, *menâsik* 84.

Namaz ve Niyet

Soru: Namaza başlarken nasıl niyet etmeliyiz? İslâm âlimlerinin bu konudaki görüşleri nelerdir? İzah eder misiniz?

Cevap: Cibril hadisinde ifade edildiği üzere namaz, İslâm'ın beş temel esasından biridir.[1] Evet, o, dinin direği,[2] ibadetlerin özü ve esası,[3] bir ucu miraca dayanan[4] ve insanı Allah'a yaklaştıran en önemli bir vesiledir.[5] Bu denli önemli bir ibadet, elbette mü'min için dünyevî meşgaleler arasında geçiştiriliverecek bir iş değildir/olmamalıdır. Değil başka bir iş yüzünden onun ihmale uğratılması veya aceleye getirilmesi, gerektiğinde her şey ona feda edilmelidir.

Doyulmaz Bir Neşve

Namazın muhtevası, insanın Rabbiyle münasebetine, kalb ve ruh ufkuna göre farklı derece ve keyfiyetlerde kendini hissettirir. Hüşyar bir gönülle ve aşk u şevk içinde Allah'ın huzurunda bulunuyor olmaktan kendini meleklerin safları arasında görmeye kadar, ondan, Efendiler Efendisi'nin (aleyhissalâtü vesselâm) arkasında saf tutmuş bir fert olarak kendini hissetmekten doğrudan doğruya bir hamlede ulvî âlemlere yükselmişçesine Arş'ın örtüsüne alnını koyuyormuş gibi eda keyfiyetine kadar namazı değişik şekillerde duyup hissetme mertebeleri vardır. İnsanın böyle bir mazhariyete muvaffak olmasının ilk şartı; namazı tıpkı bir miraç veya miracın gölgesi bilmektir. Haddizatında her namaz mü'min için bir miraç vesilesidir. Dolayısıyla bu hususta mü'mine düşen vazife, her namazında, farklı farklı buudlarda da olsa, miracını tamamlamak olmalıdır. Bu sebeple namazda gönlün her teli, tıpkı bamteli gibi ses vermelidir. Öyle ki, secde, doyulmaz bir neşveye; dualar, insana bıkkınlık vermeyen gıdaya; rükû ayrı bir edaya; kıraat da dâne dâne canlı kelimeler armonisine dönüşmelidir. *"O ki, (gece namaza) kalktığın zaman seni görüyor. Secde edenler arasında kıvrım kıvrım kıvrandığını da."*[6] âyetleri, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in (aleyhissalâtü vesselâm) namazını tasvirle beraber, bize, nasıl namaz kılmamız gerektiğini de öğretmektedir.

Bir dönemde ben, namazda kalbi ifrağ adına birinden bir hakikat öğrenmiştim. Daha sonra o güne kadar kıldığım bütün namazlarımı ahirette yüzüme vurulur endişesiyle kaza ettim. Çünkü bir hadis-i şeriflerinde Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), namazın kabir hayatında tecessüm edeceğini ve şayet kişi namazlarını arızalı kılmışsa bu namazların kusurlu ve mefluç bir refik şeklinde onun karşısına çıkacağını ve bu kişinin

berzah hayatını bu mefluç refikle birlikte geçireceğini ifade etmiştir. Dolayısıyla eksik ve noksan kılınan namazların kazasını eda, bir mânâda meziyet değildir. Ona isterseniz cebren li'n-noksan diyebilirsiniz. Yani o, bir mânâda kırığı, çatlağı sargıya alma demektir.

Bir Kasıtta İki Maksut Olmaz

Biraz önce de ifade etmeye çalıştığım gibi, herkesin niyeti Cenâb-ı Hak'la münasebeti ölçüsünde farklı farklıdır. Niyet temelde fukahânın icmaına göre kalbin kastıdır. Yani niyet, [7]نَوَيْتُ... نَوَيْتُ... نَوَيْتُ... şeklinde sadece lafızdan ibaret bir şey değildir. Vâkıa fukahâ, bu mevzu üzerinde farklı mütalâalar beyan etmişlerdir. Bazıları niyetin lisanla söylenmesini daha evlâ görmüşler, bazıları ise söylememenin daha evlâ olduğunu ifade etmişlerdir. İkincilere göre, lisanla söyleme meselesi kalbin konsantrasyonuna mâni olmaktadır. Hanefî fıkhında fakih olmamakla beraber ikinci bin yılın müceddidi ve bir kutup olarak kabul edilen İmam Rabbânî Hazretleri'nin lisanla niyet etmeyi mahzurlu görmesi de zannediyorum bu mevzuda bize önemli bir fikir verir.[8] Fakat kanaatimce bazı mü'minler niyetlerini dil ile yapıyorlarsa "fukahâdan bazılarının kavline binaen yapıyorlar" deyip ihtilâfa yol açacak şekilde meselenin üzerinde durulmaması gerekir.

Farklı derecelerdeki niyetin ilk basamağı, bizim gibi avam, babadan tevarüs eden taklidî iman ve İslâm telâkkisiyle yaşayan müptediler için kastü'l-kalbdir. Yani kişinin, namaz kılacağını, zihin ve kalbinden geçirmesidir. Havassa göre niyet ise insanın yapacağı işe kilitlenmesi, münhasıran o mülâhazaya bağlı kalması ve bütün duygu ve düşünceyle ona konsantre olması demektir. Bunun üstünde hasların hassı diyebileceğimiz insanların niyetine gelince; onların niyeti, namazın içinde de devamını sağlamak üzere kalbi bütün mâsivâdan ifrağ etme demektir. Çünkü maksut O ise, bir kasıtta iki maksut olamaz. Yani kişi, O'nu kastetmiş, maksut olarak sadece ve sadece O'nu hedeflemişse, O'nun dışındaki izafî ve hakikî ne kadar maksut varsa hepsini kalb ve kafasından söküp atması gerekir. Bu esnada akla başka bir mülâhaza gelirse, o seviyenin insanları döner yeniden tekbir alırlar ve kalblerini ifrağ edecekleri ana kadar kendilerini zorlarlar. Bediüzzaman Hazretleri ve onun ilk saftaki talebelerinde böylesi bir gayret görülür. Fakat unutulmamalı ki bu gayret, şeklî ve surî olmamalıdır. Eğer taklitle, şekil ve suret itibarıyla böyle bir tavır içine girilirse, bunun o şahsa kazandıracağı hiçbir şey yoktur.

Niyet mertebeleri içinde, daha üst bir seviye olan fenâfillâh ve bekâbillâh mertebesinde kendini dahi unutma hâli vardır. Evet, esmâ ve sıfât dairesini aşıp

sübühât-ı vech karşısında erimiş insanların niyetleri belki de böyle bir ufukta kendini bile görmeme, duymama, hissetmeme şeklindedir. Bu ufku paylaşanlara göre namazda iken kendini hissediyorsan hâlâ bir alâik ve avâikle meşgulsün demektir. Ben "şirktir" dememeye çok dikkat etsem de, onlar kendi seviyelerine göre bunu şirk endişesiyle karşılarlar. Hâsılı niyet enginliği, derece derece ve mertebe mertebedir. Kim Allah'ı ne ölçüde biliyor, ne ölçüde bir mârifetullah ufkuna sahipse, namaza başlarken de kalbî alâkasını, ona göre temin ve tesis edecek, ona göre namaza duracaktır.

Niyet Amelin Ruhu

Üstad Hazretleri, Yirmi İkinci Mektub'un Hâtimesi'nde أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ *"Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini dişlemekten hoşlanır mı? İşte bundan hemen tiksindiniz!"*[9] âyeti ışığında kelime kelime, gıybetin ne kadar çirkin bir fiil olduğunu izah ederken, âyetin başındaki soru mânâsı veren "hemze"nin âyetin bütün kelimelerine bir su gibi sirayet ettiğinden bahseder. Belki de bir nur ve ruh gibi. İşte niyet de aynen böyledir. Mü'min, niyetiyle Cenâb-ı Hakk'a teveccühünü, O'nun هُوَ الْمَقْصُودُ، هُوَ الْمَحْبُوبُ، هُوَ الْمَعْبُودُ[10] olduğunu âdeta namazın her rüknüne yayar/yaymalıdır. O, namazdaki her kıraatte bu niyetine sadık kalmalıdır. Bilhassa ferdî olarak eda edilen nafile namazlarda tekellüf denebilecek ölçüde bu hususa dikkat edilebilir. Cemaatle kılınan farz namazlarda böyle bir tavır içine girmek doğru olmaz. Zira bu, dinde külfet mânâsına gelir ve teklif-i mâlâyutak olur. Ama kendi kendimize kıldığımız nafile namazlarda başından sonuna kadar meseleyi elden geldiğince huzur-u ilâhî mülâhazasına bağlı götürmek için böyle bir niyet gayreti ve arayışı içinde bulunmakta mahzur olmasa gerek. Namaz, mü'minin miracıdır.[11] Cenâb-ı Hak miracı anlattığı yerde إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ *"Hiç şüphesiz O, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir."*[12] buyurur. Buradaki "هُ" (hû) zamirinin ircaında iki tevcih vardır. Bu tevcihlerden birine göre zamir Cenâb-ı Hakk'a irca edilir. Fakat diğer tevcihe göre semî' ve basîr sıfatları Resûl-i Ekrem Efendimiz'in hâlini ifade eder. Şimdi semî' ve basîr gibi esmâ-i hüsnadan olan iki isimle Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhissalâtü vesselâm) tavsif buyrulmuşsa burada önemli bir hakikate dikkat çekiliyor demektir. Demek ki Peygamber Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem), miraç esnasında gözüne, kulağına arz edilen her şeyi o sapasağlam ihsas ve ihtisas kabiliyetiyle emip massetmiştir. Başka bir ifadeyle miracı çok iyi sağıp çok iyi doymuştur. Miracın saniyesini, sâlisesini, âşiresini

fevt etmemiştir. Mebdeinden müntehasına kadar, her şey âdeta O’nun şuur süzgecinden, filtresinden gelip geçmiştir.

Süleyman Çelebi, “Ümmetin miracını kıldım namaz.” der. Alvar İmamı ise, “Sefine-i dini namaz yürütür, namaz cümle ibadetin pîridir.” buyurur. Namaz, mü’minin miracı olduğuna göre mü’min, orada kulağına ve gözüne hâkim olmak durumundadır. O kulak ve göz sadece duyulması gerekli olanı duymalı, görülmesi gerekli olanı görmelidir. Üstad Hazretleri bunu On Yedinci Söz’de Mevlâna Câmî’nin şu ifadeleriyle anlatır:

يَكِي خَـواهْ، يَكِي خَوانْ، يَكِي جُــويْ، يَكِي بِيــنْ، يَكِي دَانْ، يَكِي گويْ “Sadece Bir’i iste, Bir’i çağır, Bir’i talep et, Bir’i gör, Bir’i bil, Bir’i söyle.”[13] Buna göre mü’min sadece Bir’i görmeli, Bir’i bilmeli, Bir’i duymalı, Bir’i aramalı, Bir’i çağırmalı, Bir’i hissetmeli, Bir’in dışında her şeye karşı kapalı kalmalı ve namazın bütün erkânında bunu yakalamaya çalışmalıdır. Yakaladığı zaman da, “Bu böyle yakalanmazdı. Kendimi unutacak şekilde yakalamalı ve kendimi duymamalıydım. Ben var mıyım yok muyum unutmalıydım.” demeli ve bu ölçüde âdeta kendinden geçmelidir.

Temrin, Tekellüf ve Teklif

Bir kez daha ifade edeyim ki, bütün bunlar, birer seviye meselesidir. Temrin olmadan bu seviyelerin yakalanması ise mümkün değildir. Yani başta tekellüf olmazsa daha sonra teklif olmaz. İşin başında zorlama olmazsa daha sonra nefse öyle bir şey teklif edemezsiniz. Bu açıdan gözünü bu seviyelere dikmiş bir insanın kendisini ölesiye bir gayretle zorlaması gerekir. Cüneyd-i Bağdadî Hazretleri bir yerde, “Ben altmış sene kendimi zorladım. Altmış sene sonra Allah lütfetti, namaz kılmaya başladım.” mânâsına gelecek bir ifadede bulunuyor. O hâlde bizim gibi hayatında hakikî namazı tatmayanlar, hiç olmazsa beş on sene kendilerini namaz kılmaya zorlamalıdırlar.

Bu arada istidradi bir hususu da arz edeyim. İfade edilen bu hususlardan dolayı, bizim yarım yamalak da olsa kıldığımız namazların Allah (celle celâluhu) tarafından kabul edilmediği/edilmeyeceği zannedilmesin. Öyle ümit ediyoruz ki, sonsuz lütuf ve merhamet sahibi Rabbimiz, bu seviyede kılınan namazları da kabul buyurur. Öyle ki bu namazlarımızla dahi bizi Cennet’ine kor, onları berzahta bizim için bir refik, sıratta bir Burak hâline getirir, belki de bir berk yapıp ufkumuzu aydınlatır. Bu açıdan hiçbir zaman namazdan geri durmamalı, namaz asla hafife alınmamalıdır. Fakat diğer taraftan himmetler de her zaman âlî tutulmalıdır. Celâl ve azamet sahibi Rabb-i Kerimimiz’e karşı eda edeceğimiz ibadet O’nun büyüklüğü ile mepsuten mütenasip olmalıdır.

Yapacağımız ibadet O'nun bize sayamayacağımız ölçüde çok ve bol olan lütuf ve ihsanlarına karşı bir şükür gaye ve mânâsı taşımalıdır. Dolayısıyla bir ömür boyu mü'min hep hakikat-i namazı bulmaya çalışmalıdır.

Niyette önemli bir husus da, ibadetin bütün erkân ve eczasında onun canlı ve hüşyar bir hâlde varlığını hissettirmesidir. Mü'min, tam bir konsantrasyonla başladığı niyetini, yani o mutlak kast, mutlak teveccüh ve mutlak nazarını namazın her rüknünde vicdanında duymalı ve bunların dışında kalan şeylere karşı da isyan etmelidir. Evet, mü'min namazında, O'ndan başka her türlü mülâhazaya ve düşünceye karşı rahatsızlık duymalı ve bu rahatsızlığını iç dünyasında bir tepki şeklinde göstermelidir. Meselâ bir insan, اَلرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ[14] derken O'nun sonsuz rahmetinin değişik tecellî dalga boyunun kendisine kadar gelip her şeyi kuşatmasını vicdanında duyamıyorsa içten içe kendi kendine "Tuh sana namert!" diyebilmelidir.

Bunların hiçbiri gerçekleşmesi imkânsız şeyler değildir. Zira bütün bunları, binler ve milyonlar yaşamışlardır. Binler ve milyonlar da aynı şekilde yaşamaya namzettir. مَنْ طَلَبَ وَجَدَّ وَجَدَ "Bir kimse bir şeyin arkasına düşer, o mevzuda ciddiyet gösterirse mutlaka aradığını bulur."[15] Bu sözün mefhum-u muhalifi ise; "Şayet bulmamışsa arkasına düşmemiş, düşmüşse ciddiyet göstermemiş." demektir.

1 Buhârî, *îmân* 37, *tefsîru sûre (31)* 2; Müslim, *îmân* 5, 7.
2 el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 3/39; el-Hakîm *et-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl* 3/135, 136.
3 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.132 (On Birinci Söz).
4 Bkz.: Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 1/214; es-Suyûtî, *Şerhu Süneni İbn Mâce* s.313.
5 Bkz.: Müslim, *salât* 215; Ebû Dâvûd, *salât* 148; Nesâî, *mevâkît* 35, *tatbîk* 78.
6 Şuarâ sûresi, 26/218-219.
7 Niyet ettim... Niyet ettim... Niyet ettim...
8 Bkz.: İmam Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/160 (186. Mektup).
9 Hucurât sûresi, 49/12.
10 "Hakikî Maksud, Hakikî Mahbub, Hakikî Mâbud yalnız O'dur!.."
11 Bkz.: Fahruddîn er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb* 1/214; es-Suyûtî, *Şerhu Süneni İbn Mâce* s.313.
12 İsrâ sûresi, 17/1.
13 Bediüzzaman, *Sözler* s.231 (On Yedinci Söz, İkinci Makam).
14 *"O, Rahman'dır, Rahîm'dir."* (Fâtiha sûresi, 1/3)
15 Bkz.: İbnü'l-Cevzî, *el-Müdhiş* s.490; İbn Hacer, *Mukaddimetü Fethu'l-bârî* s.14.

İman Huzuru ve Akıbet Endişesi

Soru: İmanın mânevî bir tûbâ-i Cennet çekirdeği taşıdığına inanıyoruz. Diğer taraftan akıbet endişesi dinimizde çok önemli bir husus. İnanan bir gönlün, hem imanın vaat ettiği huzuru, hem de akıbet endişesini aynı anda duyup hissetmesi nasıl anlaşılmalıdır? İzah eder misiniz?

Cevap: "İman, bir mânevî tûbâ-i Cennet çekirdeğini taşıyor."[1] cümlesindeki iman kelimesi, mutlak zikir kemaline masruf olduğundan kâmil imanı ifade eder. Fakat unutulmaması gerekir ki, seviyesi ne olursa olsun insanın içindeki iman, bir cevher kıymetindedir. Zira iman, insana, varlığı okunması gerektiği şekilde okutur. Evet, insan, imanla, varlığa arka planı itibarıyla bakar, onu perde önü ve perde arkasıyla beraber değerlendirir. Bu bakış açısı ve değerlendirme sonucunda, varlığın mutlak kudret ve sonsuz merhamet sahibi bir Zât'ın tasarrufu altında olduğunu, O'nun izni olmaksızın hiçbir kimse ve hiçbir şeyin kendisine herhangi bir zarar veremeyeceğini bilir. Aynı zamanda ahirete iman sayesinde o, dünya hayatı ne kadar sıkıntılı ve meşakkatli de olsa, bu dünyayı Cennet'in bir bekleme salonu mahiyetinde gördüğünden her şeyi hoş karşılar, her şeye katlanır, şükreder. Bir başka ifadeyle mü'min, imandan tevhide, tevhidden teslime, teslimden tevekküle, tevekkülden de saadet-i dâreyn dediğimiz dünya-ahiret mutluluğuna ulaşır.[2] İmandan mahrum bir nazar ise, mevcudatı sanki yerden fışkırmış, sonra da gidip bir çukur veya yokluğa dökülmüş, karanlık ve mânâsız birer varlık şeklinde görür. Bu açıdan iman, insana mebde ve müntehayı gösterdiği gibi, ona güzergâh emniyetini de vaat eder. Evet, iman öyle bir cevherdir ki, iman edilmesi gereken mevzuları derinlemesine tahlil ve tetkike tâbi tutmaksızın onlara iman eden ümmî bir insan bile, daha başta ilmihâllerden öğrendiği bilgilere istinaden vicdanında, imanın hakikaten, insan kalbinde mânevî bir tûbâ-i Cennet çekirdeği;[3] küfrün de, mânevî bir zakkum-u Cehennem tohumu sakladığını[4] duyup hissedebilir. Fakat bir de bu iman, kâmil mânâda olursa, o insan âdeta Cennet koridorunda yürüyor gibi bir hâl kesbeder.

İmanla Doğru Orantılı Akıbet Endişesi

İmanın vaat ettiği bu huzuru kevser yudumluyor gibi duyup hisseden hakikî mü'minler aynı zamanda, "Ben ölünce hesabımı nasıl vereceğim, ötelere nasıl bir keyfiyette gideceğim?" endişesiyle de tir tir titremişlerdir. Zira akıbetinden endişe etmeyenin, akıbetinden endişe edilir. Dini çok iyi anlayan ve onu hayatlarına hayat kılan sahabe-i kiram efendilerimizin, iman atmosferinde huzur

ve itminan solukladıkları aynı anda akıbet-endiş olduklarını da görüyoruz. Meselâ Hazreti Ebû Bekir es-Sıddık Efendimiz'in Cenâb-ı Hakk'a tazarru ve niyazda bulunurken kullandığı şu ifadeler bunun güzel ve çarpıcı bir misalini teşkil eder:

جُدْ بِلُطْفِكَ يَا إِلٰهِي مَنْ لَهُ زَادٌ قَلِيلْ
مُفْلِسٌ بِالصِّدْقِ يَأْتِي عِنْدَ بَابِكَ يَا جَلِيلْ
ذَنْبُهُ ذَنْبٌ عَظِيمٌ فَاغْفِرِ الذَّنْبَ الْعَظِيمْ
إِنَّهُ شَخْصٌ غَرِيبٌ مُذْنِبٌ عَبْدٌ ذَلِيلْ
مِنْهُ عِصْيَانٌ وَنِسْيَانٌ وَسَهْوٌ بَعْدَ سَهْوْ
مِنْكَ إِحْسَانٌ وَفَضْلٌ بَعْدَ إِعْطَاءِ الْجَزِيلْ

" Lütfunu esirgeme ey Rab bu kuluna ki, azığı pek kalîl,
İflâs etmiş olsa da sadakatle yine kapına geldi ey Celîl!
Günahı pek büyük; Sen o günahları yarlığa ne olur,
Hâli de pek acip, hem günahkâr bir abd-i zelîl.
Onunki isyan, onunki nisyan ve hata üstüne hata,
Senden ihsan üstüne ihsan, hem de atâ-yı cezîl."

Eğer Hazreti Ebû Bekir Efendimiz, her şeyini bitirmiş bir insansa, o zaman biz daha baştan bitmişiz demektir. Hazreti Ömer, muhtemelen Resûl-i Ekrem Efendimiz'den (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) duyduğu bir müjdeye binaen[5] onun hakkında şöyle buyurur: لَوْ وُزِنَ إِيمَانُ أَبِي بَكْرٍ بِإِيمَانِ أَهْلِ الْأَرْضِ لَرَجَحَ بِهِمْ *"Şayet Ebû Bekir'in imanı bütün insanların imanı ile tartılsa, muhakkak onun imanı diğerlerinden ağır gelirdi."*[6] İşte Hazreti Ebû Bekir Efendimiz, kalbinde böyle bir iman bulunduğu hâlde, Allah karşısında hep akıbetinden endişe etmiştir. Zira İnsanlığın İftihar Tablosu'nun dizinin dibinde oturma mazhariyetine erip de daha sonra Müseylimetü'l-kezzâb'ın safları içinde Cehennem'e yuvarlanıp giden insanlar vardır.[7] Bu açıdan hiç kimsenin mutlak garantisi yoktur, Allah'ın huzuruna nasıl çıkacağı belli değildir.

Sahabe-i kiram efendilerimiz gibi, tâbiîn-i kiram efendilerimiz arasında da kılı kırk yararcasına bir hayat yaşadıkları hâlde akıbet-endiş olan çok büyük insanlar vardı. Meseleyi çok tekerrür eden bir misalle arz etmeye çalışayım: Tâbiîni, tebe-i tâbiîne bağlayan bir dönemde yaşayan İbrahim İbn Ethem Hazretleri, hükümdarken, taç ve tahtını terk ederek Mekke-i Mükerreme'ye mücavir olmuş ve kendisini Allah yoluna adamıştır. Yaşadığı hayat itibarıyla

baş döndürücü bir manzara arz eden bu büyük insanın dualarına baktığımızda havf u haşyetle dopdolu ayrı bir derinlikle karşılaşırız. Meselâ o, bir duasında Cenâb-ı Hakk'a şöyle yalvarır:

إِلٰهِي عَبْدُكَ الْعَاصِي أَتَاكَ
مُقِرًّا بِالذُّنُوبِ وَقَدْ دَعَاكَ
وَإِنْ يَكُ يَا مُهَيْمِنُ قَدْ عَصَاكَ
فَلَمْ يَسْجُدْ لِمَعْبُودٍ سِوَاكَ

"Allah'ım! Senin bu asi, mücrim ve günahkâr kulun günahlarını itiraf ederek Sana döndü. Ellerini Sana açıyor ve Senden af dileniyor. Ey her şeyi görüp gözeten Allah'ım! Bu kul pek çok isyanda bulunsa da, Senden başkasına secde etmedi."

Konuyla ilgili bir misal de, Nehaî ailesinin serkâr ve pişuvası olan Esved İbn Yezid en-Nehaî'den verelim: O, vefat ederken öyle kıvranır, öyle ızdırap çeker ve yüzünde öyle takallüsler oluşur ki, Hazreti Alkame yanına gelir ve ona: "Günahlarından mı korkuyorsun?" diye sorar. Esved İbn Yezid'in cevabı oldukça dikkat çekicidir. O: "Nasıl korkmayayım! Allah'tan korkmaya benden daha müstahak kim var? Hem, Cenâb-ı Hak yaptıklarımı mağfiret buyursa da, hayâ duygusu, beni hep endişeye sevk eder." diye cevap vermiştir.[8] Bu ölçüde bir endişeyle kıvrım kıvrım kıvranan Esved İbn Yezid Hazretleri, Resûl-i Ekrem Efendimiz'den (sallallâhu aleyhi ve sellem) önceki dönemlerde yaşasaydı, ihtimal, peygamberlik mazhariyetiyle şereflendirilirdi. Bu yücelikte olduğu hâlde, görüldüğü üzere o, çok ciddî bir havf u haşyet duygusu içindedir. Bu açıdan diyebiliriz ki, bir insanın akıbetinden tir tir titreyecek ölçüde endişe etmesi, onun imanının kemaline delâlet eder. İman öyle bir cevherdir ki, hakikî mü'min onun gerçek ve zatî değerini çok iyi bildiğinden, sürçerek, düşerek veya kapaklanarak, sırtında taşıdığı bu kıymetli cevheri kaybetmekten korkar. Üstad Hazretleri: "Hazer et, dikkatle bas, batmaktan kork. Bir lokma, bir kelime, bir dane, bir lem'a, bir işarette, bir öpmekte batma."[9] diyerek bu önemli hususa dikkat çeker. Yani sayılan bu hususlardan bir tanesi bile, insanı sel gibi alıp götürebileceğinden, inanan bir insan, imanını kaybetmeme adına her zaman böyle bir korku ve endişe içinde olmalıdır.

"Korkma, Tir Tir Titre!"

Bildiğiniz üzere Devlet-i Âliye bir dönem koskocaman bir coğrafyada İslâm'ın müdafii ve son karakolu olmuştur. Evet, o, çok uzun bir dönem, İslâm

dünyasının namus, şeref ve haysiyetini koruma vazifesi görmüştür. Fakat daha sonra ne olmuşsa olmuş ve öyle bir dönem gelmiştir ki, onun bulunduğu coğrafyada, Kur'ân'la, Peygamber'le ve Kâbe'yle alay edildiği hâlde kulaklar küfrü netice veren bu hakaretleri duymazlıktan gelmiştir. Evet, öyle bir dönem yaşanmıştır ki, insanı imanından edecek bu tür mülâhazalara tepki bile verilmemiş; verilmemiş ve bu dönemde nice insan iman dairesinden çıkıp dinini kaybetmiştir. Demek ki hiçbir insan ve hiçbir toplum için mutlak emniyet yoktur.

Havf u recâ mevzuunda Hazreti Ömer Efendimiz'e nispet edilen güzel bir söz vardır: "Bana deseler ki, bütün insanlar Cennet'e, tek bir insan Cehennem'e gidecek. 'Acaba o ben miyim?' diye endişe ederim. Ve yine bana deseler ki, peygamberlerin dışında bütün insanlar Cehennem'e, tek bir insan Cennet'e gidecek. Allah'ın rahmetinin enginliğinden 'Acaba o insan ben miyim?' diye ümit ederim." İşte böyle bir havf u recâ dengesi çok önemlidir.

Burada istidradi olarak Hazreti Gazzâlî'nin mülâhazasını da arz edeyim: İmam Gazzâlî, ihtiyarlıktan önce, ölümün keşif kolları henüz vücudu istilâ etmemişken daha ziyade havfın; ihtiyarlık döneminde ise recânın ağır basması gerektiğini ifade eder. Yani insan sağlığı, sıhhati yerindeyken Allah'tan çok korkmalı ve tir tir titremelidir. Ölümün soluklarını hissettiği günlerde ise, ümitsizliğe düşmemek için recâ duygusu ağır basmalıdır.[10]

Bir gün Zübeyir Ağabey, Üstad Hazretleri'ne: "Üstadım, akıbetimden çok korkuyorum!" deyince aldığı cevap şu olur: "Korkma! Tir tir titre!" Yani o kadar endişe içinde ol ki, âdeta yiyeceğin yemekler boğazında düğümlensin kalsın. Buna karşılık insan vefat edeceği esnada: "Allah'ım ben Sana geliyorum. Sen şimdiye kadar Sana ümitle gelen insanların hiçbirisini o kapıdan boş çevirmedin. Sen, kapının tokmağına dokunan hiç kimseye 'hayır' demedin. Hiç kimsenin ayıbını yüzüne vurmadın. Çok küçük sermayelerle bile Sana teveccüh eden insanları, çok âlî sermayelerle gelmiş ziyaretçiler gibi kabul buyurdun ve onlara iltifat ettin." mülâhazalarıyla dolup taşmalıdır. Üstad Hazretleri'nin Lem'alar isimli eserinde, yaşlılıkla alâkalı bahislere "recâ" ismini vermesi de böyle bir mülâhazayla alâkalı olabilir.

Büyük Sermaye ve Gasp Endişesi

Evet, imanın mânevî bir tûbâ-i Cennet çekirdeği taşıdığı doğrudur. Bununla birlikte bir insanın "bu büyük sermayeyi kaybedebilirim" endişesini taşıması da çok önemlidir. Bunu bir misalle şöyle izah edebiliriz: Beş-on görevlinin, Merkez Bankası'nın bir trilyon lirasını arabayla bir yerden bir yere

götürdüklerini düşünelim. Bu insanlar, “Aman bir başkası bu ölçüde para taşıdığımızı duymasın!”, “Ya bir yerde önümüz kesilirse!”, “Ya bir yerde trafik probleminden dolayı bizi durdurup bu paraları alıp kaçırırlarsa?” endişe ve mülâhazalarıyla vazifelerini nasıl yürekleri ağızlarında yerine getirirler! Ebedî saadetin vesilesi olması dolayısıyla iman sermayesinin yanında trilyonların, katrilyonların ne ehemmiyeti olabilir ki! Evet, iman ebedî saadeti peyleyeceğimiz eşsiz bir sermayedir. Bu yönüyle o bir tûbâ-i Cennet çekirdeği taşır. Yani Cennet, o iman çekirdeğinden neşv ü nema bulacak, bir ağaç hâline gelecek, sonsuzluğa doğru ser çekip sizin ferih ve fahur bir şekilde ebediyetlere kadar gölgesinde yaşamanıza imkân sağlayacak. Şimdi insan bu kadar büyük bir sermayeye sahipse ve o insanın şeytan, şeytanın avenesi, nefs-i emmare ve cismaniyet gibi düşmanları varsa ve aynı zamanda bu düşmanlar tarafından her an bir çelmeye maruz kalıp o sermayeyi kaybetme tehlikesi bulunuyorsa, böyle bir insan korkmalı mıdır, korkmamalı mıdır? İşte akıbet endişesi dediğimiz korku böyle bir korkudur. Burada misal olması kabilinden zikrettiğimiz Hazreti Ebû Bekir (radıyallâhu anh) gibi sahabe efendilerimizin, İbrahim İbn Ethem, Esved İbn Yezid Hazretleri gibi Allah dostlarının korkusu budur.

1 Bediüzzaman, *Sözler* s.16 (İkinci Söz).
2 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.335 (Yirmi Üçüncü Söz, Birinci Mebhas).
3 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.16 (İkinci Söz).
4 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.16 (İkinci Söz).
5 Bkz.: Tirmizî, *rüyâ* 10; Ebû Dâvûd, *sünnet* 8.
6 el-Beyhakî, *Şuabü'l-îmân* 1/69; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* 30/127.
7 Bkz.: İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ* 3/377-378.
8 Bkz.: Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ* 2/103-104; ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* 4/52.
9 Bediüzzaman, *Lem'alar* s.169-170 (On Yedinci Lem'a).
10 el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn* 4/142.

Günahların En Münafığı: Gıybet

Soru: Muhterem Efendim! Gıybetin topluma musallat olmuş sinsi bir kurt ve insanlar arası ilişkileri bozan çirkin bir günah olduğu herkesçe iyi bilinen bir husus. Buna rağmen toplumda hâlâ var olması nasıl izah edilebilir?

Cevap: Gıybet büyük günahlardan biridir.[1] Öyle ki Resûl-i Ekrem Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) bir hadis-i şeriflerinde gıybet hakkında şöyle buyurur: إِيَّاكُمْ وَالْغِيبَةَ فَإِنَّ الْغِيبَةَ أَشَدُّ مِنْ الزِّنَا، فَإِنَّ الرَّجُلَ قَدْ يَزْنِي وَيَتُوبُ فَيَتُوبُ اللّٰهُ عَلَيْهِ، وَإِنَّ صَاحِبَ الْغِيبَةِ لَا يُغْفَرُ لَهُ حَتَّى يَغْفِرَ لَهُ صَاحِبُهُ *"Gıybetten sakının! Çünkü gıybet zinadan daha şiddetlidir. Kişi zina eder, sonra tevbe ederse, Allah onun tevbesini kabul buyurur. Ancak gıybet eden, gıybet edilen affetmedikçe, mağfiret olunmaz."*[2] Meseleye Üstad Hazretleri'nin yaklaşımı içinde bakılacak olursa, gıybetin öyle nevi vardır ki, o, zinadan daha büyüktür.[3] Meselâ bir zümre-i sâlihînin veya belli bir cemaati temsil eden bir şahsın ya da helâllik alma imkânı kalmadığından dolayı vefat etmiş kimselerin gıybetini yapmak bu nevi gıybete girebilir.

Külliyet Kesbeden Bir Cürüm

Bazı ulema elfâz-ı küfürle alâkalı olarak diyorlar ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'i (sallallâhu aleyhi ve sellem) zemmeden veya O'nun hakkında olumsuz şeyler konuşan bir insan tevbe etse bile tevbesi kabul edilmez.[4] Niçin? Çünkü Peygamber Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) irtihal-i dar-ı bekâ buyurup ruhunun ufkuna yürüdüğünden O'nun gıybetini yapan bir insan için Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm'ı (sallallâhu aleyhi ve sellem) bulup: "Hakkını bana helâl et." deme imkânı ortadan kalkmıştır.

Aynı şekilde Hazreti Ebû Bekir, Hazreti Ömer, Hazreti Osman, Hazreti Âişe (radıyallahu anhüm) gibi nice sahabe-i kiram efendilerimizi hilâfet meselelerinden dolayı –hâşâ– merdut sayacak ölçüde o müstesna kametler hakkında ileri geri konuşanların hâlleri ağlanacak durumdadır. Çünkü bu azim günahı irtikâp edenler, büyük bir zümre-i salihînin gıybetini yapıyor ve onlar hakkında suizanda bulunuyorlar. Artık gıybetini yaptıkları o zatlara gidip: "Hakkınızda nâsezâ, nâbecâ sözler söylediğimiz için hakkınızı helâl edin!" deme imkânı da olmadığından dolayı, bu büyük cürmü işleyenlerin suiakıbetlerinden korkulur. Bilemeyiz, belki Cenâb-ı Hakk'ın ekstradan bir lütfu olabilir. Fakat biraz önce zikrettiğimiz hadis-i şerif ve benzer nassları göz önünde bulundurduğumuzda –Allahu âlem– onların affa mazhar olma

ihtimalinin uzak olduğu görülür.

Aynı şekilde gıybet, iftira, bühtan, töhmet ve benzeri günahlar, ferdî olmaktan çıkıp bir cemaat hakkında işlenirse, söz konusu cemaatin tek tek bütün fertlerinden helâllik alınmadıkça bu günahlar affedilmezler. Meselâ Kadirîler veya Şâzilîler hakkında onların bütününü itham edecek şekilde aleyhte konuşan bir insan koskocaman bir cemaat hakkında öyle korkunç bir gıybet etmiş olur ki, o şahsın affedilebilmesi için Abdülkadir Geylânî'den veya Ebû Hasan Şâzilî'den günümüze kadar gelmiş geçmiş binlerce belki milyonlarca insanın bütününden helâllik istenmesi gerekir. Biraz daha açacak olursak, bir cemaatin bütünü hakkında söz söyleyen insan şayet gidip teker teker o fertlerin hepsini bularak onlar hakkında her ne dediyse onu şerh edip, "Ben, senin de içinde bulunduğun cemaat hakkında şöyle dedim. Senin de bu işin içinde hakkın var. Hakkını bana helâl et!" diyemezse –hafizanallah– kurtulamaz. Nasıl ki dua külliyet kesbettiğinde kabul ediliyor. Aynen öyle de gıybet de külliyet kesbederek küllî bir gıybet olduğunda, hak sahiplerinin tamamından helâllik istenmeyince insanın o işin içinden sıyrılması mümkün değildir. Rabbim muhafaza buyursun, onca insanın vebalini alır, gıybet eden o şahsın sırtına yüklerler. Bu da, denilebilir ki, küfre denk bir günahtır.

Ayrıca bilinmesi gerekir ki, bir topluluk veya cemaati temsil eden şahısların gıybetinin yapılması da bütün bir cemaatin gıybetinin yapılması gibidir. Meselâ birisi kalkıp, benim gibi basit ve sıradan bir insan için, "Bu adam şöyledir, böyledir." deyip aleyhte konuşsa bu ifade ferdî bir gıybet olur. Ancak öyle zatlar vardır ki, onlar külliyet kesbetmişlerdir. Evet, onlar âdeta bir kutup gibi bütün bir cemaati temsil ederler. O zatların haysiyet ve şerefleri temsil ettikleri cemaatin haysiyet ve şerefiyle bütünleşmiştir. Siz onların adını andığınız zaman o çizgide düşünen insanların hepsi birden hatıra gelir. İşte bu gibi zatlar aleyhinde söz söylendiğinde bütün bir cemaatin gıybeti yapılmış olur. Meselâ birisi kalkıp böyle bir insan hakkında, "onun aklı ermiyor" dese, bu mülâhazaya binaen –neûzü billâh– zinadan daha şedit bir günah işlemiş olur.[5]

Gıybet veya Leş Kargalığı

Gıybetten uzak kalabilmek için evvelâ gıybetin dindeki yerini çok iyi belirlemek lazımdır. Kur'ân-ı Kerim bu konuda: أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا *"Hiç sizden biriniz ölmüş kardeşinin cesedini yemekten hoşlanır mı?"*[6] buyurarak, lisan-ı nezîhisine rağmen bu meseleyi ölü kardeşinin etini yemeye benzeterek, "leş yemeyin" diyor. Bunun bir diğer mânâsı, "leş kargalığı yapmayın" demektir. Üstad'ın enfes tespitleri içinde meseleye yaklaşacak

olursak şöyle diyebiliriz: “Sizin vicdanınıza ne olmuş ki, insanken böyle leş kargalığı yapıyorsunuz! Hayat-ı içtimaiyeden nasibini alan heyet-i içtimaiyenize ve umumî ruhunuza ne olmuş ki kendi heyetinizi yaralıyorsunuz!”[7]

Kur’ân, gıybet etmeyi ölü eti yemeye benzettiği gibi, rüya tabircileri de rüyasında et yediğini gören bir insanın bu hâlini, gıybet olarak tevil ederler. Yani her ne eti olursa olsun rüyasında ağzına et alıp geveleyen bir insanın, birisini çekiştirmiş, onun etini çiğnemiş olduğu şeklinde tabir ederler. Demek ki, gıybet etme meselesi misal âleminden onun rüyasına bu şekliyle intikal etmektedir. Buradan hareketle şöyle diyebiliriz: Dünya hayatında gıybet eden kimse, ihtimal, berzahta ve kabir âleminde vahşi bir hayvan gibi temessül edecektir. Çünkü ancak vahşi hayvanlar ısırıp leşleri dişlerler.

Gıybet, bazen bir adamı ısırma şeklinde olurken bazen de kudurmuş kurtlar gibi, koskocaman bir cemaate saldırmak suretiyle olur. Bilmiyorum bir sürünün içine dalan kurtları hiç gördünüz mü? Onlar sürüye daldıklarında bir tanesiyle karınlarını doyurmak yerine, birinin kuyruğunu koparır, öbürünün ayağını ısırır, bir diğerinin de gırtlağını delerler ve böylece bu meret hayvanlar o sürüden elli tanesini yaralarlar. Aynen bunun gibi, bazı kendini bilmez densiz gıybetçiler ağızlarını her açtıklarında öyle ulu orta konuşurlar ki, dilleriyle sayısız insanı yaralar ve neticede esasen kendi hayat-ı mâneviyelerini mahveder ve kendi ahiret yıldızlarını karartmış olurlar.

Hazreti Pîr’in has talebelerini tanıdığımda onlardan çok şey öğrendim. Meselâ onlarda çok ciddî bir istibra hassasiyeti gördüm. Aynı şekilde elbise temizliği hususunda da çok hassas olduklarını müşâhede ettim. Az yiyip, az içip, az uyuyup hayrete varmayı da onlarda gördüm. Kısaca Hacı Bayram ve Süleymaniye gibi kaldığım güzel mekânlarda Müslümanca bir hayata şahit oldum. Onları tanıyınca kendi kendime şöyle demiştim: “Hayata yeniden uyanıyor, ruhta yeniden bir diriliş yaşıyorum.” Onlar, çevrelerindeki insanlara bu güzel hasletleri kazandırmışlardı. Ben kendi kabiliyetime göre o güzel hasletlerden bazılarını alabildim. Fakat kim bilir, Allah’ın inayet ve keremiyle, bu kıymetli zatlardan çok daha derince istifade eden ve onlar vesilesiyle daha derince bir dirilişe mazhar olan niceleri vardır.

İşte o zatlarda dikkatimi çeken önemli bir husus da, gıybetten sakınma mevzuunda gösterdikleri âzami hassasiyetti. Meselâ siz Tahir Ağabey’in yanında: “Filânca konuşurken boynunu eğerek konuşuyordu” veya “konuşurken durgun durgun bakıyordu” gibi gıyabında konuştuğunuz o şahsın duyduğunda rahatsız olabileceği bir laf etseydiniz, hemen “Niye gıybet ediyorsun? Senin dilini kökünden kesmek lâzım.” cevabını alırdınız. Bu zatlar çevrelerini gıybetten sakındırdıkları gibi elbette kendileri de gıybetten hep uzak dururlardı.

Meselâ ben ne Tahir Ağabey'den, ne Hulûsi Efendi'den, ne Mustafa Gül, ne de Sungur Ağabeylerden gıybetin çok küçüğünü dahi duymamışımdır. Size tanıdığım insanların hâlini arz ediyorum. Ancak maalesef şu anki hâlimiz itibarıyla bizim için aynı şeyleri söyleyemeyeceğim.

Kuzu Postuna Bürünmüş Hınzır Kurt

Günümüzde ilim, iman ve irfan hareketleri içinde, belli ölçüde iman-ı tahkike ulaşılmış ve Allah'ın izniyle iman ve imanın hayata hayat kılınması hususunda bir mesafe alınmıştır. Meselâ belli ölçüde zinadan uzaklaşılmıştır. Belli ölçüde diyorum çünkü göz, kulak gibi organlarla bu çirkin günahtan ne kadar uzak kalındı bilemiyorum. Bu sebeple meseleyi kestirip atamıyorum. Ancak umumî mânâda böyle azim bir günahtan uzak kalındığı söylenebilir. Aynı şekilde bu insanlar, aç kalsalar da kimsenin malına el uzatmayacak ölçüde haram lokmadan uzak kalmışlardır. Başkasının can emniyetini ihlâl gibi fiillerden ise fersah fersah uzaktırlar. Evet, çok defa deme damara dokunduracak ölçüde hâdiselere maruz kalmalarına rağmen tek bir insanın kılına dahi dokunmamışlardır. İbadetlerini yerine getirdikleri, belli bir seviyede temkinle kulluklarını eda ettikleri de söylenebilir. Ama gel gör ki, gıybet için aynı şeyleri söyleyemeyeceğim. Zira bir mevzu açıldığında bakıyorsunuz sanki hakkımızmış gibi hemen birini çekiştirmeye başlıyoruz. Meselâ, bir arkadaş birisi hakkında konuşurken, "bırak onu" diyebiliyor. Hâlbuki sen kardeşin için "bırak onu" dediğinde ahirette senin için de en kritik bir durumda "bırak onu" derler. Evet, burada dilini kirleten bir insana, ahirette pis ve kirli insan muamelesi yaparlar. Sen burada birisi hakkında "at onu" dersen seni de ötede atarlar. Veya sen burada birisi hakkında "kötü adam" dersen, orada senin hakkında aynı şeyi söyler ve kötü adam diye daimî bir hükme varırlar.

Size daha önce bahsetmiştim. Anneannem, ölmüş gibi bir hâl yaşıyor. Öyle ki, öldüğüne hükmedip kendisini uzatıyor, gözlerini dahi kapatıyorlar. O hâl ne kadar sürmüş bilemiyorum fakat bir müddet sonra âdeta yeniden diriliyor ve sonra senelerce yaşıyor. Kendisi çok nezih ve mübarek bir kadındı. Diyor ki: "Öbür âlemde gibiydim. İki melek geldi ve benim için 'Bu dilini kirli kullanıyor, bunun dilinin derisini yüzmek lâzım.' dediler ve dilimin derisini yüzdüler." Demek ki mesele çok hassas ve cezası da çok ağır.

Evet, şimdilerde önünü alamadığımız ve masum bir kılıf içinde mevcudiyetini devam ettiren sinsi bir günah varsa o da gıybettir. O hınzır kurt, âdeta kuzu postuna bürünmüş bir vaziyette bizi kemirmeye devam ediyor. Dolayısıyla gıybet günümüzde zinadan daha tehlikeli bir hâl almıştır. Çünkü

inanan gönüller arasında büyük günah diye zinadan uzak duruluyor –ve elbette uzak durulması gerekir; evet, inanan insanlar içinde, toplumun temelini dinamitleyen böyle çirkin bir fiilden uzak duruluyor, çünkü onun ne denli büyük bir günah olduğu ve onu irtikâp edenin nasıl bir zemme müstahak hâle geldiği/geleceği biliniyor– fakat ne yazık ki, âdeta herkes alıştığı, normal gördüğü ve bir yönüyle şöyle böyle herkes ondan nasibini aldığından dolayı gıybet denilen o gâvur günaha karşı aynı tavır alınmıyor ve sanki basit bir günahmış gibi muamele görüyor. Öyle ki, insanlar hiç yüzleri kızarmadan ve utanmadan bu şeytanî günahı irtikâp edebiliyorlar. Bundan dolayı denilebilir ki gıybet günümüzde günahların en münafığı hâline gelmiştir ve bu nifak yanıyla bizim aramızda hayatiyetini devam ettirmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, kaş göz işaretiyle başkalarını levmeden insanlar hakkında şöyle buyuruyor: وَيْلٌ لِكُلِّ هُمَزَةٍ لُمَزَةٍ *"Ağzını gözünü eğerek şunu bunu kınayan insanların canı Cehennem'e!"*[8] Fakat nasılsa, Kur'ân-ı Kerim'in yürekleri hoplatacak bu ikazlarına rağmen, bu meret günah, bizim aramızda masumiyet kesbetmiş ve çok rahat meclislerimizde iltifat görmekte. Aynı şekilde bir arkadaşımızın gıyabında da çok rahat konuşabiliyoruz. Meselâ, "Bu arkadaş çalışmanın hakkını vermiyor.", "Bu arkadaş tembel.", "Bu arkadaş bu meseleyi anlamıyor.", "Bu arkadaşın hakâik-i imaniyeye dair eserlerden nasibi yok." ve benzeri ifadelerle çok rahat, birini gıyabında çekiştirebiliyoruz. İmana dair eserleri okumak çok güzel bir meziyettir. Bundan dolayı, "Bu arkadaşlar Risaleler'i doğru dürüst okumuyorlar." diyerek tahassürünüzü ifade etmiş olabilirsiniz. Fakat bu öyle bir gıybet ve öyle bir reziledir ki, imana dair eserleri okumanın insana kazandırdığı meziyeti elli defa alır götürür.

Evet, öyle anlaşılıyor ki, masum görünen yanları itibarıyla bu kâfir günah mevcudiyetini hâlâ içimizde devam ettirmektedir. En temiz gibi görünen insanlar bile ağızlarını açtıkları zaman bakıyorsunuz hemen gıybete giriveriyorlar. Maalesef, gıybet günümüzde serbest dolaşıma sahip olmuş, âdeta her kapıdan vize almış gibi her yere girebiliyor. İnsanlar ondan tiksinti duymuyor, ürpermiyorlar. Gıybet yaparken "ayıp bir şey yaptım" hâlet-i ruhiyesine girmiyorlar. Herkes bu günaha iştirak ediyor ve bu yönüyle o, diğer günahlardan daha melun ve zinadan daha eşed hâle geliyor.

Gıybete Karşı Cesaret-i Diniye

Hazreti Âişe Validemiz, gıyabında bir kadının boynunun kısa olduğunu söyleyince Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhissalâtü vesselâm): *"Onun gıybetini yaptın!"*[9] buyuruyor. Bu ve benzer nasslardan anlıyoruz ki, bir insan

bir başkasının gıyabında, meselâ “başörtüsünü biraz sıkıca bağlamış” veya “yakası azıcık açık” ve benzeri laflar etse gıybet etmiş oluyor. Zira İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) gıybetin tarifini yaparken şöyle buyuruyor: ذِكْرُكَ أَخَاكَ بِمَا يَكْرَهُ *“Kardeşin duyduğu veya yüzüne söylendiği zaman şöyle böyle kendisini rahatsız edebilecek her söz gıybettir.”*[10]

Bu ölçülere göre kendi aramızda gıybet ifade eden bir söz konuşulduğunda sahabilerin bazılarının yaptığı gibi, “Bu mecliste oturulmaz artık. Zira burada günah işlendi, Allah’a isyan edildi!” deyip, o meclisi boykot edip terk etmeliyiz. Evet, gıybeti yapan kim olursa olsun, orada oturanlara düşen hemen kalkıp o meclisi terk etmektir. Bunun tek istisnası vardır: Eğer cemaat içinde gıybete karşı nasıl tavır alınacağına dair usûl, âdap ve erkân bilmeyenler varsa, bu müptedilere meseleyi anlatma adına o meclis terk edilmeyebilir. İşte gıybete karşı herkes hep beraber böyle bir tavır sergileyebilirse zannediyorum ancak o zaman meselenin önü alınabilir.

Bir kez daha ifade edeyim ki, böyle bir neticeye ulaşabilmek için öncelikle hepimizin vicdanında gıybetin ne denli korkunç ve çirkin bir günah olduğunun kabul edilmesi gerekir. Evet, gıybeti tiksinti duyulacak, çirkin bir günah olarak kabul edeceğimiz âna kadar, o, bizden aldığı masumiyet vizesiyle aramızda her zaman dolaşma imkânı bulacak ve bizim tarafımızdan iltifat görecektir.

Gıybetin kabirde bir lâşe şeklinde hemen başımızın ucunda, kabir ufkumuzu kirletmemesini ve onun pis rayihası ve çirkin görüntüsüyle bize bir azap vesilesi[11] olmamasını istiyorsak ona karşı şimdiden hep beraber ciddî bir tavır almamız gerekiyor.

Bu sebeple çevremdeki insanlara diyorum ki, ağzımı açtığımda yarım kelimelik bir gıybete şahit olursanız hemen buna karşı tavır alın ve sözü değiştirip sohbet-i cânana getirmeye çalışın. Ne olur, bu konuda geri durmayın ve o çirkin fiilin önünü almak için cesaret-i medeniyenizi, daha doğrusu cesaret-i diniyenizi ortaya koyun!

1 Bkz.: Ebû Dâvûd, *edeb* 35; el-Bezzâr, *el-Müsned* 4/93; Abdurrezzak, *el-Musannef* 11/176.

2 et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat* 6/348; el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân* 5/306.

3 Bkz.: Bediüzzaman, *Sözler* s.371 (Yirmi Dördüncü Söz, Üçüncü Dal).

4 İbn Kudâme, *el-Kâfî* 4/159; İbn Âbidîn, *Hâşiye* 4/232.

5 Bkz.: et-Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat* 6/348; el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân* 5/306.

6 Hucurât sûresi, 49/12.

7 Bkz.: Bediüzzaman, *Mektubat* s.312-313 (Yirmi İkinci Mektup, Hâtime).

8 Hümeze sûresi, 104/1.

9 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 6/136, 206; el-Beyhakî, *Şuabü’l-îmân* 5/303.

10 Müslim, *birr* 70; Tirmizî, *birr* 23; Ebû Dâvûd, *edeb* 35.

11 Bkz.: Buhârî, *cenâiz* 89; Müslim, *tahâret* 111.

Laubalilik, Şathiyat, Ciddiyet ve Vakar

Soru: Laubalilik ve şathiyâttan uzak kalarak mü'mince tavır sayılan ciddiyet ve vakar sahibi olabilmek adına dikkat edilmesi gereken hususlar nelerdir? İzah eder misiniz?

Cevap: Laubalilik veya tasavvuftaki ifadesiyle şathiyat, kişinin iman ve mârifet ufkuna, Allah'la irtibat seviyesine göre farklılık arz eder. Bazılarının akıllarına şimşek gibi anlık dahi olsa, küfür ve dalâletle alâkalı bir şey geldiğinde, bu durum onların âdeta ödünü koparır, çatlatır onları. Bizim gibi mübtedîler ise ancak Zât-ı Ulûhiyet'le, peygamberlikle alâkalı kullandıkları ifadelerden dolayı "Acaba küfre, dalâlete düşmüş olabilir miyim?" endişesi taşır.

Bir başka ifadeyle, laubalilik ve şathiyatın sınırları çok geniştir. Meselâ Allah'a karşı saygısızlık ifade eden öyle münasebetsiz laubalilikler vardır ki, bunlar, küfür işmam ederler. Bu tür münasebetsizce laflar neticesinde insan, hiç farkına varmaksızın küfre sürüklenir. Bu açıdan mübtedî seviyede de olsa inanan bir insan, Cenâb-ı Hakk'ın her yerde hazır ve nazır olduğu hakikatini vicdanında duymaya çalışmalı ve bu duyuş onun davranışlarına aksetmelidir. Diğer taraftan, tanıdığım öyle isimler vardır ki, ben onların dudaklarının geriye gittiğini hiç görmemişimdir. Bu insanlar, hayatları boyunca, başları hep önlerinde sürekli murakabe hâlindeydiler. Onların, bu derince bakış ve mehip hâlleriydi ki gönüllerde çok ciddî tesir meydana getirirdi.

Kahkahalarla Soldurulan Kalbî Hayatlar

Hiç şüphesiz herkes böyle bir ufku paylaşamaz. Meselâ bizler, neş'et ettiğimiz ortam itibarıyla beyâbandaki çobanlar gibiyiz. Ufkumuz yok, kalbimiz inkişaf etmemiş, dimağ ve düşüncelerimiz de zayıf kalmış. Fakat her şeye rağmen yine de insan, meâliye talip olmalıdır. Şu an donanımımız, kabiliyet ve ufkumuz itibarıyla harem dairesinin kapısının önünde duracak bir yer bizim için mukadder gibi görünüyor olabilir. Fakat insan asla buna kanaat etmemelidir. Aksine o, Âyetü'l-Kübrâ'daki hakikat yolcusu gibi hep هَلْ مِنْ مَزِيدٍ[1] demelidir.[2] Hatta harem dairesine bile girse, orada da, "Acaba O'nunla münasebetimi nasıl daha kavî hâle getirebilirim?" arayışı içinde olmalı ve sürekli "Daha yok mu?" talebinin peşinde koşmalıdır. Evet, mü'min, "Lâ ilâhe illallah" ile adımını içeriye attığı andan itibaren hep maiyyet ufkunu aramalıdır. Yani dudaklarının hiç geriye gitmeyeceği, çehresinin bembeyaz kesileceği, mehâbet ve mehâfet içinde yüreğinin ağzına geleceği ufuk hangi ufuksa onu

yakalamaya çalışmalıdır. Belki yer yer recâ kaynaklı bir tebessüm dudağında belirse de çok geçmeden bir mehâfet ve mehâbet atmosferine bürünmeli ve benliğini havf u haşyet duygusu sarmalıdır. İşte gerçek kurbet kahramanları bunlardır. Zira mübarek ve nurlu çehresi recânın bir ifadesi olarak mütebessim bulunsa da, kaynaklarda Fahr-i Kâinat Efendimiz’in (sallallâhu aleyhi ve sellem) hayatı boyunca üç defa güldüğü kaydedilir.[3] Sahabe-i kiram ve tâbiîn-i izam arasında da bu hâl ile serfiraz nice insan vardır. Hatta bazıları bu vasıfları ile tanınıyor ve biliniyorlardı. Öyleyse insan temelde laubalilikle arasına mesafe koymalı ve egzersiz yapa yapa kendini ciddiyet ve temkine alıştırmalıdır. Bu yapılabildiği takdirde, zamanla bu hâl onun her davranışına sirayet eder.

Siz, Üstad Hazretleri’nin On Yedinci Söz’de Mevlâna Câmî’den naklettiği:

يَكِي خَواهْ، يَكِي خَوانْ، يَكِي جُويْ، يَكِي بِينْ، يَكِي دَانْ، يَكِي گُويْ

“Sadece Bir’i iste, Bir’i çağır, Bir’i talep et, Bir’i gör, Bir’i bil, Bir’i söyle.”[4] ifadelerinden ne anlıyorsunuz? İşte insan bu hakikatlerin mânâsına iner, onlara nüfuz eder, hep o ufukta yaşama, hep O’nu görme, O’nu bilme, O’nu çağırma ve O’nu isteme sevdasıyla hareket ederse, zamanla bu hâl onun tabiatı hâline gelir.

Biraz önce ifade edildiği üzere, bizim gibi mübtedîler için böyle bir hâl, uzak görülebilir. Fakat bizler de, hiç olmazsa, münasebetsizce, yerli yersiz kahkaha atmaktan uzak durmalı, tavır ve davranışlarımızda sululuğa girmemeliyiz. Hele, bir şekilde dini temsil konumunda bulunuyorsak, mesele çok daha hassasiyet ister. Zira çevrenizdeki insanlar sizden böyle bir hâl ve tavır bekler. Mademki mü’minsiniz, bu mevzuda başkalarından bir farkınız olmalı, bir farklılık ortaya koymalısınız ki, insanlar size baktıklarında dininize ve dinî değerlerinize imrenerek baksınlar. Şayet siz de başkaları gibi davranır, başkaları gibi hareket eder, başkaları gibi konuşur, başkaları gibi güler ve başkaları gibi eğlenirseniz muhataplarınız iman ve imana ait güzellikleri sizde göremez. Farklılık olarak geriye sadece bir kısım nazarî malûmat kalır ki, o da hakikî iman demek değildir. Evet, nazarî bilgilerin, bir yönüyle küfrün önünü kesme gibi bir fonksiyonu vardır, fakat unutulmaması gerekir ki, imanın, insanın sinesine oturması amelle olur.

Hayatı Kuşatan İhsan Şuuru

Seyr u sülûk-i ruhanî neticesinde bir noktaya gelmiş insan, orada kendini temkin ve teyakkuza hazırlar/hazırlaması gerekir. Böyle bir hak yolcusunda, sekr u mahv hâlinde bile daima bir teyakkuz ve temkin emaresi görülür. O,

“Allah var!” diyerek ulu orta hareket etmekten kaçınır ve her davranışında temkin soluklar. Hatta ıtrahatta bulunurken dahi kulaklarına kadar kızarır. Çünkü melekler oraya giremeseler de insan, her zaman ihsan şuuru[5] içinde olmalıdır. Dolayısıyla bu mülâhaza, onun bütün hâl, tavır ve davranışlarına sirayet eder.

Size daha önce de arz etmişimdir. Alvar İmamı ötelere göçtüğünde henüz on altı yaş civarındaydım. Bu sebeple onu ve onun ağzından dökülen mânâ derinlikli sözleri idrak ettiğimi söyleyemem. Fakat onun oturuşunda, kalkışında, hâl ve hareketinde öyle bir tesir vardı ki, en beliğ sözlerden daha müessirdi. Doksana merdiven dayamış olmasına rağmen sekiz saat dizleri üzerinde otururdu. Ayakları uyuşmaz mıydı bilemiyorum. Üstelik prostatı da vardı. Buna rağmen o, hiç tavrını değiştirmezdi. Hiçbir şey söylemese sadece bir kere yanınızda “Allah!” dese yüreğinizi ağzınıza getirmeye yeterdi. Bazen elektrik verilmiş gibi birdenbire titrerdi. İşte onun bu derûnî, ciddî ve vakûr hâli, tavır ve davranışları, bakışları ve yüz çizgileri sizin ruhunuza aksederdi.

Hâl ve tavrıyla, oturuş ve kalkışıyla insana tesir eden insanlardan birisi de Salih Efendi’ydi. Ben onun dudağının geriye gittiğini hiç görmedim. Onu tanıdığım dönemde, çocuklarının en küçüğü yaşındaydım. Fakat buna rağmen ziyarete geldiğinde ben onu bir kanepeye oturtamazdım. Hep dizleri üzerinde otururdu. İşte bu ölçüde bir temkin ve teyakkuz insanıydı. Zannediyorum, siz böyle bir insanı alıp Allah’ın huzuruna götürseniz, doğrudan doğruya, bîkem u keyf Cenâb-ı Hakk’ın kelâmını işitse, doğrudan doğruya O’ndan emirler alsa yine de o insan diyecektir ki: “Yâ Rabbi! Acaba bunlar nefsimden kaynaklanan şeyler midir? Eğer öyleyse bunlardan Sana sığınırım. Sen büyüksün. Benim gibi günahkâr, asi, küçük bir kul böyle bir iltifata lâyık olamaz. O zaman bu hâl nedir Allah’ım?” İşte bu anlayıştaki bir insan, temkine alıştığından dolayı, hep temkin soluklar, temkinle hareket eder, temkinle oturur kalkar ve hiçbir zaman tavrını değiştirmez. Dolayısıyla böyle bir insandan hiçbir zaman şathiyat da sadır olmaz.

Diğer taraftan bazıları, kendilerine verilen bir kısım mevhibeler karşısında veya varidat yollarının azıcık onlara açılması neticesinde mal bulmuş Mağribî gibi sevinip kendilerini kaybedebilirler. Ancak Şâh-ı Geylânî, Muhammed Bahauddin Nakşibend veya İmam Rabbânî gibi zatlardır ki, bir an olsun temkinden ayrılmamışlardır. İmam Rabbânî Hazretleri Mektubat adlı eserinde, “Öyle bir noktada bulunuyorum ki, ayağım yere değiyor mu değmiyor mu farkında değilim.” mealinde ifadeler kullanır. Ama o, ulaştığı bu mertebelere rağmen ısrarla Sünnet-i Seniyye minhâcına ve sahabe-i kiramın yoluna vurgu yapar ve her ne seviyede olursa olsun zâhir-i şeriata milimi milimine uyma

tavsiyesinde bulunur.[6]

Fakat günümüz Müslümanları olarak bizim, en ciddî eksiklerimizden biri Allah'ın her yerde hazır ve nazır olduğuna gönülden inanmayışımızdır. Bu konudaki malûmatımız daha çok nazarî bilgiden ibaret. Dolayısıyla nazarî malûmat hayata hayat kılınmayınca hâl ve tavırlarımızdan laubalilik ve gayr-i ciddîlik dökülüyor. Evet, maalesef tavırlarımız mü'mince değil; bu sebeple ruhlara nüfuz edemiyoruz. Hâlbuki ben bu daire içinde, o sâbikûn u evvelûnu hep ciddî ve vakur gördüm. Onlar nerede durduklarının farkındaydılar. Harem dairesinin önünde el pençe divan duruyor gibi hayatlarını yaşıyorlardı. Bu itibarla bilmemiz gerekir ki, laubalilik, gayr-i ciddîlik ve şathiyatın mesleğimizde yeri yoktur. Bir an önce bu kötü haslete karşı tavır almalı, aramıza mesafe koymalı ve onun rüyalarımıza dahi girmesine fırsat vermemeliyiz.

İbadet hayatımızda şathiyattan uzak kalıp temkine ulaşma meselesine gelince: Eğer mü'min bütün hayatında ciddiyetin talibi olursa, ibadet ü taatinde de o hâli kolaylıkla yakalar. Bu sebeple ciddiyet, temkin ve vakar mü'minin bütün hayatına sirayet etmelidir. Hazreti Ruh-u Seyyidi'l-Enâm (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) yatakta yatarken bile, sağ ellerini başlarının altına kor, ayaklarını göğsüne çeker, kıvrılır ve öyle istirahat buyururlardı. Siyere bakıldığında görülecektir ki, O'nun hayat-ı seniyyelerinin her damlasında, her santiminde böyle bir temkin ve teyakkuz vardır.

Eğer siz de hayatınızın bütün safahatında böyle bir ciddiyet peşinde olursanız, namaz ve diğer ibadet u taatinizde de şathiyattan uzak kalarak temkin, huşu ve hürmeti yakalayabilirsiniz. Evet, şayet siz de her yerde elinizden geldiği kadar O'nun huzurunda bulunuyor olma şuuruyla hareket eder ve tavırlarınızı ona göre planlarsanız, sun'iliğe ve yapmacık tavırlara girmeden hâl ve hareketlerinizden tevazu, mahviyet ve hacalet damlar. Unutmayın ki, sun'iliğe girerseniz, insanlar, sizin tavırlarınızın yapmacık olduğunu sezer ve onu istiskal ederler. Böylece tabiî mütevaziler ile sun'î mütevaziler birbirinden ayrılmış olur. Aynı durum temkinli olan insanlarla temkinli gibi davranan veya teyakkuz içinde bulunanlarla, müteyakkız gibi davranan insanlar için de geçerlidir. Laubalilik ve şathiyattan uzak duruyor gibi hareket eden ve burada ciddiymiş gibi görünen insan, dışarı çıktığı zaman öyle uygunsuz harekette bulunur, öyle pespaye şaka ve laubalilikler içine girer, öyle münasebetsiz sözler sarf eder ki, onun bu hâl, hareket ve sözlerine şahit olduğunuzda kulaklarınıza kadar kızarırsınız. Çünkü ciddiyet onun henüz tabiatına mâl olmamıştır. İşte bizim böyle bir ikileme düşmememiz için inandığımız değerlerin hayatın her noktasında pratiğe dökülmesi ve böylece onların

tabiatımızın bir derinliği hâline getirilmesi gerekir.

"Ne olur Allah'ım! Huzur ve mehâbetini benliğimize duyur"

Cenâb-ı Hak'tan ciddî olmayı talep etmek lâzım. "Talep ediyorum ancak tabiatımın bir derinliği hâline gelmiyor. Yine gayr-i ciddî, yine laubali, Allah'a karşı yine gaflet içinde bulunuyorum." düşüncesi doğru değildir. Allah aşkına, biz bu hâl-i pürmelâlimizi düzeltme adına haftanın kaç gecesinde kalktık ve sabaha kadar yüreğimizi yırtarak: "Ne olur Allah'ım! Huzur ve mehâbetini benliğimize duyur!" diye yalvardık da O vermedi! Hayır, biz böyle bir iddiada bulunursak yalan söylemiş oluruz. Şayet O vermiyor ve biz de hâlâ olduğumuz yerde bulunuyorsak, kalb ve ruh hayatımız için olmazsa olmaz, hayatî derecedeki bu hususa önem vermemişiz/vermiyoruz demektir.

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim, ciddîlerden ciddî bir üslûpla, yeryüzünün en ciddî insanına, yeryüzünde ciddiyeti tesis için gelmiş bir kitab-ı semaviye-i arziye-i mukaddesedir. Yoksa Kur'ân, وَمَا هُوَ بِالْهَزْلِ *"O bir şaka değildir."*[7] âyet-i kerimesinde de ifade edildiği gibi, bir hezl ve lehv ü laib değildir.

Kaybettiğimiz bu ciddiyeti yeniden kazanabilmek adına, birbirimize sürekli telkinde bulunmalıyız. Bunun için, içtimaî mukavele yapıyor gibi birbirimize söz ve yetki verebiliriz. Meselâ, gayr-i ciddîliğe dalmış bir kardeşimizi gördüğümüzde: "Bu ne hâl kardeşim, yoksa ahiretten müjde mi geldi? Yoksa Cennet'le mi tebşir edildin?" diye birbirimize ikazda bulunabilmeliyiz. Kaldı ki, Cennet'ten müjde almış bir insan bile içeriye adımını atacağı ana kadar ciddiyetini muhafaza etmelidir. Zira oraya gireceğimiz ana kadar hiç kimse teminat altında değildir. Fahr-i Kâinat Efendimiz (aleyhissalâtü vesselâm) bize temkin dersi verme adına *"Ben de amelimle Cennet'e giremem!"*[8] buyuruyorsa, o zaman herkesin, başını iki elinin arasına alıp düşünmesi gerekmez mi? Namazın bir rekâtında Bakara, Âl-i İmrân, Mâide ve Nisâ sûre-i celilelerini okuyan Efendiler Efendisi (sallallâhu aleyhi ve sellem) bile ameliyle Cennet'e giremeyeceğini ifade buyuruyorsa, insana, "Sen hâlâ neyin laubaliliğini yaşıyorsun?" diye sormazlar mı?

1 "Daha yok mu?"
2 Bkz.: Bediüzzaman, *Şuâlar* s.101 (Yedinci Şuâ, Birinci Şuâ).
3 Buhârî, *tefsîru sûre (39)* 2, *tevhîd* 19, 36, rikak 44, 51; Müslim, *îmân* 308-310, *sıfâtü'l-münâfikîn* 19, 30.
4 Bediüzzaman, *Sözler* s.231 (On Yedinci Söz, İkinci Makam).
5 Bkz.: Buhârî, *îmân* 37, *tefsîru sûre (31)* 2; Müslim, *îmân* 1.
6 Bkz.: İmam Rabbânî, *el-Mektûbât* 1/15 (9. Mektup), 1/34 (25. Mektup), 1/134 (255. Mektup)…
7 Târık sûresi, 86/14.
8 Buhârî, *merdâ* 19, *rikak* 18 ; Müslim, *sıfâtü'l-münâfikîn* 71-78.

Yol Yorgunluğuna Düşmemenin Çaresi: Yenilenme Cehdi

Soru: Mefkûre muhacirlerinin, zamanla gelen durgunluk, ülfet ve matlaşmaya yenik düşmemeleri için dikkat etmeleri gereken hususlar nelerdir? İzahını lutfeder misiniz?

Cevap: Öncelikle bilinmesi gerekir ki, insanın belli bir dönem elde ettiği mânevî kazanımlarını, canlılık ve revnaktarlığını bir ömür boyu muhafaza edebilmesi kolay bir iş değildir, hatta onları ilk defa elde etmekten daha zordur. Evet, ilk duyulduğu an ruhlarda ihtizaz meydana getiren, şok tesiri hâsıl eden söz ve hâdiselerin, terütaze hissiyatın, metafizik gerilimin bir ömür boyu devam ettirilmesi zorlardan zor bir meseledir. Onun için hemen her yeni başlangıçta saff-ı evveli teşkil eden insanlar çok canlı ve dinamik olsalar da daha sonraki dönemlerde aynı canlılığı devam ettirememişlerdir. Öyle ki, başlangıç itibarıyla inandıkları değerler uğrunda hırz-ı can edip kahramanlık sergileyen ilklerde bile üzerlerinden geçen zamanla birlikte aşınma ve yorgunluk emareleri görülmeye başlanmıştır. Cenâb-ı Hakk'ın insanoğluna büyük bir nimeti olan zamanın kendisi aşınmasa da, onun kadr u kıymeti bilinmeyince; bilinmeyip canlılık ve taze kalma adına o hakkıyla değerlendirilmeyince, her geçen gün, duygu ve düşüncelerdeki taravet, halâvet, canlılık ve cazibedarlık belli bir aşınma ve yıpranmaya maruz kalmıştır. Meselâ kılınan namazlarda, Allah huzurunda bulunuyor olma şuurundan uzaklaşılmış, gönüller ihtizaz ve iç titremelere hasret kalmıştır. Aynı şekilde, insanı Reyyan kapısından geçirmeye ve ona Cennet koridorunda yürüyor olma ruh hâletini kazandırmaya namzet olan oruçlar,[1] akşam yemeğinin beklendiği bir açlık hâline dönüşmüştür. Bu sebeple, bir kez daha ifade edelim ki, mebdede elde edilen kazanımları; kıymet-i harbiyeleriyle, derinlik, revnaktarlık ve cazibedar buudlarıyla koruyabilme, onları ilk defa elde etmekten daha zordur.

Kesintisiz Yenilenme Cehdi

Her fert ve toplum için mukadder gibi görünen bu durum karşısında yapılması gereken, insanın sürekli yenilenme ceht ve gayreti içinde olması, bu şuurla hayatını örgülemesidir. Zira sizin gözünüz ve gönlünüz bir dönem, belli güzelliklere açılmış olabilir ve siz o güzellikleri samimî ve yürekten bir şekilde bağrınıza basmış olabilirsiniz. Fakat daha sonra o güzellikleri soldurmadan, öldürmeden, ruh ve düşünce dünyanızda partallaştırmadan bütün parlaklığıyla muhafaza edebilmeniz çok ciddî bir ceht ve gayrete vâbestedir.

Bu durumu şöyle bir misalle de izah edebiliriz: Bir insan halata tutunarak, ayağına kancalar takarak, ellerine eldiven giyerek ve benzeri yollarla uğraşıp çabalayarak bir yolunu bulup zirveye tırmanabilir. Fakat daha sonra, tırmandığı bu zirvede tutunabilmesi, mevcudiyetini orada devam ettirebilmesi, o zirvenin şartlarına, atmosferine ayak uydurabilmesi ve aynı zamanda o mekânı kendileştirmesi, kendisine benzetmesi zirveye tırmanmaktan daha zor bir iştir. Bunun için asıl mesele zirvede durabilmek, kazanımları kaybetmemek bir yana belki onları katlayarak devam ettirebilmektir. Bu da ancak sürekli bir yenilenme ceht ve gayretiyle mümkündür.

Bir hadis-i şerifte geçtiği üzere Allah Resûlü (sallallâhu aleyhi ve sellem) sahabe-i kiram efendilerimize: جَدِّدُوا إِيمَانَكُمْ *"İmanınızı yenileyiniz!"* tavsiyesinde bulunur. Bunun üzerine kendisine; *"Yâ Resûlallah! İmanımızı nasıl yenileyelim?"* diye sorulduğunda, İnsanlığın İftihar Tablosu (aleyhissalâtü vesselâm): أَكْثِرُوا مِنْ قَوْلِ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللّٰهُ *"Lâ ilâhe illallah" sözünü (zihnen, kalben, lisanen) çokça yâd edin."* buyurur.[2] O hâlde siz bilgi havuzunuza sürekli bir şeyler akıtarak imanınızı, İslâmî düşüncenizi ve ihsan mülâhazanızı yenilemeye çalışacaksınız. Böylece, gönül dünyanızda tebahhur edip uçan, dışarıya kaçan bilgilerin birkaç katı malûmatı farklı kanallardan tekrar oraya akıtacak; akıtıp meydana gelen boşluğu yeniden dolduracaksınız. Tekvînî emirleri tetkik edecek, tefekkür vadilerinde dolaşacak, geçmiş bilgilerinizi bugünkü bilgilerinizle mezcedip sürekli yeni tahlil ve terkiplere ulaşacak, analiz ve sentezler yapacak ve böylece her gün elde ettiğiniz bilgilerle imanınızı bir kere daha yenileyeceksiniz.

İnsanın bedeninde her an değişme ve başkalaşmalar meydana geliyor. Vücuttaki bütün hücreler, hücrelerdeki bütün atomlar, atomlardaki bütün elektronlar değişikliğe maruz kalıyor. O hâlde sürekli başkalaşan ve önceki günden farklı bir bedene sahip olan insanın, kendini mamur hâle getirecek ve ona gerçek donanımını kazandıracak imanını yeniden, bir kere daha elde etmesi gerekir. Böyle yapabildiği takdirde insan, durgunluk ve ölgünlüğe başkaldırmış, savaş açmış ve kendini bir kez daha ifade ve ispat etmiş olacaktır.

Canlılığın Âb-ı Hayatı: Sohbet-i Cânan

Ferdî tefekkür, tedebbür ve tezekkürün yanında insanın zirvelerde tutunmasını ve kazandıklarını kaybetmeksizin yoluna devam etmesini sağlayan önemli bir diğer vesile de sohbet-i cânandır. Bu öyle bir sevgi, öyle bir aşk ve öyle bir iştiyaktır ki, bir hak dostu heyecan dolu ifadeleriyle bu hissiyatını

şöyle seslendirir:

“ Keşke sevdiğimi sevse kamu halk-ı cihan!
Sözümüz cümle heman kıssa-i cânan olsa..!”
(Taşlıcalı Yahya)

Evet, fâni bir varlığa gönlünü kaptıran, mecazî bir aşka dilbeste olan insanlar dahi, mahbubundan başka hiç kimseyi görmez, tanımaz olur. Bizim sevdiğimiz, iştiyak duyduğumuz ve âşık olduğumuz ise Allah’tır, Resûlüllah’tır. İşte bundan dolayı biz arzu ederiz ki, bütün dünya bu hakikatlere dilbeste olsun. Herkes benim Allah’ımın adını ansın; benim Efendim’in (aleyhi elfü elfi salâtin ve selâm) nam-ı celîlini yâd etsin. Bu açıdan bizler, beraberliklerimizde, bir araya gelişlerimizde sözü evirip çevirip mutlaka sohbet-i cânana getirmeliyiz. Eğer siz Allah’a karşı derin bir kalbî alâka duyuyor, herkesin O’nu tanımasını arzu ediyor ve O’nu her yâd edişinizde menhelü’l-azbi’l-mevrûd’dan çektiğiniz bir kova suyu yudumluyor gibi zevk alıyorsanız zaten sohbetlerinizi “Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlüllah” hakikati etrafında döndürürsünüz.

İnsan, gençlik döneminde çelik çavak ve zinde bir hayat yaşar. Olgunluk dönemine geldiğinde ise her şey yerli yerine oturur ve o, mantık ve muhakeme insanlarının hayatını yaşamaya başlar. Fakat bir dönem de gelir ki, duygu ve düşünceler solmaya, sönmeye ve partallaşmaya başlar. Bu, olgunluk ve ruhta oturaklaşma demek değildir. Aksine bu durum, daha önce size çok şey ifade eden çizgilerin matlaşması, renk atmasıdır. İşte siz böyle bir durumda sohbet-i cânanla veya tefekkür, tedebbür ve tezekkürle oksijen çadırında bir kez daha hayata uyanabilir, bir kez daha dirilişe yürüyebilir ve böylece ömrünüzün geri kalanını O’nu yâd etmekle şereflendirir, derinleştirir ve taçlandırabilirsiniz. Bilinmesi gerekir ki, böylesi bir yenilenme ceht ve gayretinin ahirette insana dönüşü çok farklı olacaktır.

Canlı İradeler ve Osmanlı Devleti

Dünyada en uzun ömürlü devletlerden biri Devlet-i Âliye’dir. Emevî ve Abbasilerden daha sağlam temeller üzerine bina edilen Osmanlı Devleti’nin blokajına baktığımızda, orada yatan mânâ ve muhtevanın iman-ı billâh, mârifetullah, muhabbetullah ve zevk-i ruhanî olduğu görülür. Siz bu devletin mebdede hangi duygu ve düşüncelere sahip olduğunu öğrenmek istiyorsanız, Murat Hüdavendigâr Hazretleri’nin Kosova Muharebesi’nde şehit edilmeden önce Allah’a nasıl teveccüh ettiğine bakabilirsiniz. Savaş öncesi akşamleyin çadırına çekilen Murat Hüdavendigâr ibadet ü taatle geceyi ihya ettikten sonra seccadesinden kalkmadan önce ellerini kaldırıp Cenâb-ı Hakk’a şöyle niyaz

eder: “Ey Rabbim! Bu fırtına, şu âciz Murat kulunun günahları yüzünden çıktıysa, masum askerlerimi cezalandırma. Onları bağışla. Allah’ım! Onlar ki, buraya kadar, sadece Senin adını yüceltmek ve İslâm dinini insanlara duyurmak için geldiler. Bu fırtına afetini, onların üzerinden def’eyle. Senin şanına lâyık bir zafer kazandır ki, bütün Müslümanlar bayram ede. Müslümanları mansûr ve muzaffer eyle. Ve dilersen o bayram gününde şu Murat kulun sana kurban olsun. Önce beni gazi kıldın, sonra şehit et.” Bu duayı yapan nasıl bir ağızdır ki, arzusu hemen hüsnükabul görmüş ve o şehitlik mertebesine ermiştir.

Allah’a bu kadar gönül vermiş, Allah için işlemiş ve O’nun rızası dairesinde hareket etmiş bu insanlar ömürlerinin saniyelerini seneler hükmüne getirmişlerdir. Onların sahip olduğu bu yüksek kıvam ve İslâm’ı yüksek seviyede temsil etmeleri uzun süre devam etmiştir. Zira onların gözleri sürekli cephede yani i’lâ-yı kelimetullah yolunda olmuştur. Yahya Kemal, Ezan şiirinde Yavuz Sultan Selim için der ki:

“ Sultan Selim-i Evvel’i râm etmeyip ecel,
Fethetmeliydi âlemi şân-ı Muhammedî.
Gök nûra gark olur nice yüz bin minareden,
Şehbal açınca ruh-i revân-i Muhammedî.”

Bu insanlar ömürlerini bunun sevdalısı olarak geçirince, aşk ve heyecanlarını derinleştirmişler ve böylelikle solmanın, sönmenin ve partallaşmanın önünü almışlar ve Allah’ın izniyle uzun ömürlü olmuşlardır. Yoksa sosyal ve felsefî tarihçilerin dedikleri üzere, tıpkı fertler gibi toplumlar da doğar, gençlikten geçer, bir olgunluk dönemi yaşar, ardından yaşlanır ve nihayet yuvarlanarak bir çukura giderler. Toplumlar için bu durum kaçınılmazdır. Yani, كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ۝وَيَبْقٰى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ *“Artık yeryüzünde olan her nefis fenâ bulmuş ve sadece senin Rabbinin Zâtı, bekâsını devam ettirmektedir.”*[3] hakikati her millet hakkında caridir. İsterseniz, كُلُّ نَفْسٍ ذَٓائِقَةُ الْمَوْتِ *“Her nefis, her lâhza ölümü tatmaktadır.”*[4] hakikatinden yola çıkarak, “Her millet ölümü tadıcıdır.” diyebilirsiniz. Evet, milletler de tıpkı fertler gibi doğar, büyür ve ölürler. Ancak sahip oldukları kıvamı koruma adına ortaya konan bir kısım gayretler neticesinde Allah’ın izni ve inayetiyle belki yoğun bakımda, belki koltuk değneğiyle, belki oksijen çadırında ama bir yolunu bularak ömürlerini uzatabilir; uzatıp daha nice hizmetlere vesile olabilirler. İşte bize düşen de her şeye rağmen ruh ve mânâda diri kalmak; diri kalıp heyecansızlık, durağanlık ve ölgünlüğe direnmek olmalıdır.

1 Bkz.: Buhârî, *savm* 4; Müslim, *zekât* 85.

2 Ahmed İbn Hanbel, *el-Müsned* 2/359; Abd İbn Humeyd, *el-Müsned* s.417.
3 Rahman sûresi, 55/26-27.
4 Âl-i İmrân sûresi, 3/185; Enbiyâ sûresi, 21/35; Ankebût sûresi, 29/57.

Kaynakların Tespitinde Faydalanılan Eserler

Abdullah İbn Abdülhakem; ***Sîretü Ömer İbn Abdülaziz,*** *[Tahkîk: Ahmed Ubeyd],* Âlemü'l-kütüb, Beyrut, 1404/1984.

Abd İbn Humeyd, Ebû Muhammed Muhammed b. Fütûh b. Abdillah el-Mayurkî el-Ezdî (v. 249 h.); ***el-Müsned,*** *[Tahkîk: Subhî el-Bedrî es-Sâmerrâî, Mahmud Muhammed Halil es-Saîdî],* Mektebetü's-sünne, Kahire, 1408/1988.

Abdurrezzak, Ebû Bekir Abdurrezzak b. Hemmam (v. 211 h.); ***el-Musannef,*** I-XI, *[Tahkîk: Habiburrahman el-Âzamî],* el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1403 h.

Abdülfettah Ebû Gudde (1920-2002); ***el-Ulemâu'l-uzzâb ellezîne âserû'l-ilme ale'z-zevvâc,*** Beyrut, Mektebetü'l-matbuati'l-İslâmiyye, 1403/1983.

Ahmed İbn Hanbel, Ebû Abdillah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybanî (164-241 h.); ***el-Müsned,*** I-VI, Müessesetü Kurtuba, Mısır, tsz.

Bediüzzaman, Said Nursî (1877-1960); ***Emirdağ Lâhikası,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Hanımlar Rehber,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Hutbe-i Şâmiye***, *[Sadeleştirme ve Şerh: Abdullah Aymaz],* Şahdamar Yay., İstanbul, 2008.

___________; ***İşârâtül-İ'câz,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Kastamonu Lâhikası,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Lem'alar,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Mektubat,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Mesnevî-i Nuriye,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Muhâkemat,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Münâzarat,*** *[Sadeleştirme ve açıklama: Abdullah Aymaz],* Şahdamar Yay., İstanbul, 2006.

___________; ***Sözler,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Şuâlar,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

___________; ***Tarihçe-i Hayat,*** Şahdamar Yay., İstanbul, 2010.

el-Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed İbnü'l-Hüseyin (384-458 h.); ***Ma'rifetü's-süneni ve'l-âsâr,*** I-VII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, tsz.

___________; ***Şuabü'l-îmân,*** I-IX, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1410/1990.

el-Bezzâr, Ebû Bekir Ahmed b. Amr b. Abdilhâlık (215-292 h.); ***el-Müsned,*** I-IX, *[Tahkîk: Mahfûzurrahman Zeynullah],* Müessesetü ulûmi'l-Kur'ân/Müessesetü'l-ulûmi ve'l-hikem, Beyrut/Medine, 1409 h.

el-Buhârî, Ebû Abdillah, Muhammed İbn İsmail (v. 256 h.); ***Sahîhu'l-Buhârî,*** I-VIII, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, 1979.

el-Cîlî, Abdülkerim b. İbrahim (v. 832/1428); ***el-İnsanü'l-kâmil fî ma'rifeti'l-evâhir ve'l-evâil,*** I-II, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

el-Cüveynî, Ebu'l-Meâlî Abdülmelik b. Abdillah b. Yûsuf (419-478 h.); ***et-Telhîs fî usûli'l-fıkh,*** I-III, Dâru'l-beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1417/1996.

ed-Dârimî, Abdullah b. Abdirrahman (181-255 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.

ed-Deylemî, Ebû Şucâ' Şîreveyh b. Şehredâr (445-509 h.); ***el-Müsnedü'l-firdevs bi me'sûri'l-hitâb,*** I-V, *[Tahkîk: Muhammed es-Saîd Besyûnî ez-Zağlûl],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1406/1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî (202-275 h.); ***es-Sünen,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillah el-İsbehânî (v. 430 h.); ***Delâilü'n-nübüvve,*** I-II, *[Thk: Muhammed Ravvas Kal'acî Abdulberr Abbas],* Dâru'n-nefâis, Beyrut, 1991.

___________; *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfiyâ,* I-X, Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1405 h.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. Müsennâ el-Mevsılî et-Temîmî (v. 307 h.); ***el-Müsned,*** I-XIII, *[Tahkîk: Hüseyin Selim Esed],* Dâru'l-Me'mun li't-türâs, Dimaşk, 1404/1984.

Elmalılı Hamdi Yazır (v. 1942); ***Hak Dîni Kur'ân Dili,*** I-IX, Eser Kitabevi, 1979.

Fuat Sezgin; *İslâm'da Bilim ve Teknik,* I-V, Türkiye Bilimler Alademisi-TC. Kültür Bakanlığı, Ankara, 2007.

el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (450-505 h.); ***İhyâu ulûmi'd-dîn,*** I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

___________; *el-Müstasfâ,* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1413 h.

el-Hâkim, Ebû Abdillah Muhammed b. Abdillah en-Neysâbûrî (v. 405 h.); ***el-Müstedrek ale's-Sahîhayn,*** I-IV, *[Tahkîk: Mustafa Abdülkadir Atâ],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1990.

el-Hakîm et-Tirmizî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ali b. el-Hasen, ***Nevâdiru'l-usûl fî ehâdîsi'r-Rasûl,*** I-IV, *[Tahkîk: Abdurrahman Amîra],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412/1992.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali (393-463 h.); ***Târîhu Bağdâd,*** I-XIV, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, tsz.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah en-Nemirî (v. 463 h.); ***el-İstîâb fî mârifeti'l-ashâb,*** I-IV, *[Tahkîk: Ali Muhammed el-Becavî],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1412 h.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn (v. 1258/1842); ***Hâşiye Raddi'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr,*** I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1421/2000.

İbn Asâkir, Ebu'l-Kasım Sikatüddîn Ali b. Hasan b. Hibetillah (v. 571/1176); ***Târîhu Dimaşk,*** I-LXX, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1417/1996.

İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (508/510-597 h.); ***el-Müdhiş,*** Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1415/1985.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed (v. 235 h.); ***el-Musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr,*** I-VII,

[Tahkîk: Kemal Yusuf el-Hût], Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 1409 h.

İbnü'l-Esîr, Ebu'l-Hasan İzzüddin Ali b. Muhammed b. Abdilkerim el-Cezerî (v. 630/1233); ***el-Kâmil fi't-târîh,*** I-XI, *[Tahkîk: Abdullah el-Kadı],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1415 h.

İbn Hacer, Ebu'l-Fazl Şehabuddin Ahmed b. Ali el-Askalanî (773-852 h.); ***Mukaddimetü Fethu'l-bârî,*** *[Tahkik: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Muhibbüddin el-Hatîb],* Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1379 h.

İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (v. 354 h.); ***Sahîhu İbn Hibbân,*** I-XVI, *[Tahkik: Şuayb el-Arnavut],* Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1414/1993.

İbn Hişâm, Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî (v. 213/828); ***es-Sîratü'n-nebeviyye,*** I-VI, *[Tahkîk: Tâhâ Abdurrauf Sa'd],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1411.

İbnü'l-Hümâm, Muhammed b. Abdilvahid es-Sivâsî (v. 861 h.); ***Şerhu Fethu'l-kadîr,*** I-VII, Dâru'l-fikr, Beyrut, tsz.

İbnü'l-İmâd, Ebu'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed (1032-1089 h.); I-VIII, *[Tahkîk: Abdülkadir el-Arnavut, Mahmud el-Arnavut],* ***Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb,*** I-IV, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1406.

İbn İshak, Muhammed İbn İshak İbn Yesâr; ***Sîretü İbn İshak,*** I-III, *[Tahkîk: Muhammed Hamîdullah],* Ma'hedü dirâsât ve'l-ebhâs li't-ta'rîf, Beyrut, tsz.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr ed-Dimaşkî (v. 774 h.); ***Tefsîru'l-Kur'âni'l-azîm,*** I-IV, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1401 h.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed (v. 620/1223); ***el-Kâfî fî fıkhi'l-İmami'l-Mübeccel Ahmed b. Hanbel,*** I-IV, *[Tahkîk: Muhammed Züheyr eş-Şaviş],* el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut, 1982.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (207-275 h.); ***es-Sünen,*** I-II, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

İbn Sa'd, Ebû Abdillah Muhammed b. Sa'd ez-Zührî (v. 230 h.), ***et-Tabakâtü'l-Kübrâ,*** I-VIII, Dâru sâdır, Beyrut, tsz.

el-Îcî, Ebu'l-Fazl Adudüddin Abdurrahman b. Ahmed Abdulgaffar (v. 756/ 1355); ***Kitâbu'l-Mevakıf,*** *[Tahkîk: Abdurrahman Umeyre],* Dâru'l-cîl, Beyrut, 1997.

İmam Rabbânî, Ahmed İbn Abdilahad İbn Zeynilâbidîn Serhendî (v. 1034/ 1624); ***el-Mektûbât,*** I-II, Fazilet Neşriyat, İstanbul, tsz.

el-Kudâî, Muhammed b. Selâme b. Cafer (v. 454 h.); ***Müsnedü'ş-Şihâb,*** I-II, Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1407/1986.

el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekir b. Ferah (v. 670 h.); ***el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân,*** I-XX, Dâru'ş-şa'b, Kahire, 1372 h.

Mehmed Seyyid (1873-1925); ***Medhal,*** Yeni Akademi Yayınları, *[Hazırlayan: Selçuk Camcı],* İstanbul, 2011.

el-Münâvî, Zeynüddin Muhammed Abdürrauf b. Tâci'l-ârifîn b. Ali (v. 1031/ 1622); ***Feyzu'l-Kadîr şerhu Câmii's-sağîr,*** I-VI, el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, Mısır, 1356 h.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn el-Haccâc en-Neysâbûrî (206-261 h.); ***Sahîhu Müslim,*** I-V, *[Tahkîk:*

Muhammed Fuad Abdulbakî], Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, tsz.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb (215-303 h.); ***es-Sünen,*** I-VIII, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

___________; ***es-Sünenü'l-kübrâ,*** I-VI, *[Tahkîk: Abdulğaffâr Süleyman el-Bündârî],* Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1411/1991.

el-Pezdevî, Ali b. Muhammed (v. 382 h.); ***Usûlü'l-Bezdevî,*** Matbaatü Cavid, Karaçi, tsz.

er-Râzî, Ebû Abdillah Fahruddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin (v. 606/ 1210); ***Mefâtîhu'l-gayb,*** I-XXXII, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, Beyrut, 1421/2000.

er-Rûyânî, Ebû Bekir Muhammed b. Harun (307/920); ***Müsnedü'r-Rûyâni,*** I-II, *[Tahkîk: Eymen Ali Ebû Yemânî],* Müessesetü Kurtuba, Kahire, 1416/1995.

es-Safedî, Ebu's-Safâ Salahuddin Halil b. Aybek b. Abdillah (764/1363); ***el-Vâfî bi'l-vefeyât,*** XXIX, *[Tahkîk: Ahmed el-Arnavut],* Dâru ihyâi't-türâsi'l-Arabî, Beyrut, 1420/2000.

es-Serahsî, Ebû Bekir Muhammed b. Sehl (v. 483/1090); ***el-Mebsût,*** I-XXX, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

___________; ***Usûlü's-Serahsî,*** I-II, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, tsz.

Seyyid Ahmed er-Rufâî (v. 578/1182 h.); ***el-Burhânü'l-müeyyed,*** Dâru'l-kitâbi'n-nefîs, Lübnan, 1408.

es-Sübkî, Ebû Nasr Abdülvehhab b. Ali b. Abdilkâfî (ö. 771/1370); ***Tabakâtü'ş-Şâfiiyyeti'l-kübrâ,*** I-X, *[Tahkik: Mahmud et-Tanâhî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv],* Hecr li't-tıbâa ve'n-neşr ve't-tevzî', 1413.

es-Süyûtî, Abdurrahman İbnü'l-Kemal Celâlüddîn (849-911 h.); ***ed-Dürru'l-mensûr,*** I-VIII, Dâru'l-fikr, Beyrut, 1993 h.

___________; (Abdulğani ve Fahru'l-Hüsn ed-Dehlevî ile birlikte) ***Şerhu Süneni İbni Mâce,*** Kadîm-i kütüphane, Karaçi, tsz.

et-Taberânî, Ebu'l-Kasım Süleyman b. Ahmed (260-360 h.); ***el-Mu'cemü'l-evsat,*** I-IX, *Tahkik: Tarık b. Ivazillah b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Huseynî],* Dâru'l-Harameyn, Kahire, 1415.

___________; ***el-Mu'cemü'l-kebîr,*** I-XXV, *[Tahkîk: Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefî],* Mektebetü'z-Zehra, Musul, 1404/1983.

et-Taberî, Muhibbuddin Ebû Cafer İbn Abdillah b. Muhammed Ebû Bekir (615-694 h.); ***Hülâsatü siyeri Seyyidi'l-beşer,*** Mekbetü nizâr Mustafâ el-Bâz, Mekke, 1418/1997.

et-Tirmizî, Ebû Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre (209-279 h.); ***el-Câmiu's-Sahîh,*** I-V, Çağrı Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1413/1992.

el-Yâfiî, Afîfüddin Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yemânî (v. 768/1366); ***Mir'âtü'l-cenân ve ibretü'l-yakzân fî ma'rifeti havâdisi'z-zamân,*** I-IV, Dâru'l-kitâbi'l-İslâmî, Kahire, 1413/1993.

ez-Zehebî, Şemsüddîn Muhammed Ahmed (v. 748/1347); ***Siyeru a'lâmi'n-nübelâ,*** *[Tahkik: Şuayb el-Arnavut, Muhammed Nuaym],* Müessesetü'r-risale, Beyrut, 1413 h.

___________; ***Târîhu'l-İslâm,*** *[Tahkîk: Ömer Abdüsselâm],* Dâru'l-kitâbi'l-Arabî, Beyrut, 1407/1987.